

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 5-6 березень 2020

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Норд Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Горлачук В. В., доктор економічних наук,
професор
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М.П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., кандидат економічних наук, доцент
Плеханов Д.О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С.В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О.Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 5—6 березень 2020 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 05.03.20 р.

Підписано до друку 05.03.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 31,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0503/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2020

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 5—6 березень 2020 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Письменна Т. В., Письменний В. В.

Розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні: оцінка сучасних тенденцій 5

Збарський В. К., Грибова Д. В.

Сучасні напрями функціонування сфери туризму в Україні 11

Дергальок Б. В.

Роль інтелектуального капіталу для здійснення структурної модернізації регіональної економіки 17

Тілікіна Н. В., Кримова М. О.

Навички XXI століття як умова виходу молоді на ринок праці 21

Казак О. О., Обелець Т. В.

Нова промислова політика в країнах Центральної та Східної Європи: досвід розвитку та висновки для України 29

Турлакова С. С.

Влияние компетентности агентов на рефлексивные процессы проявления стадного поведения на предприятиях 38

Батрак О. В.

Діагностика фінансової результативності підприємств з виробництва одягу: проблеми макро- і мікрорівня 47

Білоцька І. А.

Транспарентність корпоративного сектору як передумова результативності бізнесу в Україні 54

Зікій Н. А.

Передумови реструктуризації туристичних підприємств 59

Туманов О. О.

Формування системи статистичних показників для дослідження соціальних медіа в Україні 66

Ханін С. Г.

Теорії модернізації продуктивних сил регіонів за рахунок активізації використання екзогенних факторів 72

Державне управління

Сиченко В. В., Пугач А. М., Мареніченко В. В., Хитько М. М.

Механізми державного регулювання розвитку інформаційного суспільства 76

Акімов О. О.

Системогенез особистісних компетентностей у психогенному вимірі 81

Медведчук О. В.

Реформування будівельної галузі: практичні аспекти впровадження законодавчих новацій 89

Шкурлат І. В.

Генезис понятия "демократия" в контексте глобализационных процессов: теоретико-методический аспект 96

Антипенко І. В.

Концептуалізація категорії "управління політичними ризиками" 101

Барзилович А. Д.

Впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні 109

Малий І. Й., Фоя О. В.

Стратегія управління державним боргом (інвестиційний аспект) 115

Новікова Н. А., Припула К. В.

Соціальні мережі як інструмент для органів державної влади для налагодження зв'язків з громадськістю 123

Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я.

Вплив престижності державної служби на кадрову безпеку державної структури 128

Дикий А. П., Ковальчук В. В., Крикун О. Д., Петрик С. М.

Інформаційна модель операцій з модернізації об'єкту концесії як форми реалізації державно-приватного партнерства 135

Колесник В. А.

Дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів 141

Мурашко В. С.

Особливості інституціоналізації процесів формування механізмів забезпечення національної безпеки у провідних країнах ЄС 147

Височанський М. Р.

Окремі аспекти процесу децентралізації влади в Україні в рамках державного регулювання 153

Бень Я. О.

Євроатлантична інтеграція України: темпоральна дискретність 158

Обуховська А. І.

Теоретичні передумови державного регулювання інституту комунальної власності 163

Паутов В. О.

Роль органів протидії корупції в системі забезпечення національної безпеки 170

Петрів І. М.

До питання удосконалення механізму державного управління органу конституційної юстиції як державного органу з особливим статусом 175

Дима В. В.

Фінансові інструменти стимулювання розвитку "зеленої" економіки в Україні 182

Швидкий Я. Ю.

Інституційне забезпечення національної безпеки органами протидії корупції 188

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 5—6 / 2020

CONTENTS:

Economy

<u>Pysmenna T., Pysmennyi V.</u> DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS IN UKRAINE: ASSESSMENT OF CURRENT TRENDS	5
<u>Zbarsky V., Gribova D.</u> CURRENT DIRECTIONS OF FUNCTIONING OF TOURISM IN UKRAINE	11
<u>Dergaliuk B.</u> THE ROLE OF INTELLECTUAL CAPITAL FOR STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY	17
<u>Tylikina N., Krymova M.</u> SKILLS XXI CENTURY, AS A CONDITION FOR THE RELEASE OF YOUNG PEOPLE INTO THE LABOR MARKET	21
<u>Kazak O., Obelets T.</u> NEW INDUSTRIAL POLICY IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: DEVELOPMENT'S EXPERIENCE AND CONCLUSIONS FOR UKRAINE	29
<u>Turlakova S.</u> THE INFLUENCE OF AGENT COMPETENCE ON THE REFLEXIVE PROCESSES OF MANIFESTATION OF HERD BEHAVIOR AT ENTERPRISES	38
<u>Batrak O.</u> DIAGNOSTICS OF FINANCIAL EFFICIENCY OF CLOTHING PRODUCTION ENTERPRISES: UNITY OF MACRO AND MICRO LEVEL	47
<u>Bilotska I.</u> CORPORATE SECTOR TRANSPARENCY AS A PREREQUISITE OF BUSINESS PERFORMANCE IN UKRAINE	54
<u>Zikiy N.</u> GROUNDS FOR THE RESTRUCTURING OF TOURISM ENTERPRISES	59
<u>Tumanov O.</u> MODELING OF A SYSTEM OF STATISTICAL INDICATORS FOR SOCIAL MEDIA RESEARCH IN UKRAINE	66
<u>Hanin S.</u> THEORIES OF MODERNIZATION OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGIONS BY ACTIVATING THE INVOLVEMENT OF EXOGENOUS FACTORS	72

Public administration

<u>Sychenko V., Pugach A., Marenichenko V., Khytko M.</u> MECHANISMS OF STATE REGULATION OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT	76
<u>Akimov O.</u> SYSTEMOGENESIS OF PERSONAL COMPETENCES IN PSYCHOGENIC MEASUREMENT	81
<u>Medvedchuk O.</u> REFORMING THE CONSTRUCTION INDUSTRY: PRACTICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING LEGISLATIVE INNOVATIONS.....	89
<u>Shkurat I.</u> GENESIS OF THE CONCEPT OF "DEMOCRACY" IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT	96
<u>Antypenko I.</u> CONCEPTUALIZATION OF THE CATEGORY "POLITICAL RISK GOVERNANCE"	101
<u>Barzylovych A.</u> IMPLEMENTATION OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE	109
<u>Malyi I., Foia O.</u> STRATEGY OF MANAGEMENT NATIONAL DEBT (INVESTMENT ASPECT)	115
<u>Novikova N., Prytula K.</u> SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR PUBLIC AUTHORITIES FOR ESTABLISHING PUBLIC RELATIONS	123
<u>Podolchak N., Karkovska V.</u> THE INFLUENCE OF PRESTIGIOUS GOVERNMENT SERVICE ON STATE SECURITY STAFF	128
<u>Dykyi A., Kovalchuk V., Krykun O., Petryk S.</u> INFORMATION MODEL OF OPERATIONS ON MODERNIZATION OF THE CONCESSION OBJECT AS A FORM OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP REALIZATION	135
<u>Kolesnyk V.</u> DISCRETIONAL AUTHORITIES OF GOVERNMENT AUTHORITIES AS A SUBJECT TO PUBLIC LEGAL DISPUTES.....	141
<u>Murashko V.</u> PECULIARITIES OF INSTITUTIONALIZATION OF THE PROCESSES OF FORMATION OF NATIONAL SECURITY MECHANISMS IN THE LEADING EU COUNTRIES	147
<u>Vysochanskiy M.</u> SEPARATEASPECTS OF THE POWER DECENTRALIZATION PROCESS IN UKRAINE WITHIN THE STATE REGULATION	153
<u>Ben Ya.</u> EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE: TEMPORAL DISCRETION	158
<u>Obukhovska L.</u> THEORETICAL PREREQUISITES OF STATE REGULATION OF THE COMMUNAL PROPERTY INSTITUTE	163
<u>Pautov V.</u> THE ROLE OF ANTI-CORRUPTION BODIES IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM	170
<u>Petriv I.</u> TO THE QUESTION OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF STATE GOVERNANCE OF THE CONSTITUTIONAL JUSTICE BODY AS A STATE BODY WITH SPECIAL STATUS	175
<u>Dyma V.</u> FINANCIAL INSTRUMENTS TO PROMOTE GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE	182
<u>Shvydkyi Y.</u> INSTITUTIONAL PROVISION OF NATIONAL SECURITY BY ANTI-CORRUPTION BODIES	188

Т. В. Письменна,
к. е. н., доцент кафедри фінансового менеджменту та страхування,
Тернопільський національний економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8055-545X
В. В. Письменний,
д. е. н., доцент кафедри фінансів імені С. І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-7852-3627

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.5

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ: ОЦІНКА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

T. Pysmenna,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial Management and Insurance,
Ternopil National Economic University
V. Pysmennyi,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance named after S. I. Yurii,
Ternopil National Economic University

DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS IN UKRAINE: ASSESSMENT OF CURRENT TRENDS

У статті визначено, що добровільна недержавна система пенсійних заощаджень є соціально значимою і стратегічно необхідною. Її функціонування забезпечують недержавні пенсійні фонди як фінансові соціально-економічні інститути зі статусом неприбуткових організацій.

Проведено аналіз основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за останні декілька років. Виявлено позитивну динаміку обсягів пенсійних внесків, пенсійних виплат і пенсійних активів упродовж досліджуваного періоду.

Встановлено найбільш поширені пенсійні активи у структурі інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів України за ряд останніх років. Це депозити на банківських рахунках, державні боргові цінні папери та облігації вітчизняних підприємств. Зроблено висновок про те, що недержавні пенсійні фонди застосовують консервативну інвестиційну стратегію, формуючи портфель інвестованих пенсійних активів на практиці.

Efficient functioning of non-state pension system is one of the national socio-economic priorities in today's world. Private pension administration system effectively addresses social issues and ensures the development of the country's economy.

The purpose of the research is to evaluate current trends in the development of private pension funds in Ukraine.

Such general scientific methods of theoretical cognition as induction, deduction, analysis, synthesis and generalization were applied in the research.

The opinion of scientists on social importance and strategic necessity of non-state pension administration is supported. The voluntary non-governmental pension savings system is a source of additional retirement benefits for the public, as well as an important component of long-term investments necessary for the economic development of the country.

It has been found out which financial institution is called a non-state pension fund. It is a financial socio-economic institute operating on a non-profit basis within the pension system. Its main tasks are to accumulate participants' pension contributions, manage pension assets and make pension payments.

The dynamics of the number of non-state pension funds of Ukraine over the last few years has been determined. The conclusion is made about the narrowing of the financial market segment in which non-state institutions of the pension administration system operate.

The main activity indicators of non-state pension funds in Ukraine over the past few years are analyzed. It was found that over the period under review, the amounts of pension contributions, pension payments and retirement assets increased. This indicates that the studied segment of the financial market is currently at its development stage.

According to the analysis of the investment portfolio structure of non-state pension funds of Ukraine, the most widespread pension assets for the last years have been established. They were deposits in bank accounts, government debt securities and bonds of domestic enterprises. It is concluded that non-state pension funds use a conservative investment strategy when forming a portfolio of invested pension assets in practice.

It is noted that today non-state pension insurance has not yet become a widespread mechanism for forming pension savings. This is due to the difficult economic situation in the country, low income of working population and distrust of financial institutions.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, пенсійні внески, пенсійні виплати, пенсійні активи, портфель інвестованих пенсійних активів.

Key words: non-state pension system, private pension funds, pension contributions, pension payments, retirement assets, portfolio of invested pension assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сьогодення ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення вважається одним зі загальнонаціональних соціально-економічних пріоритетів. Це пояснюється тим, що, по-перше, через систему недержавного пенсійного забезпечення вирішуються соціальні проблеми шляхом формування додаткових пенсійних виплат поряд з державною пенсією, а по-друге, завдяки діяльності недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів забезпечується розвиток економіки країни.

Актуальні проблеми функціонування недержавних пенсійних фондів викликають науковий інтерес через те, що на сьогодні громадськість недостатньо обізнана у можливостях використання системи недержавного пенсійного забезпечення, тому нею охоплена незначна кількість населення. Водночас можемо констатувати, що в Україні провадять свою діяльність недержавні пенсійні фонди, під них створено необхідну інфраструктуру, прийнято відповідні законодавчі акти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вибраною нами для дослідження проблематики функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, зокрема у частині діяльності недержавних пенсійних фондів, цікавляться такі вітчизняні науковці: Брус С., Вишивана Б., Владика Ю., Мамчур В., Приймак І., Сокоринський Ю., Ткаченко Н. та Федина В. Особливу увагу вони приділяють розкриттю особливостей недержавного пенсійного забезпечення; обґрунтуванню соціальної значимості та стратегічної необхідності добровільної недержавної системи пенсійних заощаджень; окресленню проблем, які стримують розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні; узагальненню дефініції недержавного пенсійного фонду; визначенню стратегії, яку застосовують вітчизняні недержавні пенсійні фонди при інвестуванні пенсійних активів; наданню пропозицій щодо підвищення ефективності інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів.

МЕТА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед науковим дослідженням було поставлено мету — оцінити сучасні тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні за результатами аналізу найбільш вагомих показників їх діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На сьогодні майже в усіх економічно розвинутих країнах функціонує багаторівневе пенсійне забезпечення, яке охоплює солідарну систему, обов'язкове накопичення та добровільне формування пенсійних коштів. У Законі України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" визначено, що у країні має функціонувати трирівнева система пенсійного забезпечення, що охоплює, відповідно, солідарну й накопичувальну системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також систему недержавного пенсійного забезпечення [1].

У науковому колі ведуться обговорення законопроектів у сфері пенсійного забезпечення, за результатами яких пенсійну систему, складену з другого і третього вищеназваних рівнів, називають накопичувальною. Об'єднання рівнів за такою назвою ґрунтується на положенні законопроектів, згідно з яким потрібно відмовитися від централізованої моделі пенсійного страхування через створення накопичувального фонду для акумулювання страхових внесків та перейти до децентралізованої моделі, що реалізується через діяльність недержавних пенсійних фондів. За такою моделлю обов'язкові пенсійні накопичення формуються у вибраних громадянами недержавних пенсійних фондах разом із добровільними пенсійними заощадженнями [2, с. 119].

У продовження розпочатої вище дискусії наведемо визначення поняття "система недержавного пенсійного забезпечення" відповідно до однойменного законодавчого акту. Так, у ньому система недержавного пенсійного забезпечення визначається як складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, що базується на добровільній участі фізичних і юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою

отримання її учасниками додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [3].

Недержавне пенсійне забезпечення вирізняється серед інших видів пенсійного забезпечення за рахунок особливостей, які йому притаманні та розкривають його специфіку. Сокоринський Ю.В. виділяє особливості недержавного пенсійного забезпечення, які подаються у таблиці 1.

Як обґрунтовують у науковому колі, разом зі загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням недержавне пенсійне забезпечення є соціально значимим і стратегічно необхідним, зважаючи на те, що добровільна недержавна система пенсійних заощаджень: по-перше, є джерелом додаткових пенсійних виплат для населення; по-друге, здатна мінімізувати негативний вплив демографічних ризиків, а також ризиків, пов'язаних з погіршенням загальноекономічної ситуації у країні; по-третє, є передумовою збереження достойного рівня життя при досягненні пенсійного віку; по-четверте, виступає джерелом довгострокових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни [5, с. 383].

Звернемося до Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення", щоби з'ясувати, яку саме фінансову установу називають недержавним пенсійним фондом. Так, недержавний пенсійний фонд має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників із подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам у визначеному законодавством порядку [3].

Доволі цінною нам видається наукова думка, сформульована за результатами аналізу різних дефініцій поняття "недержавний пенсійний фонд". Така думка узагальнює подані у науковій літературі визначення цього поняття, одночасно виділяючи характерні особливості функціонування недержавного пенсійного фонду. Так, недержавний пенсійний фонд: функціонує у межах пенсійної системи; створюється у формі юридичної особи, а саме непідприємницького товариства; здійснює свою діяльність з метою збирання і акумулювання пенсійних внесків, проведення виплат його учасникам у разі досягнення пенсійного віку чи на вимогу при важливій потребі, а також адміністрування, управління, обслуговування та забезпечення пенсійних активів від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [4, с. 74].

Вважаємо, що важливими доповненнями до процитованої вище дефініції недержавного пенсійного фонду будуть такі положення: це фінансовий соціально-економічний інститут, що функціонує у межах пенсійної системи; його завданнями є збирання і акумулювання пенсійних внесків, формування пенсійних активів шляхом розміщення акумульованих пенсійних внесків на

Таблиця 1. Особливості недержавного пенсійного забезпечення

Ознака	Роз'яснення
1. Недержавне пенсійне забезпечення є складником накопичувального пенсійного забезпечення	Недержавне пенсійне забезпечення вважається накопичувальним, тому що передбачає акумуляцію коштів особою на відповідних індивідуальних рахунках недержавного пенсійного фонду
2. Недержавне пенсійне забезпечення являє собою додаткове накопичення грошового пенсійного забезпечення протягом трудової діяльності, яке характеризується добровільною участю його учасників	Основне призначення недержавного пенсійного забезпечення – це, передусім, надання його учасникам додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат за рахунок сформованих пенсійних накопичень. Участь осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді є добровільною
3. Участь у системі недержавного пенсійного забезпечення не виключає можливості участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні	Перед особою не може стояти вибір щодо солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування чи системи недержавного пенсійного забезпечення
4. Недержавне пенсійне забезпечення реалізують визначені суб'єкти	Суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення групують на: 1) суб'єктів, які, власне, складають систему недержавного пенсійного забезпечення (недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, банки); 2) суб'єктів, які беруть участь у недержавному пенсійному забезпеченні (працівники і роботодавці); 3) суб'єктів, які сприяють функціонуванню системи недержавного пенсійного забезпечення (адміністратори недержавних пенсійних фондів, зберігачі, аудиторі, особи, які надають консультаційні й агентські послуги)

Джерело: складено автором на основі [4].

фінансовому ринку, а також здійснення пенсійних виплат [6, с. 55].

Якраз вчасно з'ясувати, яка кількість недержавних пенсійних фондів функціонувала впродовж останніх декількох років і з якою динамікою змінювався цей показник. Так, як свідчать статистичні дані, за період 2012—2018 рр. кількість недержавних пенсійних фондів змінювалася за низхідною траєкторією, за виключенням 2016—2017 рр., коли даний показник знаходився на одному рівні і складав 64 од. За нашими розрахунками, впродовж досліджуваного періоду кількість недержавних пенсійних фондів зменшилася на 32 од., тобто з 94 до 62. Відносне від'ємне відхилення цього показника становить 32% [7].

З основними показниками діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2012—2018 рр. можна ознайомитися у таблиці 2.

З даних у таблиці видно, що впродовж 2012—2018 рр. пенсійні внески щороку зростали з більшими або меншими темпами свого приросту. Так, найбільші темпи приросту цього показника спостерігалися у 2012—2014 рр. (20,8 і 13,9% відповідно), а найменші — у 2015—2017 рр. (відповідно, 0,4 і 0,1%). За період 2012—2018 рр. пенсійні внески збільшилися на 52,3%, тобто з 1313,7 до 2000,5 млн грн.

Характерно, що структуру пенсійних внесків представлено, в основному, пенсійними внесками від юридичних осіб. За нашими розрахунками, впродовж 2012—2018 рр. середня питома вага пенсійних внесків від юридичних осіб у їхній загальній структурі становила 94,7%. Відзначимо, що у 2012—2014 рр. питома вага пенсійних внесків від юридичних осіб збільшувалася, а у 2014—2018 рр. — зменшувалася.

Таблиця 2. Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2012—2018 рр.

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Пенсійні внески, млн грн	1313,7	1587,5	1808,2	1886,8	1895,2	1897,3	2000,5
У тому числі:							
– від фізичних осіб;	58,6	66,5	71,4	80,3	92,2	124,3	172,1
– від фізичних осіб-підприємців;	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
– від юридичних осіб	1254,9	1520,5	1736,1	1806,3	1802,1	1772,3	1827,7
Пенсійні виплати, млн грн	251,9	300,2	421,4	557,1	629,9	696,3	809,9
У тому числі:							
– одноразові пенсійні виплати;	240,8	279,6	384,6	475,7	499,4	505,9	545,5
– пенсійні виплати на визначений строк	11,1	20,6	36,8	81,4	130,5	190,4	264,4
Кількість учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	66,2	69,0	75,6	82,2	81,3	78,8	81,3
Пенсійні активи, млн грн	1660,1	2089,8	2469,2	1980,0	2138,7	2465,6	2745,2

Джерело: складено автором на основі [7].

ся. За весь досліджуваний період пенсійні внески від юридичних осіб збільшилися на 45,6%, тобто з 1254,9 до 1827,7 млн грн.

Натомість, упродовж 2012—2018 рр. середня питома вага пенсійних внесків від фізичних осіб у загальній їхній структурі становила тільки 5,3%. Водночас цей показник у 2012—2014 рр. змінювався за низхідною траєкторією, а у 2014—2018 рр. — за висхідною траєкторією. За всі досліджувані роки питома вага пенсійних внесків від фізичних осіб збільшилася майже у 3 рази, тобто з 58,6 до 172,1 млн грн. У 2012—2018 рр. пенсійні внески від фізичних осіб-підприємців постійно дорівнювали 0,2 млн грн.

Інший важливий показник діяльності недержавних пенсійних фондів, пов'язаний з пенсійними внесками, — пенсійні виплати. Як можна бачити у таблиці, значення цього показника впродовж 2012—2018 рр. постійно збільшувалося, але з різними темпами приросту. Так, найбільші темпи приросту пенсійних виплат спостерігалися у 2012—2015 рр. і становили, відповідно, 19,2, 40,4 і 32,2%. Порівняно з ними менші темпи приросту пенсійних виплат були наявні у 2015—2018 рр. і дорівнювали 13,1, 10,5 і 16,3% відповідно. За весь досліджуваний період пенсійні виплати збільшилися понад 3 рази, а саме з 251,9 до 809,9 млн грн.

У складі пенсійних виплат одноразові пенсійні виплати впродовж 2012—2015 рр. збільшувалися, відповідно, на 16,1, 37,6 і 23,7%. Це вищі темпи приросту цього показника порівняно зі значеннями, які спостерігалися у 2015—2018 рр. Так, у цей період одноразові пенсійні виплати збільшувалися на 5,0, 1,3 і 7,8% відповідно. Впродовж 2012—2018 рр. пенсійні виплати на визначений строк, порівняно з одноразовими пенсійними виплатами, завжди мали високі темпи приросту, які становили, відповідно, 85,6, 78,6, 121,2, 60,3, 45,9 і 38,9%.

Якщо порівнювати одноразові пенсійні виплати і пенсійні виплати на визначений строк за обсягом, то, за нашим спостереженням, значення першого показника 2012 р. майже збігається зі значенням другого показника 2018 р. Тобто одноразові пенсійні виплати у 2012 р. склали 240,8 млн грн, а пенсійні виплати на визначений строк у 2018 р. дорівнювали 264,4 млн грн. За весь

досліджуваний період одноразові пенсійні виплати збільшилися більше ніж у 2 рази (з 240,8 до 545,5 млн грн), а пенсійні виплати на визначений строк — майже у 24 рази (з 11,1 до 264,4 млн грн).

За період 2012—2018 рр. середня кількість осіб, які отримали або отримують пенсійні виплати, дорівнювала 76 тис. Як можна простежити за даними у таблиці, цей показник характеризувався висхідною динамікою у 2012—2015 рр. і 2017—2018 рр., а низхідною динамікою — у 2015—2017 рр. Додатково зазначимо, що у 2012 р. 66,2 тис. особам було здійснено пенсійні виплати, а у 2018 р. таких осіб було 81,3 тис.

Дані у таблиці свідчать про те, що впродовж 2012—2014 рр. і 2015—2018 рр. пенсійні активи збільшувалися, а у 2014—2015 рр. — зменшувалися. Зокрема у цей період зменшення пенсійних активів відбулося на 19,8%. В інші зазначені періоди пенсійні активи збільшувалися, відповідно, на 25,9 і 18,2%, а також на 8,0, 15,3 і 11,3% відповідно. За нашими розрахунками, впродовж 2012—2018 рр. пенсійні активи збільшилися на 65,4%, тобто з 1660,1 до 2745,2 млн грн.

Як зауважують у науковому колі, діяльність недержавних пенсійних фондів ґрунтується на інвестиційному використанні залучених ресурсів, тому, беручи до уваги соціальну місію системи недержавного пенсійного забезпечення, а також її залежність від рівня розвитку вітчизняного фінансового ринку та його інструментів, необхідно забезпечити ефективність при управлінні пенсійними активами [8, с. 130]. У таблиці 3 містяться дані, які відображають питому вагу активів, інвестованих недержавними пенсійними фондами у 2012—2018 рр.

Якщо порівнювати середню питому вагу інвестованих пенсійних активів за 2012—2018 рр., то можна виділити декілька найбільш поширених напрямків, за якими недержавні пенсійні фонди інвестували активи. Так, найбільш поширеними інвестованими пенсійними активами виявилися грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках. За досліджуваний період на них у середньому припадало 38,6%. У 2012—2017 рр. цей показник змінювався за висхідною траєкторією, проте у 2017—2018 рр. — за низхідною траєкторією.

Наступними найбільш поширеними інвестованими пенсійними активами є цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України. У 2012—2018 рр. цей вид активів, інвестованих недержавними пенсійними фондами, у середньому займав 28,7%. Як можна бачити у таблиці, даний показник періодично змінювався за низхідною та висхідною траєкторіями.

Заключними найбільш поширеними активами, які інвестували недержавні пенсійні фонди у 2012—2018 рр., являються облігації вітчизняних підприємств-емітентів. За досліджуваний період ці інвестовані пенсійні активи займали у середньому 18,1% у їхній за-

Таблиця 3. Питома вага інвестованих пенсійних активів у 2012—2018 рр.

Інвестовані пенсійні активи	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	34,5	36,4	38,6	39,4	41,3	43,9	35,9
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	11,9	11,5	15,3	34,1	41,0	40,8	46,0
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів АР Крим, місцевими радами	0,2	0,5	-	-	-	-	-
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	31,2	31,0	27,6	13,4	9,4	8,2	10,9
Акції українських емітентів	15,5	13,3	10,6	3,3	0,7	0,5	1,6
Об'єкти нерухомості	2,9	2,8	2,8	3,6	4,0	2,5	1,7
Банківські метали	1,1	0,7	0,6	0,7	0,4	0,4	0,4
Кошти на поточному рахунку	0,6	0,9	0,7	0,9	0,9	0,9	0,7
Активи, не заборонені законодавством України	0,8	1,3	1,0	1,3	1,0	1,0	0,9
Дебіторська заборгованість	1,3	1,6	2,8	3,2	1,2	1,7	1,8
Акції іноземних емітентів	-	-	-	-	0,02	0,1	0,1
Усього	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [7].

гальній структурі. Характерно, що у 2012—2017 рр. цей показник підвищувався, а у 2017—2018 рр. — знижувався.

За період 2012—2018 рр. у структурі інвестованих пенсійних активів акції вітчизняних емітентів у середньому займали 6,5%, об'єкти нерухомості — 2,9%, дебіторська заборгованість — 1,9%, кошти на поточному рахунку — 0,8%, банківські метали — 0,6%, а також ще були активи, не заборонені законодавством України. Їх можна вважати не дуже поширеними напрямками, за якими недержавні пенсійні фонди інвестували активи, зважаючи на середню питому вагу, яка їм належала.

На практиці недержавні пенсійні фонди можуть реалізовувати одну з трьох інвестиційних стратегій — консервативну, помірковану або агресивну. Їх розмежовують залежно від того, що ставиться у пріоритеті — надійність інвестицій чи їхня максимальна прибутковість. Як визначено у теорії, при консервативній інвестиційній стратегії пенсійні накопичення інвестуються у найбільш надійні види активів — банківські депозити, державні облігації та цінні папери великих публічних компаній. Застосування такої інвестиційної стратегії дає високу ймовірність отримання стабільного доходу. Її обирають ті учасники недержавних пенсійних фондів, які прагнуть зберегти кошти, передані в управління, а також досягти прибутковості, що перевищує рівень інфляції [9, с. 202].

Зважаючи на те, що в інвестиційному портфелі вітчизняних недержавних пенсійних фондів переважають грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках, цінні папери, дохід за якими гарантова-

но Кабінетом Міністрів України, а також облігації українських підприємств-емітентів, тобто інвестовані пенсійні активи з фіксованою доходністю, то можна стверджувати про застосування консервативної інвестиційної стратегії на практиці.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного аналізу найбільш вагомих показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні дають змогу окреслити сьогочасні тенденції їх розвитку та сформулювати на основі цього такі висновки:

1. Як знаємо, на законодавчому рівні передбачено функціонування трирівневої системи пенсійного забезпечення, зокрема: солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, при якій пенсії виплачуються за рахунок коштів Пенсійного фонду; накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на накопиченні коштів застрахованих осіб у накопичувальному фонді; системи недержавно-

го пенсійного забезпечення, в основі якої знаходиться добровільна участь громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою здійснення громадянам пенсійних виплат.

На сьогодні в Україні функціонують тільки перший і третій рівні системи пенсійного забезпечення, а запровадження другого рівня не відбулося дотепер. За умови відсутності накопичувального обов'язкового державного пенсійного страхування саме недержавне пенсійне забезпечення дає змогу кожному громадянину заощадити кошти на безбідну старість. Але доводиться констатувати, що через складну економічну ситуацію у країні, низький рівень доходів працюючого населення, недовіру до фінансових установ недержавне пенсійне забезпечення ще не стало поширеним механізмом формування пенсійних заощаджень [8, с. 127—128].

2. Упродовж останніх декількох років кількість недержавних пенсійних фондів в Україні змінювалася за низхідною траєкторією. Така динаміка цього показника свідчить про звуження сегменту фінансового ринку, на якому діють недержавні інститути системи пенсійного забезпечення.

Проведений аналіз основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за період 2012—2018 рр. дає змогу стверджувати про: щорічне зростання пенсійних внесків з більшими або меншими темпами свого приросту; майже абсолютне переважання середньої питомої ваги пенсійних внесків від юридичних осіб над середньою питомою вагою пенсійних внесків від фізичних осіб у загальній їхній структурі; щорічне збільшення пенсійних виплат з різними темпами приросту; перевищення обсягу одноразових пенсійних виплат

над обсягом пенсійних виплат на визначений строк у два рази за останній досліджуваний рік; досягнення середньою кількістю осіб, які отримали або отримують пенсійні виплати, рівня більше 70 тис.; збільшення пенсійних активів за весь досліджуваний період майже у два рази, не зважаючи на зменшення їхнього обсягу в окремі роки.

3. Проведений аналіз структури інвестиційного портфеля вітчизняних недержавних пенсійних фондів дав змогу встановити найбільш поширені пенсійні активи у 2012—2018 рр. Ними виявилися грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках, цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, а також облигації вітчизняних підприємств-емітентів. Названі види пенсійних активів склали у середньому 85,4% інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів України.

Вітчизняні недержавні пенсійні фонди реалізують політику формування портфеля з інвестиційних інструментів найнижчого рівня ризику, при цьому має виконуватися основна умова — це отримання інвестиційного доходу, який би не тільки забезпечив приріст пенсійних активів, а й захистив кошти від інфляційних ризиків. Характерно, що метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів вважається більш консервативною, якщо порівнювати її з інвестиційною стратегією інших фінансових установ [2, с. 120; 10, с. 64].

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В усьому світі недержавні пенсійні фонди є активними суб'єктами ринку капіталу. Здійснюючи трансформацію вільних коштів домогосподарств і підприємств у інвестиції, недержавні пенсійні фонди, таким чином, створюють джерело довгострокових інвестиційних ресурсів, сприяючи економічному зростанню у країні. З огляду на зазначене, проблематика інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів потребує подальшого дослідження, зокрема, у частині аналізу всіх без виключення показників, які характеризують її фінансові результати.

Література:

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 р. № 1058-IV (у ред. закону від 01.01.2020 р. № 329-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 28.01.2020).
2. Федина В.В. Управління активами недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. Економіка та держава. Економічна наука. 2019. № 5. С. 118—123.
3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 р. № 1057-IV (у ред. закону від 04.11.2018 р. № 2581-VIII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (дата звернення: 28.01.2020).
4. Сокоринський Ю.В. Особливості та зміст недержавного пенсійного забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2018. № 36. Т. 2. С. 72—76.
5. Владика Ю.П. Напрями розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 19. С. 382—386.

6. Мамчур В.А. Недержавне пенсійне забезпечення як складова інституціональної системи соціальних гарантій населення. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 5. С. 51—68.

7. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2012—2018 рр. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf (дата звернення: 28.01.2020).

8. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення. Світ фінансів. 2019. № 3 (60). С. 121—138.

9. Ткаченко Н. Вектори розвитку інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 1 (17). С. 200—206.

10. Брус С.І. Недержавні пенсійні фонди як інституційні інвестори: тенденції та проблеми розвитку. Економіка і прогнозування. 2018. № 2. С. 62—75.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About compulsory state pension insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (accessed 28 January 2020).
 2. Fedyna, V.V. (2019), "Asset management of non-state pension funds: foreign experience and domestic practice", *Ekonomika ta derzhava. Ekonomichna nauka*, vol. 5, pp. 118—123.
 3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About non-state pension provision", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> (accessed 28 January 2020).
 4. Sokorynskyi, Yu.V. (2018), "Features and content of non-state pension provision", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Yurysprudentsiia*, vol. 36, pp. 72—76.
 5. Vlydyka, Yu.P. (2017), "Areas of development of non-state pension provision", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 19, pp. 382—386.
 6. Mamchur, V.A. (2016), "Non-state pension provision as a component of the institutional system of social guarantees of the population", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 5, pp. 51—68.
 7. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), "Results of the development of the non-state pension system in 2012—2018", available at: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf (accessed 28 January 2020).
 8. Pryimak, I. and Vyshyvana, B. (2019), "Non-state pension provision in the system of social protection of the population", *Svit finansiv*, vol. 3 (60), pp. 121—138.
 9. Tkachenko, N. (2019), "Vectors of development of investment activity of non-state pension funds in Ukraine", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1 (17), pp. 200—206.
 10. Brus, S.I. (2018), "Non-state pension funds as institutional investors: trends and development problems", *Ekonomika i prohnouzuвання*, vol. 2, pp. 62—75.
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

В. К. Збарський,
д. е. н., професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-6114-8602
Д. В. Грибова,
к. е. н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
ORCID ID: 0000-0002-3270-2504

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.11

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

V. Zbarsky,
Doctor of Economic Science, Professor, National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
D. Gribova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Dmytro Motorniy Tavria state agrotechnological university

CURRENT DIRECTIONS OF FUNCTIONING OF TOURISM IN UKRAINE

У статті досліджено сучасний стан та напрями розвитку туристичної галузі в Україні. Зазначено роль екологічних чинників у процесі забезпечення ефективного функціонування туристичного бізнесу. Обґрунтовано необхідність запровадження заходів щодо формування серед населення поведінкової моделі рекреаційного природокористування. Вона має бути спрямована на усвідомлення важливості дбайливого ставлення до навколишнього середовища в бізнесовій діяльності, а також в особистому житті. Вказується на факт існування великої проблеми в процесі формування іміджу України за кордоном. Зазначається, що державна стратегія та грошова підтримка практично не спрямовані на підвищення ефективності маркетингу країни для іноземців. Вказується, що уряду слід подбати про зниження непрямих податків у авіаційному та готельному бізнесі, що значно вплине на кількість туристичного прибуття в країну. Наголошується на особливому значенні інфраструктурного забезпечення надання туристичних послуг. Виділено такі напрями покращення конкурентоспроможності туризму в Україні: визнання туристичної галузі одним з пріоритетів держави; оптимізація системи нормативного забезпечення природокористування; розвиток інфраструктурного забезпечення.

The article investigates the current state and directions of tourism industry development in Ukraine. The role of environmental factors in the process of ensuring the efficient functioning of the tourism business is outlined. The necessity of introducing measures to form a behavioral model of recreational nature use among the population is substantiated. It should be aimed at recognizing the importance of caring for the environment in business as well as in personal life. The fact that there is a big problem in the process of forming the image of Ukraine abroad is pointed out. It is noted that the state strategy and financial support are practically not aimed at improving the country's marketing effectiveness for foreigners. It is stated that the government should take care to reduce indirect taxes in the aviation and hotel business, which will significantly affect the number of tourist arrivals in the country. The

importance of infrastructure for the provision of tourist services is emphasized. It is noted that with the right offer to tourists of all alternatives of accommodation, the level of differentiation of tourists increases, which in the future will positively affect the socio-economic development of the tourism industry. In order to establish the closeness of Ukraine's tourism potential with other countries and the similarity of competitive indicators, direct tourism factors were analyzed. It has been proven that Spain, France and Germany are the center of tourism in the peripheral structure of tourism, while Ukraine is the tourist periphery of Europe. The very low rate of arrival, due to the lack of continuous generation of organizational and marketing innovations in the tourism industry, causes a low share of cash inflows from the industry, compared with the leading countries. It is noted that potentially Ukraine has no worse factor potential than the leading countries. However, in reality, the neglect of this sector of the economy demonstrates a significant lag in the tourism potential of Ukraine from the potential of European landmarks. The following directions of improvement of competitiveness of tourism in Ukraine are highlighted: recognition of the tourism industry as one of the priorities of the state; optimization of the system of regulatory support of environmental management; development of infrastructure support.

Ключові слова: туристичний бізнес, інтегральний показник конкурентоспроможності, світовий рейтинг, рекреаційне природокористування" інвестиційна привабливість.

Key words: tourism business, integral competitiveness indicator, world rating, recreational nature management, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов функціонування національної економіки набувають особливої значущості питання забезпечення ефективного розвитку галузевих напрямів, пов'язаних із наданням соціальних послуг. Активізація таких видів діяльності, окрім іншого, позитивно впливає на стан регіонального бізнесу, уповільнює негативні демографічні тенденції на селі тощо. Однією з них є безпосередньо сфера туризму.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід відзначити, що проблематика розвитку туристичної галузі знайшла своє відображення в працях Л.В. Забуранної, С.В. Кальченко, В.А. Квартальнова та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення особливості сучасного рівня розвитку національної туристичної галузі.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідження сучасного стану та специфіки функціонування вітчизняної сфери туризму.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з оцінкою в Україні у структурі державних пріоритетів туризм займає одне з останніх місць — інакше 92 позицію прокоментувати неможна. На фоні привілею вирішення політичних проблем країни це зрозуміло. Однак експерти Всесвітнього економічного форуму зазначають, що знають, як визначати дійсний інтерес уряду до туризму і якими насправді повинні бути ре-

альні дії для підтримки розвитку туристичної індустрії, навіть за таких політико-економічних умов. Достатньо дивним є факт, що за розмірами державних витрат країна є на 31 місці [7]. Так дійсно, бюджетна підтримка туризму щороку зростає і в 2018 році становила 3,8 млрд грн проти 1,7 млрд грн у 2013 році [1]. Проте навіть за таких темпів росту державних трансфертів у галузь існує велика проблема у результаті формування іміджу України за кордоном. Іншими словами, державна стратегія та грошова підтримка взагалі не спрямовані на підвищення ефективності маркетингу і брендингу країни для іноземців (101 місце) [7]. Така стратегічна непослідовність держави по відношенню до туризму призвела до низького результату — бренд України як туристичної країни становить 119 місце [7], що зумовлює загальну втрату позиції, порівняно з 2017 роком — на 2 пункти, порівняно з 2013 роком — аж на 8 пунктів.

У розділі, що стосується екології також негативна позиція. Експерти, наприклад, вважають законодавство країни щодо охорони природи досить не жорстким — дотримання екологічних норм у рейтингу має 119 місце [7]. Проте, порівнюючи рівень відповідальності юридичних і фізичних осіб у сфері порушення законодавства в таких країнах, як Швеція, Норвегія, Фінляндія, то з такою оцінкою з легкістю погоджуєшся. Сучасний розвиток туристичної індустрії відбувається без обліку її стійкості по відношенню до зовнішнього середовища та раціонального використання ресурсів — під час створення нових інфраструктурних проектів даний фактор враховується в останню чергу. Це формує такі наслідки: зміна лісового покриття (75 місце), базовий дефіцит води (93 місце) [7]. Отже, 114 місце — це позиція країни на

Таблиця 1. Прямі економічні чинники туристичної конкурентоспроможності країн Європи у 2019 році

Показники	Україна	Іспанія	Франція	Німеччина
Доля у сукупному прибутті в Європі, %	2,2	12,4	13,1	5,7
Частка у сукупних туристичних доходах в Європі, %	0,2	13,3	11,9	7,8
Доля туризму в ВВП, %	1,4	5,4	3,9	3,5

Джерело: складено та розраховано авторами за даними [7].

яку вона дійсно заслуговує, яка, на жаль, порівняно з 2013 роком погіршилася аж на 22 пункти.

Ще більш низьку оцінку, ніж у 2013 та 2015 роках Україна отримала за природні ресурси — зміна на 14 пунктів зі 102 до 116 місця. За кількістю природних об'єктів, що входять у світове наслідування, Україна займає 50 місце, а за видовим різновидом тваринного та рослинного світу — 84-те [7]. Проте українці настільки не бережуть власну природу, що світова спільнота розмістила Україну аж на 108 місце. Разом із цим вона входить у частку 25% найкращих країн за результатами таких показників: "Здоров'я та гігієна" (11 місце) та "Цінова конкурентоспроможність" (19 місце).

Високе місце країни у розділі здоров'я і гігієни — дуже добре. Проте цим досягненням завдячуємо лідерським позиціям за кількістю лікарняних ліжок (3 місце) та щільністю лікарів (36 місце) [7], що було закладено ще за радянських часів. Однак 58 місце по доступності якісної питної води та 106 місце по розповсюдженості СНІДУ [7], негативно впливає на туристичну привабливість. Взагалі стан показника у 2019 році погіршився на 3 пункти порівняно з 2013—2015 роками, що дуже засмучує.

Дуже важливе значення має цінова конкурентоспроможність у туризмі. У 2013 році Україна була 110-ою, у 2017 році — піднялася до 45 місця, а у 2019 році — покращила позицію аж до 19 місця. Основна перевага — це паритет купівельної спроможності національної валюти, який має високу оцінку — 12 місце [7]. Індекс цін на готелі (31 місце) та середня вартість пального (47 місце) — це критерії, що також підштовхують України до позиції топ-20 країн за даним показником. Безперечно, на вищу сходинку Україну не підняла система оподаткування, яка отримала непривабливу 60 позицію [7]. Тому уряду слід подбати про зниження непрямих податків у авіа- та готельному бізнесах, що значно вплине на кількість туристичного прибуття в країну.

Також можемо спостерігати позитивні зрушення за такими показниками України, як "Людські ресурси та ринок праці" (порівняно з 2013 роком показник зміцнівся на 51 позицію), "Культурні ресурси та ділові подорожі" (порівняно з 2013 роком показник зміцнівся на 25 позицій), "Міжнародна відкритість" (порівняно з 2013 роком показник зміцнівся на 59 позицій), "Інфраструктура повітряного транспорту" (порівняно з 2013 роком показник зміцнівся на 7 позицій). Ці зрушення мали загальну тенденцію, проте після 2017 року дещо погіршилися.

Ситуація з якістю ринку праці в Україні, за аналізований період, значно покращилася — з 99-го до 48 місця. До сильних позицій можна віднести достатньо ефек-

тивну для бізнесу систему найму та звільнення (36 місце), заробітну плату і продуктивність (53 місце) та легкість пошуку кваліфікованих кадрів (54 місце) [7]. Слабкою позицією експерти вважають недолік людських ресурсів в аспекті якості навчальної та середньої освіти (87 та 62 місця) та ступеня орієнтації на клієнта (66 місце) [7]. Отже, з позиції можливості формування якісного персоналу та організації ефективних тренінгів для сфери туризму Україна, за умов активного розвитку ринку праці, невпевнено, проте набуває вищого рангу.

Розділ, пов'язаний з оцінкою рівня міжнародної відкритості, достатньо високий за рангом — 55 місце. До сильної позиції України увійшов такий чинник, як кількість регіональних торговельних угод — 48 місце [7]. Відкритість двосторонніх угод про повітряне сполучення становить лише 113 місце [7]. Ситуацію рятує достатньо високий рейтинг візової вимоги (39 місце), що загалом формує відкритість країни для туризму і досить перспективне позиціонування гостинної країни.

Щодо показника "Культурні ресурси та ділові подорожі", то Україна також має достатньо високий світовий рейтинг — 55 місце. За кількістю культурних пам'яток ЮНЕСКО країна займає 38 позицію, кількістю спортивних споруд — 25 місце, рівня цифрового попиту на культурно-розважальний туризм — 70 місце, а сфера виставкового бізнесу, на жаль, займає лише 87 місце [7]. Тобто велика унікальна культурна спадщина України — це одна з головних можливостей створення сприятливого іміджу країни на туристичному ринку. Подальший успіх розвитку туризму країна матиме за умов позитивної динаміки ділових подорожей в Україні.

Завдяки деяким позиціям показника інфраструктури повітряного транспорту, де базою були реальні статистичні дані, Україні вдалося піднятися зі 79-го у 2017 році на 71-ше місце у 2019 році. Дуже сумно, що країна — провідний виробник літаків має такі світові позиції. Проте велика конкурентна боротьба в сфері авіаперевезення формує наглядний прогрес. Низька оцінка якості повітряної інфраструктури (93 місце) вже сьогодні стимулює регіони України до більшої активності, модернізації аеропортів. Так, у 2019 році реалізовано проекти по реконструкції та будівництву аеропортів у м. Запоріжжя, м. Одеса, м. Вінниця.

Спостерігаються негативні зрушення за такими показниками України, як "Наземна і портова інфраструктура" (порівняно з 2013 роком знизився на 4 позиції), "Інфраструктура туристичних послуг" (порівняно з 2013 роком знизився на 15 позицій), "Розвиток ІКТ" (порівняно з 2013 роком знизився на 8 позицій).

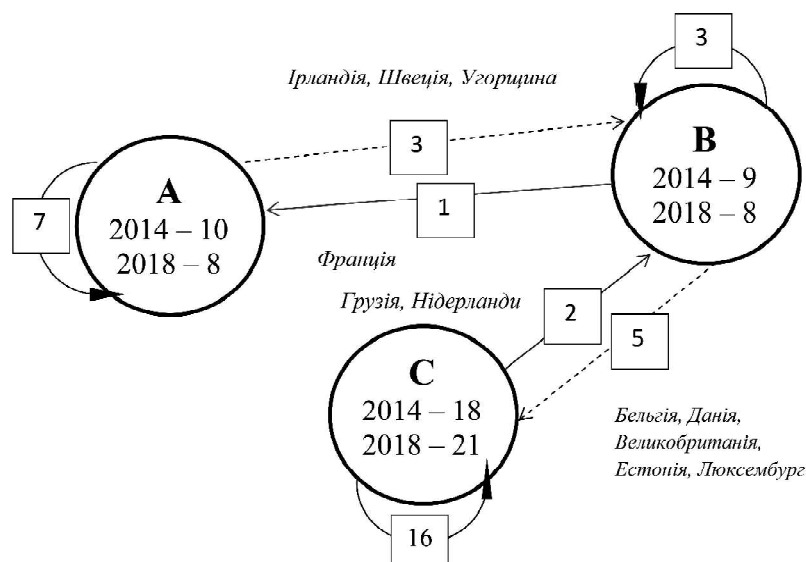

Рис. 1. Динаміка результатів АВС-аналізу для країн Європи за зростанням доходів від експорту туристичних послуг

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними державного управління статистики.

Наземна інфраструктура є ще гіршою за повітряну. І причина цьому — якість дорожньої інфраструктури (123 місце у світовому рейтингу) [7]. Достатньо високу конкурентоздатну 77-му позицію у наземному транспорті Україна отримала завдяки 36 місцю [7] за якість залізничних доріг. Однак все одно ранг 2019 року нижчий на 4 позиції за ранг інфраструктури 2013 року.

Окремої уваги заслуговує розділ інфраструктури туристичних послуг. До нього включено 3 позиції: кількість готельних номерів (106 місце), наявність компаній з прокату автомобілів (23 місце) та кількість банкоматів, що приймають картки-VISA (21 місце) [7]. Що стосується готельних номерів, то Україна, згідно рейтингу, має їх недостатньо. У 2018 році у країні нараховувалося 2777 готелів, однак їхня кількість є меншою за кількість готелів таких країн як Замбія, Уганда, Нігерія [7]. Проте лише згідно з офіційною статистикою в даних готелях більше 135 тис. місць [8]. А до них можна дорахувати номери приватних засобів розміщення і санаторно-курортні заклади. Тобто за вірної пропозиції туристам усіх альтернатив засобів розміщення зростає рівень диференціації туристів, що в майбутньому позитивно вплине на соціально-економічний розвиток туристичної індустрії. На жаль, і якість інфраструктури туризму віднесено лише на 105 позицію [7], що зумовило зниження загального рейтингу (65 місце) на 15 позицій порівняно з 2013 роком. І лише за кількістю банкоматів Україна значно покращила свої позиції.

ІКТ готовність демонструє також некращі позиції. Україна має не досить високоякісну систему телекомунікації. Відсутність або погана робота у сучасних готелях VI-FI, мережі Internet, мобільного покриття мережі в on-lain режимі — на сьогодні є проблемою. У цій сфері Україна має поганий вигляд, зниження у рейтингу на 8 позицій до 78 місця. Водночас доступність мобільного зв'язку позиціонує Україну на 36 місці.

Зрозуміло, що Україна, маючи 78 місце в рейтингу серед інших держав, за основними показниками індексу туристичної конкурентоспроможності не займає лідируючі позиції. З метою встановлення близькості туристичного потенціалу України з іншими країнами та схожості конкурентних показників зіставимо прямі туристичні чинники, що є результатом, у більшій мірі, останніх двох субіндексів (табл. 1).

Зіставлення прямих економічних чинників туризму довели, що Іспанія, Франція та Німеччина за периферичною структурою туризму — це центр, тоді як Україна — це туристична периферія Європи. Дуже низький коефіцієнт прибуття внаслідок відсутності постійного генерування організаційних, процесних та маркетингових нововведень в індустрію туризму, зумовлює низьку питому вагу грошових надходжень від галузі, порівняно з країнами-лідерами. Нерозвинута інфраструктура значно знижує вклад туризму в економіку — лише 1,4%, проти долі країн-лідерів від 3,5% до 5,4%. І тільки велика кількість культурних пам'яток у поєднанні з різноманітними природними ландшафтами формує існуючий незначний попит (2,2% від сукупного прибуття в Європі) на подорожі в Україну.

Отже, констатуємо, що потенційно Україна, порівняно з країнами-лідерами, має не гірший факторний потенціал. Однак у реалії занедбаність даної сфери економіки демонструє значне відставання туристичного потенціалу України від потенціалу європейських країн-орієнтирів. Причина цьому — внутрішні чинники країни, які не коригуються в бік світового досвіду вірної стратегічної роботи уряду та органів управління сфери туризму. Ситуація, що склалася в Україні визначає необхідність підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту країни шляхом переймання досвіду розвитку туристичної індустрії у країн-лідерів, що дозволить підвищити конкурентоздатні позиції туризму в країні та підтримувати зростання попиту на подорожі в Україну в довгостроковій перспективі.

Для проведення економічної аналітики розвитку туристичної галузі України вивчимо стан ринку туристичних послуг за період 2014—2018 рр. на базі статистики країн Євросоюзу (EU) та Організації чорноморського економічного співробітництва (BSEC) до складу

якої входить наша країна. Інструментом вивчення обрано аналітичний метод ABC-аналізу.

Під час проведення ABC-аналізу необхідно дотримуватися наступної умови — кожний з класів А, В та С буде характеризуватися двома параметрами: X — доля країн у загальній кількості країн, що аналізується (37 країн); Y — частка у сукупному розмірі економічного показника. Згідно з правилом Парето, $X=20\%$ та $Y=80\%$ — засвідчує 20-ти відсоткову групу країн у категорії А, які забезпечують 80% сукупного економічного показника.

Найбільш суттєвим показником стану галузі туризму, на думку Всесвітньої Ради з туризму та подорожей (WTTC), є доходи від експорту туристичних послуг. Саме цей показник буде базою економічної аналітики за обраною методикою. Спираючись на світові дані туристичної статистики, дослідимо зміни результатів ABC-аналізу за абсолютними показниками.

Дослідження дозволило встановити, що за розміром доходів від експорту туризму клас А стабільно формувався за рахунок найбільш економічно розвинутих країн Європи: Іспанії, Франції, Німеччини, Великобританії, Італії (рис. 1). Це легко пояснити високим рівнем розвитку туризму та суміжних галузей економіки, що вимагає постійної фінансової підтримки як з боку держави, так і приватного бізнесу.

Протягом аналізованого періоду практично незмінним залишався також клас В. Такі країни, як Туреччина, Австрія, Греція, Португалія, Польща, Російська Федерація, Кіпр були незмінним змістом цієї категорії країн. Україна ж, на жаль, починаючи з 2014 року, знаходилася у класі С. А це ще раз доводить, що на фоні реальних тенденцій розвитку світового та європейського ринку туризму, Україна по відношенню до нього ці п'ять років була інертною.

Оскільки абсолютні величини економічного показника в наслідок домінації значень країн-лідерів Євросоюзу не проявляють динаміку в змінах результатів ABC-аналізу, логічним буде дослідити дані в аспекті відносного зростання (зниження) розміру доходів від експорту туризму. Протягом 2014—2018 років зміст класів А та В, як за показником X , так і за показником Y , скоротився приблизно на 3 відсоткових пункти, що засвідчує більш динамічну диференціацію країн Європи за відносного зростання доходів від експорту туризму в умовах чіткої дії закону Парето.

Приріст доходів від експорту туризму, як показник, що демонструє розвиток галузі, за 2014—2018 роки показав негативні тенденції в більшості аналізованих країнах Європи. Сталу основу країн категорії А із року в рік зберігають 7 міцних туристичних держав: Іспанія, Італія, Німеччина, Португалія, Греція, Туреччина та Російська Федерація. У 2018 році, разом з Францією, вони сформували Парето-ефективну нішу на ринку, зайнявши 21,62% у його структурі. Водночас частка їх приросту доходу становила 77,84%.

З великої кількості економічно розвинених країн Європи лише Австрія, Польща та Хорватія, по відношенню до зростання показника, стабільно формували категорію В. Це пояснюється значною спрямованістю державної політики країн не лише на підтримку поточного

стану туристичної галузі, а й її перспективного розвитку.

Великою несподіванкою аналізу став зміст країн категорії С. Поруч з економічно слабкими країнами опинилися країни зі стабільною економікою. Інакше кажучи, цей клас формує найбільшу частку ринку, якому характерні незначні або, взагалі, від'ємні зміни в розмірах доходів від туризму. Причини низьких темпів росту показника дві. Для таких країн, як Данія, Великобританія, Бельгія, Люксембург та інші скорочення відносного зростання доходів є результатом достатньо високого рівня життя та значно дорожчого ціноутворення. Для України, Сербії, Вірменії, Молдови, Румунії та інших держав — це замалий розмір інвестицій у сферу туризму, що формує низький рівень розвиненості туристичної інфраструктури, і, як наслідок, зниження інтересу туристів до відвідування цих країн.

Отже, дослідження дозволило оцінити стан туристичного ринку України по відношенню до країн Європи. За рахунок динамічного ABC-аналізу визначено більш чітку диференціацію країн за розвитком економічного показника галузі. Встановлено, що Україна — це країна, що стабільно належить до категорії С з причин відсутності достатнього рівня інвестицій. Відсутність можливості переходу з класу С до класу В у 2014—2018 роках, за наявного факторного потенціалу України, — це результат неефективної державної стратегії розвитку туристичної індустрії.

Таким чином, світова оцінка профілю туристичної економіки України показала широке коло чинників, що визначають успіх туристичної індустрії країни та загострює увагу на важливих проблемах. Констатуємо, що за 2013—2019 рр. Україна зазнала значних негативних зрушень під впливом подій 2014 року. На базі динаміки окремих позицій профілю країни, на нашу думку, можна виділити низку напрямів покращення конкурентоспроможності країни в туризмі:

1. Першочерговою задачею є визнання туристичної галузі одним з пріоритетів держави з обов'язковою реалізацією ключових дій в аспекті впровадження економічних механізмів підтримки інвесторів та ведення туристичного бізнесу. Лише нормальна податкова політика, спрямована не на посилення фіскального навантаження, а на м'яке оподаткування, допоможе індустрії туризму продемонструвати реальні фінансові обороти — і тим самим збільшити податкові надходження, стабілізувати галузь, підвищити капіталоемність та вклад в інновації та ІТ-технології.

2. Україна може збільшити свою конкурентоспроможність на світовому ринку туризму, якщо в контексті нормативно-правової бази покращить та підвищить якість умов, що стосуються навколишнього середовища та безпеки учасників туристичної діяльності. Якісний розвиток туризму можливий за умов припинення руйнування природної та культурної спадщини. Навколишнє середовище — це не лише природно-екологічний стан, а й велика можливість для розвитку туризму.

3. Дуже значний вплив на конкурентні переваги туристичного напрямі має загальна інфраструктура. Особлива роль — це транспорт, безпека туристів, суспільно корисні послуги (чистота та доступність громадських

приміщень, вуличне освітлення, якість доріг, зелені насадження тощо).

Удосконалення цих ключових напрямків — це базис для подальшого розвитку позитивного інформаційного фону туристичної України.

ВИСНОВКИ

У статті проаналізовано сучасний стан та напрямки розвитку туристичної галузі в Україні. Обґрунтовано необхідність запровадження заходів щодо формування серед населення поведінкової моделі рекреаційного природокористування. Вказується на факт існування великої проблеми в процесі формування іміджу України за кордоном. Зазначається, що державна стратегія та грошова підтримка практично не спрямовані на підвищення ефективності маркетингу країни для іноземців. Наголошується на особливому значенні інфраструктурного забезпечення надання туристичних послуг. Виділено такі напрями покращення конкурентоспроможності туризму в Україні, а саме: визнання туристичної галузі одним з пріоритетів держави; оптимізація системи нормативного забезпечення природокористування; розвиток інфраструктурного забезпечення.

Література:

1. Світовий атлас даних. URL https://knoema.ru/atlas/Весь_мир/Туризм (дата звернення 02.02.2020).
2. World Tourism Barometer. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (дата звернення 02.02.2020).
3. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (дата звернення 02.02.2020).
4. Путешествия, туризм, гостиничный бизнес. Экономический вклад туризма и путешествий в ВВП по всему миру 2006—2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/> (дата звернення 02.02.2020).
5. Інформація щодо відвідування України іноземцями та виїзду громадян України за кордон (2015—2018 роки) (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3ba262e6-1603-4090-b741-e3c47a7f6d71&title=InformatsiiaSchodoVidviduvanniaUkraini-InozemnimiTuristamiTaViizduGromadianUkraini-ZaKordonZalPivrichchia2016-2017-Rokiv&isSpecial=true> (дата звернення 02.02.2020).
6. Інформація щодо показників розвитку сфери туризму та курортів у 2016 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc540c1a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikovRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi> (дата звернення 02.02.2020).
7. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/tcr> (дата звернення 02.02.2020).
8. Туризм. Кількість засобів розміщення 2018 рік. URL: https://vuzlit.ru/378030/rozvitok_gotel'nogo_gospodarstva_ukrayini (дата звернення 02.02.2020).
9. Забуранна Л.В. Зарубіжний досвід розвитку сільського зеленого туризму. Економіка АПК. 2011. № 6. С.178—183.
10. Кальченко С.В., Демко В.С. Стратегічні напрями розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки). 2019. № 1. С.121—128.
11. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник. М.: Финансы и статистика. 2002. 320 с.

References:

1. World Data Atlas (2020), available at: https://knoema.ru/atlas/Весь_мир/Туризм (Accessed 2 February 2020).
 2. UNWTO (2019), "World Tourism Barometer", available at: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019>. (Accessed 2 February 2020).
 3. UNWTO (2019), "UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition", available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (Accessed 2 February 2020).
 4. Statista (2019), "Travel, Tourism, Hospitality. Economic Contribution of Tourism and Travel to GDP Worldwide 2006—2018", available at: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/> (Accessed 2 February 2020).
 5. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), "Information on the visit of foreigners to Ukraine and the departure of Ukrainian citizens abroad (2015-2018) (according to the data of the State Border Service)", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3ba262e6-1603-4090-b741-e3c47a7f6d71&title=InformatsiiaSchodoVidviduvanniaUkraini-InozemnimiTuristamiTaViizduGromadianUkraini-ZaKordonZalPivrichchia2016-2017-Rokiv&isSpecial=true> (Accessed 2 February 2020).
 6. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2017), "Information on tourism and resort development indicators in 2016", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc540c1a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikovRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi> (Accessed 2 February 2020).
 7. World Economic Forum (2019), "The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019", available at: <http://reports.weforum.org/tcr> (Accessed 2 February 2020).
 8. vuzlit (2019), "Tourism. Number of accommodation units 2018", available at: https://vuzlit.ru/378030/rozvitok_gotel'nogo_gospodarstva_ukrayini (Accessed 2 February 2020).
 9. Zaburanna, L.V. (2011), "Foreign experience in the development of rural green tourism", APK economy, vol. 6, pp.178—183.
 10. Kal'chenko S.V. and Demko, V.S. (2019), "Strategic directions of tourism industry development in Zaporizhzhya region", Proceedings of the TDATU (Economic Sciences), vol. 1, pp.121—128.
 11. Kvartal'nov, V.A. (2002), Turizm [Tourism], Finance and statistic, Moscow, Russian.
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

Б. В. Дергалюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0001-8791-9121

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.17

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

B. Dergaliuk,
PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of economics and entrepreneurship department,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

THE ROLE OF INTELLECTUAL CAPITAL FOR STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY

У статті обгрунтовано детермінуюче значення інтелектуального капіталу для здійснення структурної модернізації регіональної економіки. З'ясовано, що до причин необхідності структурної модернізації регіональної економіки відносяться: зміна ціннісних орієнтирів у системі споживчих потреб під впливом масових суспільних явищ або досягнень науково-технічного прогресу; якісні зміни матеріально-технічної бази виробництва під впливом інтенсифікації інноваційних процесів; вплив процесів ринкового саморегулювання; вплив наявних структурних зрушень або структурних зрушень, які мали місце у минулому; глобальні тенденції до лібералізації зовнішньоекономічних взаємодій між державами тощо. Окреслено, що метою структурної модернізації регіональної економіки виступає прискорення економічного розвитку регіонів, підвищення ефективності регіональної господарської діяльності та рівня життя населення. Визначено, що структурна модернізація регіональної економіки спирається на притаманні властивості конкретного регіону та має певні пов'язані з цим ознаки. Виявлено особливості, на яких базується структурна модернізація регіональної економіки. Оскільки сучасні виклики доводять необхідність пошуку напрямів активізації інтелектуального потенціалу регіонів для забезпечення структурної модернізації регіональної економіки, обгрунтовано детермінуюче значення інтелектуального потенціалу регіону у структурній модернізації. Виокремлено чинники впливу на формування інтелектуального капіталу регіонів, серед яких: природно-ресурсний потенціал регіонів; економічний розвиток регіонів та його динаміка; сформована структура регіонального виробництва; регіональні програми розвитку соціальної сфери; демографічна ситуація в регіоні; структура попиту на робочу силу; направленість регіональної освітньої політики; розгалуженість освітньої сфери регіону тощо.

The determinant value of intellectual capital for structural modernization of regional economy is substantiated in the article. It is found that the reasons for the need for structural modernization of the regional economy include: the change of value orientations in the system of consumer needs under the influence of mass social phenomena or the achievements of scientific and technological progress; qualitative changes in the material and technical base of production under the influence of intensification of innovative processes; the impact of market self-regulation processes; the impact of existing structural changes or structural changes that have occurred in the soap; global tendencies towards liberalization of foreign economic relations between states and others. It is outlined that the purpose of structural modernization of the regional economy is to accelerate the economic development of the regions, to increase the efficiency of regional economic activity and the standard of living of the population. It has been determined that the structural modernization of the regional economy is based on the inherent properties of a particular region and has certain related features, including: specificity of the economic, internal political, cultural, social sphere of life of the regions; factors and implementation of structural shifts in regional systems that have a synergistic effect with respect to shifts in different spheres of life in

the region; existing established values and resources are an incentive mechanism for structural modernization of regions; a tendency towards a purposeful and permanent transition to more modern forms of economic development; rationality and evolution of the processes of structural modernization of regions, which is caused by the search for optimal ways of development of the regional economy, etc. The features on which structural modernization of the regional economy is based are revealed. As the current challenges prove the need to search for ways of activating the intellectual potential of the regions in order to ensure the structural modernization of the regional economy, the determinant value of the intellectual potential of the region in the structural modernization is justified. The factors of influence on the formation of intellectual capital of the regions are distinguished, among them: the natural resource potential of the regions; economic development of the regions and its dynamics; formed structure of regional production; regional social development programs; demographic situation in the region; structure of demand for labor; the focus of regional education policy; branching of the educational sphere of the region, etc.

Ключові слова: структурна модернізація регіональної економіки, інтелектуальний капітал, регіональна економіка, регіон, структурні зрушення, модернізація.

Key words: structural modernization of regional economy, intellectual capital, regional economy, region, structural changes, modernization.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Динаміка розвитку провідних країн світу впродовж останнього десятиліття свідчить про наявність складних внутрішньо-системних трансформацій як всередині національних економік та її регіонів, так і в рамках їх взаємодії на глобальному рівні. Активні процеси економічної інтеграції в поєднанні з тотальною інформатизацією економічного простору забезпечили стабільні темпи зростання прогресивних країн, однак наразі їх ефект згасає. Водночас помітна поляризація підходів у вирішенні глобальних проблем (світова торгівля, міграція, екологія тощо) разом із загостренням соціокультурних питань гуманітарного характеру сприяють розбалансуванню структури економік і створюють загрози виникнення майбутніх криз.

Діалектика поточного стану української економіки відзначається формуванням описаних раніше загроз цивілізаційного масштабу, які складають передумови поглиблення існуючих структурних проблем, водночас створюючи потенційні можливості та перспективні напрями їх вирішення. Більш того, обраний Україною євроінтеграційний курс розвитку вимагає якісно нових підходів у формуванні ключових принципів та напрямів провадження структурної модернізації регіонів України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Модернізаційні аспекти розвитку економічних систем досліджували такі західні науковці: Г. Александер, Дж. Бейлі, Г. Марковіч, М. Міллер, Ф. Модільяні, М. Фрідмен, У. Шарп, Й. Шумпетер та інші дослідники.

Модернізаційні аспекти просторового розвитку, структурна модернізація регіональних господарських систем широко висвітлюється вітчизняними науковцями, серед яких необхідно відзначити науковий доробок: О. Амоши, Б. Буркинського, М. Бутка, С. Вовканича, А. Власюка, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, І. Дунаєва, В. Кулішова, П. Любченко, Ю. Макогона, М. Михальченка, М. Пашкевича, С. Пирожкова, С. Романюка, В. Сіденка, В. Симоненка, І. Сторонянської, С. Тульчинської, В. Чужикова, С. Штефана, С. Шульця та багатьох інших.

Незважаючи на науковий пошук вчених, необхідно відзначити, що питання структурної модернізації регіональної економіки залишаються недостатньо розробленими та потребують подальших досліджень.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті виступає обґрунтування детермінуючого значення інтелектуального капіталу для здійснення структурної модернізації регіональної економіки.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження було поставлено та вирішено такі завдання:

- визначено причини необхідності структурної модернізації регіональної економіки;
- окреслено ознаки, які притаманні структурній модернізації із урахуванням регіональних специфічних наявних ресурсів та потенційних можливостей;
- виявлено особливості, на яких базується структурна модернізація регіональної економіки;
- обґрунтовано детермінуюче значення інтелектуального потенціалу регіону у структурній модернізації;
- визначено чинники впливу на формування інтелектуального потенціалу регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Структурна модернізація систем різного рівня виступає загальносвітовою проблемою розвитку економічних систем. Науковці визначають актуальність та шляхи пошуку структурних зрушень економіки на різних рівнях.

До причин необхідності структурної модернізації регіональної економіки слід віднести таке:

- зміну ціннісних орієнтирів у системі споживчих потреб під впливом масових суспільних явищ або досягнень науково-технічного прогресу;
- якісні зміни матеріально-технічної бази виробництва під впливом інтенсифікації інноваційних процесів;
- вплив процесів ринкового саморегулювання;
- вплив наявних структурних зрушень або структурних зрушень, які мали місце у минулому;
- циклічні процеси економічної системи (від дрібних кон'юнктурних коливань до економічних криз глобального масштабу);

— інформатизацію та діджиталізацію глобального економічного простору;

— глобальні тенденції до лібералізації зовнішньоекономічних взаємодій між державами тощо.

Модернізація регіональної економіки із притаманними їй принципами, підходами та інструментами проводиться за рахунок структурної політики держави, але кожен регіон із урахуванням наявних ресурсів та потенціалу вибудовує власний напрям та визначає акценти щодо використання інструментарію структурної модернізації регіону, його напрямів та цілей. Водночас, структурна модернізація регіональної економіки виступає складовою модернізації економіки країни.

Мета структурної модернізації регіональної економіки полягає у прискоренні економічного розвитку регіонів, підвищенні ефективності регіональної господарської діяльності та рівня життя населення.

Структурна модернізація регіональної економіки спирається на притаманні властивості конкретного регіону та має певні пов'язані з цим ознаки, серед яких:

— специфіка економічної, внутрішньополітичної, культурної, соціальної сфери життя регіонів;

— фактори здійснення структурних зрушень регіональних систем, що мають синергійний ефект по відношенню до зрушень у різних сферах життя регіону;

— наявні усталені цінності та ресурси, які виступають спонукальним механізмом здійснення структурної модернізації регіонів;

— тенденції щодо цілеспрямованого та постійного переходу на більш сучасні форми економічного розвитку;

— раціональність та еволюційність процесів структурної модернізації регіонів, що зумовлено пошуком оптимальних шляхів розвитку регіональної економіки;

— стратегічна спрямованість планів та програм регіонального розвитку на довгострокову перспективу та постійний розвиток регіону у разі залучення певних механізмів та інструментів їх досягнення;

— притаманний характер динамічності економічного розвитку, що являється рушійною силою регіональних систем;

— специфічні внутрішні взаємозв'язки та процеси, що включають у себе партнерські, комерційні, державно-приватні та інші різновиди;

— модернізаційні процеси в регіонах є частиною комплексної структурної модернізації країни загалом.

Водночас структурна модернізація регіональної економіки базується на:

— виявленні базових галузей та об'єднань на території регіону, модернізація яких спроможна дати синергійний ефект для регіонального економічного розвитку;

— налагодженні більш тісних, а також нових взаємозв'язків між суб'єктами господарювання регіонів та поза його межами;

— зміні структури галузевих співвідношень у регіоні;

— розвитку соціальної, інноваційної, інформаційної та економічної інфраструктури регіонів;

— зміні у структурі управління економічним розвитком через спрямування зусиль на управління структурною модернізацією;

— диверсифікації господарської діяльності в регіоні;

— раціоналізації співвідношень між різновидами галузей у регіональному валовому продукті;

— переході до інноваційної моделі розвитку економіки регіонів;

— переформатуванні механізму перерозподілу існуючих ресурсів тощо.

Структурна модернізація регіональної економіки супроводжується просторовим розвитком регіонів та забезпечується певними принципами її проходження [3]:

— формування сприятливого регіонального середовища для здійснення структурних зрушень;

— вибір найбільш оптимальної траєкторії розвитку з багатьох наявних;

— прийняття неминучості економічних рецесій у розвитку регіональної економіки, що обумовлено циклічним характером розвитку;

— багатополарність у дотриманні інтересів населення регіонів;

— інформаційна публічність зрушень у регіональній економіці;

— еволюційна революційність;

— суб'єктна відносність.

Погоджуючись із думкою багатьох вчених [1; 2; 6; 7], зрозуміло, що детермінуючим фактором структурної модернізації виступає інтелектуальний потенціал регіонів. Так, наприклад, поштовхом та основою структурної модернізації регіональної економіки, на думку О.В. Попело, виступають інноваційні регіональні структури, серед яких особливе місце займають підприємницькі інноваційні кластери. Як визначає авторка, такі кластери "володіють потужним потенціалом для зростання технологічного рівня виробництва, створюють сприятливі умови для активного впровадження інновацій; в їх рамках поєднуються інтереси регіональних господарських систем, реалізується людський потенціал і науковоосвітні домінанти, суттєво прискорюються процеси формування секторальних сегментів інноваційної моделі економіки..." [4, с. 223]. Погоджуючись з авторкою, що підприємницькі інноваційні кластери безумовно спроможні впливати та здійснювати структурну модернізацію регіональної економіки, хочемо зосередити увагу також на необхідності забезпечення умов розвитку таких кластерів, а також підтримці та розвитку інтелектуального потенціалу регіонів.

Проведення модернізаційних реформ у регіонах у напрямі структурної модернізації регіональної економіки спроможна реалізовуватися за рахунок підприємницьких інноваційних кластерів. Але водночас потрібно запроваджувати підтримку освіти, науки, інноваційно-технологічну діяльність тощо. Без запровадження підтримки освітньої та наукової сфери неможливо будувати підприємницькі інноваційні кластери.

Незважаючи на те, що інтелектуальний капітал у наш час визначає розвиток регіонів, охоплюючи всю матеріальну і фінансову структуру економіки, поки що залишається проблема його стимулювання та фінансування.

В Україні досі спостерігається стабільний відтік висококваліфікованих фахівців, як правило, зі своїми інноваційними напрацюваннями, а також старіння на-

укових кадрів, зменшення результативності науково-го пошуку унаслідок хронічного недофінсування та старої матеріальної бази наукових установ. Але сучасні виклики доводять необхідність пошуку напрямів активізації інтелектуального потенціалу регіонів для забезпечення структурної модернізації регіональної економіки.

Необхідно зауважити, що "на мезо- та макрорівні інтелектуальний капітал представляє собою сукупність особистих здібностей, реалізація яких зумовлює можливість формування конкурентних переваг інтелектуально-інноваційної системи регіонів за допомогою якісного оновлення виробництва, реформування ринку праці та відносин інтелектуальної власності, а також вдосконалення форм міжрегіональної співпраці" [5, с. 58].

На формування інтелектуального капіталу регіонів впливають:

- природно-ресурсний потенціал регіонів;
- економічний розвиток регіонів та його динаміка;
- сформована структура регіонального виробництва;
- регіональні програми розвитку соціальної сфери;
- демографічна ситуація в регіоні;
- структура попиту на робочу силу;
- направленість регіональної освітньої політики;
- розгалуженість освітньої сфери регіону тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дає можливість стверджувати, що головною метою структурної модернізації регіональної економіки виступає прискорення економічного розвитку регіонів, підвищення ефективності регіональної господарської діяльності та рівня життя населення. Окреслення причин необхідності структурної модернізації регіональної економіки, що лежать у площині як регіонального розвитку, так і аспектів національної економіки загалом дало можливість: по-перше, окреслити ознаки, які притаманні структурній модернізації із урахуванням регіональних специфічних наявних ресурсів та потенційних можливостей; по-друге, виявити особливості, на яких базується структурна модернізація регіональної економіки; по-третє, обґрунтувати детермінуюче значення інтелектуального потенціалу регіону у структурній модернізації. Із урахуванням детермінуючого значення інтелектуального потенціалу щодо ефективності структурної модернізації регіональної економіки виокремлено чинники впливу на його формування.

Здійснення структурної модернізації економіки регіонів із урахуванням використання інтелектуальних ресурсів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів, підвищенню ефективності їх господарської діяльності тощо.

Подальших наукових розвідок вимагають питання розроблення концептуальних засад модернізації структурних перетворень у економіці регіонів України в контексті капіталізації інтелектуального капіталу.

Література:

1. Бутко М.П., Попело О.В. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного

простору: монографія. Ніжин, Аспект-Поліграф, 2014. 372 с.

2. Детермінанти розвитку національного господарства: монографія. за заг. ред. П.В. Круша. Київ, НТУУ "КПІ", 2014. 276 с.

3. Пашкевич М.С., Лисунець К.П. Принципи модернізації економіки регіонів України в аспекті сучасної регіональної політики. Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (дата звернення: 20.01.2020).

4. Попело О.В. Інноваційна активність як домінуюча складова модернізації продуктивних сил регіону. Проблеми і перспективи економіки та управління. № 4 (4), 2015. С. 222—229.

5. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ, НТУУ "КПІ", 2009. 488 с.

6. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон, Ви-во "ПП Вишемирський В.С.", 2014. 210 с.

7. Тульчинський Р.В. Детермінанти становлення нового регіоналізму: теорія, методологія, практика: монографія. Херсон, Вид-во "ПП Вишемирський В.С.", 2018. 400 с.

References:

1. Butko, M.P. and Popelo, O.V. (2014), *Intelektual'nyj kapital iak chynnyk modernizatsii rehional'noho ekonomichnoho prostoru* [Intellectual capital as a factor of modernization of regional economic space], *Aspekt-Polihrad, Nizhyn, Ukraine*.

2. Krush, P.V. (2014), *Determinanty rozvytku natsional'noho hospodarstva* [Determinants of the development of the national economy], *NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine*.

3. Pashkevych, M.S. and Lysunets', K.P. (2014), "Principles of modernization of economy of regions of Ukraine in the aspect of modern regional policy", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (Accessed 20 January 2020).

4. Popelo, O.V. (2015), "Innovative activity as a dominant component of modernization of the productive forces of the region", *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4, no. 4, pp. 222—229.

5. Tul'chyns'ka, S.O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects], *NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine*.

6. Tul'chyns'ka, S.O. (2014), *Perspektivy ta dominanty rozvytku intelektual'no-innovatsijnoi systemy rehioniv Ukrainy* [Perspectives and dominants of development of the intellectually innovative system of the regions of Ukraine], *Vyd-vo "PP Vyshemyrs'kyj V.S."*, Kherson, Ukraine.

7. Tul'chyns'kyj, R.V. (2018), *Determinanty stanovlenня novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice], *Vyd-vo "PP Vyshemyrs'kyj V.S."*, Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Н. В. Тілікіна,

к. е. н., заступник директора з наукової роботи,

Державна установа "Державний інститут сімейної та молодіжної політики", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-5755-5301

М. О. Кримова,

к. е. н., старший науковий співробітник,

Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9753-9672

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.21

НАВИЧКИ ХХІ СТОЛІТТЯ ЯК УМОВА ВИХОДУ МОЛОДІ НА РИНОК ПРАЦІ

N. Tylikina,

PhD in Economics, deputy director of scientific work,

State Institution "State Institute of Family and youth policy", Kiev

M. Krymova,

PhD in Economics, Senior Researcher, Ptoukha Institute for Demography

and Social Study of Ukraine of the National Academy of Science of Ukraine, Kiev

SKILLS XXI CENTURY, AS A CONDITION FOR THE RELEASE OF YOUNG PEOPLE INTO THE LABOR MARKET

У статті проведено комплексне дослідження структури попиту та пропозиції навичок, які реалізуються молоддю на ринку праці України. Здійснено порівняльну оцінку поточної та перспективної затребуваності серед роботодавців навичок і вмінь у молодій робочій силі. Визначено роль соціальних компетенцій у забезпеченні конкурентоспроможності молоді на ринку праці, встановлено, що творчість, багатозадачність та стресостійкість є одними з найважливіших навичок для роботодавців сьогодні. Проведено оцінку рівня володіння молоддю актуальними вміннями та навичками, серед яких найбільшого вдосконалення потребують: комунікабельність та ораторське мистецтво, вміння працювати в команді, аналітичне та системне мислення, осмислення і прийняття рішень тощо. Окреслено вікові відмінності у ступені володіння та затребуваності певних навичок. Запропоновано заходи, щодо розширення можливостей збалансування попиту та пропозиції на навички на ринку праці.

The article is devoted to a comprehensive study of the structure of supply and demand for skills implemented by young people in the labor market of Ukraine, based on the analysis of international and national research in this field. The comparative assessment of current and future demand among employers, skills and abilities of the young workforce. The role of social competences in ensuring the competitiveness of young people in the labor market has been determined, it has been established that creativity, multitasking and stress resistance are among the most important for employers today. Modern Ukrainian youth are well versed in: adaptability, teamwork, communication skills, negotiation skills, competent written and spoken language, ability to learn quickly, initiative and basic computer literacy. The estimation of current level of youth skills, the most need of improvement: communication and public speaking, teamwork, analytical and systematic thinking, thinking and decision-making, and so on. The age differences in the level of ownership and demand for certain skills are outlined, in particular in the speed of adaptability of the staff, ability to learn, flexibility, skills and willingness to work in a team, information and media literacy. The lack of a clear vision of the skills and professions that will be required in the future has been identified among Ukrainian employers. Most of these skills are considered by employers to be important and in demand today. Measures have been

proposed to expand the opportunities for balancing demand and supply of skills in the labor market, in particular in the field of: strengthening public-private partnership in the field of education, introducing the practice of involving practitioners in professional meetings with students and teachers, strengthening the practical component of the learning process, expanding the practice of using dual approaches, expanding the practice of conducting social competency training for students, introducing a system of forecasting labor market, improving the organizational and managerial structure of the vocational guidance system, expanding the opportunities for obtaining and recognizing non-formal education, extending state subsidies for the creation of modern jobs for young people.

Ключові слова: навички, молодь, соціальні компетенції, освіта, ринок праці.

Key words: skills, youth, social competences, education, labor market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з ключових трендів сучасності є динамізм соціальних і економічних процесів, який виникає в глобальному світі та впливає на функціонування кожного соціуму. Зародження нових сфер економічної діяльності, поява нових знань і технологій, посилення міжкраїнної конкуренції, змінило пріоритети розвитку більшості держав поставивши на перший план людину та її навички, як основний ресурс економічного зростання. У цих умовах все більшої актуальності набуває питання наявності у індивіда, не лише, суто предметних (прикладних) навичок у сфері професійної діяльності, а й навичок критичного й аналітичного мислення, пізнавальної гнучкості, здатності до постійного навчання, ініціативності, медійної та інформаційної грамотності тощо.

У глобальній економічній концепції, вважається, що саме молодь є носієм потенціалу, який при реалізації правильних підходів людського розвитку може дати можливості досягнення найкращих результатів економічного та соціального розвитку. Однак молоде покоління, як окрема частина суспільства, має свої специфічні позитивні та негативні риси. З одного боку, молоді люди більш мобільні, ініціативні, творчі, мають ресурси часу для розвитку, відкриті та готові до змін та сприйняття нового, володіють сучасними знаннями та тонко відчують тренди сьогодення. З іншого боку, вони є вразливими, це пов'язано з відсутністю життєвого та професійного досвіду, недостатнім рівнем кваліфікації, бажанням, незрозумінням процесів, які відбуваються в трудовому житті, все це стримує можливість максимальної реалізації їх потенціалу на ринку праці. За даними Державної служби статистики України майже половина штатних працівників на сьогодні, є представниками молодого покоління у віці від 14 до 35 років. Значний потенціал молоді, залучений до ринку праці, говорить про наявність можливостей забезпечення активного економічного розвитку країни. Однак існують реальні перепони, які стоять на цьому шляху, зокрема: невідповідність професійної підготовки молоді, фактичному місцю працевлаштування (за результатами соціологічного дослідження "Молодь України" — половина

зайнятої молоді віком 14—34 роки працює не за фахом чи спеціальністю, отриманою в закладі освіти) [1]; не-ефективне використання накопиченого людського капіталу молоді (за результатами дослідження "Перехід молоді на ринок праці" третина працюючих молодого віку мають надмірну кваліфікацію) [2]; наявність прогалин у наявних та затребуваних на ринку праці навичках (сучасній молоді дуже часто не вистачає соціальних і професійних компетенцій, пов'язаних з досвідом, а також навичок пошуку роботи та ефективної самопрезентації); відсутність реальної інформації щодо попиту на робочу силу у розрізі кількісних та якісних характеристик.

Зазначені вище перспективи та перепони актуалізують питання, необхідності здійснення глибинного дослідження наявних і затребуваних вмінь та навичок на ринку праці, здатних забезпечити максимально ефективну реалізацію потенціалу молоді в професійній діяльності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є комплексне дослідження структури попиту та пропозиції навичок, які реалізуються молоддю на ринку праці України.

НАУКОВА НОВИЗНА

Наукова новизна статті полягає у здійсненні секторального дослідження характеру та змісту наявних і затребуваних вмінь та навичок української молоді, на основі комплексного аналізу вторинних і первинних емпіричних даних; визначення рівня та глибини невідповідності попиту та пропозиції навичок на українському ринку праці.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час написання статті використано широкий комплекс загальних і прикладних методів наукового пізнання, зокрема: аналітичний метод — під час збирання, оброблення й систематизації наукової інформації, вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду, проведення схожого типу досліджень, оцінки статистичного відхилення структури попиту та пропозиції на ринку праці; методи наукового абстрагування, спостереження, соціо-

логічного опитування, синтезу та аналізу — під час порівняльної оцінки характеру наявних та затребуваних вмінь та навичок молоді у поточній та майбутній перспективі; індукції та дедукції — під час обґрунтування заходів щодо розширення можливостей збалансування попиту та пропозиції на навички на ринку праці; абстрактно-логічний метод — під час узагальнення та формуванні загальних висновків дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науці та управлінській практиці, питання дослідження категорій навичок та попиту та пропозиції на них є достатньо поширеним та актуальним. Існує широке коло доробок, які торкаються питання, як теоретично ґрунтовного дослідження сутності цієї категорії та її ролі в економічній та соціальній науці, так і питання використання навичок, як інструменту, що дозволяє регулювати внутрішні процеси на ринку праці та забезпечувати збалансований його розвиток. Серед вітчизняних науковців, що здійснили значний внесок у категоріальний апарат дослідження навичок, варто виділити роботи К.О. Коваль [3], О. Абашкіна [4], Н.А. Длугунович [5], О.В. Родіна [6] та інших. Більш детально підходи щодо формування класифікаційних ознак навичок та їх вплив на процеси трудової діяльності в своїх роботах розглядали, такі закордонні вчені: Керрі Соммервіль (K. Sommerville) [7], Н. Гюерра (N. Guerra), К. Модесті (K. Modesti), В. Куннінгман (W. Cunningham) [8], М.С. Рао (M.S. Rao) [9], А. Дубрін (A. DuBrin) [10], М.М. Роблес (M.M. Robles) [11] та інші.

Питання розвитку національного ринку праці, у т.ч. його молодіжного сегменту, в контексті якісних характеристик робочої сили, є сферою інтересів таких вітчизняних науковців: Л.М. Ільч [12], Е.М. Лібанова, О. Цимбал, О. Ярош, Л. Лісгор [2], Л.В. Шаульська та інші. Існують й певні національні доробки щодо оцінки попиту сучасного бізнесу на навички, про це свідчать проведені спільні дослідження вітчизняних і закордонних науковців у рамках міжнародних проектів Світового Банку та USAID, авторами яких стали (Х. Дель Карпіо, О. Купець, Н. Мюллер, А. Олефір [13], О. Кульга, С. Терпищій та інші [14].

Водночас досі недостатньо дослідженими залишаються питання узагальнення наявної структури попиту та пропозиції навичок, які реалізуються молоддю на ринку праці України, що обумовило необхідність проведення даного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній економічній та соціальній літературі є багато трактувань поняття "навички". Досить часто під цим терміном мають на увазі "компетенції, установки, переконання і поведінку, які здатні змінюватися у процесі розвитку особистості та піддаються вдосконаленню в рамках спеціальних програм і політик" [15]. У психології навички визначаються як "повністю автоматизовані компоненти вмінь, які реалізуються на рівні несвідомого контролю. Якщо під дією розуміти частину діяльності, що має чітко поставлену свідому мету, то навичкою, також можна назвати автоматизований компонент

дії" [15]. Тобто навички — це поєднання знань і вмінь, які отримані упродовж життя. Знання — це сукупність інформації з будь-якої галузі, набутих у процесі навчання, дослідження тощо. Уміння — здобута на основі досвіду і знань здатність робити щось належним чином. Для формування усіх типів знань і вмінь велике значення мають освітні інструменти, завдяки яким відбувається автоматизація навичок, удосконалення вмінь і діяльності загалом.

У вітчизняній і закордонній літературі існує безліч класифікацій навичок. Так, світовий банк, під час проведення своїх досліджень виокремлює: когнітивні (базові знання вміння, читання, писання, прийняття простих рішень, ментальні настанови), соціоемоційні (навички роботи в команді, вміння діяти у складних ситуаціях, психоемоційна стабільність, навички міжособистісного спілкування), технічні навички (навички напряду пов'язані з виконанням професійної діяльності, знання специфічних технологій, методів). Дослідники, які протиставляють навички компетенціям, класифікують їх: базові, соціальні та професійні. Керрі Коммеріль виділяє три категорії навичок: технічні, людські (або соціальні), концептуальні [7]. М.С. Рао замінює перші дві на "hard skills" (технічні навички) та "soft skills" (соціальні навички) [9]. Hard skills — це будь-які навички, пов'язані з конкретним завданням або ситуацією, що включають розуміння і знання конкретної діяльності [10]. Soft skills — це поєднання навичок міжособистісних, соціальних навичок, навичок спілкування, рис характеру, ставлення, атрибутів кар'єри і коефіцієнта емоційного інтелекту. До цих навичок відносяться: чесність, спілкування, ввічливість, відповідальність, соціальні навички, позитивне ставлення, професіоналізм, гнучкість, робота в команді та робоча етика та інше [11]. Саме ця класифікація найчастіше використовується у сучасній світовій практиці досліджень.

Світові та національні дослідження затребуваності навичок на сучасному ринку праці показують зростання актуальності та важливості, саме соціальних компетенцій, а також технічних навичок в сфері інформаційних технологій та автоматизації власної діяльності.

Так, у звіті про майбутнє професій, представленому на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, було названо список тих навичок, які будуть найбільш затребуваними у 2020 р. До цього списку увійшли: вміння розв'язувати комплексні задачі, критичне мислення, креативність, управлінські компетенції, навички комунікації та взаємодії з людьми, емоційний інтелект, уміння аналізувати і приймати ефективні рішення, клієнтоорієнтованість, навички ведення переговорів [13]. Майже 80% цих навичок можна прямо, чи опосередковано віднести до групи соціальних та універсальних навичок (Soft skills).

Українські дослідження та бачення експертів і практиків показують наявність схожої тенденції. На думку представників бізнесу, оптимальним співвідношенням Soft skills і Hard skills є 61% та 39%. Найбільш затребуваними з боку роботодавців є вміння брати на себе відповідальність (62,1%), бажання розвиватися (56,9%), наполегливість (48,3%) і комунікабельність (51,7%) [16].

За результатами проекту "Оцінка економічного потенціалу університетів Донбасу" роботодавці бачать

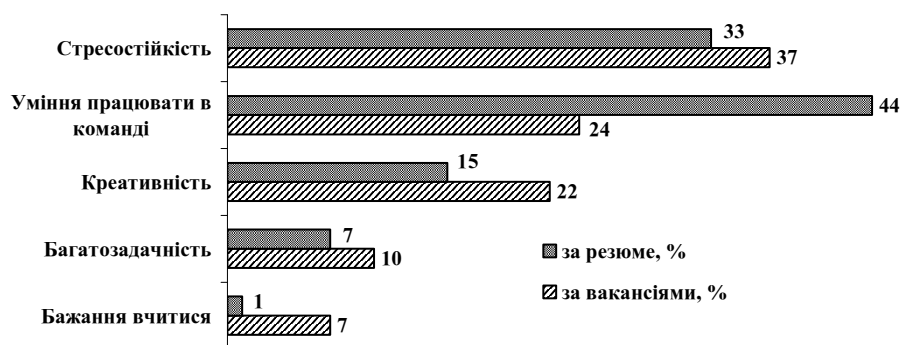

Рис. 1. Порівняльна оцінка структури попиту та пропозиції соціальних навичок на ринку праці України

Джерело: складено на основі узагальнення матеріалів [18].

затребуваними такі компетенції випускників закладів вищої освіти: вміння працювати на комп'ютері; знання іноземних мов; володіння навичками збирання; обробки, аналізу, узагальнення інформації та презентації результатів; вміння застосовувати набуті теоретичні знання; дисциплінованість; вміння виконувати основні професійні функції за профілем, обізнаність із законодавчо-нормативною базою, вміння працювати в команді,

вміння враховувати корпоративні інтереси, багатозадачність [14]. Дослідження показало, що роботодавці цілком усвідомлюють відсутність досвіду у випускників і ґрунтовних практичних навичок, але вони готові бути лояльними до цих недоліків у разі наявності у випускника високого рівня здатності до навчання та орієнтації на результат у процесі роботи.

Схожі дослідження затребуваності навичок прово-

Рис. 2. Навички XXI ст., якими володіє молодь і які їй потрібно вдосконалювати, % серед усіх респондентів

Примітка. Сума відповідей переважає 100 %, оскільки респонденти могли обрати кілька варіантів відповідей.

Джерело: онлайн-опитування молоді віком 14—34 роки щодо навичок XXI ст., проведене у серпні — вересні 2019 р. Загалом опитано 2001 респондент. Опитування не є репрезентативним за статтю, віком, типом поселення і регіоном, тому що проводилося серед користувачів Інтернету.

дилися Світовим банком в Україні [13] виявили, що найбільш цінними у працівників є: у агробізнесі — спеціальні технічні вміння, професійність, вміння вирішення проблем, здатність до самостійної роботи, командна робота; у агропереробці — спеціальні технічні вміння, професійність, вміння вирішення проблем, командна робота, здатність до самостійної роботи; у відновлюваній енергетиці — спеціальні технічні вміння, вміння вирішення проблем, креативне та критичне мислення, професійність, командна робота; у сфері інформаційних технологій — спеціальні технічні вміння, вміння вирішення проблем, професійність, здатність до самостійної роботи, командна робота [13]. Ці актуальні навички було визнано роботодавцями однаково важливими, як для професій високої складності (керівників), так і для професій середньої або низької складності (адміністративний персонал).

Дослідження "Навички для України 2030: погляд бізнесу" довело, що найбільш затребуваними серед роботодавців є такі навички 2030 р., як: емоційний інтелект, вміння працювати в команді, можливість вирішувати комплексні проблеми, здатність швидко навчатися, адаптивність, аналітичне мислення, критичне мислення, управління проектами, стратегічне мислення, ініціативність. Тоді як серед навичок 2016 р. роботодавці називали: комунікабельність, вміння працювати в команді, вирішення комплексних проблем, аналітичне мислення, здатність швидко навчатися, адаптивність, ініціативність, грамотна усна і письмова мова, емоційний інтелект, відповідальність. Що знов ж таки актуалізує та підкреслює першочерговість і важливість саме соціальних компетенцій на ринку праці [17].

Підтверджує зазначену в багатьох дослідженнях тенденцію збільшення актуальності соціальних компетенцій і проведений аналіз кваліфікаційних вимог до кандидатів на вакантні посади. Так, за даними сайтів з пошуку роботи HeadHunter, Robota.ua найбільш затребуваними на ринку праці України є такі навички, як: комунікабельність, здатність до навчання, знання технік продаж, вміння аналізувати та узагальнювати інформацію, відповідальність, стресостійкість, цілеспрямованість, знання іноземної мови.

Аналіз цих же джерел показав наявність прогалин у рівні компетентності молоді та вимог роботодавців, так за чотирма з п'яти основних соціальних навичок затребуваність по вакансіям є вищою за представленою в резюме. Найбільший розрив складає креативність та бажання вчитися (рис. 1) [18].

Аналіз досліджень щодо пропозиції навичок на українському ринку праці показує наявність значного рівня невідповідності наявної компетентності вимогам ринку праці, це підкреслюють як сама молодь, так і роботодавці.

Результати онлайн опитування серед молоді віком 14—34 роки показали, що найбільш розвиненими в накопиченому ними людському капіталі є: вміння працювати в команді (40% від усіх респондентів), творчість (39,2%), комунікативність (36,8%), гнучкість (36,3%), адаптивність (35,6%). Найменш розвиненими опитані визнали: лідерство (28,6%), медіаграмотність (25,2%) і технологічну грамотність (23,8%) (рис. 2). Важливе розуміння необхідності вдосконалення навичок молоддю

Таблиця 1. Навички XXI ст., якими володіє молодь і які їй потрібно вдосконалювати, залежно від віку, % серед усіх респондентів

<i>Володіють</i>	14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки
Вміння працювати в команді	41,8	47,1	37,2	37,0
Творчість	46,0	38,5	38,5	36,1
Комунікативність	39,4	38,8	37,8	33,2
Гнучкість	38,4	38,0	34,1	35,6
Адаптивність	39,6	39,8	33,5	32,3
Мобільність	37,9	40,6	32,6	30,3
Здатність швидко навчатися	39,9	37,0	27,8	30,9
Інформаційна грамотність	34,0	36,0	31,9	30,4
Критичне мислення	34,2	30,5	32,4	27,4
Лідерство	35,2	28,5	29,6	27,7
Медіаграмотність	26,7	31,2	24,8	20,9
Технологічна грамотність	26,4	27,0	25,0	19,4
<i>Важко відповісти</i>	8,1	9,1	12,6	9,9
<i>Потрібно вдосконалювати</i>	14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки
Вміння працювати в команді	22,0	18,6	18,7	17,4
Творчість	18,6	18,4	19,3	16,8
Комунікативність	22,5	25,2	19,3	16,2
Гнучкість	18,3	20,7	19,8	17,4
Адаптивність	18,1	16,9	21,9	17,9
Мобільність	22,5	16,1	20,2	16,7
Здатність швидко навчатися	24,4	17,1	19,4	18,8
Інформаційна грамотність	24,9	22,2	25,0	22,6
Критичне мислення	28,4	24,2	26,5	21,7
Лідерство	29,1	32,2	25,9	28,4
Медіаграмотність	23,0	25,9	25,6	22,5
Технологічна грамотність	24,2	27,7	20,6	21,9
<i>Важко відповісти</i>	22,7	16,6	20,6	22,2

Примітка. Сума відповідей переважає 100 %, оскільки респонденти могли обрати кілька варіантів відповідей.

Джерело: онлайн-опитування молоді віком 14—34 роки щодо навичок XXI століття, проведене у серпні-вересні 2019 р. Загалом опитано 2001 респондент. Опитування не є репрезентативним за статтю, віком, типом поселення і регіоном, тому що проводилося серед користувачів Інтернету.

було продемонстровано в сфері лідерства (28,6%), критичного мислення (24,8%), медіа грамотність (24,1%) та технологічна грамотність (23,1%).

Під час аналізу даних за віком респондентів виявлено, що наймолодші вікові групи молоді (14—19 років і 20—24 роки) більш впевнені в тому, що вони володіють певними навичками, ніж старші вікові групи молоді (табл. 1). Це пов'язано, насамперед, з відсутністю у них реального професійного досвіду, який зміг би допомогти більш об'єктивно визначити ступінь розвиненості у них навичок. Натомість, що стосується навичок, які потрібно вдосконалювати молоді, не виявлено статистично значущих відмінностей. За статтю і типом поселення респондентів також статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Проведений вторинний аналіз публікацій і результатів соціологічних досліджень дав змогу узагальнити навички XXI ст., що є дефіцитними, реалізованими та найбільш затребуваними роботодавцями серед молоді

Таблиця 2. Вторинний аналіз попиту та пропозиції на навички молоді у XXI столітті

	Молодь			Роботодавці		
	володіє	найгірше володіє	відчуває нестачу у перший рік роботи	затребувані зараз	2020	2030
Адаптивність	+			+		+
Вміння працювати в команді	+			+	+	+
Комунікабельність, навички ведення переговорів	+		+	+	+	
Грамотна письмова й усна мова	+			+		
Здатність швидко навчатися	+			+		+
Ініціативність	+			+		+
Критичне й аналітичне мислення		+	+	+	+	+
Емоційний інтелект		+		+	+	+
Можливість комплексно розв'язувати проблеми		+		+	+	+
Управлінські компетенції		+			+	+
Стратегічне мислення		+				+
Комп'ютерна грамотність	+		+	+		
Клієнтоорієнтованість					+	
Креативність					+	
Відповідальність				+		
Ораторське мистецтво			+			
Осмислення і прийняття рішень			+		+	+
Вміння працювати під тиском			+			
Управління конфліктами			+	+		

Джерело: складено авторами за [13; 14; 17].

в поточному та короткостроковому періодах. Та зробити, такі зазначені нижче висновки.

Сучасна українська молодь задовільною мірою володіє такими навичками: адаптивність, вміння працювати в команді, комунікабельність, навички ведення переговорів, грамотна письмова й усна мова, здатність швидко навчатися, ініціативність та базова комп'ютерна грамотність. Більшість з цих навичок є, на думку роботодавців, важливими та затребуваними на сьогодні.

Найбільш гострим, в умовах сьогодення, є дефіцит таких навичок, як критичне та аналітичне мислення, емоційний інтелект, вміння комплексного розв'язання проблем, вміння поводитись в конфліктній ситуації, реакція на стресові ситуації.

На думку молоді, найменш розвиненими у них є навички критичного та аналітичного мислення, емпатія, емоційний інтелект, навички комплексного розв'язання проблем, управлінські (менеджерські компетенції), навички критичного мислення, спонтанного прийняття рішень.

Найбільший дефіцит навичок, у перші роки роботи, молодь відчувала за такими компетенціями, як комунікабельність та навички ведення переговорів, критичне та аналітичне мислення, комп'ютерна грамотність, ораторське мистецтво та мистецтво ведення переговорів, вміння працювати під тиском та в конфліктній ситуації.

Більшість роботодавців зазначають недорозвиненість актуальних в майбутньому навичок у молоді, найкритичнішою є ситуація з навичками адаптивності, комплексного розв'язання проблем, креативності, стратегічного мислення та швидкої реакції на виникаючі проблеми та виклики.

Аналіз наявних досліджень показав загальну тенденцію перевищення молоддю важливості та розвиненості у них накопичених у процесі навчання навичок. Якщо в середньому випускники оцінюють свій рівень підготовленості до трудової діяльності, як добрий або відмінний, то роботодавці в більшості залишаються незадоволеними наявною компетентністю випускників і нарікають на необхідність перенавчання або більшого розвинення необхідних навичок.

Проблема з невідповідністю навичок існує не тільки в Україні. Згідно з дослідженнями Сучасної програми розвитку нових навичок для Європи (New Skills Agenda for Europe), 70 млн жителів Європи не мають адекватних навичок читання і письма, а ще більше мають слабкі математичні навички. Крім того, значна кількість європейців, особливо висококваліфікованої молоді, працює на робочих місцях, які не відповідають їх талантам і прагненням. Водночас 40% європейських роботодавців заявляють, що не можуть знайти працівників з потрібними навичками. Дуже незначна частка осіб мають навички для створення і ве-

дення власного бізнесу і складно адаптуються до змін ринку праці, що розвивається [19].

Виходячи з цього, Європейська Комісія (European Commision) пропонує здійснити 10 кроків упродовж наступних двох років, а саме: допомогти дорослим низькокваліфікованим здобути мінімальний рівень грамотності і цифрових навичок; розробити перелік цифрових навичок і забезпечити, щоб робоча сила в Європі мала відповідні навички; розробити профіль навичок для громадян третіх країн; розширити можливості для студентів, які навчаються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, для першого робочого місця [19].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження структури попиту та пропозиції навичок, які реалізуються молоддю на ринку праці України, дало змогу визначити наявність низки проблем, що сформувалась у сфері накопичення та реалізації освітнього потенціалу населення України. Достатньо великий прошарок роботодавців та молоді залишаються незадоволеними наявними навичками та підкреслюють їх дефіцитність в окремих галузях. Однією з негативних рис характерних сучасній Україні є відсутність у роботодавців чіткого бачення щодо навичок і професій, які будуть затребуваними у майбутньому. У більшості це пов'язано з відсутністю можливості побудови довгострокових стратегій розвитку бізнесу, у зв'язку з нестабільністю та динамічністю розвитку економічних, соціальних систем та HR-технологій. Більшість українських роботодавців стверджують про наявність дефіциту необхідних умінь і навичок у молоді, особливо у сферах, що потребують фахівців з високоскладними технологічними завданнями або в сферах, що знаходяться на перетині декількох видів діяльності та передбачають мультитаздачність виробничого процесу.

З метою комплексного розв'язання проблеми дефіциту сучасних навичок у молоді актуальним, з точки зору реалізації національної політики, може стати:

посилення державно-приватного партнерства у сфері освіти, зокрема, залучення більшого кола роботодавців до створення професійних стандартів, а також донесення інформації, щодо змісту та характеру кваліфікаційних вимог до освітніх установ; впровадження практики залучення фахівців-практиків до проведення професійних зустрічей зі студентами та викладачами; розширення можливостей участі роботодавців у формуванні матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної) освіти з подальшою можливістю підготовки студентів у відповідності до вимог роботодавців;

посилення практичної складової процесу навчання, розширення практики використання дуальних підходів, як у закладах професійної (професійно-технічної), так і вищої освіти; поширення практики довгострокового стажування студентів та випускників закладах освіти на підприємстві;

внесення до обов'язкового переліку навчальних програм закладів освіти тренінгів з розвитку соціальних (гнучких) компетенцій, а також тренінгів з набуття навичок ефективного працевлаштування та самопрезентації;

впровадження системи прогнозування навичок на ринку праці шляхом реалізації передових закордонних практик і проведення моніторингу змін попиту та про-

позиції на навички в Україні;

удосконалення організаційної та управлінської структури системи професійної орієнтації; розширення мережі профорієнтаційних відділів по роботі з молоддю у закладах освіти, державної служби зайнятості, молодіжних центрах та інших установах й організаціях, які працюють з молоддю та надають освітні послуги через формальну та неформальну систему навчання;

розширення можливостей отримання та визнання неформальної освіти, задля забезпечення накопичення молоддю необхідних на сучасному ринку праці вмінь і навичок, а також забезпечення поширення практики навчання упродовж життя;

поширення державних субвенцій на створення сучасних робочих місць, привабливих для молоді своїми формами організації робочого простору, змістом праці, гнучкими підходами до тривалості робочого дня та можливостей самовдосконалення, саморозвитку та само-реалізації в процесі праці.

Література:

1. Молодь України — 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Тернопіль: ТОВ "Терно-граф", 2018, 72 с.
2. Лібанова Е., Цимбал О., Ярош О., Лісогор Л. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження "School-to-worktransitionsurveys" в Україні у 2013 та 2015 роках. — Міжнародне бюро праці. Женева: МОП, 2016. — 112 с.
3. Коваль К.О. Розвиток "soft skills" у студентів — один з важливих чинників працевлаштування // Вісник Вінницького політехнічного інституту. — 2015. — № 2. — С. 162—167.
4. Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере // Справочник по управлению персоналом: научный журнал. — 2008. — № 9 (сентябрь). — С. 124—126.
5. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців // Вісник Хмельницького національного університету. — 2014. — № 6 (219). — С. 239—242.
6. Родина Е.В. Формирование практических умений и навыков студентов аграрного вуза на основе лабораторно-практических занятий // Инновации в образовании. — 2011. — № 1. — С. 47—63.
7. Sommerville K. Hospitality Employee Management and Supervision: Concepts and Practical Applications. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc., 2007. — 328 p.
8. Guerra N., Modecki K., Cunningham W. Social-Emotional Skills Development across the Life Span: PRACTICE. — World Bank Policy Research Working Paper 7123, Washington, DC: World Bank, 2014.
9. Rao M.S. Soft Skills — Enhancing Employability: Connecting Campus with Corporate. — New Delhi: I. K. International Publishing House Pvt Ltd., 2010. — 225 p.
10. DuBrin A. Essentials of Management. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2008. — 16 p.
11. Robles M.M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace. — Business Communication Quarterly. — 75 (4). — 2016. — P. 453—465.
12. Ільїч Л.М. Структурні зрушення транзитивного ринку праці: теорія та методологія регулювання: авто-

реф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика". — Київ, 2017. — 40 с.

13. Дель Карпіо Х., Купець О., Мюллер Н., Олєфір А. Навички для сучасної України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.11.17_Skills_for_Modern_Ukraine (дата звернення: 23.10.2019).

14. Terepyshchyi S., Svyrydenko D., Zakharenko K., Bezgin K., Kulga O., Evaluation of Donbas universities' economic potential: problems of personnel training and unemployment, *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2019, vol. 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2019/05/05_2019_Terepyshchyi.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

15. Морозов А.В. Деловая психология: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. СПб.: Издательство Союз, 2000. — 576 с.

16. Правлаштування молодих спеціалістів: дослідження у рамках проєкту "Академія навичок" у партнерстві з Європейською Бізнес Асоціацією, Human Capital Forum та НР-форумом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.dcz.gov.ua/ode/file/link/44686/file/Презентація%20Марі (дата звернення: 17.09.2019).

17. Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. Навички для України 2030: погляд бізнесу. — Київ: ТОВ "Видавництво "ЮСТОН", 2016. — 36 с.

18. 5 "гнучких навичок" у роботі. Сайт НВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/5-gnuchkih-navichok-u-roboti-1685290.html> (дата звернення: 17.09.2019).

19. Ten actions to help equip people in Europe with better skills [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2039_en.htm (дата звернення: 19.09.2019).

References:

1. Ministry of Youth and Sports (2017), *Molod' Ukrainy — 2017: rezul'taty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia* [Youth of Ukraine - 2017: results of a representative sociological survey], TOV "Terno-hraf", Ternopil, Ukraine.

2. Lianova, E. Tsymbal, O. Yarosh, O. and Lisohor, L. (2016), "Perekhid na rynok pratsi molodi Ukrainy: rezul'taty mizhnarodnoho doslidzhennia "School-to-work transition surveys" v Ukraini u 2013 ta 2015 rokakh" [Work-4Youth Publication Series: Labour market transitions of young women and men in Ukraine: Results of the 2013 and 2015 school-to-work transition surveys], MOP, Zheneva, Ukraine.

3. Koval', K.O. (2015), "Development of "soft skills" for students is one of important factors of employment", *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, vol. 2, pp. 162—167.

4. Abashkyna, O. (2008), "Soft skills: key to a career", *Spravochnik po upravleniyu personalom: nauchnyj zhurnal*, vol. 9, P. 124—126.

5. Dluhunovych, N.A. (2014), "Soft skills training as a necessary component of it professionals", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 6 (219), pp. 239—242.

6. Rodina, E.V. (2011), "The formation of practical skills of students of an agricultural university on the basis of laboratory and practical classes", *Ynnovatsyy v obrazovannyi*, vol. 1, pp. 47—63.

7. Sommerville, K. (2007), *Hospitality Employee Management and Supervision: Concepts and Practical Applications*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, USA.

8. Guerra, N. Modecki, K. and Cunningham, W. (2014), *Social-Emotional Skills Development across the Life Span: PRACTICE*, World Bank Policy Research Working Paper 7123, World Bank, Washington, DC, USA.

9. Rao, M.S. (2010), *Soft Skills - Enhancing Employability: Connecting Campus with Corporate*, I. K. International Publishing House Pvt Ltd, New Delhi, India.

10. DuBrin, A. (2008), *Essentials of Management*, South-Western Cengage Learning, Mason, USA.

11. Robles, M. M. (2016), "Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace", *Business Communication Quarterly*, vol. 75 (4), pp. 453—465.

12. Il'ich, L.M. (2017), "Struktural shifts of the transitional labour market: theory and methodology of regulation", Abstract of Doctor of Economic Sciences Thesis, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

13. Del' Karpio, Kh. Kupets', O. Miulle, r N. and Olefir, A. (2015), "Skills for modern Ukraine" [Online], available at: http://www.ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.11.17_Skills_for_Modern_Ukraine (Accessed 23 Feb 2020).

14. Terepyshchyi, S. Svyrydenko, D. ?Zakharenko, K. Bezgin, K. and Kulga, O. (2019), "Evaluation of Donbas universities' economic potential: problems of personnel training and unemployment", *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* [Online], vol. 5, available at: https://drive.google.com/file/d/1ZwrCCP3j-UMKT2CvTQm4cqiQw7_ZnlfBZ/view (Accessed 10 Feb 2020).

15. Morozov, A.V. (2000), *Delovaia psikhologhiya: Uchebnyk dlia vysshykh y srednykh spetsyal'nykh uchebnykh zavedeniy* [Business Psychology: A Textbook for Higher and Secondary Specialized Educational Institutions], Soyuz Publishing House, St. Petersburg, Russian.

16. State Employment Center (2020), "Empowerment of young professionals", [Online], available at: www.dcz.gov.ua/ode/file/link/44686/file/Презентація%20Марі (Accessed 17 Feb 2020).

17. Zinchenko, A.H. and Saprykina, M.A. (2016), *Navychky dlia Ukrainy 2030: pohliad biznesu* [Skills for Ukraine 2030: a business perspective], TOV "Vydavnytstvo "YuSTON", Kyiv, Ukraine.

18. NV (2017), "5 "Soft Skills" at Work", [Online], available at: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/5-gnuchkih-navichok-u-roboti-1685290.html> (Accessed 17 Feb 2020).

19. European Commission (2016), "Ten actions to help equip people in Europe with better skills", [Online], available at: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2039_en.htm (Accessed 19 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

УДК 336.7: 338.2

O. Kazak,

PhD in Economics, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-2088-9022

T. Obeleets,

PhD in Economics, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-1553-5150

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.29

NEW INDUSTRIAL POLICY IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: DEVELOPMENT'S EXPERIENCE AND CONCLUSIONS FOR UKRAINE

O. O. Kazak,

к. е. н., доцент кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка

T. B. Obeleets,

к. е. н., старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки факультету менеджменту та маркетингу, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

НОВА ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД РОЗВИТКУ ТА ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

In this article, the experience of the new going is analyzed near industrial politics of successful countries of region of Central and East Europe (CEE). Research method. The method of comparative analysis of new industrial politician is used for research of similar with Ukraine economies of Poland, Czech Republic and Hungary. By the method of ascent from part to general we defined such general and distinctive signs politician of countries of region of CEE. Main part. We are studied, analyzed and grouped an instruments of industrial politics in area of stimulation of Export, including for the enterprises of small and middle businesses (SME). These mechanisms were worked out and successfully mastered in the United States of America and were used on the stages of economic transformation of post-socialistic countries. We distinguished the features of vertical and horizontal instruments of industrial politics and then the most often applied events of Hard and Soft variants of industrial politics are structured in a CEE region. In this Region it was come forward basis of successful stimulation of height of industry such as presence of own currency (zloty, chech crowne and forint) and realization of independent currency-course politics, creation of industrial parks and special economic zones, and also application of mechanisms of reduction of prices and insurance of export by means of Export-credit Agencies. By the distinctive feature of Poland in realization of industrial politics there is reducing of greater part and successful restructuring of remaining volume of a Sovereign debt on new basis. This Debt was re-profiled on the advantageous terms for Poland both before international financial organizations (IMF, World bank etc.) and before large private creditors. Reduction of promissory burden pawned basis for creation of new workplaces and technological rearmament in industry, that resulted in the speed-up economy growing of Poland. The feature of new industrial politics of Hungary are state measures on support of enterprises with specialization on NT with the large stake of value-added — in particular electronics. It distinguishes Hungary from nearby Republic of Slovakia, where by a government a course was taken on stimulation of creation of cluster of automobile and motor industry. Also the feature of Hungary is the developed system of trade houses with the purpose of advancement of the Hungarian export abroad at the financial assistance of the state participating Export-import bank and Export-credit agency, working in close cooperation. We recommend within the framework of realization of new industrial politics in Ukraine actively to bring over small and middle enterprises (SME) to export activity. We proposed for stimulation industrial policy as important institutional mechanism to establish the specialized state Agency of development of small and midsize businesses in Ukraine. It can become for example of the United States of America, with the use of real experience of countries of region of CEE. Using experience of Hungary, we offer creation by Government the National Trade House in Ukraine for financial and organizational support of advancement of export in co-operating with state specialized

Ukreximbank and accrued Export-credit Agency of Ukraine. Also we consider a necessity to used Poland's and Czech Republic's experience on creation of the ramified network of Industrial parks on all territory of the country in Ukraine.

У статті проаналізовано досвід індустріальної політики успішних країн регіону Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Дослідження аналогічних з Україною економік Польщі, Чехії та Угорщини здійснене за допомогою методу порівняльного аналізу. Загальні та відмінні ознаки політик країн регіону Центральної та Східної Європи визначено за допомогою методу сходження від абстрактного до конкретного. В статті проаналізовано та згруповано інструменти промислової політики у сфері стимулювання експорту, у тому числі для підприємств малого та середнього бізнесу (МСП), які були розроблені та успішно освоєні у Сполучених Штатах Америки та використовувалися на етапах економічної трансформації постсоціалістичних країн. Виокремлено особливості вертикальних та горизонтальних інструментів індустріальної політики, найбільш часто застосовувані події жорстких та м'яких варіантів промислової політики структуровані в регіоні Центральної та Східної Європи. В зазначеному регіоні за основу успішного стимулювання зростання промисловості було визначено наявність власної валюти (злотих, чеської крони та форинтів) та здійснення незалежної валютно-курсової політики, створення індустріальних парків та спеціальних економічних зон, а також застосування механізмів зниження цін та страхування експорту за допомогою Експортно-кредитних агентств.

Відмінною рисою Польщі в реалізації промислової політики визначено зменшення більшої частини та успішна реструктуризація залишків обсягу суверенного боргу на нових засадах. Цей борг був перепрофільований на вигідних для Польщі умовах як перед міжнародними фінансовими організаціями (МВФ, Світовим банком тощо), так і перед великими приватними кредиторами. Зниження вексельного тягаря стало основою для створення нових робочих місць та технологічного переозброєння в промисловості, що призвело до зростання прискореної економіки Польщі.

Особливістю нової промислової політики Угорщини є державні заходи щодо підтримки підприємств зі спеціалізацією на NT з великою часткою доданої вартості — зокрема електроніки. Це відрізняє Угорщину від сусідньої Республіки Словаччини, де урядом було взято курс на стимулювання створення кластеру транспортної та автомобільної промисловості. Особливістю Угорщини є розроблена система торгових будинків з метою просування угорського експорту за кордон за фінансової допомоги державного експортно-імпортного банку та Експортно-кредитного агентства, які працюють у тісній співпраці.

За результатами дослідження запропоновано в Україні в рамках реалізації нової промислової політики запропоновано активне залучення малих та середніх підприємств (МСП) до експортної діяльності. Враховуючи довід Угорщини запропоновано створити Урядом Національний торговий дім в Україні для фінансової та організаційної підтримки просування експорту у співпраці з спеціалізованим Укрексімбанком та акумульованим Експортно-кредитним агентством України. За необхідне запропоноване використання досвіду Польщі та Чехії щодо створення розгалуженої мережі індустріальних парків на всій території України.

Key words: industrial policy, Central and East Europe, industrial parks, export, trade houses, small and medium business, ECA.

Ключові слова: промислова політика, країни Центральної та Східної Європи, індустріальні парки, експорт, торгові дома, малий та середній бізнес, експортно-кредитне агентство.

INTRODUCTION

Capital reproduction in the context of the transition to a knowledge economy within the framework of the Industry 4.0 approach provides structural economic shifts on a productive basis. This cannot be achieved without the implementation of state industrial policy.

In the international arena, many scholars have explored changes in the industrial policies of developed and emerging countries. In particular, E. Reinert writes: "a country without industry must continue to obey the iron laws of diminishing returns. Even if technological changes can move a flexible

wall, it still stands" [13, p. 205]. In his report to the 50th Anniversary of the Club of Rome, von Weizsacker and Wykman emphasized that "our entire industrial sector is now making an interesting transition to Industry 4.0... in connection with renewable energy" [1, p. 182]. Without the development of a new eco-friendly industry, it is impossible to "effectively manage scarce resources to achieve the best results for the benefit of most people with due respect for nature," writes G. Maxton [8, p. 283].

The state defines the criteria of economic regulation to establish a balance between business interests and the

needs of social and economic development, and this, according to the V. Panchenko N. Reznikova and enables the "find a rational structure of domestic economy and the potential of scientific research and research and development work (RDW). The realization of the tasks of permanent modernization of the economy, its sustainable growth is achieved in this way. It will inevitably contribute to maintaining the proper level of national security" [12, p. 96—97].

Industrial policy is a basic component of a nationwide economic policy aimed at accelerating growth and sustainable development. Effective investment and financial policies will encourage high-tech imports and the deployment of available resources for the development of priority sectors of industry. In such circumstances, there is a need to establish clear rules for the coexistence of business and government, to establish a system of penalties for corruption and dishonesty of business conduct. At the same time, the application of a system of incentives for business innovation and its social orientation will allow for a new industrialization of the country.

THE PURPOSE OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to analyze new approaches to industrial policy in Central and Eastern European countries. They have made significant progress in post-socialist transformation towards accession to the European Union through a comparative analysis of incentive measures taken by their own and borrowed in more developed countries, including the United States the transition of the economies of these countries to the path of development.

This allows science and high-tech industries to become the engine of economic growth, to provide adequate conditions for the development of small and medium-sized businesses and the manufacturing sector of the economy of new technological ways. The research material is the reports of OECD International Organizations, UNCTAD, Small and Medium Business Development Agencies and Export Credit Agencies of their respective countries.

FORMULATION OF THE PROBLEM

UNCTAD experts [20] suggest, "Industrial policy" as "any type of targeted action or public policy designed to reorient the sectoral structure of production to those sectors that are projected to be able to open wider prospects for economic growth than in the absence of such". Such measures are aimed at diversifying the internal structure of production and facilitating the accumulation of potential in new industries or in new activities, and are part of the so-called vertical industrial policy.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH

Ukrainian researchers have studied the transformational changes in the field of new industrial policy deep enough. In particular, V. Galasyuk [2, p. 49], I. Guzhva [3, p. 84—85] investigate export promotion and tariff protectionism in foreign trade and the mechanism of industrial development through industrial parks. V. Korneyev [7, p. 180—181] studies the impact on the industry of financial intermediaries and the state financial development policy. V. Panchenko [12, p. 10—20] and N. Reznikova [14, p. 48—51]; [15, p. 7—10] in their works developed the theoretical foundations of the transition from neo-protectionism to the next stage — economic nationalism. In particular, they emphasize that "industrial policy", "sectoral policy" in domestic practice and theory are considered synonymous; although in foreign literature the term "industry" means any area of industrial activities, including the sphere of services" [11, p. 5]. However, if this term means "industry" then it is used in a narrow sense and reflects industry policy itself.

THE RESEARCH RESULTS

At the present stage, there is an outdated already broad consensus that industrial policy must ensure the competitiveness of the entire manufacturing sector and encompass almost all of the economic sectors that produce gross domestic product. In this approach, "in addition to industries, it is proposed to stimulate construction, transport, agriculture and services" [15, p. 6].

However, in our opinion, such an expanded approach does not help to resolve the issue of modernizing the "mission of Ukraine" not as an agrarian but a new industrial state. The experience of many developing countries shows that modernization, given to the redemption of the free market, without carrying out proactive industrial policy measures, is not able to solve the problems of structural transformation of the economy as a whole. However, in our view, industrial policy should not be limited to addressing the problems of individual industries, but rather to promote the efficiency of the economy by optimizing the allocation of resources and responding adequately to external shocks.

A. Moskalenko [10, p. 462] emphasizes, "International technological unevenness determines the differentiation of countries by the level of economic development. In developed countries, a new technological mode of production is being actively formed, which... contains technologies such as biotechnology, artificial intelligence systems, global information networks and integrated high-speed transport systems, nanotechnologies, etc.". They determine the place of the country in the future global distribution.

The Government's role in the formulation of industrial policy is, first and foremost, to create an institutional environment that would enable effective action to be taken to ensure progressive changes in the structure of industrial production by attracting additional and redistributing available resources. This approach involves considering the new industrial policy as a set of specific measures, which are described in the relevant action program according to the chosen strategy, depending on the stated goals. Both national and local authorities through the development and implementation of a set of measures to improve the competitiveness of the industrial complex to ensure economic growth in the country implement effective industrial policy.

The transition to higher technological structures as a guarantee of raising socio-economic standards in the country is possible only in the case of complex structural and technological restructuring of the outdated industry.

Researchers generally identify two models of industrial policy — rigid and soft [11, p. 6—7]:

1. The rigid model involves the use of tools such as:
 - direct redistribution of country resources for the benefit of specific economic entities — or industries;
 - preferential taxation, subsidies;
 - availability of government orders;
 - direct investment;
 - state regulation of prices for certain categories of goods;
 - state guarantees on subjects' loans;
 - the presence of a high duty on non-investment and non-raw materials;
 - asymmetry of information;
 - high level of assignment of bureaucratic rent.

This model relies on budget subsidies and preferential lending to priority industries. However, this implies the implementation of a protectionist course in foreign trade aimed at creating so-called "greenhouse" conditions for national producers and attracting foreign direct investment, which are motivated by the interest in avoiding high input tariffs on finished goods at import.

2. The soft model involves the use of other tools, namely:
 - support for the competitiveness of national companies and conduct business in all sectors without the allocation of state support entities;
 - technical regulation;
 - production risk insurance and non-financial support for exporters;
 - assistance with R&D;
 - infrastructure development;
 - staff training and retraining;
 - high "quality" of bureaucracy and low level of assignment of bureaucratic rent.

This makes it possible to emphasize the promotion of competitiveness of national producers, the cultivation of so-called "national champions" with the support of state agencies and ministries of investment infrastructure and innovation projects that allow private businesses in the country to increase the level of efficiency.

Thus, industrial policy can concentrate on the creation and development of priority sectors of the economy, as well as focus on stimulating the activities of national manufacturing companies. At present, whatever the experience of developed countries in harnessing the potential of industrial sectors of the economy and tools for implementing industrial policy, it is necessary to take into account the stage of economic development and the strategic challenges facing the state.

At the stage of implementation of the new industrialization policy, it is crucial to borrow technology and investment imports. Low customs tariffs, tax breaks, subsidies to consumers of investment imports and restrictions on imports of finished industrial products stimulate this. In the context of refocusing on the production of high-tech products, investment imports (machinery, equipment, equipment) can have a much greater positive effect on the economy than the positive balance of trade. For transitional countries, technology imports, foreign investment and licensing often play a more important role than manufacturing using outdated or underperforming domestic technologies. The International Monetary Fund's policy in this case does not look like an

end in itself and set the reduction of payment imbalances. Because the negative trade balance, which would apparently arise in case of payment of expensive imports, in this case is not the result of "eating up" of credit lines, economic policies aimed at further economic growth.

In the next phase of export-oriented growth, institutional, administrative and monetary instruments of export promotion are used. Increasing exports of industrial products as part of the solution to the problem involves a number of interrelated tasks that in a comprehensive manner it must be performed, synergistically increasing the efficiency of each. The monetary regime of flexible inflation targeting or the choice of a rigid exchange rate will help to attract foreign direct investment in priority sectors of the economy. The use of market mechanisms of state incentives for industrial exports with a large share of value added will increase the competitiveness of their own industrial products, and the implementation of effective import substitution programs will support the exchange rate of the national currency.

At the stage of accelerated economic development, it is possible to reduce the direct influence of the state on big business and give priority to supporting small and medium-sized businesses. Tariffs and/or non-tariff barriers to export-import activities may be reduced in conjunction with tax and customs optimization measures, primarily to encourage the inflow of long-term non-speculative foreign direct investment. It stimulates geographical diversification of foreign trade flows in order to exploit the country's potential for new emerging markets. It is logical to stimulate the state to increase wages and raise the educational level of the workforce.

At the stage of sustainable market development, horizontal industrial policy instruments come to the fore, and vertical instruments are used in the context of counter-cyclical policy. Early application of horizontal approaches may not be effective at the end of the growth phase.

Thus, the effectiveness of implementing a new industrial policy is determined by the optimal combination of general (measures to ensure a level playing field for all industries and business entities) and selective (measures to support certain priority industries and business entities, in particular SMEs) instruments of state support. Particularly effective actions can be in the field of public-private partnerships (targeted programs, investment and innovation projects, product sharing agreements, joint ventures, regional investment and innovation projects, large-scale privatization, vertical integration, mergers and acquisitions of companies to form industrial national champions).

Economic and geopolitical factors must be taken into account when developing a new national industrial policy. As G. Kissinger summarizes: "The political and economic organizations of the world are at odds with each other. The international economic system has become global, while the political structure of the world continues to build on nation-states. Economic globalization, by its very nature, ignores national borders" [5, p. 294—295]

Experience in promoting US industrial policy used by CEE countries. The industrial policy of developed countries emphasizes the importance of intangible factors (information, scientific knowledge, skills of the workforce)

in ensuring the competitiveness of enterprises. The countries of Central and Eastern Europe (CEE), in addition to the experience of the European Union, have used many years of experience as a world leader — the United States.

The United States has consistently pursued industrial policies to maintain the viability of its industrial base and maintain its global technological leadership. In recent years, the attention of United States policymakers has not focused on providing national strategies and national programs with centralized focal points for industry-specific development, despite the fact that such a model has been used periodically in the past. Instead, they used a more decentralized approach whereby a variety of initiatives and programs developed at the federal and state levels supported both traditional and emerging strategic industries.

State incentives for investment in the country's industry are actively used by the US government and include broad communication of the business environment with available and potential investment opportunities and a range of measures in the area of investment climate. The introduction of accelerated depreciation, the application of various tax breaks, the reduction of the effective corporate tax rate in the United States are examples of how fiscal policy instruments increase the return on industry, whose products in the country's foreign trade play a leading role.

In its role as an "entrepreneurial state", the United States assumes major risks and plays a leading role in shaping markets in the development and commercialization of new technologies that are considered important to the country.

As a coordinating state, the United States creates networks and manages and manages networks between different entities in innovation systems (such as companies, financial institutions, research institutes, and government funds), and within organizations and institutions.

CEE countries used many of the US experience to promote small and medium-sized businesses. Global experience shows that small business, which also includes medium-sized businesses (SMEs) in most countries, is a key segment of the modern market economy, with a large portion of national economic resources concentrated. Thus, more than 95% of the total number of US enterprises are SMEs, namely small and medium-sized enterprises produce almost half of the total output, create more than 75% of new jobs [23].

The US model of small business financial support involves the direct support of small business through public

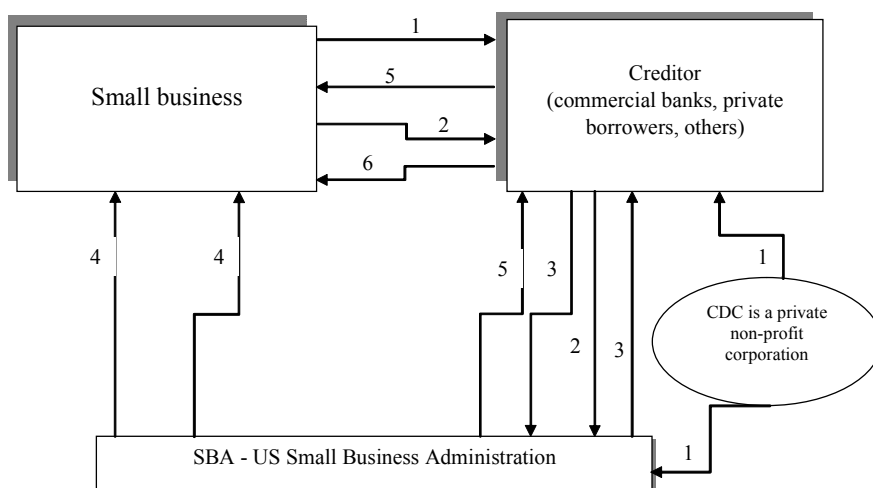

Figure 1. US SME lending schemes

US Small Business Loan Scheme 7A (direct arrows):

- 1 — small business provides the creditor with documents for obtaining a loan;
- 2 — the creditor submits an application for SBA review;
- 3, 4 — if consent to lending is obtained, then SBA acts as the guarantor of the loan for the small business and at the same time insures the credit risk;
- 5 — the lender provides funds to the small business.

CDC / 504 Small Business Loan Scheme (Zigzag Arrows):

- 1 — a private non-profit corporation (CDC) finds a lender, acting as an intermediary between the SBA and private lenders;
- 2 — small business provides documents to the lender for the loan;
- 3 — the creditor submits an application for consideration of the SBA;
- 4, 5 — if the consent to lending is obtained, then SBA acts as a guarantor of the loan for small business and at the same time insures the credit risk;
- 6 — the lender provides credit resources to the small business.

money and the independent functioning of private small business financing. Thus, in the area of SME support, the most widespread use in the USA has been:

- private investment, as a rule, of wealthy families, with the aim of "aggressively investing" part of family funds in small businesses;
- professional funds that manage the money of various organizations;
- resources of investment companies, investor associations to find the most attractive venture businesses;
- resources of insurance companies, which are usually more conservative and often require a certain share of equity to guarantee their interests.

The US Small Business Administration (SBA) is the world's most important and successful small business financial support institution. The SBA is pursuing a rather aggressive policy in order to find market opportunities for small businesses with export potential. Working with various government agencies and universities, the SBA regulates the operation of approximately 900 small business development centers that provide technical and managerial assistance to entrepreneurs. The immediate result of SBA's activities is to increase access to credit for small businesses; reducing private equity risk; increasing the share of small business in US GDP. Within the SBA, the current programs are updated annually. There are also new areas of support for small businesses. The most famous programs are three: — 7a; — CDC / 504; — microcredit loans.

Table 1. SBA programs and their features

Program	Types of loans under the program	Short description
7a	Special program for small business lending, which includes financial assistance for enterprises with special requirements	
	Express SBA and pilot programs	Offer an improved and expedited version of the lending process for individual groups of borrowers (for military personnel, veterans, and other such borrowers)
	Export Development Credit Programs	Provide financial assistance to small businesses that are exporters, include credit programs specifically designed to encourage exports
	Rural business loans	Designed to provide financial support to farmers. Feature of the program – simplified procedure of crediting, optimization of process of registration and processing of credit application
CDC/ 504	Long-term fixed rate lending program for fixed asset acquisition. The program provides additional financing for working capital, consolidation, repayment or refinancing of debt	
	Loan secured by a private lender	Providing a loan for up to 50% of the project cost
	Credit secured by CDC	A type of CDC lending where 100% of the project cost is covered. The SBA provides a full debt guarantee (100%) with collateral covering up to 40% of the project cost. The contribution from the borrower is at least 10% of the project cost
Microloans	The microcredit program provides small short-term loans to small businesses. The maximum loan amount is \$ 50 thousand. (Average micro-credit is \$ 13,000)	

Source: SBA USA [21].

In general, SBA activity from the point of view of commercial banks, which are under guarantee for lending to a small business, can be represented as a generalized scheme Fig. 1 [19].

In summary, the features of SBA lending programs and the types of loans available to SMEs are presented in Table 1.

In EU countries, the share of SMEs in the total value of exports in 2015 was about 35%, and in Ukraine — 14.5% [10, p. 41]. There are reserves for attracting SMEs to meet the goals of the new industrial policy through export growth. But there are some serious obstacles in the way of their realization. Namely: "identification of business opportunities abroad; identification and analysis of markets; establishing contacts with foreign clients; ensuring the reliable representation of the commercial interests of the company abroad; access to financing of foreign economic activity; management's ability to devote sufficient time to managing the company's operations in foreign markets; attracting professionals to assist management in conducting operations in foreign markets: cover the costs of entering international markets; counteracting unfair competition: difficulties in obtaining state support"[18].

One of the incentives for new industrial policy is the practice of debt relief for countries, which is mainly used when borrowers have "critical" or close levels of credit risk. Debt write-offs to London Club creditors were first applied in 1990. For Mexico, Costa Rica and Venezuela. In the first half of the 1990s, between 30 and 50% of the commercial debts of Bulgaria, Romania, Hungary, Poland, Egypt were written off, which was due not only to economic but also political considerations. The example of Poland shows that, along with the success of market transformations, debt relief took into account its assistance in conducting operations in Iraq. In addition,

according to some estimates, the debt of these countries was estimated at more than 600% relative to annual exports, which is more than double the critical level. Debt relief is also applicable in other cases, for example, when implementing the technology of issuing long-term Brady bonds of various modifications for countries suffering from excessive debt.

Poland's long-term economic growth trends significantly outpace the dynamics of the other 27 EU countries. The key to the rapid development of the country's economy is to increase labor productivity, increase production efficiency through the introduction of new technologies and investments. Largely, these achievements were the result of debt relief and industrial policy measures. The main creator of the Polish economic miracle Gz. Kolodko [6; p. 65], concludes that "countries that are able to draw the

appropriate conclusions for economic policy from relevant economic theories are developing faster. There is a chance to stay on the path of rapid growth for many years, as for Poland in 1994—1997, when GDP per capita has grown by as much as 28%."

In 1989, the Polish government began negotiations with 17 state creditors represented by the Paris Club on the partial repayment of the country's debt. It ended in 1991 with the signing of the protocol on 50% reduction and 50% reorganization of external debt on accepted long— and medium-term loans. The repayment consisted of a two-stage reduction of commitments, initially 30% in 1991—1994 and the next 20% in 1994, but only with Poland's timely payment of 20% of the interest in 1991—1994 and economic reforms under IMF control; establishing in the process of negotiations with private creditors the same scale of debt repayment.

Poland's industrial policy has evolved from predominantly vertical to horizontal approaches. According to the European Commission, horizontal support measures today account for more than 70% of total state aid in Poland. The contribution of SMEs to the GDP of Poland exceeds 51% and the share of total employment — 68% [4, p. 56]. The main priorities of horizontal industrial policy are market conditions, stable and predictable legislation, availability of financial, labor, innovation resources. The key prerequisites for the success of Poland's industrial policy are researchers, in particular I. Guzhva [3, p.102], who emphasize the stimulation of industrial exports. As part of the government's export support program from the Republic of Poland, exporting companies can attract long-term credit resources under the insurance coverage of the Export Credit Insurance Corporation Joint Stock Company (KUKE) of the Polish Export Credit Insurance Corporation products of Polish manufacturers for export.

There is support for investment in leading industries in different categories (new investment, foreign direct investment, job creation, etc.). Special investment regimes, government grants under the Investment Support Program (important for the economy for 2011—2020), EU structural funds resources, etc. are used as investment promotion instruments. Poland ranks high in the EU in terms of investment competitiveness. Support for job creation "depends on the project and can reach up to 15.6 thousand zł (\$ 4 thousand) per job. There is also support for training programs aimed at improving the skills of the staff — the maximum amount of compensation is 70%" [2, p. 44];

Preferential investment regimes in Poland operate in the territory of 14 Special Economic Zones (SEZs). Favorable conditions of doing business in these territories include tax benefits, easier employment procedures, quality infrastructure. Producers in industrial parks located in Polish SEZs can receive from the state exemption from corporate tax or personal income tax, as well as partial exemption from property tax.

Financial support for the innovation and technological development of the economy is provided through the Intellectual Development Program ("Kredyt na innowacje technologiczne", Programu Inteligentny Rozwoj), while facilitating access to financial resources for small and medium-sized enterprises (SMEs) in the form of grants and loans through the above US experience. financed from the state budget and European funds. Encouraging the development of SMEs, especially in innovative industries that produce high value-added products for the government, is a priority. It is also important to support the industrial development of the regions as a component of the country's development in the framework of a successful decentralization reform.

The stability and high activity of the financial sector in the supply of services to businesses is also a key factor in the new industrial policy. The Warsaw Stock Exchange is the largest financial market in the CEE region and is a truly innovative hub for trading financial instruments open to issuers and investors from Poland and other countries.

Over the last 15 years, Hungary has achieved high economic growth rates, ahead of the European Union on average, due to its ability to attract foreign direct investment and its own monetary policy — non-eurozone and the flexibility of its own national currency — forint. Hungary has become the CEE region's leader in attracting foreign investment through the establishment of industrial parks. World experience has shown that industrial parks can be an effective way of attracting investment in certain sectors of the economy, contributing to reducing unemployment and developing better technology and infrastructure.

In the last ten years, Hungary has succeeded in becoming a leader in attracting foreign investment through the establishment of industrial parks. Due to its ability to attract foreign direct investment in high-tech areas, Hungary has also achieved the greatest success in the electronics industry, unlike neighboring Slovakia, with priority in the development of engineering, transport. Hungary needs foreign direct investment to integrate existing and future electronics companies into global

manufacturing networks. Meanwhile, as 90% of foreign direct investment in the country goes to the electronics industry, in 2001, Hungarian exports accounted for 50% of total exports of electronic goods from Central and Eastern Europe.

Today, there are more than 160 different industrial parks in Hungary, among which investors can choose according to their activities and specialization requirements. The number of industrial parks in Hungary and their performance indicators (profitability and export volumes) have increased more than fivefold since 1997, while the number of people working in industrial parks has almost quadrupled. The Hungarian Investment and Trade Development Agency states that industrial parks currently produce 25% of total industrial output and 40% of exported industrial output. Drivers of growth -in labor intensification and return on labor. At the same time, labor productivity in industrial parks is more than 70% higher than the average labor productivity in the Hungarian economy and only 15% lower than the average labor productivity in the EU as a whole.

All industrial parks in Hungary offer the following services:

- basic infrastructure. It includes water and sewerage services, electricity, gas, paved roads, telephone network and site lighting. Industrial parks that are more sophisticated offer additional infrastructure, such as Internet access, digital integrated communications networks, asymmetric digital subscriber lines, access to fiber optic communication lines (VOLs), and more.

- ancillary services — administrative and innovative services. Administrative services include Single Window, Bank Affiliates, Administration, Management and Legal Representation. Additional innovative services: consulting and monitoring of tendering.

- supplier base. Industrial parks are designed to support the development of a strong supplier base.

- professional cooperation. Industrial parks can help reduce production costs by establishing collaboration between similar technical work operations / companies.

In addition to providing these services, Hungary also has an excellent transport system. Most industrial parks have motorways connected to the European motorway network. At the same time, even the outermost regions can be reached through 60 airports in a relatively small area of Hungary.

With the state support in the Hungarian industrial parks began to pay more attention to research work. In addition, Hungary has a number of educational institutions that provide business and skilled.

At the national level, the Hungarian Government offers incentives and financial assistance to promote the development of industrial parks and attract investors. Once investors are entitled to be called "industrial park residents," they can apply for various types of financial support, from national subsidies to duty free zones. The Hungarian Government also proposes co-financing of various types of investments. Investors can also receive financial assistance by applying for EU grants.

To implement state support for exports, the Hungarian Government, together with the Hungarian Chamber of Commerce and Industry (CCI), in 2013 established JSC

Hungarian National Chamber of Commerce. It opened its representative offices in 25 countries and promoted exports in the first year of its operation in 2014 2.3 thousand small and medium-sized enterprises of the country for a total amount of 125 million Euros [19].

The importance of functioning trading houses in Hungary is to fulfill their dual role in promoting exports. On the one hand, they are communities that bring together professionals in the field of international trade to help businesses. Moreover, on the other, act as a mediator between government and business, issues of support for foreign economic activity, which will be an interesting mechanism for Ukraine's industrial policy.

The Czech Republic was also one of the first CEEs in 1998 to introduce a state program for the development of industrial parks. In the 7 years since its launch, about a hundred industrial parks have been created; investors have invested more than € 9 billion in new productions, created more than 70,000 jobs. V. Halasyuk shows that "in 1990, by real GDP per capita, the Czech Republic was 2 times ahead of Ukraine, today it is 4 times ahead of Ukraine" [2, p. 44].

In the Czech Republic, manufacturers in industrial parks under different programs can receive corporate tax exemption for up to 10 years and property tax exemption for 5 years. In addition, the Czech Republic grants up to 300,000 CZK (\$ 12,000) to create each new job in industrial parks.

CONCLUSIONS

The basis for the successful stimulation of industrial growth in the region were: the availability of its own currency (gold, kroner and forint) and the conduct of an independent exchange rate policy, the creation of industrial parks and special economic zones, as well as the use of mechanisms of cheaper and export insurance through Export Credit Agencies.

Poland's peculiarity in pursuing industrial policy on a new basis was the cancellation of most and the successful restructuring of the remaining public debt. On favorable terms for Poland, this debt was repurposed over the long term both to international financial institutions (IMF, World Bank, etc.) and to large private lenders. Reducing the debt burden has set the stage for job creation and technological re-equipment in the industry.

A feature of Hungary's new industrial policy is state support measures for enterprises specializing in new high-value-added technologies — in particular electronics, in contrast to neighboring Slovakia, where the Government has taken a course to encourage the creation of a car cluster that solved the problem of unemployment and job reduction. In addition, a special feature of Hungary is a developed system of trading houses with the aim of promoting Hungarian exports abroad with the financial assistance of the State Export-Import Bank and the Export-Credit Agency, working in close cooperation.

It is recommended that in the framework of the new industrial policy in Ukraine actively involve small and medium-sized enterprises (SMEs) in the export activity and stimulate their work by creating a specialized State Agency for Small and Medium Business Development following the example of the United States of America and using the experience of CEE countries.

Drawing on the experience of Hungary, we propose in Ukraine to establish a National Trade House with a network of representative offices in major regions to financially and organizationally support export promotion in cooperation with the state specialized Ukreximbank and the newly established Export Credit Agency of Ukraine [17]. We also look at the existing need for the domestic industry to use the Polish and Czech experience of creating and taxing the government and local United Territorial Communities (UGT) in Ukraine of an extensive industrial park network within the framework of decentralization processes.

Література:

1. Вайцеккер Е.У. фон, Війкман А. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу: пер. з англ. Ю. Сірош; за наук. ред. В. Вовка, В. Бутка. К.: Саміт-Книга, 2019. 276 с.
2. Галасюк В.В. Індустріальні парки: світовий досвід та перспективи створення в Україні. Економічний аналіз. 2018. Т. 28. № 1. С. 40—50.
3. Гужва І.Ю. Актуалітети зовнішньоторговельної політики України: монографія. К.: Національна академія управління, 2017. 298 с.
4. Гужва І.Ю. Україна в глобальній торгівлі: монографія. К.: Зовнішня торгівля, 2015. 236 с.
5. Кіссінджер Генрі. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті: пер. з англ. Надія Коваль. К.: Наш формат, 2017. 320 с.
6. Колодко Гжегож В. Глобалізація, трансформація, кризис — что дальше?. Москва: Магистр, 2012. 176 с.
7. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: монографія. К.: Основа, 2007. 192 с.
8. Макстон Грем, Рандерс Йорген. У пошуках добробуту. Керування економічним розвитком для зменшення безробіття, нерівності та змін клімату. К.: Пабулум, 2017. 320 с.
9. Москаленко О. М. Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб. Монографія. К.: КНЕУ, 2014. 550 с.
10. Оніщенко В., Гужва І. Стимулювання національного експорту. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 6. С. 33—47.
11. Панченко В. Г. Нова промислова політика України як прояв ліберального економічного патріотизму / Міжнародні відносини. Серія: Економічні науки. 2015. № 6. С. 1—21.
12. Панченко В., Резнікова Н. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. Міжнародна економічна політика. 2017. № 2 (27). С. 95—117.
13. Райнерт Е.С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними. К.: Темпора, 2014. 444 с.
14. Резнікова Н.В. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій. К. АграрМедіа-Груп, 2018. 460 с.
15. Резнікова Н.В. Політика економічного націоналізму: від витоків до нових варіацій економічного патріотизму. Економіка і держава. 2017. № 8. С. 5—11.
16. Резнікова Н.В. Методологічні засади економічного націоналізму. Економіка і держава. 2017. № 7. С. 4—8.

17. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту: Закон України від 20.12.2016 р. № 1792-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19> (дата звернення: 15.09.2019).

18. The Athens Action Plan for Removing Barriers to SME access to international markets. URL: <http://www.oecd.org/industry/smes/37818332.pdf> (дата звернення: 10.09.2019).

19. European Confederation of International Trading Houses. URL: <http://www.citha.eu> (дата звернення: 12.09.2019).

20. Groth A., Bhasin K. 18 Amazing Facts About Small Businesses In America. Business Insider. 2011. URL: <https://www.businessinsider.com/facts-about-small-businesses-in-america-2011-8#70-of-small-businesses-are-owned-and-operated-by-a-single-person-2> (дата звернення: 03.08.2019).

21. NIH Small Business Innovation Research and Small Business Technology Transfer Grants, Fiscal Years 2002-2011. URL: http://report.nih.gov/success_rates/index.aspx (дата звернення: 22.09.2019).

22. Small Business Development Center. URL: <http://www.americassbdc.org> (дата звернення: 11.08.2019).

23. Trade and Development Report, 2014. United Nations. New York. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf (дата звернення: 09.09.2019).

References:

1. Waitzekker von, E. and Wijkman, A. (2019), Come On! Kapitalizm, nedalekohliadnist', naseleennia i rujnuvannia planety. Dopovid' Ryms'komu klubu [Come On! Capitalism, short-sightedness, population and destruction of planet. Lecture to the Club of Rome], Summit-book, Kyiv, Ukraine.

2. Halasiuk, V. (2018), "Industrial parkas: world experience and prospects of creation in Ukraine", The Economic analysis, vol. 28, 1, pp. 40—50.

3. Guzhva, I. (2017), Aktualitety zovnishn'otorhoveln'oi polityky Ukrainy [Actuality of foreign trade politics in Ukraine], the National academy of management, Kyiv, Ukraine.

4. Guzhva, I. (2015), Ukraina v hlobal'nij torhivli [Ukraine in global trade], Foreign trade, Kyiv, Ukraine.

5. Kissinger, G. (2017), Svitovij poriadok. Rozdumy pro kharakter natsij v istorychnomu konteksti [World order. Reflections are about character of nations in the historical context], Our format, Kyiv, Ukraine.

6. Kolodko, G. (2012), Hlobalyzatsiya, transformatsiya, kryzys — chto dal'she? [Globalization, transformation, crisis — what next?], Master, Moscow, Russia.

7. Korneev, V. (2007), Finansovi poserednyky iak instytuty rozvytku [Financial mediators as institutes of development], Basis, Kyiv, Ukraine.

8. Maxtone, G. and Randers, Y. (2017), U poshukakh dobrobutu. Keruvannia ekonomichnym rozvytkom dlia zmenshennia bezrobittia, nerivnosti ta zmin klimatu [In Search of Welfare. A management economic development is for reduction of unemployment, inequality and changes of climate], PABULUM, Kyiv, Ukraine.

9. Moskalenko, O. (2014), Teoriia i model' vyperedzhaiuchoho ekonomichnoho rozvytku v systemi suspil'nykh stratehichnykh potreb [A theory and model of passing ahead economic development are in the system of public strategic necessities], KNEU, Kyiv, Ukraine.

10. Onishchenko, V. and Guzhva, I. (2017), "Stimulation of national export", Foreign trade: economy, finances, right, vol. 6, pp. 33—47.

11. Panchenko, V. (2015), "New industrial politics of Ukraine as display of liberal economic patriotism", The International relations. Series: Economic sciences, vol. 6, pp. 1—21.

12. Panchenko, V. and Reznikova, N. (2017), "From protectionism to neoprotectionism: new measuring of the liberal adjusting", INTERNATIONAL ECONOMIC POLITICS, vol. 27, pp. 95—117.

13. Reinert, E. (2014), Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiut'sia bidnymi [As rich countries were riched and why poor countries still poor], Tempora, Kyiv, Ukraine.

14. Reznikova, N. (2018), Ekonomichna neozalezhnist' krain v umovakh hlobal'nykh transformatsij [Economic neodependence of countries is in the conditions of global transformations], AgrarMediaGrup, Kyiv, Ukraine.

15. Reznikova, N. (2017), "Politics of economic nationalism: from sources to new variations of economic patriotism", Economy and state, vol. 8, pp. 5—11.

16. Reznikova, N. (2017), "Methodological principles of economic nationalism", Economy and state, vol. 7, pp. 4—8.

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "About providing of scale expansion of export of commodities (works, services) of the Ukrainian origin by insurance, guaranteeing and reduction of prices of crediting of export", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19> (Accessed 1 March 2020).

18. OECD (2006), "The Athens Action Plan for Removing Barriers to SME access to international markets", available at: <http://www.oecd.org/industry/smes/37818332.pdf> (Accessed 1 March 2020).

19. European Confederation of International Trading Houses (2020), available at: <http://www.citha.eu> (Accessed 1 March 2020).

20. Groth, A. and Bhasin, K. (2011), "18 Amazing Facts About Small Businesses In America. Business Insider", available at: <https://www.businessinsider.com/facts-about-small-businesses-in-america-2011-8#70-of-small-businesses-are-owned-and-operated-by-a-single-person-2> (Accessed 1 March 2020).

21. NIH (2012), "NIH Small Business Innovation Research and Small Business Technology Transfer Grants, Fiscal Years 2002-2011", available at: http://report.nih.gov/success_rates/index.aspx (Accessed 1 March 2020).

22. Small Business Development Center (2020), available at: <http://www.americassbdc.org> (Accessed 1 March 2020).

23. United Nations (2014), "Trade and Development Report", available at: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf (Accessed 1 March 2020).
Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

С. С. Турлакова,
к. э.н., доцент, старший научный сотрудник,
Институт экономики промышленности НАН Украины
ORCID ID: 0000-0002-3954-8503

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.38

ВЛИЯНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ АГЕНТОВ НА РЕФЛЕКСИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ ПРОЯВЛЕНИЯ СТАДНОГО ПОВЕДЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

S. Turlakova,
PhD in Economics, assistant professor, Senior Researcher, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

THE INFLUENCE OF AGENT COMPETENCE ON THE REFLEXIVE PROCESSES OF MANIFESTATION OF HERD BEHAVIOR AT ENTERPRISES

С. С. Турлакова,
к. е. н., доцент, старший научный сотрудник, Институт экономики промышленности НАН Украины

ВПЛИВ КОМПЕТЕНТНОСТІ АГЕНТІВ НА РЕФЛЕКСИВНІ ПРОЦЕСИ ПРОЯВУ СТАДНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Обоснована актуальность изучения влияния компетентности на рефлексивные процессы проявления стадного поведения на предприятиях. Определено, что компетентность служит цели обеспечения способности к действию в личных и профессиональных ситуациях посредством успешного знания, умения и желания. Компетентность включает в себе не только формальный уровень образования и квалификации, но и имеющуюся способность к преодолению конкретных ситуаций, накопленный ранее опыт. Компетентность агента относительно предметной области принимаемого им решения играет важную роль в структуре информированности агентов управления и пересекается с другими рефлексивными характеристиками процесса принятия решений агентов. Дано определение компетентности как способности к действию экономических агентов соответственно знаниям, умениям, формальному и реальному уровню образования и квалификации. Определено, что от компетентности агента управления зависит на сколько агент подвержен проявлениям стадного поведения в процессе принятия решений. Намечены перспективные направления исследований.

Важливу роль у процесі формування структури інформованості агентів управління відіграє компетентність щодо предметної області прийнятого ним рішення. Когнітивні спотворення відображають суть рефлексивних процесів у прийнятті рішень у процесі прояву стадної поведінки на підприємствах. Обґрунтовано актуальність вивчення впливу компетентності на рефлексивні процеси прояву стадної поведінки на підприємствах.

Визначено, що компетентність має на меті забезпечення здатності до дії в особистих і професійних ситуаціях за допомогою успішного знання, вміння і бажання. Компетентність укладає в собі не тільки формальний рівень освіти і кваліфікації, але і наявну здатність до подолання конкретних ситуацій, і накопичений раніше досвід.

Компетентність агента щодо предметної області прийнятого ним рішення грає важливу роль у структурі інформованості агентів управління і перетинається з іншими рефлексивними характеристиками процесу прийняття рішень агентів. Дано визначення компетентності як здатності до дії економічних агентів відповідно знань, умінь, формальному і реальному рівню освіти і кваліфікації. Визначено, що від компетентності агента управління залежить на скільки агент схильний до проявів стадної поведінки в процесі прийняття рішень. Чим більш компетентний агент управління, тим менше ймовірність того, що в процесі прийняття рішення він буде наслідувати лідерові і/або іншим агентам управління і самостійно прийме рішення.

Позначено, що компетентність агента управління характеризується ймовірністю прийняття рішення відповідно загальноприйнятому алгоритму, відповідного посадовими інструкціями/компетенціями агента управління. Таким чином, для визначення відповідної ймовірності необхідно використовувати синтезоване значення рівня компетентності агента управління, засноване на оцінках компетенцій агента щодо предметної області прийнятих ним рішень.

Перспективним напрямом досліджень є чисельне визначення значень компетентності агентів управління на підприємствах в рамках моделювання механізму рефлексивного управління стадною поведінкою на підприємствах.

The competence of the agent regarding the subject matter of his decision plays an important role in shaping the knowledge structure of management agents. Cognitive distortions reflect the essence of reflexive processes in decision-making in the process of manifestation of herd behavior at enterprises. The relevance of studying the influence of competence on reflexive processes of manifestation of herd behavior at enterprises is justified.

Competence is defined as serving the purpose of ensuring ability to act in personal and professional situations through successful knowledge, skill and desire. Competence includes not only the formal level of education and qualifications, but also the capacity to overcome specific situations, but also the experience gained earlier.

The agent's competence regarding the subject area of the decision he makes plays an important role in the knowledge structure of the management agents and intersects with other reflexive characteristics of the agents decision-making process. Competence is defined as the ability to act of economic agents according to knowledge, skills, formal and real level of education and qualification. It is determined that the competence of the management agent depends on how much the agent is exposed to manifestations of herd behavior in the decision-making process. The more competent a management agent is, the less likely it is to emulate a leader and/or other management agents in the decision-making process and make a decision on its own.

It is indicated that the competence of the management agent is characterized by the probability of making a decision according to a conventional algorithm corresponding to the job instructions/competencies of the management agent. Thus, in order to determine the appropriate probability, it is necessary to use the synthesized value of the competence level of the management agent based on the assessments of the competences of the management agent with respect to the subject area of its decisions.

A promising direction of research is the numerical determination of competence values of management agents at enterprises within the framework of simulation of the mechanism of reflexive control of herd behavior at enterprises.

Ключевые слова: принятие решений, экономический агент, компетентность, рефлексивные процессы, стадное поведение, предприятие.

Ключові слова: прийняття рішень, економічний агент, компетентність, рефлексивні процеси, стадна поведінка, підприємство.

Key words: decision making, economic agent, competence, reflexive processes, herd behavior, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Рефлексивные составляющие процесса принятия решений экономическими субъектами опосредуют выбор агентами конкретного решения и обуславливают их

поведение [1]. В [2] выделены когнитивные искажения в суждениях, которые проявляются в процессе принятия решений экономическими агентами и связаны с их поведением. Когнитивные искажения могут приводить

к неточным суждениям, неправильной интерпретации информации или к проявлениям иррациональности в поведении агентов [1].

Действительно, когнитивные искажения отражают суть рефлексивных процессов в принятии решений в процессе проявления стадного поведения на предприятиях и влияют не только на процесс принятия решения агентами, но и на его результат. Основой рефлексивного управления является информационная структура, которой руководствуются агенты в процессе принятия решений и которая определяет результат выбора той или иной альтернативы. Важную роль в процессе формирования структуры информированности агентов управления играет компетентность агента относительно предметной области принимаемого им решения.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Изучению компетенций и компетентности агентов принятия решений в различных системах управления посвящены работы отечественных и зарубежных исследователей: Дж. Равена [7], Дж. Боон, М. Клинка [8], В. Вестера [9], С. Арагона, С. Джонсона [10], Р. Райла [11], С. Бирзеа [12], В. Мэнсфилда, Г. Шмидта [13], Р. Марзано, Дж. Кендала [14] и др. В работах в основном рассматриваются общие вопросы определения компетентности и компетенций, изучаются общие определения, рассматриваются вопросы отождествления понятий компетенций и компетентности агентов, определения их значений и т.д. Однако, вопросы проявления стадного поведения на предприятиях и влияние на эти процессы компетентности агентов изучены не достаточно и требуют дополнительного рассмотрения.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Целью статьи является изучение влияния компетентности на рефлексивные процессы проявления стадного поведения на предприятиях

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА

В [15] компетентность определяется как "осведомленность, авторитетность", компетенция — круг вопросов, явлений, в которых данное лицо обладает авторитетностью, познанием, опытом или круг полномочий, область подлежащих чьему-нибудь ведению вопросу, явлений. В [16] компетентность — "обладание знаниями, опытом и умениями, которые необходимы для профессионального исполнения должностных полномочий".

В [17] компетентность трактуется как "основывающийся на знаниях, интеллектуально и личностно обусловленный опыт социально-профессиональной жизнедеятельности человека".

В [18] приводится следующее определение: "Компетентный (лат. *competens*, *competentis* надлежащий, способный) — знающий, сведущий в определенной области; имеющий право по своим знаниям или полномочиям делать или решать что-либо, судить о чем-либо".

В [19] отмечено, что под компетенцией, как правило, понимают: 1) круг полномочий, предоставленных законом, уставом или иным актом конкретному органу или должностному лицу; 2) знания и опыт в той или иной области.

Анализ приведенных выше определений показывает, что в русском языке используются два разных слова: компетентность и компетенция. В английском языке напротив — существует только одно — *competence*, которое в зависимости от контекста означает: 1) способность, 2) умение. Таким образом, в английском языке понятия "компетентность" и "компетенция" отождествляются.

Ряд авторов рассматривает компетентности (компетенции) как составляющие части общей компетентности человека (специалиста). Так, например, С.Ш. Чернова [20] в определении соотношения понятий "компетентность" и "компетенции" занимает позицию, согласно которой "под компетентностью понимается характеристика личности, означающая обладание совокупностью определенных компетенций. Компетенция — единство знаний, опыта, способности действовать и навыков поведения индивида, определяемых заданностью ситуации". При такой интерпретации компетентность включает в себя разного рода компетентности и (или) компетенции.

В своих исследованиях И.Я. Зимняя принципиально разводит эти понятия. По мнению И.Я. Зимней понятие "компетентность по сравнению с компетенцией гораздо шире. Оно включает наряду с когнитивно-знаниевым мотивационный, отношенческий, регулятивный компоненты" [21]. Компетенция, по автору, это "программа", на основе которой развивается компетентность.

Э. Шорт дает определение "компетенции" и отмечает, что "компетенция — это владение ситуацией в условиях изменяющейся окружающей среды, это способность реагировать на воздействие среды и изменять ее" [22].

По мнению Т. Е. Исаевой, компетенции — это сложное явление, определенное качество восприятия человеком действительности, которое подсказывает наиболее эффективный способ решения жизненных ситуаций. Т. Е. Исаева отмечает, что особенностью компетенции является способность личности использовать полученные знания, умения, создавать новые смыслы, информацию, объекты действительности в процессе непрерывного личностного самосовершенствования [23].

Дж. Равен определяет компетентность как специфическую способность эффективного выполнения конкретных действий в предметной области, включая узкопредметные знания, особого рода предметные навыки, способы мышления, понимание ответственности за свои действия. Он выделяет "высшие компетентности", которые предполагают наличие у человека высокого уровня инициативы, способности организовывать людей для выполнения поставленных целей, готовности оценивать и анализировать социальные последствия своих действий [7].

Э.Ф. Зеер определяет компетентность как целостную и систематизированную совокупность обобщенных знаний. А компетенцию как обобщенный способ действий, обеспечивающих продуктивное выполнение профессиональной деятельности, т. е. способность человека реализовывать на практике свою компетентность. Он считает, что реализация компетенции происходит в процессе выполнения разнообразных видов деятельно-

сти. Помимо деятельностных знаний, умений и навыков, в структуру компетенции Э.Ф. Зеер включает мотивационную и эмоционально-волевую сферы, считая важным компонентом компетенции опыт — интеграцию в единое целое усвоенных человеком отдельных действий, способов и приемов решения задач [24].

А.В. Хуторской разделяет понятия "компетенции" и "компетентности", понимая под первым совокупность взаимосвязанных качеств личности задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов. Компетентность он определяет как владение человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности. Другими словами, компетенция это наперед заданное требование к подготовке индивида, а компетентность — уже состоявшиеся качества личности агента и минимальный опыт по отношению к деятельности в заданной сфере [25].

С. Велде также считает, что компетентность есть личностная характеристика, совокупность интериоризованных мобильных знаний, умений, навыков и гибкого мышления, а компетенции — некоторые отчужденные, наперед заданные требования к подготовке агента, составляющие "анатомию" компетентности [26].

В целом, исторически термин "компетентности" впервые был введен в обращение в 1959 г. Р. Уайтом [27] для того, чтобы описать особенности индивидуальности, которые тесно связаны с превосходным выполнением работы на основе полученной подготовки и сформированной в процессе обучения высокой мотивацией к ее выполнению.

Следуя этому теоретическому подходу, американский исследователь Д. Маклеланд [28] разработал компетентностные тесты, позволяющие предсказывать эффективность в работе, и впоследствии описал характеристики, свойственные отличному выполнению работы. В результате проведенных наблюдений и исследований Д. Маклеланд пришел к выводу, что компетенция является поведенческой характеристикой и может быть сформирована через обучение и развитие.

С конца 90-х гг. XX в. концепция компетенций значительно расширилась за счет включения в нее знаний и навыков наряду с поведенческими характеристиками. Таким образом, большая часть современной американской литературы сконцентрирована на связанных с работой (функциональных) компетенциях [10, 8], в основу которых положены поведенческие компетенции.

В Великобритании в 80-х гг. XX в. был сформирован новый подход на основе компетентности, которая определяется как соответствие результатов деятельности индивида сложившимся стандартам [29]. Здесь компетентность определяется как "способность выполнять действия на рабочих местах в рамках стандартов для профессии, включая мастерство и понимание, а также личную ответственность за эффективное выполнение работы" [29]. Важно отметить, что правительственный обзор профессионально-технических квалификаций в 1996 г. расширил определение компетентности: "способность применять знания, понимание и навыки в соответствии с требуемыми стандартами" [29]. Традиционные типы квалификаций в Великобритании охватили целый список навыков и умений, необходимых для

определенной должности. Эти списки "действий" стали известны как стандарты компетентности, а квалификации, созданные на их основе, как национальные профессиональные квалификации.

При теоретическом анализе представленных в определениях, несмотря на такое разнообразие, одной из важнейших характеристик элементов компетентности и компетенций, подчеркивается именно действенность имеющихся знаний и опыта, наличие потенциальной (потребность, мотив, цель, инструментальная основа) и реализованной структуры (внутренняя и внешняя деятельность) в компетентности.

Тем не менее, в современных работах часто именно компетенции определяют как знания и умения в определенной сфере человеческой деятельности, а компетентность "как качественное использование компетенций", что представляется соотношением понятий компетенция и компетентность "с точностью до наоборот". Так, британскими исследователями термин "знаю как" понимается как компетентность (competence), то есть мотивированная и обоснованная способность к осуществлению деятельности [11].

Другое определение компетентности, предлагаемое Н.Н. Нечаевым: "Доскональное знание своего дела, существа выполняемой работы, сложных связей, явлений и процессов, возможных способов и средств достижения намеченных целей" [30], действительно соответствует "знанию как", и охватывает достаточно большую область "знания что", но не включает элементов мотивации, включение которой в понятие компетентности уточняет его и приближает к рассматриваемому реальному явлению.

В работе голландского исследователя В. Вестера компетентность понимается как "способность субъекта принимать логические решения в идеальных условиях, то есть компетентность в построении суждений выводится из скрытого состояния посредством внешних факторов" [9] и в сфере развития человекодействующим индивидуумом или множеством требований к характеристикам определенной работы". В. Вестера делает вывод, "что существуют две проблемы, связанные с понятием "компетентность". Во-первых, понятие компетентности стремится установить когнитивные стандарты для повеления, которое не может быть стандартизовано. Во-вторых, с научной точки зрения, компетентности должны выдумываться как подкатегории когнитивных умений. То есть, компетентности как отдельная категория отличная от когнитивных способностей должны быть исключены" [9]. В. Вестера приводит структурную модель взаимосвязи компонентов компетентностного подхода. Здесь структурные модели компетентностного обучения усложняются по мере их уточнения. Но все приведенные модели остаются статическими, в то время как всеми исследователями подчеркивается динамический характер понятия "компетентность".

Таким образом, исследователи приходят к выводу, что компетентность имеет два измерения: знания и способности, и трактуют компетентность как очень сложное явление и проводят различие между компетентностью (competence) и компетенцией (competency).

В работе английского ученого Дж. Равена [7] дается развернутое толкование компетентности — это та-

кое явление, которое "состоит из большого числа компонентов, многие из которых относительно независимы друг от друга, ... некоторые компоненты относятся скорее к когнитивной сфере, а другие — к эмоциональной, ... эти компоненты могут заменять друг друга в качестве составляющих эффективного поведения". При этом как подчеркивает Дж. Равен, "виды компетентности" это "мотивированные способности" [7, с. 258], они соотносятся с ценностями. Он приводит несколько десятков видов компетентностей, отражающих способности и качества личности. В формулировках таких качеств наиболее часто встречаются: стремление, способность, готовность, самоконтроль, уверенность, настойчивость, критическое мышление, инициативность и т.д.

Таким образом, что в Великобритании более расширенно трактуется понятие "компетентность" по сравнению с американским пониманием термина. Действительно, в отличие от США, где компетентности нацелены исключительно на поведенческие характеристики, связанные со спецификой профессиональной деятельности, в Великобритании понятие компетентности расширяется и охватывает базисные знания и характеристики, ценностные ориентации, а не просто функциональные компетенции, связанные со спецификой работы.

Более многомерно и целостно данная проблема рассматривается в исследованиях французских и немецких ученых.

Исследователи [28] отмечают, что проблема формирования компетенций поляризуется в два отличных друг от друга направления: личностное, сосредоточенное на характеристике поведения каждого индивида, и коллективное, нацеленное на построение модели компетенций, необходимых для эффективной организации работы коллективов и участия в этой работе одного из членов коллектива. Большинство определений компетенций располагается между двумя полюсами: компетенции как универсальный признак, тип грамотности и компетенции в терминах индивидуальных способностей, которые проявляются только в контексте работы [28].

Таким образом, французские исследователи изучают компетенции более всесторонне по сравнению с английскими и американскими учеными, поскольку включают в компетенции знаниевые, функциональные и поведенческие характеристики.

Изучение источников показало, что понятие "компетенция" у немецких коллег имеет весьма широкий спектр толкований и определяется как состоятельность для персональной самореализации, т.е. включает деятельностное начало, а потому отличается от простого набора знаний, умений, навыков [12, 28, 13]. При этом исключительно важно, что компетентности реализуются в трех типах действия: действовать автономно и рефлексивно; использовать различные средства интерактивно; входить в социально гетерогенные группы и функционировать в них.

Так, в [12] рассматривается профессионально-деятельностная компетенция как "имеющийся сформированный потенциал профессиональных способностей, который позволяет индивидууму действовать в конкретных профессиональных ситуациях в соответствии с поставленными требованиями". С. Адам и Г. Влуменштейн определяют компетенцию как понятие, охватывающее

способности, готовность, знание, поведение, необходимые для определенной деятельности [31].

Достаточно обоснованной является точка зрения авторов, которые утверждают, что любое обучение можно считать компетентностно-ориентированным, если оно использует анализ деятельности для определения соответствующего содержания. Обучение в этом случае должно включать в себя поведенческие цели, сформулированные в бихевиористской терминологии, индивидуализированное обучение и оценивание на основе стандартизированных тестов [14].

Таким образом, в Германии компетенции понимаются как овладение знаниями, умениями и способностями, необходимыми для работы по специальности при одновременной автономности и гибкости в части решения профессиональных проблем, развитое сотрудничество с коллегами и профессиональной межличностной средой [32].

Со временем понятие компетентность обрело более целостную структуру, наиболее характерную для Франции и Германии, где знания, умения и навыки вместе с поведенческими и мотивационными аспектами вошли как составные элементы общей структуры компетентностей. Анализ европейского опыта становления данных понятий показал, что выявление функциональных и когнитивных компетенций в подходах Великобритании, Германии и Франции расширило начальный поведенческий подход, сложившийся в США. С годами происходило расширение и углубление содержания понятий "компетентность" и "компетенция".

Обобщая опыт зарубежных стран в подходах к трактовке понятий "компетенция" и "компетентность" и их реализации, автор [33] утверждает, что данные понятия отождествляются. Обоснованием такого мнения служит тот факт, что и то, и другое включает в себя мобилизацию знаний, умений и поведенческих отношений, ориентированных на условия конкретной деятельности.

Действительно, сфера использования рассматриваемых понятий в значительной степени определяет и содержательные характеристики. Так, в психологических исследованиях содержание конструкта рассматривается как приложение к развитию теоретических моделей высококвалифицированной организации труда или общего организационного поведения в сложных ситуациях.

В педагогике понятие "компетентность" используется в смысле определенного теоретического базиса при структурировании классификаций и их компонентов, что является центральной, но еще недостаточно разработанной темой. В практике управления персоналом понятие приобретает так называемый "инфляционный" характер в контексте ориентированных на будущее, инновационных концепций развития персонала. Оно в качестве стратегического фактора должно гарантировать стабильное развитие и процветание предприятия.

Понятие "competentia" происходит от латинского глагола "competere", что означает "совпадать, подходить". Римские ученые в области права использовали прилагательное "competens" в смысле "относящийся к кому-либо, обладающий правом, правомерно, порядоч-

но". Компетентность в государственном праве обозначается как компетенция, полномочие или законность высших государственных органов и подчиненных служб, учреждений или отдельных людей, задействованных в общественной работе, и суверенных полномочий [34].

"Компетентность" в философии управления и управлении персоналом понимается как выражение профессионализма, а также как способность к решению проблем.

Дж. Вейнберг обозначает компетентность как все способности, составные знания и модели мышления, которые человек приобретает в своей жизни и применяет в деятельности. Компетентности — это предпосылки самоорганизации, которые заключают в себе способности людей, уметь самоорганизованно разбираться в открытых, сложных и динамических ситуациях. Такие ситуации довольно часто происходят на фоне существующего экономического, политического и глобального развития, динамичности процессов и их комплексности. Дж. Вейнберг обозначает понятием компетентности те способности, которые позволяют эффективно действовать как в прогнозируемой, так и в предсказуемой ситуации [34].

Р.В. Вайт впервые ввел понятие компетентности в психологию мотивации. Оно определяется как результаты развития основополагающих способностей, которые не были генетически заложены, как и не являлись продуктом личностного развития, а порождались самим индивидуумом в процессе его самоорганизованной деятельности. Компетентность, по Р.В. Вайту, это предпосылка выполнения (рабочая характеристика, производительность), которую индивидуум формирует в процессе мотивирующей интеракции с окружающей средой [27]. При этом компетентность нельзя напрямую измерить. Только через реализацию способностей при выполнении какого-либо действия возможны выявление и оценка компетентности.

Общность большинства научных заключений по изучению компетентностей состоит в том, что компетентность описывается как строго ограниченная, специализированная система индивидуальных (точнее, общих) способностей, которые необходимы для достижения определенных целей. В отличие от других конструктов, понятие компетентности определяется как умение, способность и квалификация, способность самоорганизации личности. В то время как квалификация обозначается в смысле выполнения конкретно определенных, поставленных кем-либо заданий, обусловленная по большей части приобретенными, сертифицированными знаниями, способностями и умениями, компетентность выдвигает на первый план необходимость самоорганизованного, духовного и физического действия в новых, сложных ситуациях. При этом важно учитывать индивидуальные мотивы, установки, а также социальные ценности.

Компетентность с точки зрения управления, — это сумма отдельных способностей, которые управленческий персонал должен сочетать в себе для успешного представления управленческих отношений. Компетентность включает способности, установки и опыт одной личности, учитывая при этом эту компонентную взаимосвязь. Такое специфическое сочетание отдельных

способностей образует основу поведения, направленного на решения управленческих задач. Исследователями при описании понятия компетентности делается особый акцент на действие, деятельность в целом. Индивидуальная деятельностная компетентность базируется на комплексе различных факторов, таких как личностные особенности действующего, его умения, его индивидуальная готовность выполнять действие и на комплексе имеющихся у личности прямых и косвенных знаний.

В своей модели Е. Staudt и В. Kriegesmann вводят новый центральный фактор — "ситуация", который влияет на умение личности действовать и на ее составляющие элементы, а также на готовность к действию [35]. Здесь многочисленные разнообразные изменения ситуации все более определяют обладание личностью деятельностной компетентностью, которая способствует лучшему пониманию всей сложности социального и профессионального окружения и помогает осознанно, с полной ответственностью осуществлять действие.

Следует отметить, что индивидуальная деятельностная компетентность не представляет собой стабильную величину. Ее структура образуется в результате сложных процессов развития. Личностные качества создают для этого основу человеческого стиля поведения и оказывают влияние как на развитие умения действовать, так и на готовность выполнять действие. Мотивы в этом случае индивидуальны и играют роль побуждающих к действию факторов.

Некоторыми исследователями предпринимались попытки представить рассматриваемые понятия в виде той или иной структурной модели, показывающей взаимосвязь и взаимодействие перечисленных понятий.

Так, в [36] предпринята попытка построить модель отражающую и структуру и динамику системы, которая представляет компетентностный подход. Входами системы являются имеющиеся на данный момент индивидуальные характеристики субъекта, большинство из которых перечислены Д. Равеном в его списке компетентностей. Отдельным входом обозначены "Знания", потому что они могут существовать независимо от субъекта. Внешними факторами по отношению к моделируемой системе являются "Цель" и "Ценности". В результате взаимодействия внутренних подсистем, возникают эмерджентные свойства, каковыми и являются приобретенная (достигнутая) "компетентность" и определенная (заданная) "компетенция" субъекта. Обратные связи позволяют "компетентности" постоянно развиваться в процессе её реализации, а компетентности расширяться или сужаться в зависимости от результатов деятельности субъекта.

Аналогично, в [37] рассматриваются компетентность и компетенции как взаимоподчиненные компоненты активности субъекта. Компетенция здесь рассматривается как потенциальная активность, готовность и стремление к определенному виду деятельности. Компетентность — интегральное качество личности — это успешно реализованная в деятельности компетенция. Компоненты компетенции/ компетентности в какой-либо сфере жизнедеятельности согласно [37] представляются следующим образом: когнитивный компонент (знания); мотивационный компонент; аксиологический

компонент (направленность, ценностные отношения личности); практический компонент (умения, навыки, опыт деятельности); способности; эмоционально-волевой компонент (саморегуляция). В этом случае компетенция выступает как потенциал компетентности, который может быть реализован в определённой сфере деятельности, должен стать действенным с помощью механизмов самоорганизации, саморегуляции.

ВЫВОДЫ

Таким образом, можно утверждать, что компетентность служит цели обеспечения способности к действию в личных и профессиональных ситуациях посредством успешного знания, умения и желания. Она включает в себе не только формальный уровень образования и квалификации, но и имеющуюся способность к преодолению конкретных ситуаций, накопленный ранее опыт.

Компетентность агента относительно предметной области принимаемого им решения играет важную роль в структуре информированности агентов управления и безусловно пересекается с другими рефлексивными характеристиками процесса принятия решений экономических агентов. В связи с этим под компетентностью будем понимать способности к действию экономических агентов соответственно знаниям, умениям, формальному и реальному уровню образования и квалификации. Что касается накопленного ранее опыта подобных конкретному решению ситуаций — отнесем его к информированности агентов принятия решений. При этом определим компетентность как некоторую интегральную рефлексивную характеристику агентов управления, в состав которой входят перечисленные выше компетенции — характеристики (составные части) компетентности.

Относительно изучения проявлений стадности на предприятиях от компетентности агента управления зависит на сколько агент подвержен проявлениям стадного поведения в процессе принятия решений. Чем более компетентен агент управления, тем меньше вероятность того, что в процессе принятия решения он будет подражать лидеру и/или другим агентам управления и самостоятельно примет решение.

Таким образом, можно говорить о том, что компетентность агента управления характеризуется вероятностью принятия решения соответственно общепринятому алгоритму, соответствующему должностным инструкциям/компетенциям агента управления. Таким образом, для определения соответствующей вероятности необходимо использовать синтезированное значение уровня компетентности агента управления, основанное на оценках компетенций агента управления относительно предметной области принимаемых им решений.

Перспективным направлением исследований является численное определение значений компетентности агентов управления на предприятиях в рамках моделирования механизма рефлексивного управления стадным поведением на предприятиях.

Литература:

1. Турлакова С.С. Аналіз рефлексивних складових процесу прийняття рішень економічними суб'єктами.

Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми. Запоріжжя: КПУ. 2014. С. 378—386.

2. Попов А.Ю., Вихман А.А. Когнитивные искажения в процессе принятия решений: научная проблема и гуманитарная технология. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. 7 (1). 2014. С. 5—16.

3. Kahneman D., Tversky A. Subjective probability: A judgment of representativeness. Cognitive Psychology. Vol. 3, № 3. 1972. pp. 430-454. doi:10.1016/0010-0285(72)90016-3.

4. Baron J. Thinking and deciding (4th ed.) New York, NY: Cambridge University Press. 2007.

5. Ariely D. Predictably irrational: The hidden forces that shape our decisions. New York, NY: HarperCollins. 2008.

6. Dwyer S. Moral competence. In Philosophy and linguistics. Routledge. 2019. P. 169—190.

7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. М., 2002.

8. Boon J., van der Klink M. Competencies: the triumph of a fuzzy concept, Academy of Human Resource Development Annual Conference, Honolulu, HA, 27 February — 3 March, in: Proceedings. Vol. 1. 2002. P. 327—334.

9. Westera W. Competences in education: A confusion of tongues. Journal of Curriculum Studies. Vol. 33, No. 1. 2001. P. 75—88.

10. Aragon S.R., Johnson S.D. Emerging roles and competencies for training in e-learning environments. Advances in Developing Human Resources. 4 (4). 2002. P. 424—439.

11. Райл Р. Понятие сознания. М.: ИдеяПресс. 2000. 408 с.

12. Birzea C. Education for democratic citizenship: a lifelong learning perspective. Council of Europe. DGEV/EDU2000/CIT 21.: Strasbourg Cedex: CoE, 2000. 88 p.

13. Мэнсфилд В., Шмидт Г. Ключевые навыки. Европейский фонд образования. 2000. 112 с.

14. Marzano R.J., Kendall J.S. The new taxonomy of educational objectives (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press. 2007.

15. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 18-е изд., стер. М.: Русский язык. 1987. 853 с.

16. Шепель В.М. Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология. М.: Народное образование. 1999. 432 с.

17. Берестова Л.И. Социально-психологическая компетентность как профессиональная характеристика руководителя. АДК. М., 1994.

18. Краткий словарь иностранных слов. Под ред. С.М. Лошкина. М. "Советская энциклопедия" 1971. 102 с.

19. Колодезникова С.И., Неустроева Е.Н. Управленческая компетентность как ключевой фактор в профессиональном становлении специалиста вуза. Вектор науки ТГУ. 2 (5). 2011. С. 114—117.

20. Чернова Ю.К. Квалиметрические методы выделения базовых компетенций при подготовке специалистов инженерного профиля. Под науч. ред. Н. А. Селезневой. М. 2006. 26 с.

21. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к про-

блемам образования?: (теоретико-методологический аспект). Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 20—26.

22. Competence: Inquiries into its Meaning and Acquisition in education Settings / ed. By Edmund C. Short. Lanham etc., University Press of America. Vol. VI. 1984. С. 22.

23. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя. Педагогика. 2006. № 9.

24. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие для вузов по специальности "Профессиональное обучение (по отраслям)". Моск. психолого-социальный ин-т. Москва: МПСИ, 2005. 216 с.

25. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. Народное образование. 2003. № 2.

26. Velde C. Crossing borders: an alternative conception of competence. 27 Annual SCUTREA conference: 27 — 35. 1997.

27. White R.W. Motivation reconsidered: the concept of competence. Psychological Review. 1959. P. 297—333.

28. McClland D. C Testing for competence rather than for "intelligence". American Psychologist. 28. 1973. 143 p.

29. Boyatzis R.E., Sala F. (2004). Assessing emotional intelligence competencies. The measurement of emotional intelligence. P. 147—180.

30. Нечаев Н.Н., Резницкая Г.И. Формирование коммуникативной компетенции как условие становления профессионального сознания специалиста. Вестник УРАО. № 1. 2002. С. 3—21.

31. Papadopouli, M. Resource sharing in mobile wireless networks. Columbia University. 2002. 214 p.

32. Байденко В. И., Оскарссон Б. Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса. Профессиональное образование и формирование личности специалиста. М. 2002. 241 с.

33. Демченкова С. А. Основные подходы к трактовке понятий "Компетенция" и "Компетентность" за рубежом и их содержательное наполнение. Вестник Томского государственного педагогического университета. 13. 2011. С. 243—246.

34. Erpenbeck J., Rosenstiel L., Grote S., & Sauter W. (2017). Handbuch Kompetenzmessung: Erkennen, verstehen und bewerten von Kompetenzen in der betrieblichen, padagogischen und psychologischen Praxis. Schaffer-Poeschel. 737 p.

35. Staudt E., Kriegesmann B., Kottmann M. (2000). Wissenschaft ignoriert Mittelstand und Handwerk" Fachleute nicht mehr verfugbar". Know-How. Vol. 4. S. 4—10.

36. Ярыгин О.Н. "Компетентность" и "компетенция" как эмерджентные свойства деятельности человека. Вектор науки ТГУ. 1 (15). 2011. С. 345—348.

37. Ильязова М.Д. Компетентность, компетенция, квалификация основные направления современных исследований. Научные исследования в образовании. (1). 2008. С. 28—31.

References:

1. Turlakova, S.S. (2014), "Analysis of reflexive components of decision-making process by economic subjects ", Pershiy etap modernizatsii ekonomiki Ukraini: dosvid ta problemi [The first stage of modernization of economy of Ukraine: Experience and problems], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Popov A. Yu. and Vikhman, A. A. (2014), "Cognitive distortions in decision-making: scientific problem and humanitarian technology", Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta, Seriya: Psikhologiya, vol. 7, no. 1, pp. 5—16.

3. Kahneman, D. and Tversky, A. (1972), Subjective probability: A judgment of representativeness, Cognitive Psychology, Vol. 3, no. 3, pp. 430—454, doi:10.1016/0010-0285(72)90016-3.

4. Baron, J. (2007), Thinking and deciding, 4th ed., Cambridge University Press, New York, USA.

5. Ariely, D. (2008), Predictably irrational: The hidden forces that shape our decisions, HarperCollins, New York, United States.

6. Dwyer, S. (2019), "Moral competence", In Philosophy and linguistics, Routledge, pp. 169—190.

7. Raven, Dzh. (2002), Kompetentnost' v sovremennom obshchestve. Vyyavlenie, razvitie i realizatsiya [Competence in modern society. Identification, development and implementation], Moscow, Russia.

8. Boon, J. and van der Klink, M. (2002), Competencies: the triumph of a fuzzy concept, Academy of Human Resource Development Annual Conference, Honolulu, HA, 27 February — 3 March, in: Proceedings, vol. 1, pp. 327—334.

9. Westera, W. (2001), Competences in education: A confusion of tongues, Journal of Curriculum Studies, vol. 33, no. 1, pp. 75—88.

10. Aragon, S. R. and Johnson, S. D. (2002), Emerging roles and competencies for training in e-learning environments, Advances in Developing Human Resources, 4 (4), pp. 424—439.

11. Rayl, R. (2000), Ponyatie soznaniya [Concept of consciousness], IdeyaPress, Moscow, Russia.

12. Birzea, C. (2000), "Education for democratic citizenship: a lifelong learning perspective", Council of Europe. DGEV/EDU2000/CIT 21, Cedcx: CoE, Strasbourg, France.

13. Mensfeld, V. and Shmidt, G. (2000), Klyuchevye navyki, Evropeyskiy fond obrazovaniya [Key Skills], European Foundation for Education, Moscow, Russia.

14. Marzano, R. J. and Kendall, J. S. (2007), The new taxonomy of educational objectives, 2nd ed., Corwin Press, Thousand Oaks, California, United States.

15. Ozhegov, S. I. (1987), Slovar' russkogo yazyka [Dictionary of Russian], 4th ed., Russkij jazyk, Moscow, Russia.

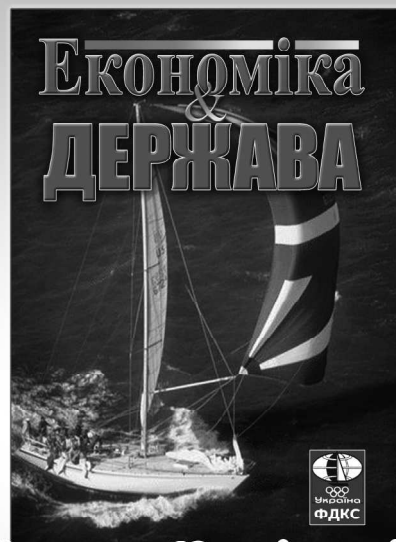
16. Shepel', V.M. (1999), Chelovekovedcheskaya kompetentnost' menedzhera. Upravlencheskaya antropologiya [Human Competence Manager. Management Anthropology], Narodnoe obrazovanie, Moscow, Russia.

17. Berestova, L.I. (1994), Sotsial'no-psikhologicheskaya kompetentnost' kak professional'naya kharakteristika rukovoditelya. ADK [Socio-psychological competence as a professional characteristic of a leader], ADK, Moscow, Russia.

18. Sovetskaya entsiklopediya (1971), Kratkiy slovar' inostrannykh slov [A Brief Dictionary of Foreign Words], Sovetskaya entsiklopediya, Moscow, USSR.
19. Kolodeznikova, S.I. and Neustroeva, E.N. (2011), "Management competence as a key factor in the professional development of a university specialist", Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pedagogika, psikhologiya, vol. 2, pp. 114—118.
20. Chernova, Yu.K. (2006), Kvalimetricheskie metody vydeleniya bazovykh kompetentsiy pri podgotovke spetsialistov inzhenernogo profilya [Qualimetric methods of allocation of basic competences in training of specialists of engineering profile], Moscow, Russia.
21. Zimnyaya, I. A. (2006), "Competence-based approach. What is its place in the system of modern approaches to the problem of education? (theoretical and methodological aspect)", Vysshee obrazovanie segodnya, vol. 8, pp. 20—26.
22. University Press of America (1984), Competence: Inquiries into its Meaning and Acquisition in education Settings, University Press of America, Lanham, Maryland, United States.
23. Isaeva, T.E. (2006), "Classification of professional and personal competencies of a university teacher", Pedagogika, vol.9, pp. 55—61.
24. Zeer, E.F. Pavlova, A.M. and Symanyuk, E.E. (2005), Modernizatsiya professional'nogo obrazovaniya: kompetentnostnyy podkhod: uchebnoe posobie dlya vuzov po spetsial'nosti "Professional'noe obuchenie (po otraslyam)" [Modernization of vocational education: competency-based approach: textbook for universities in the specialty "Vocational training (by industry)"], Mosk. psikhologo-sotsial'nyy in-t MPSI, Moscow, Russia.
25. Khutorskoy A. (2003), "Key competencies as a component of personal-oriented education", Narodnoe obrazovanie, vol. 2, pp. 58—64.
26. Velde, C. (1997), "Crossing borders: an alternative conception of competence and implications for provisional practice in the workplace", 27 Annual SCUTREA conference, Education-line, pp. 27—35.
27. White, R.W. (1959), Motivation reconsidered: The concept of competence, Psychological review, vol. 66 (5), pp. 297—333.
28. McClelland, D. C. (1973), "Testing for competence rather than for "intelligence", American psychologist, vol. 28, no. 1, pp. 1—14.
29. Boyatzis, R.E. and Sala, F. (2004), "Assessing emotional intelligence competencies", The measurement of emotional intelligence, pp. 147—180.
30. Nechaev, N.N. and Reznitskaya, G.I. (2002). "The formation of communicative competence as a condition for the formation of professional consciousness of a specialist", Vestnik UrAO, vol. 1, pp. 3—21.
31. Papadopoulou, M. (2002), Resource sharing in mobile wireless networks, Columbia University, New York, United States.
32. Baydenko, V.I. and Oskarsson, B. (2002), "Basic skills (key competencies) as an integrating factor in the educational process", Professional'noe obrazovanie i formirovaniye lichnosti spetsialista, vol. 5, pp. 22—46.
33. Demchenkova, S. A. (2011), "The main approaches to the interpretation of the concepts of "competence" and "competence" abroad and their meaningful content", Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, vol. 13, pp. 243—246.
34. Erpenbeck, J. Rosenstiel, L. Grote, S. and Sauter, W. (2017), Handbuch Kompetenzmessung: Erkennen, verstehen und bewerten von Kompetenzen in der betrieblichen, padagogischen und psychologischen Praxis, Schaffer-Poeschel, Stuttgart, Germany.
35. Staudt, E. Kriegesmann, B. and Kottmann, M. (2000), "Wissenschaft ignoriert Mittelstand und Handwerk" Fachleute nicht mehr verfugbar", Know-How, vol. 4, pp. 4—10.
36. Yarygin, O. N. (2011), "Competence" and "competence" as emergent properties of human activity". Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta, Vol. 1, pp. 345—348.
37. Il'yazova, M. D. (2008), "Competence, competence, qualification main directions of modern research", Nauchnye issledovaniya v obrazovanii, vol. (1), pp. 28—31.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: **economy_2008@ukr.net**

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. В. Батрак,
асистент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-1386-4169

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.47

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ОДЯГУ: ПРОБЛЕМИ МАКРО- І МІКРОРІВНЯ

О. Batrak,
Assistant of the Department of Finance and Financial and Economic Security,
Kyiv National University of Technology and Design

DIAGNOSTICS OF FINANCIAL EFFICIENCY OF CLOTHING PRODUCTION ENTERPRISES:
UNITY OF MACRO AND MICRO LEVEL

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні основи і практичні аспекти діагностики фінансової результативності підприємств з виробництва одягу на макро- і мікрорівні. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, публічна фінансова звітність підприємств швейної галузі за десятирічний період. Під час проведення дослідження використано методи аналізу і синтезу, табличного та графічного відображення даних.

Метою статті є багаторівнева діагностика фінансової результативності швейної промисловості України за даними суб'єктів господарювання і статистичними спостереженнями на рівні національної економіки.

У статті виявлено причинно-наслідкові зв'язки між станом і динамікою фінансових результатів підприємств з виробництва одягу, окрім хутряного, на макро- і мікроекономічному рівні. Встановлено, що у результаті структурних змін змінилися підгалузі — лідери внеску у формування сукупного фінансового результату: якщо на початок аналізованого періоду це було виробництво іншого одягу, то на кінець — виробництво робочого одягу.

Вибірка підприємств з виробництва одягу на мікрорівні у кількості 20 суб'єктів господарювання репрезентативно представляє обрану підгалузь швейної промисловості, як за кодами видів економічної діяльності (виробництво робочого, іншого верхнього, спіднього одягу), так і в територіальному розрізі (половина регіонів України). Представлена вибірка підприємств концентровано виражає стан фінансової кризи в галузі, оскільки протягом десятирічного періоду вона має сукупні кумулятивні збитки і від'ємні фінансові результати за підсумками шести років.

Індивідуальна оцінка підприємств мікрорівня дозволяє зробити позитивний прогноз для тих суб'єктів господарювання, які мають додатні кумулятивні фінансові результати і тенденцію до їх покращення. Негативний прогноз слід поширити на підприємства, які мають кумулятивні збитки, накопичені протягом більше, ніж п'ятирічного періоду, з тенденцією до стабілізації або по-

гіршення фінансових результатів. Втрата вартості є неприйнятною для раціональних власників і потребує запровадження концепції антикризового управління підприємствами швейної промисловості.

The subject of the research is theoretical foundations, methodological bases and practical aspects of diagnostics of financial performance of clothing manufacturing enterprises at the macro and micro levels. Methodological and informational basis of the work are scientific works, materials of periodicals, Internet resources, public financial statements of the enterprises of the garment industry for a ten-year period. The study used methods of analysis and synthesis, tabular and graphical display of data. The purpose of the article is a multilevel diagnostic of the financial performance of the garment industry of Ukraine according to the data of economic entities and statistical observations at the level of the national economy.

The purpose of the article is a multilevel diagnostic of the financial performance of the garment industry of Ukraine according to the data of economic entities and statistical observations at the level of the national economy.

The article identifies cause and effect relationships between the state and dynamics of financial performance of clothing manufacturing companies, except for fur, at the macro and microeconomic levels. It is established that as a result of structural changes the sub-sectors — leaders of contribution to the formation of the cumulative financial result have changed: if at the beginning of the analyzed period it was the production of other clothes, then at the end — the production of working clothes.

The sample of micro-level apparel enterprises in the number of 20 economic entities represents the selected sub-sector of the garment industry, both by economic activity codes (production of workwear, other outerwear, underwear) and by territorial section (half of Ukraine's regions). The sample of enterprises is a concentrated expression of the state of the financial crisis in the industry, because over the 10-year period it has cumulative losses and negative financial results for six years.

Individual assessment of micro-level enterprises makes a positive outlook for those entities that have positive cumulative financial results and tend to improve. The negative outlook should be extended to enterprises that have cumulative losses accumulated over more than five years, with a tendency to stabilize or deteriorate their financial results. The loss of value is unacceptable to rational owners and requires the introduction of a crisis management concept for the garment industry.

Ключові слова: діагностика, фінансова результативність, підприємства, виробництво одягу, макро-, мікрорівень.

Key words: diagnostics, financial efficiency, enterprises, clothing production, macro, microlevel.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Легка промисловість та її швейна підгалузь відіграють важливу роль у розвитку національної економіки та забезпеченні добробуту громадян. В умовах євроінтеграції перед галуззю стоїть низка важливих завдань, серед яких вагоме місце посідають: зміцнення фінансової конкурентоспроможності підприємств, забезпечення зростання якості і асортименту товарної продукції, адаптація її властивостей до вимог ЄС. На сьогодні спільна торговельна політика ЄС у галузі торгівлі текстилем та одягом концентрується на відкритті неєвропейських ринків і заохоченні експорту з ЄС, розвитку міжнародної спеціалізації окремих видів виробництва з урахуванням наявних конкурентних переваг, скоро-

ченні виробничих потужностей на території ЄС [1]. Для українських підприємств з виробництва одягу відкриваються великі можливості використання пан'європейської системи діагональної кумуляції походження товару, що дозволить випускати продукцію відомих європейських брендів і подолати вади поширених у галузі давальницьких схем. Розбудова повноцінної системи експорту продукції вітчизняної швейної промисловості під власними брендами потребує реалізації низки заходів, зокрема [2]: зниження витрат на виробництво, активізація інвестиційної діяльності для технічного переоснащення підприємств і використання інноваційних технологій пошиву одягу. Розширення збутових можливостей підприємств з виробництва одягу, їх закріплення на європейських ринках дозволить наростити обсяги виробництва продукції, покращити фінансові результати та подолати фінансову кризу в галузі [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання діагностики фінансової результативності підприємств з виробництва одягу на макро- і мікрорівні знаходяться у центрі уваги багатьох учених. Бродюк І. В. зазначає, що вступ до ЄС активізує структурне реформування національної економіки загалом та її швейної галузі зокрема. Водночас слід очікувати на суперечливі наслідки: у короткостроковому аспекті можливо закриття неконкурентоспроможних та неефективних підприємств, зростання безробіття; у довгостроковому — збільшення обсягів виробництва, створення нових робочих місць за умови здійснення капітальних інвестицій на реконструкцію і технічне переоснащення підприємств, оновлення основних засобів, зростання обсягів екзогенного фінансування і кредитування, зміни підходів до мотивації праці робітників [4].

Погоджуємося з Гончаренко І., що складні конкурентні умови, кризові явища в легкій промисловості України погіршили її фінансові результати, що негативно позначилося на ринковій вартості підприємств галузі, зниженні рівня їх капіталізації тощо [5]. На мікроекономічному рівні Кравченко Н. Б., Мільченко А. А. розглядають проблеми фінансування процесу екологізації виробництва, засновані на визначенні рівня беззбитковості виробництва, використанні природоохоронного обладнання тощо [6]. Запропонований Левкулич В. В. підхід до прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку підприємств легкої промисловості за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу дозволяє виявити критичні області в діяльності підприємства, що здійснюють безпосередній вплив на цільовий показник економічної доданої вартості [7].

Розглядаючи фактори зниження фінансової результативності підприємств з виробництва одягу, Левкулич В. В. зазначає, що робота більшості вітчизняних підприємств на давальницькій сировині призводить до втрати значної частини прибутку і виключення з життєвого циклу продукту таких стадій як маркетингові дослідження, проектування та розробка продукту, реалізація та післяпродажне обслуговування, а також до відсутності системи управління якістю на підприємстві [8]. Зазначені фактори спричиняють зниження не лише фінансового, але і маркетингового потенціалу підприємств швейної промисловості, оскільки конкурентоспроможність її продукції визначається якісними параметрами [9]. Беляєвою Н. С. запропоновано вирішувати завдання максимізації прибутку або мінімізації витрат підприємства швейної промисловості за допомогою лінійного програмування [10]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати недостатню увагу до питань діагностики фінансової результативності підприємств з виробництва одягу на різних економічних рівнях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є багаторівнева діагностика фінансової результативності швейної промисловості України за даними суб'єктів господарювання і статистичними спостереженнями на рівні національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Протягом 2010—2018 років кількість підприємств, що виробляють одяг, крім хутряного (код КВЕД 14.1), скоротилася із 2094 од. до 1624 од., або на 22,4%. Найбільшими темпами скоротилася кількість підприємств, що виробляють інший верхній одяг (код КВЕД 14.13), — із 1309 од. до 751 од. (на 53,76%). Кількість підприємств, що виробляють робочий одяг (код КВЕД 14.12), зросла на 8,9%, а питома вага — із 21,35% до 29,99%. Кількість підприємств, що виробляє спідній одяг (код КВЕД 14.14), скоротилася незначно — із 167 од. до 142 од., або на 15%, тому структура змінилася несуттєво — скоротилася з 7,98% до 8,74%.

Протягом 2010—2018 рр. фінансові результати підприємств, що здійснюють виробництво одягу, крім хутряного (код КВЕД 14.1), збільшилися із 47387,9 тис. грн до 470624,2 тис. грн, або у 9,93 разів (табл. 1).

Збитки мали місце лише протягом одного 2012 р. — (-30486,7 тис. грн), коли вони збільшилися більше ніж на третину. Частка підприємств, які працюють прибутково, зросла із 62,7% до 71,7%.

На початку аналізованого періоду (2010 р.) основну частку прибутку в галузі генерували підприємства, що виробляють інший верхній одяг (83,41%), на кінець аналізованого періоду (2018 р.) вона скоротилася до 34,59%. Основна причина — відставання темпу росту прибутку в підгалузі (4,12 разів) порівняно з виробництвом верхнього одягу, крім хутряного, загалом. Найбільший обсяг додатного фінансового результату підприємств, що здійснюють виробництво іншого верхнього одягу (код КВЕД 14.13) мав місце у 2016 р. (313952,6 тис. грн, що у 7,94 разів більше порівняно з 2010 р.), від'ємний — у 2012 р. (-63463,5 тис. грн, що у 1,61 разів більше за модулем порівняно з базовим роком). Збитки підгалузі у 2012 р. обумовили збитковість виробництва одягу загалом і більше ніж вдвічі (208,17%) перевищували загальні збитки по галузі. Серед досліджуваної сукупності підприємств підгалузь має найменшу частку підприємств, що працюють прибутково, але вона зросла з 61,7% до 66,2%.

Суттєве покращення фінансової результативності спостерігається в діяльності підприємств, що здійснюють виробництво робочого одягу (код КВЕД 14.12). Якщо у 2010 р. збитки становили -5379,2 тис. грн, то прибутки 2018 р. — 202010,7 тис. грн, тобто зростання за модулем — у 37,55 разів. Питома вага збитків підгалузі у фінансових результатах на початок аналізованого періоду становила (-11,35%), на кінець аналізованого періоду підприємства, що виробляють робочий одяг, генерували основну частину прибутку (42,92%), а найбільша частка спостерігалася у 2014 р. (57,53%). Підгалузь має найбільшу частку прибуткових підприємств, яка

Таблиця 1. Динаміка фінансових результатів до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності

Роки	Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування		Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток		Структура фінансового результату, %
	тис. грн	базисний індекс, частка од.	у % до загальної кількості	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості	фінансовий результат, тис. грн	
		Виробництво одягу, крім хутряного (14.1)					
2010	47387,9	1,00	62,7	183016,8	37,3	135628,9	100,00
2011	78387,0	1,65	69,6	177657,2	30,4	99270,2	100,00
2012	-30486,7	-0,64	62,4	171107,4	37,6	201594,1	100,00
2013	47168,8	1,00	66,9	165333,5	33,1	118164,7	100,00
2014	48713,6	1,03	70,3	327546,8	29,7	278833,2	100,00
2015	366002,0	7,72	76,7	638516,2	23,3	272514,2	100,00
2016	563627,2	11,89	76,5	646850,8	23,5	83223,6	100,00
2017	558972,6	11,80	72,5	717757,6	27,5	158785,0	100,00
2018	470624,2	9,93	71,7	624471,5	28,3	153847,3	100,00
		Виробництво робочого одягу (14.12)					
2010	-5379,2	-1,00	64,8	18273,8	35,2	23653,0	-11,35
2011	18479,1	3,44	73,0	43756,1	27,0	25277,0	23,57
2012	21081,6	3,92	68,8	48701,7	31,2	27620,1	-69,15
2013	19903,3	3,70	69,1	41747,2	30,9	21843,9	42,20
2014	28023,0	5,21	76,6	69301,8	23,4	41278,8	57,53
2015	162403,3	30,19	85,1	189007,6	14,9	26604,3	44,37
2016	178027,9	33,10	85,9	187720,4	14,1	9692,5	31,59
2017	183021,5	34,02	81,7	221711,9	18,3	38690,4	32,74
2018	202010,7	37,55	81,4	220804,6	18,6	18793,9	42,92
		Виробництво іншого верхнього одягу (14.13)					
2010	39524,1	1,00	61,7	125703,7	38,3	86179,6	83,41
2011	42490,6	1,08	68,7	96458,5	31,3	53967,9	54,21
2012	-63463,5	-1,61	60,1	69878,9	39,9	133342,4	208,17
2013	1918,0	0,05	66,7	65333,5	33,3	63415,5	4,07
2014	91924,8	2,33	66,6	165164,6	33,4	73239,8	188,70
2015	249189,2	6,30	72,5	313594,7	27,5	64405,5	68,08
2016	313952,6	7,94	71,1	339528,4	28,9	25575,8	55,70
2017	300747,9	7,61	67,5	357632,5	32,5	56884,6	53,80
2018	162792,1	4,12	66,2	245947,6	33,8	83155,5	34,59
		Виробництво спіднього одягу (14.14)					
2010	11052,7	1,00	65,6	30491,5	34,4	19438,8	23,32
2011	13858,3	1,25	68,8	28975,1	31,3	15116,8	17,68
2012	1115,7	0,10	64,2	27404,4	35,8	26288,7	-3,66
2013	-1720,1	-0,16	66,0	22479,6	34,0	24199,7	-3,65
2014	-109868,2	-9,94	73,2	47623,6	26,8	157491,8	-225,54
2015	-89673,0	-8,11	73,7	80576,7	26,3	170249,7	-24,50
2016	21569,2	1,95	84,2	60477,9	15,8	38908,7	3,83
2017	19206,1	1,74	74,8	72627,9	25,2	53421,8	3,44
2018	81774,5	7,40	71,5	104744,0	28,5	22969,5	17,38

Джерело: розраховано за даними [11].

зросла з 64,8% до 81,4% з найбільшими значеннями у 2015—2016 рр., які перевищували 85%.

Найбільш нестабільною є діяльність підприємств із виробництва спіднього одягу (код КВЕД 14.14) — протягом 2013—2015 рр. вона була збитковою із максимальним значенням від'ємного фінансового результату у 2014 р. (-109868,2 тис. грн), який майже у 10 разів за модулем перевищував прибуток 2010 р. (11052,7 тис. грн). Фінансові результати 2018 р. (81774,5 тис. грн) у 7,4 разів перевищують показники базового періоду. Частка підприємств, які працюють прибутково, зросла з 65,6% до 71,5%. На початок і кінець аналізованого періоду внесок підприємств, що виробляють спідній одяг, у формування фінансового результату по галузі становив відповідно 23,32% і 17,38%, а у 2014 р. збитки більше ніж удвічі перевищували його (225,54%).

Таким чином, на макроекономічному рівні спостерігаються чітко виражені тенденції зміцнення фінансової конкурентоспроможності підприємств, що ви-

робляють робочий одяг порівняно з іншими видами одягу.

На мікроекономічному рівні досліджено фінансові результати до оподаткування діяльності 20 швейних підприємств за 2009—2018 рр. з кодами КВЕД 14.12, 14.13, 14.14 (табл. 2).

Вони досить повно репрезентують регіональне розподілення швейних підприємств України: дев'ять областей (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Тернопільська, Черкаська, Чернігівська) і три міста (Київ, Луцьк Могилів — Подільський).

У 9 із досліджуваних підприємств середньорічні і кумулятивні показники фінансових результатів є додатними, у решти — від'ємними. Єдиним підприємством, яке протягом аналізованого періоду працювало беззбитково, є ПРАТ "Швейна фабрика "Ніна" (Київська обл., код КВЕД 14.12), по якому середньорічний прибуток склав 293,87 тис. грн, кумулятивний — 2938,7 тис. грн.

Таблиця 2. Показники фінансових результатів до оподаткування підприємств з виробництва одягу за видами економічної діяльності за 2009—2018 рр.

№ п/п	ЄДРПОУ	Регіон	Назва підприємства	Код КВЕД	Фінансові результати		Кількість збиткових років		Тенденція фінансових результатів
					середнє за рік	кумулятивні	середнє за рік	кумулятивні	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	05502634	Чернігівська обл.	ПрАТ «Чернігівська швейна фабрика «Елегант»	14.13, 14.12	3443,3	34433,0	1	1	покращення
2	00309252	м. Київ	ПрАТ «Швейна фабрика «Воронін»	14.13	2248,1	22481,0	4	1	покращення
3	05502462	Івано-Франківська обл.	ПрАТ «Івано-Франківське виробничо-торгівельне швейне підприємство «Галичина»	14.13	456,6	4566,0	3	1	покращення
4	05502700	Кіровоградська обл.	ПрАТ «Швейна фабрика «Зорянка»	14.13	407,2	4072,0	2	2	покращення
5	05415556	Київська обл.	ПРАТ «Швейна фабрика «Ніна»	14.12	293,87	2938,7	0	0	покращення
6	13352962	Волинська обл.	ПрАТ «Нововолинська швейна фабрика»	14.12	240,1	2401,0	3	2	покращення
7	13592338	Закарпатська обл.	ПрАТ «Швейна фабрика «Прометей»	14.13, 14.12	51,8	518,0	3	0	стабільність
8	00309223	Івано-Франківська обл.	ПрАТ «Коломийська швейна фабрика»	14.14, 14.13	21,2	212,0	1	0	стабільність
9	05468133	Київська обл.	ПрАТ «Літківська швейна фабрика «Любич»	14.13	13,74	137,4	5	6	покращення
10	00310083	Чернігівська обл.	ПрАТ «Добрянська швейна фабрика «Полісся»	14.12	-31,88	-318,8	6	10	покращення
11	00309387	Київська обл.	ПрАТ «Фастівське швейне підприємство «Козак»	14.13	-55	-550,0	6	10	покращення
12	05468104	Тернопільська обл.	ПрАТ «Чортківська швейна фабрика»	14.13	-58,3	-583,0	9	7	погіршення
13	05468021	Львівська обл.	ПрАТ «Бориславська швейна фабрика «Спецодяг»	14.12	-60,97	-609,7	6	10	погіршення
14	05468162	м. Могилів-Подільський	ПАТ «Могилів-Подільська швейна фабрика «Аліса»	14.13	-81,93	-819,3	8	10	стабільність
15	05502568	м. Луцьк	ПАТ «Луцьке виробничо-торгівельне швейне підприємство «Волинь»	14.13	-93,7	-937,0	5	10	стабільність
16	05468015	Черкаська обл.	ПАТ «Швейна фабрика Лібовнера»	14.13	-153,5	-1535,0	9	8	стабільність
17	00310093	Чернігівська обл.	ПрАТ «Прилуцька швейна фабрика»	14.13	-154,9	-1549,0	5	7	стабільність
18	05468127	Львівська обл.	ПрАТ «Стрийська швейна фабрика «Стрітекс»	14.12	-828,6	-8286,0	4	2	погіршення
19	00309140	Закарпатська обл.	ПрАТ «Ужгородська швейна фабрика»	14.13	-1508,4	-15084,0	8	9	стабільність
20	00309246	м. Київ	ПрАТ «Швейне підприємство «Юність»	14.14, 14.13	-9505	-95050,0	8	10	стабільність

Джерело: власні розрахунки.

Протягом одного року збитковою виявилася діяльність таких підприємств: ПрАТ "Чернігівська швейна фабрика "Елегант" (Чернігівська обл., код КВЕД 14.13, 14.12) і ПрАТ "Коломийська швейна фабрика" (Івано-Франківська обл., код КВЕД 14.13, 14.12). Їх кумулятивний прибуток склав відповідно 34433,0 тис. грн і 212,0 тис. грн. Водночас перше підприємство демонструвало тенденцію к покращенню фінансових результатів, у другого підприємства вони були відносно стабільними. Дворічні прибутки отримало ПрАТ "Швейна фабрика "Зорянка" (Кіровоградська обл., код КВЕД 14.13), кумулятивний прибуток 4072,0 тис. грн із тенденцією до покращення.

У переважної більшості прибуткових підприємств кількість збиткових періодів не перевищувала 4. ПрАТ "Швейна фабрика "Воронін" (м. Київ, код КВЕД 14.13), незважаючи на чотирирічний збитковий період, отри-

мала за другим за масою обсяг кумулятивного прибутку (22481,0 млн грн) із тенденцією до покращення. Протилежні результати демонструє ПрАТ "Стрийська швейна фабрика "Стрітекс" (Львівська обл., код КВЕД 14.12) із чотирирічними збитками, які протягом 2015—2018 рр. зросли з 705 тис. грн до 6953 тис. Незважаючи на стабільне зростання прибутку протягом 2009—2014 рр. із 145 тис. грн до 2103 тис. грн, кумулятивні фінансові результати виявилися від'ємними (8286,0 тис. грн).

П'ятирічні збитки продемонстрували підприємства, що виробляли інший одяг (код КВЕД 14.13), — ПАТ "Луцьке виробничо-торгівельне швейне підприємство "Волинь" (м. Луцьк) і ПрАТ "Прилуцька швейна фабрика" (Чернігівська обл.). Коливання їх річних фінансових результатів було відносно стабільним, а кумулятивний збиток склали відповідно (-937,0 тис. грн) і (-1549,0 тис. грн). Два підприємства з найменшими від'ємними куму-

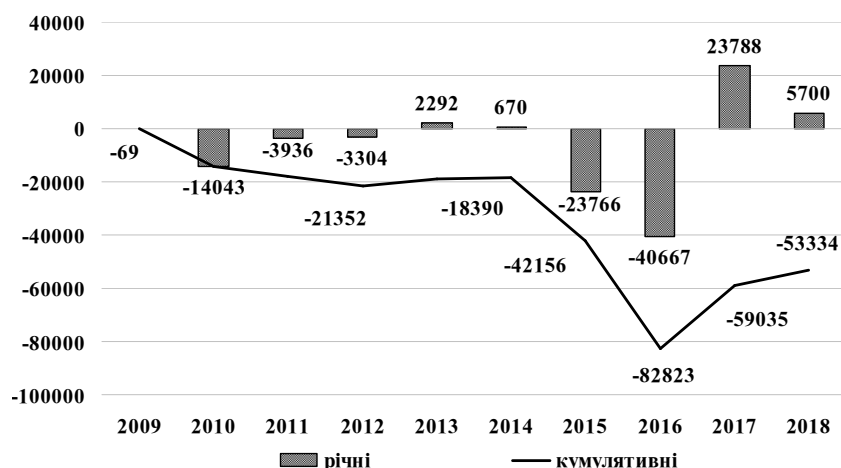

Рис. 1. Динаміка фінансового результату до оподаткування за сукупністю досліджуваних підприємств з виробництва одягу, крім хутряного, тис. грн

Джерело: власні розрахунки.

лятивними фінансовими результатами (-318,8 тис. грн і -550,0 тис. грн), незважаючи на 6-річний збитковий період, демонструють тенденцію до їх покращення — це ПрАТ "Добрянська швейна фабрика "Полісся" (Чернігівська обл., код КВЕД 14.12) і ПрАТ "Фастівське швейне підприємство "Козак" (Київська обл., код КВЕД 14.13).

У решти підприємств кумулятивні від'ємні фінансові результати сформувалися як наслідок збиткової діяльності протягом 8—9 річного періоду. ПрАТ "Ужгородська швейна фабрика" (Закарпатська обл., код КВЕД 14.13) отримала прибуток вдвічі — у 2009 р. (881 тис. грн) і у 2017 р. (3203 тис. грн), протягом інших періодів розмір збитків був стабільним. На ПрАТ "Швейне підприємство "Юність" (м. Київ, коди КВЕД 14.14, 14.13) протягом 2009—2016 рр. розмір збитків збільшився з 2967 тис. грн до 49924 тис. грн. Незважаючи на те, що у 2017—2018 рр. воно перейшло до беззбиткової діяльності, отримавши прибутки відповідно 73 тис. грн і 35 тис. грн, підприємство можна вважати стабільно збитковим із огляду на малий обсяг їх маси.

Оцінюючи якість змін, слід визнати, що у 9 досліджуваних підприємств спостерігалася тенденція до покращення фінансових результатів, у 8 вони були відносно стабільними, у 3 мало місце погіршення. Покращення фінансових результатів було притаманно для підприємств з найменшими кумулятивними збитками, погіршення — для підприємств з від'ємними фінансовими результатами. Ознака "стабільність" у 75% випадків має негативний окрас, оскільки відноситься до підприємств, які отримували збитки протягом 8—9 річного періоду.

Протягом 2009—2018 рр. сукупний фінансовий результат досліджуваних 20 підприємств був від'ємним протягом 2009—2012 рр. (максимальне значення (-14043 тис. грн) у 2010 р.) та у 2015 р. та у 2016 р. — збитки відповідно (-23766 тис. грн) та (-40667 тис. грн). Прибутковими виявилися тільки 40% досліджуваних річних інтервалів (рис. 1).

Протягом 2009—2016 рр. спостерігалася стійке зростання від'ємного кумулятивного фінансового результату до оподаткування досліджуваних підприємств

з 69 тис. грн до 82823 тис. грн до кінця аналізованого періоду обсяг збитків скоротився до 53334 тис. грн.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Ретроспективний період дослідження діяльності підприємств з виробництва одягу становить десять років (2009—2018), який характеризується кількісними і якісними змінами. Фінансова результативність досліджених швейних підприємств на макrorівні покращилася, що виражається у зростанні додатних фінансових результатів і зменшенні частки підприємств, які отримали збитки. Найстійкіший тренд покращення фінансових результатів демонструють підприємства з виробництва робочого одягу, найбільш варіативними є фінансова результативність підприємств з виробництва спіднього одягу. У результаті структурних змін, що відбулися, змінилися підгалузі — лідери внеску у формування сукупного фінансового результату: якщо на початок аналізованого періоду це було виробництво іншого одягу, то на кінець — виробництво робочого одягу.

2. Вибірка підприємств з виробництва одягу на мікрорівні у кількості 20 суб'єктів господарювання репрезентативно представляє обрану підгалузь швейної промисловості, як за кодами видів економічної діяльності (виробництво робочого, іншого верхнього, спіднього одягу), так і в територіальному розрізі (половина регіонів України). Представлена вибірка підприємств концентровано виражає стан фінансової кризи в галузі, оскільки протягом десятирічного періоду вона має сукупні кумулятивні збитки і від'ємні фінансові результати за підсумками шести років.

3. Індивідуальна оцінка підприємств мікрорівня дозволяє зробити позитивний прогноз для тих суб'єктів господарювання, які мають додатні кумулятивні фінансові результати і тенденцію до їх покращення. Негативний прогноз слід поширити на підприємства, які мають кумулятивні збитки, накопичені протягом більше, ніж п'ятирічного періоду, з тенденцією до стабілізації або погіршення фінансових результатів. Втрата вартості є неприйнятною для раціональних власників і потребує за-

провадження концепції антикризового управління підприємствами швейної промисловості.

Метою подальших досліджень є діагностика фінансової стійкості швейних підприємств у системі антикризового управління.

Література:

1. Усенко О. Оцінка результатів угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС для галузей обробної промисловості (машинобудування, хімічної, легкої промисловості). Міжнародна економічна політика. 2007. Вип. 7. С. 84—129.
2. Чубар М.М. Формування стратегії вітчизняного швейного підприємства-експортера в поточних економічно-правових умовах. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2014. Вип. 3. С. 160—167.
3. Чубар М.М. Ринок європейського економічного простору як найбільш пріоритетний для експортної діяльності вітчизняних підприємств-виробників одягу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 5 (1). С. 58—62.
4. Бродюк І.В. Інтеграція швейних підприємств України у європейський економічний простір. Ефективна економіка. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_24
5. Гончаренко І. Діагностика фінансового стану підприємств легкої промисловості як складової фінансового та конкурентного потенціалу. Економічний аналіз. 2013. Т. 12 (3). С. 80—84.
6. Кравченко Н. Б., Мільченко А. А. Вирішення проблеми фінансування процесу екологізації швейного виробництва. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2014. № 1—2. С. 106—111.
7. Волошенко О.О. Прогнозування результатів реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку підприємств легкої промисловості. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 4. С. 140—145.
8. Левкулич В.В. Формування витрат, пов'язаних з забезпеченням та покращенням якості продукції на швейних підприємствах. Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. 2012. Вип. 9 (2). С. 258—265.
9. Драбаніч А.В. Процес оптимізації витрат швейного виробництва на забезпечення планового рівня споживчої якості. Економіка і управління. 2012. № 4. С. 120—126.
10. Беляєва Н.С. Сумісна оптимізація виробничої програми та витрат на виробництво продукції підприємствами швейної промисловості. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2014. № 2 (1). С. 56—59.
11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата доступу 01.02.2020).
3. Chubar, M. M. (2014), "The market of the European Economic Area as the most priority for export activities of domestic garment manufacturing companies", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 5 (1), pp. 58—62.
4. Brodiuk, I. V. (2015), "Integration of garment enterprises of Ukraine into the European economic space", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_24 (Accessed 1 February 2020).
5. Honcharenko, I. (2013), "Diagnosis of financial status of light industry enterprises as a component of financial and competitive potential", Ekonomichni analiz, vol. 12 (3), pp. 80—84.
6. Kravchenko, N. B. and Milchenko, A. A. (2014), "Solving the problem of financing the process of greening garment production", Liudyna ta dovkillia. Problemy neoeokolohii, vol. 1—2, pp. 106—111.
7. Voloshenko, O. O. (2015), "Forecasting the results of the implementation of the strategy of environmentally oriented development of light industry enterprises", Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 4, pp. 140—145.
8. Levkulych, V. V. (2012), "Formation of costs associated with providing and improving the quality of products at garment enterprises", Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy, vol. 9 (2), pp. 258—265.
9. Drabanich, A. V. (2012), "The process of optimizing the cost of garment production to ensure the planned level of consumer quality", Ekonomika i upravlinnia, vol. 4, pp. 120—126.
10. Bieliaieva, N. S. (2014), "Joint optimization of the production program and the cost of production of products by the garment industry", Problemy i perspektivy rozvytku pidpryemnytstva, vol. 2(1), pp. 56—59.
11. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 1 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

References:

1. Usenko, O. (2007), "Evaluation of the results of the FTA between Ukraine and the EU for the manufacturing industries (mechanical engineering, chemical, light industry)", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 7, pp. 84—129.
2. Chubar, M. M. (2014), "Formation of the strategy of domestic garment exporting enterprise on the conveyor of economic and legal conditions", Ekonomichni nauky, vol. 3, pp. 160—167.

*І. А. Білоцька,
старший викладач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-2771-5917*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.54

ТРАНСПАРЕНТНІСТЬ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

I. Bilotska,
Senior lecturer Department of Corporate Finance and Controlling,
SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

CORPORATE SECTOR TRANSPARENCY AS A PREREQUISITE OF BUSINESS PERFORMANCE IN UKRAINE

У статті аналізуються теоретичні та прагматичні аспекти впливу прозорості на корпоративний фінансовий менеджмент та його результативність. Визначено змістовні риси поняття "прозорість" та його ключові характеристики. Проведено аналіз факторів прозорості на рівні внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Визначено причини значної інформаційної асиметрії в корпоративному секторі української економіки. Розкрито вплив інформаційної асиметрії на корпоративний фінансовий менеджмент та розвиток корпоративного сектору в Україні. Визначено чинники, які роблять привабливою стратегію "закриття" інформації для власників підприємств. Детерміновано відсутні та неповноцінні компоненти нормативно-правової бази з питань розкриття інформації акціонерними товариствами в Україні. Обґрунтовано заходи, спрямовані на посилення рівня прозорості корпоративного сектору в Україні, та їх позитивний вплив на його діяльність на сучасному етапі.

The article analyzes theoretical and pragmatic aspects of transparency impact on corporate financial management and its effectiveness. The substantive features of the concept of transparency and its key characteristics are identified. It is established that transparency characterizes the condition of business unit in which the maximum possible volume of its activity is published. The analysis of transparency factors at the level of internal and external environment of enterprise is carried out. At the level of internal environment, it is first and foremost a subjective assessment of shareholders and management regarding disclosure. At the level of external environment, institutional factors, requirements from various stakeholders, regulatory support play a role. The causes of significant information asymmetry in corporate sector of Ukrainian economy are identified. The influence of information asymmetry on the corporate financial management and development of corporate sector in Ukraine is revealed. The factors that make the strategy of "closing" information

for business owners are identified. In particular, it is emphasized that in Ukraine there are no market mechanisms for control of public joint-stock companies functioning due to the weakness of the sphere of financial instruments circulation. Significant role is played by trends in "shadow" economy development, which determine the important role of offshore zones in the ownership structure of domestic corporate sector. The missing and defective components of regulatory framework on disclosure of information by joint stock companies in Ukraine were determined. Current requirements for transparency of corporate business in Ukraine are inadequate and cause a considerable level of information asymmetry. Measures aimed at enhancing of the level of corporate sector transparency in Ukraine and their positive impact on its activity at modern stage is justified. In particular, increasing responsibility for late and/or incomplete disclosure should be an important step. The format of information presentation by domestic joint-stock companies also needs to be changed taking into account further "virtualization" of financial relations.

Ключові слова: корпоративні фінанси, фінансова стратегія, корпоративний фінансовий менеджмент, результативність, фінансова інформація, інформаційна асиметрія.

Key words: corporate finance, financial strategy, corporate financial management, performance, financial information, information asymmetry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна парадигма корпоративного фінансового менеджменту в якості одного із визначальних факторів результативності бізнесу виділяє транспарентність. За останні десятиліття людство зробило гігантські кроки в напрямку удосконалення технології збирання та опрацювання інформації, в т.ч. — фінансової. Цей прорив в інформаційній сфері призвів до формування інформаційної економіки, в якій домінуючу роль як економічні ресурси відіграють інформація та знання. Усі без винятку економічні агенти, які претендують на роль успішних, мають враховувати зазначені зміни у власній діяльності. Особливо важливими зазначені трансформації є для корпорацій, базисом функціонування яких є залучення фінансових ресурсів з фондового ринку. В підсумку, корпоративний сектор країн з розвиненими економіками, визначає свою діяльність у сфері інформаційної взаємодії як одну із найбільш важливих функціональних підстратегій.

В Україні спостерігається принципово інша ситуація, коли навіть публічні акціонерні товариства фактично ігнорують роль інформації у своїй діяльності. Як наслідок, вітчизняний корпоративний сектор суттєво знижує власну конкурентоспроможність, "штучно" обмежує доступ до ресурсів фондового ринку та інвестиційний потенціал. За таких умов вкотре постає питання про наукове обґрунтування шляхів забезпечення транспарентності корпоративного бізнесу в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика корпоративного фінансового менеджменту, в т.ч. — в світлі інформаційної політики вітчизняних акціонерних товариств досліджувалася в робо-

тах Н. Бабяк, Д. Баюри, С. Бірюка, О. Бондаренко, Н. Борецької, Д. Головної, А. Іващенко, Н. Мельник, Л. Наливайко, Н. Рязанової, Б. Стеценка, О. Терещенка, Н. Шапран та ін. Водночас питання транспарентності корпоративного сектору в Україні у своїй переважній більшості залишаються невирішеними.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — обґрунтувати ймовірні заходи, спрямовані на підвищення рівня транспарентності вітчизняних акціонерних товариств, для забезпечення їх результативності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "транспарентність" всього за кілька десятиліть досить міцно увійшло до понятійного апарату сучасної економічної науки. Не в останню чергу це сталося через глибинні зміни, що відбулися в засадничих принципах економічних відносин, зокрема — через активне використання інформації в якості економічного ресурсу. Розглянемо найбільш поширені наукові позиції щодо змісту дефініції "транспарентність" у широкому контексті та відносно суб'єкта господарювання.

Зокрема, в роботі вітчизняних вчених транспарентність розглядається наступним чином: "інформаційна прозорість або гласність, публічність середовища, в якому знаходиться суб'єкт та надає всім зацікавленим сторонам необхідну їм для прийняття раціональних рішень інформацію у відкритій, повній, своєчасній і зрозумілій формі" [1]. В такій позиції привертає увагу кілька важливих моментів:

— транспарентність суб'єкта напряду пов'язана з поняттями "інформація" та "економічна інформація";

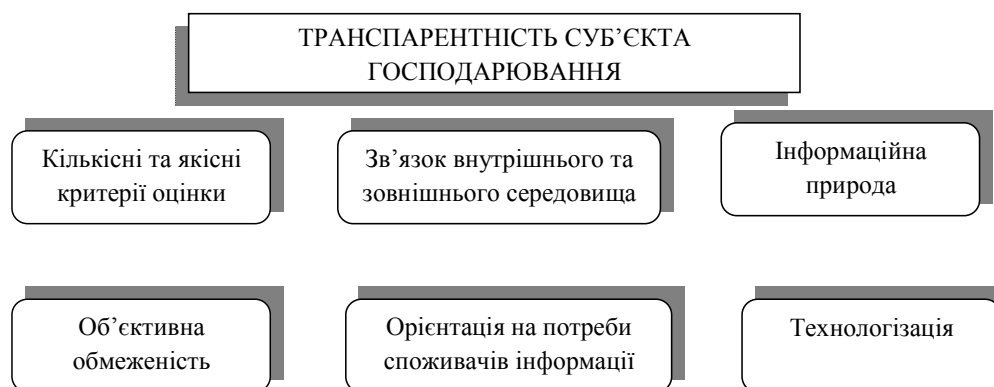

Рис. 1. Ключові характеристики транспарентності суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено автором.

— транспарентність визначається здатністю суб'єкта оприлюднювати інформацію, яка необхідна іншим учасникам відносин.

Водночас на наш погляд, можна виділити і кілька суперечливих моментів, які присутні у наведеному підході. Так, автори напряду пов'язують транспарентність суб'єкта з відповідним станом зовнішнього середовища, в якому він функціонує. Загалом погоджуючись з таким поглядом, зауважимо, що транспарентність середовища хоча і є одним із визначальних факторів відповідного стану самого суб'єкта, проте ототожнювати їх не варто. Також можна поставити під сумнів, що для забезпечення транспарентності суб'єкт має надавати повну інформацію "усім зацікавленим сторонам". Тим більше не варто сподіватися, що наявність повної інформації є запорукою прийняття раціональних рішень.

Зазначимо, акцент на ролі інформації у забезпеченні транспарентності економічного агента базується на роботах одного із фундаторів цього напряду економічної науки — Дж. Стігліца [2].

Звернемо увагу на визначення, яке використовує у своїй діяльності Національний банк України: "розкриття банком всім зацікавленим особам (кредиторам, інвесторам, громадськості) інформації щодо цілей діяльності, правових, інституційних і економічних основ, принципових рішень і їх обґрунтування, даних та інформації, прямо або опосередковано пов'язаних з діяльністю банку, а також умов підзвітності в повному обсязі, в доступній формі та на своєчасній основі" [3]. Як бачимо, НБУ акцентує увагу на кількох важливих рисах транспарентності банку. По-перше, чітко окреслюється коло осіб, що зацікавлені в отриманні інформації про нього — кредитори, інвестори, громадськість. По-друге, деталізується на видах інформації, що цікавить інших економічних агентів (цілі діяльності, принципові рішення та їх обґрунтування і т.д.). По-третє, вказуються вимоги до інформації, яка оприлюднюється для забезпечення транспарентності, — доступність форми подання та своєчасність оприлюднення.

Також в роботі Р. Кузіної дається таке визначення: "ступінь, з якою інвестори мають вільний доступ до будь-якої необхідної інформації про компанії, так і рівні цін, глибини ринку" [4]. Знову таки, як і підходить Ж. Дерій, можна поставити під сумнів необхідність забезпечення компанією отримання про свою діяльність будь-якої

інформації. З цього приводу слід звернути увагу, що в умовах перетворення інформації на економічний ресурс, вона отримує свою вартість [5].

Сучасна економічна діяльність базується на широкому використанні інформації. Будь-які дії економічного агента передбачають отримання, опрацювання, подальше передачу певного масиву інформації. Очевидно, що оскільки інформація стає важливим ресурсом, вона отримує свою вартість. Також застосування категорії "вартість" до інформації обумовлює необхідність перегляду наукових положень щодо доступу до неї. Саме з цих причин окремі науковці, визначаючи сутність транспарентності, спрямовують увагу не на кількісні параметри інформації, що оприлюднюється суб'єктом господарювання, а на якісні — зокрема, доступ до неї з боку інших економічних агентів. Наведемо таке визначення, де транспарентність розглядається як "...достовірність, ясність, можливість легкої перевірки відомостей про щонебудь, відсутність секретності, тобто властивість бути явним чи легким для розуміння" [6]. Аналогічний підхід можна використовувати і щодо економічних агентів. В підсумку, базові характеристики транспарентності суб'єкта господарювання можна представити так (рис. 1).

Саме наведені на рисунку 1 базові характеристики транспарентності слід використати для трансформації практичних підходів в діяльності вітчизняних акціонерних товариств. Загалом зазначимо, що на сьогодні функціонування українського корпоративного сектору в інформаційній сфері визначене наступними рамками:

1. Норми щодо оприлюднення інформації корпоративним бізнесом, що зафіксовані у вітчизняному законодавстві.

2. Вимоги ринкового характеру (з боку основних груп стейкхолдерів) щодо інформаційної політики акціонерних товариств.

3. Суб'єктивні оцінки менеджменту акціонерних товариств у питанні оприлюднення інформації.

У межах цієї статті акцентуємо увагу на нормативно-правовому забезпеченні, яким урегульовано процес оприлюднення інформації вітчизняними акціонерними товариствами. З цієї метою необхідно провести аналіз Закону України "Про акціонерні товариства" [7], Закону України "Про цінні папери та фондовий ринок" [8] та Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів [9]. Насамперед, зазначимо, що за роки неза-

Таблиця 1. Зміни до складу та режиму оприлюднення особливої інформації про емітента цінних паперів в Україні

№ з.п.	Напрямок змін	Вплив на прозорість
1	Склад особливої інформації. Прийняття рішення про розміщення цінних паперів, що перевищує 10 відсотків статутного капіталу	Зниження порогового значення з 25 до 10 % зменшить рівень інформаційної асиметрії у випадку розміщення цінних паперів і відповідно забезпечить кращий захист немайнових прав акціонерів
2	Видозмінити пункт «Факти включення/виключення цінних паперів до біржового реєстру фондової біржі»	Акції публічного акціонерного товариства апріорі мають бути включені до біржового реєстру. Відповідно, існує потреба в оприлюдненні інформації про виключення акцій та включення/виключення інших, ніж пайові, цінних паперів
3	Порядок розкриття особливої інформації	Вимога щодо необхідності розкриття особливої інформації на web-сайті «якнайшвидше» має бути змінена на «якнайшвидше, але не пізніше 9.00 наступного робочого дня після вчинення дії»
4	Порядок розкриття особливої інформації	Загальнодоступній інформаційній базі НКЦПФР – не пізніше 18.00 першого робочого дня після вчинення дії

Джерело: розроблено автором.

лежності Україна пройшла значний шлях у формуванні нормативних вимог до прозорості корпоративного сектору. Проте перелік невирішених проблем залишаються достатньо широким (тут у далі аналіз стосуватиметься публічних акціонерних товариств). На наш погляд, найбільш суперечливими положення чинної нормативно-правової бази є:

1. Вимога щодо розкриття публічним акціонерним товариством регульованої інформації не пізніше 30 квітня року, наступного за звітним. Вказана норма синхронізована в Україні зі спеціалізованим бухгалтерським законодавством, проте вмотивованість їх застосування можна поставити під сумнів. Не викликає заперечень той факт, що зовнішнє середовище сучасних підприємств є надзвичайно динамічним. Розвиток технологій призвів до того, що достатньо кількох секунд для кардинальної зміни умов, при цьому такий динамізм є багато в чому безперервним. Водночас стейкхолдери в Україні можуть отримати повну інформацію про діяльність акціонерного товариства у попередньому періоді лише через 4 місяці після закінчення року. Звернемо увагу також і на той факт, що на зарубіжних ринках ситуація, коли акції публічного АТ не котируються на біржовому ринку є виключною. Проте в Україні — це цілком типова ситуація, навіть з врахуванням вимог законодавства. Відповідно, стейкхолдери підприємства не мають можливості використовувати ринкові індикатори (насамперед, ціну акцій) для оцінки результатів підприємства та його перспектив. З наведеного можна зробити висновок, що вказану норму може бути переглянуто, зокрема, і за рахунок унормування можливості щодо оприлюднення відповідним способом частини регульованої інформації.

2. Законодавством встановлено, що річна інформація повинна залишатися в публічному доступі на власному веб-сайті емітента протягом щонайменше 10 років після її розкриття. Важливість цієї норми не викликає сумнівів, адже вона дає можливість існуючим та потенційним акціонерам сформулювати необхідний інформаційний масив, на основі якого можна оцінити тренди в

діяльності акціонерного товариства. Водночас законодавство жодним чином не регулює питання щодо місця знаходження такої інформації в структурі веб-сайту акціонерного товариства. Аналіз виконання зазначеної норми компаніями електроенергетики України засвідчує таке:

— у 60,7 % випадків розділ "Річний звіт" відокремлений від архіву річних звітів акціонерного товариства, що очевидно створює додаткові незручності в процесі пошуку та використання цієї інформації;

— на сайтах українських акціонерних товариств регульована інформація подається під різними рубриками — "Акціонерам", "Інвесторам", "Інформація про підприємство", "Звіти" і т.д. На наш погляд, абсолютно виправданим кроком стане уніфікація в цьому питанні через встановлення норми про обов'язкову наявність у структурі сайту підрозділу "Регульована інформація" з відповідним наповненням.

3. В Україні нормативними вимогами зафіксована суттєва різниця між обсягом річної та проміжної інформації про діяльність акціонерного товариства. На наш погляд, така ситуація посилює рівень інформаційної асиметрії і вимагає змін. Зокрема слід розширити зміст проміжної інформації, яка оприлюднюється акціонерним товариством.

4. З метою забезпечення прозорості корпоративного сектору в Україні, слід трансформувати вимоги до особливої інформації емітентів цінних паперів (табл. 1).

Надзвичайно важливим кроком має стати і зміна обсягів та структури річної інформації. Зокрема цілком вмотивованими є наступні нормативні трансформації:

— доповнити інформацію про цінні папери емітента даними щодо: а) відповідності акцій критеріям лістингу фондових бірж (для публічних акціонерних товариств); б) обсягу угод, що укладені з цінним паперами акціонерного товариства на фондових біржах; в) ціни, що була зафіксована у найбільшій за кількістю цінних паперів угоді;

— уточнити рубрику "Інформація про структуру капіталу", включивши до неї інформацію про боргові цінні папери та боргові несекуритизовані фінансові інструменти;

— включити до інформації про винагороди та компенсації, що мають бути виплачені посадовим особам у разі звільнення, дані щодо здійснених фактично виплат у звітному періоді.

ВИСНОВКИ

Проблеми економічного поступу України на пряму пов'язані з результативністю функціонування корпоративного сектору. Досвід інших держав яскраво свідчить, що саме найбільші корпорації здатні забезпечити економічний "прорив", підвищити конкурентоспроможність держави на глобальному рівні. Водночас розвиток корпорацій у сучасних умовах у значній мірі залежить від доступу до ресурсів ринку капіталів. Якраз за рахунок випуску акцій та облігацій акціонерні товариства здатні акумулювати капітал та вирішувати широкий спектр завдань. Проте активне залучення капіталу з зовнішніх джерел вимагає і оприлюднення широкого спектру інформації. Вітчизняні акціонерні товариства застосовують принципово іншу стратегію, максимально обмежуючи інформацію про свою діяльність. Не в останню чергу це є наслідком орієнтації на внутрішні джерела фінансування. Для подолання згаданих диспропорцій необхідно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на удосконалення чинної нормативно-правової бази з питань транспарентності корпоративного сектору. Такі кроки стануть надійним базисом для підвищення результативності діяльності корпоративного сектору в Україні.

Література:

1. Дерій Ж., Завгородня Н. Транспарентність інноваційної діяльності як необхідна умова існування та розвитку харчової промисловості України. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 1 (2). С. 264—267.
2. Joseph E. Stiglitz The Contribution of the Economics of Information to Twentieth Century Economics. The Quarterly Journal of Economics, Volume 115, Issue 4, 1 November 2000, Pp. 1441—1478.
3. Глосарій банківської термінології. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення 1 березня 2020).
4. Кузіна Р. Транспарентність корпоративної звітності як основа її формування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Економічні науки". 2015. № 12. С. 193—197.
5. Чалий І., Момот Т. Суттєвість та вартість інформації — український формат та зарубіжний досвід. Бухгалтерський облік і аудит. 2002. № 11. С. 29—31.
6. Тихомирова Є. Транспарентність і відкритість діяльності влади та шляхи їх забезпечення. Наукові записки НаУКМА. Політологія. 2002. Т. 20. С. 39—43.
7. Закон України "Про акціонерні товариства" №514-VI від 17 вересня 2008 року. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 1 березня 2020).
8. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" №3480-IV від 23 лютого 2006 року. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення 1 березня 2020).

9. Положення "Про розкриття інформації емітентами цінних паперів". Рішення НКЦПФР №2826 від 03 грудня 2013 року. URL: <http://www.nssmc.gov.ua> (дата звернення 1 березня 2020).

References:

1. Derii Zh. and Zavgorodnia N. (2016), "Transparency of innovative activity as a necessary condition for existence and development of the food industry of Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 1 (2), vol. 1 (2). pp. 264—267.
 2. Joseph E. Stiglitz (2000), "The Contribution of the Economics of Information to Twentieth Century Economics". *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115 (4), pp. 1441—1478.
 3. The Official site of the National Bank of Ukraine (2020), "Glossary of Banking Terminology" available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 1 Marth 2020).
 4. Kuzina R. (2015), "Transparency of corporate reporting as a basis for its formation". *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*. 2015, vol. 12, pp. 193—197.
 5. Chaliy, I. Momot, T. (2002), "Materiality and value of information — Ukrainian format and foreign experience", *Buhgalyerskiy oblik i audit*, vol. 11, pp. 29—31.
 6. Tihomirova Ye. (2002), "Transparency and openness of the activities of the authorities and ways to ensure them", *Naukovi zapiski NAUKMA. Politologiya*, vol. 20, pp. 39—43.
 7. The Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "On Joint Stock Companies", available at: <http://www.rada.gov.ua> (Accessed 1 Marth 2020).
 8. The Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine (2020), Law of Ukraine "About securities and capital market", available at: <http://www.rada.gov.ua> (Accessed 1 Marth 2020).
 9. The Official site of the National Securities and Stock Market Commission (2020), "On disclosure of information by securities issuers", available at: <http://www.nssmc.gov.ua> (Accessed 1 Marth 2020).
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Н. А. Зікій,
аспірант кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-9781-7479

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.59

ПЕРЕДУМОВИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Zikiy,
postgraduate student of the Department of Hotel and Restaurant Business,
Kyiv National University of Trade and Economics

GROUND FOR THE RESTRUCTURING OF TOURISM ENTERPRISES

У статті проаналізовано діяльність туристичних підприємств, їх динаміку, визначено основні причини скорочення кількості суб'єктів господарювання. Розглянуто основні фактори, які перешкоджають ефективному функціонуванню туристичних підприємств і виявлено, що найвпливовішими гальмівними факторами виявилися: недостатній попит, фінансові обмеження та нестача робочої сили. Досліджено сайти 64 туристичних операторів та 101 туристичного агентства, проаналізовано їх наявність, функціональність, актуальність розміщеної інформації, відповідність сучасним умовам та вимогам. У результаті цього виявлено, що керівники туроператорів досить велику увагу приділяють електронному простору, а керівники турагентств — навпаки: 15.8% досліджених підприємств не мають власних сайтів, а в 16.8% — актуальність сайту втрачена. Досліджено, якими соціальними мережами користуються в своїй діяльності туристичні оператори та туристичні агентства. Виявлено, що найпоширенішою із досліджених соціальних мереж є Facebook. На основі даних звітів "Про туристичну діяльність" за 2014—2018 роки по основним показникам діяльності на прикладі 6 туроператорів за допомогою методу економіко-математичного моделювання, а саме кореляційно-регресійного аналізу, визначено результативну та факторні величини. В якості результативної виділено доход від надання туристичних послуг, а факторними величинами визначено кількість обслугованих туристів, обсяг операційних витрат та середньооблікова кількість штатних працівників. Встановлено конкретний вплив кожного фактору на діяльність підприємств, а також характер зв'язку між результативною та факторними ознаками та здійснено вимір тісноти зв'язку між ними. Визначено, що найвпливовішими факторами на формування обсягу доходу є кількість обслугованих туристів та середньооблікова кількість працівників. Побудовано економіко-математичні моделі, які характеризуються високим рівнем статистичної достовірності. Тому такі моделі мають практичне значення для підприємств туристичного бізнесу щодо вирішення гострих питань у розвитку та прогнозуванні їхньої діяльності.

The article analyzes the activity of tourism enterprises, their dynamics, identifies the main reasons for the reduction in the number of economic entities. The main factors are considered that obstruct for the effective functioning of tourism enterprises. It's found that the most influential inhibiting factors were: insufficient demand, financial constraints and shortage of labor. The sites of 64 travel operators and 101 travel agencies were investigated, their availability, functionality, relevance of information posted, compliance with current conditions and requirements were analyzed. As a result, it was found that tour operators pay a lot of attention to the electronic space, and travel agency managers — on the contrary: 15.8% of the surveyed enterprises do not have their own sites, and the sites of 16.8% enterprises become out of date. It is investigated what kind of social networks travel operators and travel agencies use in their activities. It has been found that Facebook is the most common of the explored social networks. Based on the data of the tourist activity reports for the years 2014—2018 on the main indicators of activity on the example of 6 touroperators using the

method of economic and mathematical modeling, namely correlation-regression analysis, determined the effective and factor values. The effective value was income from the provision of tourist services, and the factor values were determined the number of served tourists served, the amount of operating expenses and the average number of full-time employees. It was established the specific influence of each factor on the activity of the enterprises and the nature of the relationship between the effective and factor values and it was measured the close relationship between them. It is determined that the most influential factors in the formation of the volume of income are the number of served tourists and the average number of employees. Economic and mathematical models are constructed, which are characterized by high level of statistical reliability. Therefore, these models are of practical importance for tourism businesses to address pressing issues in the development and forecasting of their activities.

Ключові слова: туристичні оператори, туристичні агентства, фактори, кореляційно-регресійний аналіз, економіко-математичні моделі.

Key words: tourist operators, travel agencies, factors, correlation-regression analysis, economic-mathematical models.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічні реалії функціонування туристичних підприємств демонструють нам сьогодні низку проблем, пов'язаних із якістю обслуговування, професіоналізмом обслуговуючого персоналу, невиконанням грошових зобов'язань перед постачальниками послуг та перед туристами зокрема. В кінцевому результаті це відображається на доходах підприємства, різниці між власним і позиковим капіталом, рентабельності діяльності в цілому та призводить до банкрутства. Задля уникнення процесу банкрутства, необхідно дослідити, які фактори провокують проведення реструктуризаційних змін та оцінити їх вплив на основний показник діяльності підприємства — доход від надання туристичних послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз наукових праць таких вчених: І. Бурнашов [2], Л. Дядечко [3], О. Кальченко [4], Г. Михайліченко [6], Т. Ткаченко [7], В.М. Шаповал, Т.В. Герасименко [9], С. Цьохла [8] та інші ілюструє постійне вивчення питань розвитку підприємств туристичної сфери та факторів впливу на їх діяльність. Проте з розвитком економіки, конкуренції та зміни попиту фактори впливу на діяльність туристичних підприємств час від часу змінюються і потребують постійного дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення факторів, які є передумовами здійснення реструктуризаційних заходів, та оцінка їх впливу на діяльність туристичних підприємств через кореляційно-регресійний аналіз.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною базою дослідження стали сукупність таких наукових методів: узагальнення, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, які в поєднанні дали змогу проаналізувати діяльність туристичних операторів та агентств,

дослідити фактори та оцінити їх вплив на діяльність підприємств. Інформаційною базою дослідження стали праці вітчизняних вчених, статистичні матеріали та сайти туристичних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз вітчизняного ринку туристичних послуг (рис. 1) свідчить про сприятливу ситуацію для ведення туристичного бізнесу у 2011—2013 роках: у 2013 р. у порівнянні з 2011 р. відкрилось 68 турспекторів, темп росту становив 7.8 %, туристичних агентств-юридичних осіб — 328 (+22.3 %), а турагентств-фізичних осіб — 449 (+22 %). Складність та нестабільність економічного та політичного становища країни, анексія Криму, воєнні дії на сході України з 2014 р. і дотепер негативно впливають на ділову активність. У 2018 р. у порівнянні з 2013 р. кількість турспекторів скоротилась на 44 %, туристичних агентств-юридичних осіб — на 31 %, туристичних агентств-фізичних осіб — на 10.7 %. За відсутності інформації через анексію Криму та воєнні дії на сході з 2014—2018 рр. не враховано діяльність туристичних підприємств на непідконтрольних Україні територіях [5, с. 72—73]. Це і стало підґрунтям вивчення причин скорочення підприємств туристичної діяльності.

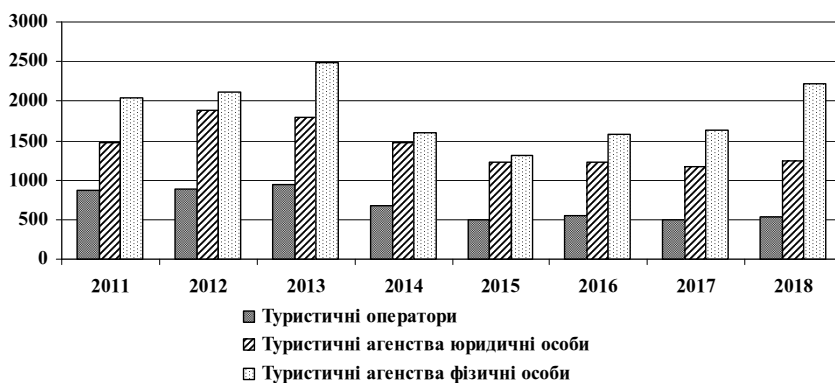

Рис. 1. Динаміка кількості туристичних підприємств за 2011—2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [11; 12].

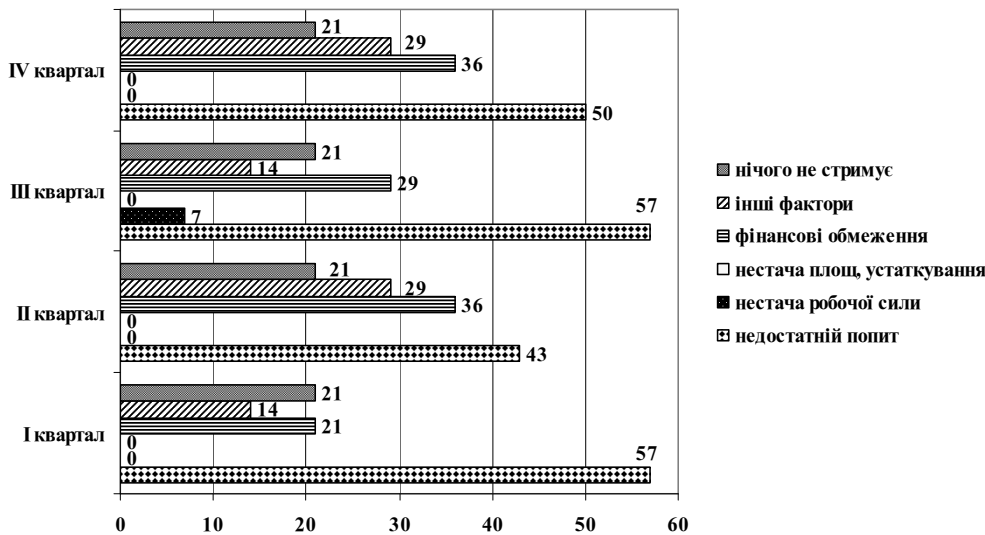

Рис. 2. Результати опитування оцінки впливу факторів на діяльність туристичних підприємств за 2018 рік

Джерело: побудовано автором на основі [10].

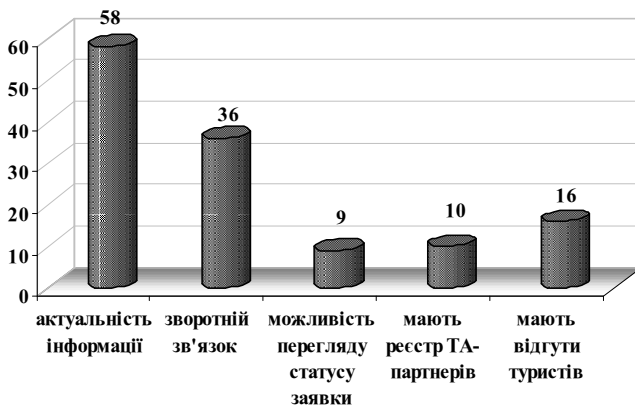

Рис. 3. Моніторинг функціоналу web-сайтів деяких туристичних операторів України

Експерти Державної служби статистики провели опитування керівників підприємств туристичної сфери щодо оцінки впливу факторів, які стримують їх діяльність за такими критеріями: недостатній попит; нестача робочої сили; нестача площ, устаткування; фінансові обмеження; інші фактори; нічого не стримує, оцінюючи кожний у 100 балів. Дослідження показує, що

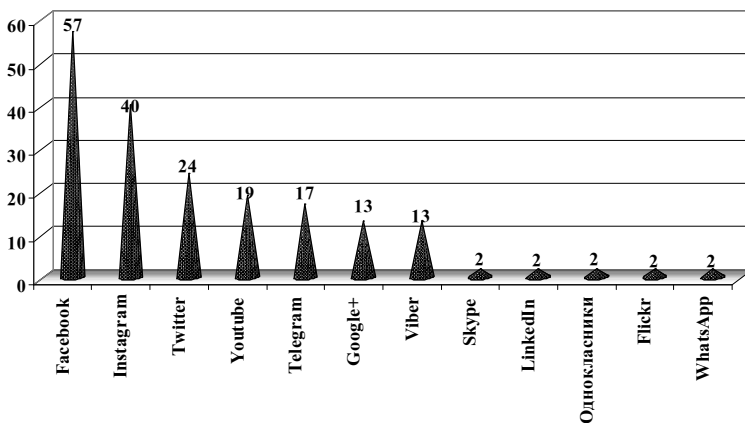

Рис. 4. Моніторинг розміщення сторінок туристичних операторів у соціальних мережах

найвпливовішими гальмівними факторами виявилися: недостатній попит, фінансові обмеження та нестача робочої сили (рис. 2).

Збільшення споживчого попиту значною мірою залежить від наявності web-сайтів туристичних підприємств. Дослідження їх електронного простору в мережі Інтернет показує різноманітність сайтів та їх багатофункціональність, що впливає на ефективність діяльності загалом.

Моніторинг web-ресурсів туристичних операторів свідчить про те, що вища ланка управління досить велику увагу приділяє

розвитку діяльності у мережі Інтернет (рис. 3):

— 100% підприємств із 64 проаналізованих (Київ (45), Львів (6), Одеса (5), Тернопіль (1), Дніпро (3), Харків (3), Черкаси (1)) мають власні сайти;

— 90,6 % досліджуваних підприємств розміщують актуальну інформацію на власних сайтах, що засвідчує факт активної діяльності і дотепер, а також створюється позитивне враження у відвідувача сайту та підвищується рівень довіри до підприємства;

— 16 підприємств (25%) надають можливість залишити та оприлюднити відгуки туристів. Ця складова має два завдання: по-перше, відвідувач, який вперше зайшов на сторінку підприємства, або ж при виборі нового туристичного напрямку, може оцінити як роботу менеджерів по туризму, так і позитивні та негативні моменти при подорожі; по-друге, керівництво має змогу вчасно визначити внутрішні критичні точки роботи підприємства, які можуть бути пов'язані як із якістю обслуговування менеджерів по туризму, так і з перевагами чи недоліками нового розробленого туристичного напрямку, і, відповідно, вчасно внести корективи задля уникнення конфліктних ситуацій й надалі;

— 10 операторів (15,6% досліджуваних підприємств) станом на січень 2020 року розмістили інформацію про партнерів — туристичних агентств, оскільки за новими Ліцензійними умовами, прийнятими 22 травня 2019 року, кожному туристичному оператору необхідно розмістити інформацію у довільній формі про своїх партнерів із зазначенням повної назви підприємства, строку дії агентського договору та реквізитів установи, що надала гарантію банку, або іншої кредитної установи [1];

— 9 підприємств (14%) надають можливість туристу особисто переглянути статус заявки за номером заявки чи закордонного паспорта, інші туроператори надають таку можливість зробити агентству через авторизацію в особистий кабінет.

Найпопулярнішими соціальними мережами серед досліджуваних туристичних опера-

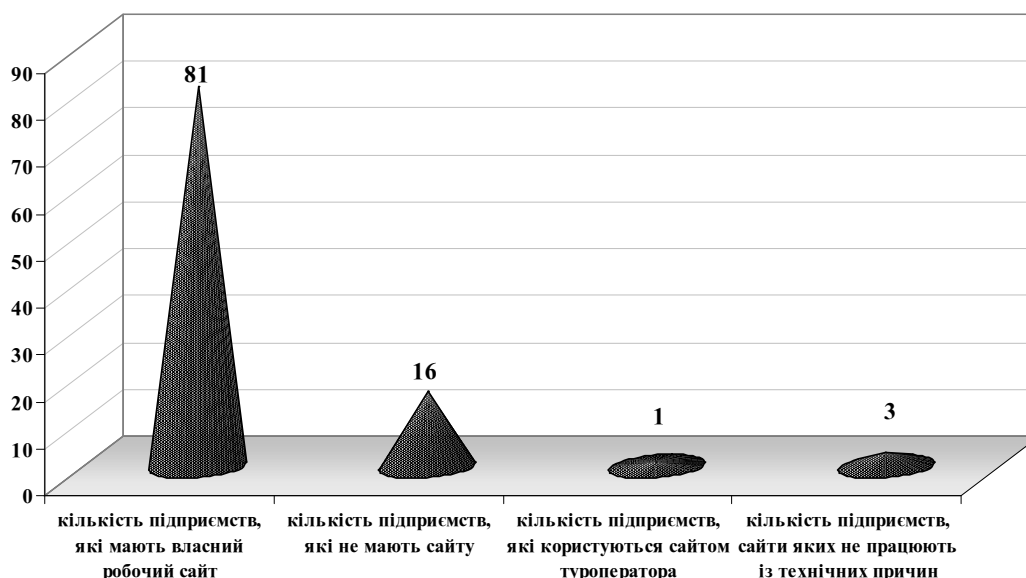

Рис. 5. Дослідження наявності та функціоналу сайтів туристичних агентств України, кількість підприємств

торів є Facebook (89%), Instagram (62.5%) та Twitter (37.5%). Youtube (29.7%), Telegram (26.6%), Google+ (20.3%) та Viber (20.3%) набирають обертів у користуванні як при обслуговуванні туристів, так і при розповсюдженні інформації про нові пропозиції, акції, нововведення підприємства. Менш популярними виявились Skype, LinkedIn, Flickr та WhatsApp (рис. 4).

Сьогодні уявити діяльність будь-якого підприємства без власного сайту неможливо. Але дослідження веб-сайтів туристичних агентств показує протилежне (рис. 5), а саме із 101 досліджуваного підприємства:

- 81 туристичний агент має робочий сайт;
- 16 підприємств не мають власного сайту. Локація цих агентств зосереджена в Харкові, Одесі, Кривому Розі, Черкасах, Маріуполі, Кременчуці, Олександрії Кам'янському, Чорноморську, Дніпрі та Хмельницькому;
- туристичне агенство "Глобус-Сервис" (Дрогобич) — власного сайту немає, але при обслуговуванні туристів використовує сайт <http://www.hottour.com.ua/>;
- з технічних причин не працює сайт ТА "Гала-тур", ТОВ "Міко-тревел" (Дніпро) і ТА "Веста М" (Кропивницький).

Актуальність розміщеної інформації слугує фактором відображення ефективної та продуктивної діяльності підприємства, впливає на рівень довіри відвідувача сайту та створення образу підприємства. Моніторинг інформації, яку розмістили 81 агентство на своїх діючих сайтах, показує, що у 17 із них, вона безкорисна, тобто неактуальна. Це стосується таких модулів, як новини, інформації по турах (дати заїзду), а також не активність вкладок "Про підприємство" та технічна несправність пошукової системи.

На створення позитивного / негативного образу підприємства у потенційного споживача туристичних послуг та збільшення вірогідності покупки впливають відгуки туристів,

швидкий доступ до зворотного зв'язку та можливість залишити заявку. Аналіз сайтів туристичних агентств показує, що 23 підприємства мають встановлений модуль "Відгуки", 44 — мають зворотній зв'язок, 63 — надають можливість потенційному туристу залишити заявку.

Дослідження наявності простору туристичних агентств у соціальних медіа (рис. 6) показує, що найбільша кількість підприємств зосереджена у Facebook — 74 підприємства, що складає 73.2% від загальної кількості досліджуваних агентств, Instagram — 35 підприємств (34.6%) та Twitter — 12 підприємств (11.9%).

Отже, аналіз наявності та функціональності веб-сайтів туристичних агентств показує, що 15.8% підприємств не мають власних сайтів, а в 16.8% — актуальність сайту втрачена. Причиною такої поведінки підприємств є: напрацьована, достатня та постійна база клієнтів, немає в альтернативі стратегічного розвитку підприємства (збільшення кількості обслугованих туристів, завоювання більшої ринкової частки в туристичному бізнесі), налагоджена система співпраці з туроператором.

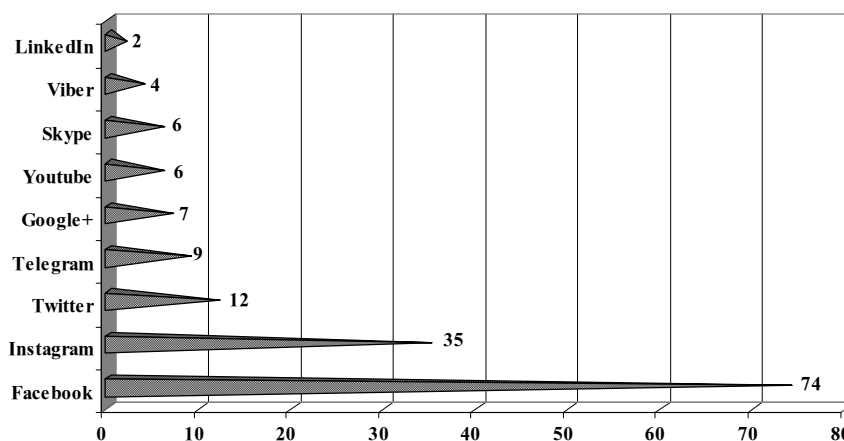

Рис. 6. Моніторинг розміщення сторінок туристичних агентств у соціальних мережах, кількість підприємств

Таблиця 1. Вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу впливу факторних величин на обсяг доходу туристичних підприємств

Показник / Рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
ТОВ «Анімар Україна»					
Y, тис. грн	1 384.4	2 366.1	6 384.4	6 366.1	4 543.2
X ₁ , осіб	180	230	319	530	229
X ₂ , тис. грн	597.9	938.7	5517	1008.7	893.3
X ₃ , осіб	2	4	5	7	8
ТОВ «Mouzenidis Travel»					
Y, тис. грн	675 000	720 000	1 080 000	653 321	875 620
X ₁ , осіб	45 000	48 000	54 000	32 000	35 000
X ₂ , тис. грн	25 000	18 000	22 000	53 220	35 300
X ₃ , осіб	89	85	80	87	78
ПП «Любосвіт»					
Y, тис. грн	15 000	19 500	40 000	78 900	98 200
X ₁ , осіб	1 000	1 300	2 000	3 900	4 000
X ₂ , тис. грн	2 000	1 500	3 000	4 600	4 200
X ₃ , осіб	4	4	5	6	7
ТОВ «Adria Hit»					
Y, тис. грн	31 500	37 500	60 000	68 590	93 500
X ₁ , осіб	2 100	2 500	3 000	3 400	3 800
X ₂ , тис. грн	1 500	1 000	2 000	3 500	5 670
X ₃ , осіб	5	5	6	6	6
ТОВ «Арістєя»					
Y, тис. грн	18 000	15 000	44 000	44 200	68 900
X ₁ , осіб	1 200	1 000	2 200	2 200	3 000
X ₂ , тис. грн	1 000	2 000	1 200	2 200	3 900
X ₃ , осіб	5	8	7	6	7
ТОВ «Дрім Тревел»					
Y, тис. грн	9 000	12 000	18 000	20 450	45 800
X ₁ , осіб	600	800	900	1 000	1 900
X ₂ , тис. грн	500	800	900	2 050	5 200
X ₃ , осіб	5	5	7	7	8

Джерело: побудовано автором на основі джерел [13—18].

Таблиця 2. Зведені дані кореляційної матриці факторних величин на обсяг доходу туристичних підприємств

№	Туристичне підприємство	Значення парного коефіцієнту кореляції між y та		
		X ₁	X ₂	X ₃
1.	ТОВ «Анімар Україна»	0.771505	0.579454	0.716661
2.	ТОВ «Mouzenidis Travel»	0.526088	-0.36296	-0.81652
3.	ПП «Любосвіт»	0.986399	0.933665	0.992815
4.	ТОВ «Adria Hit»	0.981679	0.948419	0.866291
5.	ТОВ «Арістєя»	0.99719	0.739559	0.107422
6.	ТОВ «Дрім Тревел»	0.99633	0.984807	0.856143

Джерело: власні розрахунки автора на основі таблиці 1.

На основі даних звітів "Про туристичну діяльність" за 2014—2018 роки по основним показникам діяльності на прикладі 6 туроператорів за допомогою методу економіко-математичного моделювання, а саме кореляційно-регресійного аналізу, встановимо конкретний вплив кожного фактору на діяльність підприємств, а також характер зв'язку між результативною та факторними ознаками та виміряємо тісноту зв'язку між ними.

Результативною ознакою діяльності туроператорів ми виділили дохід від надання туристичних послуг, оскільки саме цей показник характеризує якість роботи підприємства та його діяльність загалом, а в якості факторних ознак — кількість обслугованих туристів (x₁), обсяг операційних витрат (x₂) та середньооблікова кількість штатних працівників (x₃) (табл. 1).

Розрахунок коефіцієнту кореляції туристичних підприємств (табл. 2) дає змогу оцінити напрям зв'язку між доходом від надання туристичних послуг (y) та факторними ознаками (кількість обслугованих туристів (x₁), обсяг операційних витрат (x₂), середньооблікова кількість штатних працівників (x₃)). Дослідження показує сильний прямий зв'язок між факторною ознакою x₁ та y у всіх досліджених підприємствах. Факторна ознака x₂ має прямий сильний зв'язок із доходом у таких підприємствах: ТОВ "Анімар Україна", ПП "Любосвіт", ТОВ "Adria Hit", ТОВ "Арістєя", ТОВ "Дрім Тревел". Проте у ТОВ "Mouzenidis Travel" факторна ознака x₂ має зворотній зв'язок: при збільшенні обсягу операційних витрат — обсяг доходу туроператора буде зменшуватись. Дослідження зв'язку факторної ознаки x₃ та y показує сильний прямий зв'язок у ТОВ "Анімар Україна", ПП "Любосвіт", ТОВ "Adria Hit" та ТОВ "Дрім Тревел"; незначний прямий зв'язок у ТОВ "Арістєя", а також зворотній зв'язок у ТОВ "Mouzenidis Travel".

Для аналізу кількісних зв'язків між залежною змінною Y та факторами x₁, x₂, x₃, що на неї впливають за допомогою регресійного аналізу побудуємо економіко-математичну модель залежності доходу від надання туристичних послуг операторів від кількості реалізованих путівок, їх вартості та операційних витрат підприємств.

Оскільки існує набір з трьох факторів, то нашим завданням є визначення параметрів рівняння множинної регресії виду:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 \quad (1),$$

де y — залежна змінна;

a_i — параметри моделі;

x_i — незалежні змінні.

За допомогою MS Excel побудуємо факторні моделі, що відображають залежність доходу від надання туристичних послуг операторів від кількості обслугованих туристів, операційних витрат та середньооблікової кількості працівників підприємств.

У результаті побудови економіко-математичних моделей (табл. 3) формування доходу туристичних підприємств під впливом трьох факторів, можемо зробити висновок, що найбільший вплив на формування доходу туристичних підприємств має середньооблікова кількість штатних працівників. Однак для підприємства ТОВ "Mouzenidis Travel" збільшення середньооблікової кількості штатних працівників призведе до значного скорочення обсягів доходу від надання туристичних послуг.

Коефіцієнт множинної регресії R показує дуже щільний зв'язок між результативною та факторними величинами на всіх проаналізованих підприємствах. Коефіцієнт детермінації R^2 показує високий ступінь залежності доходу досліджених підприємств від кількості обслугованих туристів, обсягу операційних витрат та кількості працівників. Для перевірки адекватності математичних моделей використовують критерій Фішера. Для всіх досліджуваних моделей значення F -критерію є більшим ніж табличне і є підтвердженням адекватності наведених економіко-математичних моделей (табл. 4).

Для кількісної оцінки рівня значимості впливу кожного фактору на результативну ознаку, розраховуємо коефіцієнти еластичності, які показують на скільки відсотків зміниться результативна ознака, якщо значення однієї з факторних ознак зміниться на 1%, а значення інших факторів залишаться без змін. Коефіцієнт еластичності розраховується за формулою:

$$E_i = a_i \cdot (\bar{x} / \bar{y}) \quad (2),$$

№	Туристичне підприємство	Значення коефіцієнту еластичності		
		x_1	x_2	x_3
1.	ТОВ «Анімар Україна»	0.53	0.23	0.57
2.	ТОВ «Mouzenidis Travel»	1.07	0.31	-3.26
3.	ПП «Любосвіт»	0.68	-0.2	1.7
4.	ТОВ «Adria Hit»	0.94	0.25	0.59
5.	ТОВ «Арістея»	1.28	0.09	0.05
6.	ТОВ «Дрім Тревел»	1.05	0.11	0.4

Джерело: власні розрахунки автора на основі таблиці 1.

Розрахунок коефіцієнту еластичності розкриває відсоткову зміну обсягу доходу кожного туристичного підприємства:

1) у ТОВ "Анімар Україна" — найбільший вплив на обсяг доходу має середньооблікова кількість штатних працівників та кількість обслугованих туристів: збільшення кількості працівників на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 0.57%, а збільшення кількості обслугованих туристів на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 0.53%;

2) у ТОВ "Mouzenidis Travel" — найбільший вплив на обсяг доходу має кількість обслугованих туристів: збільшення їх кількості на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 1.07%, проте збільшення середньооблікової кількості штатних працівників призведе до скорочення обсягу доходу на 3.26%;

3) у ПП "Любосвіт" — найбільший вплив на обсяг доходу має середньооблікова кількість штатних працівників та кількість обслугованих туристів: збільшення їх кількості на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 1.7% та 0.68% відповідно, проте зростання обсягу операційних витрат призведе до скорочення обсягу доходу на 0.2%;

4) у ТОВ "Adria Hit" — найбільший вплив на обсяг доходу має кількість обслугованих туристів та середньооблікова кількість штатних працівників: збільшення

Таблиця 3. Економіко-математичні моделі впливу факторів на дохід туристичних підприємств

№	Туристичне підприємство	Вигляд економіко-математичної моделі
1.	ТОВ «Анімар Україна»	$y = -1410.9 + 7.5x_1 + 0.56x_2 + 457.7x_3$
2.	ТОВ «Mouzenidis Travel»	$y = 2307959.1 + 20.01x_1 + 8.14x_2 - 31185.45x_3$
3.	ПП «Любосвіт»	$y = -59032.69 + 13.99x_1 - 3.29x_2 + 16405.39x_3$
4.	ТОВ «Adria Hit»	$y = -45441.94 + 18.51x_1 + 5.26x_2 + 6157.18x_3$
5.	ТОВ «Арістея»	$y = -15968.07 + 25.29x_1 + 1.65x_2 + 308.14x_3$
6.	ТОВ «Дрім Тревел»	$y = -11894.36 + 21.27x_1 + 1.23x_2 + 1327.89x_3$

Джерело: власні розрахунки автора на основі таблиці 1.

Таблиця 4. Регресійний аналіз факторних величин туристичних підприємств

№	Туристичне підприємство	Показники регресійної статистики		Показники дисперсії	
		коефіцієнт множинної регресії R	коефіцієнт детермінації R^2	F	Значущість F
1.	ТОВ «Анімар Україна»	0.99669	0.99339	50.113	0.103
2.	ТОВ «Mouzenidis Travel»	0.9847	0.96964	10.64	0.2207
3.	ПП «Любосвіт»	0.99978	0.99956	750.28	0.0268
4.	ТОВ «Adria Hit»	0.99433	0.98870	29.17	0.1351
5.	ТОВ «Арістея»	0.99967	0.99934	504.0	0.0327
6.	ТОВ «Дрім Тревел»	0.99878	0.99756	136.59	0.0628

Джерело: власні розрахунки автора на основі таблиці 1.

їх кількості на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 0.94% та 0.59%, а зростання обсягу операційних витрат на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 0.25%;

5) у ТОВ "Арістея" — найбільший вплив на обсяг доходу має кількість обслугованих туристів: збільшення їх кількості на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 1.28%, а зміна обсягу операційних витрат та середньооблікової кількості штатних працівників на 1% призведе до незначного зростання обсягу доходу на 0.09% та 0.05% відповідно;

6) у ТОВ "Дрім Тревел" — найбільший вплив на обсяг доходу має кількість обслугованих туристів: збільшення їх кількості на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 1.05%, а зміна обсягу операційних витрат та середньооблікової кількості штатних працівників на 1% призведе до зростання обсягу доходу на 0.11% та 0.4% відповідно.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, в результаті дослідження діяльності туристичних підприємств передумовами реструктуризації виявлено: недостатній попит, фінансові обмеження, нестача робочої сили, відсутність web-сайту у 15,8% досліджуваних турагентств, неповна функціональність сайтів. Визначено вплив кількості обслугованих туристів, обсягу операційних витрат та середньооблікової кількості штатних працівників на обсяг доходу від надання туристичних послуг. Проведене дослідження на основі кореляційно-регресійного аналізу спрямоване на побудову економіко-математичних моделей, які характеризуються високим рівнем статистичної достовірності. Тому ці моделі мають практичне значення для підприємств туристичного бізнесу щодо вирішення гострих питань у розвитку та прогнозуванні їхньої діяльності. Перспек-

тивою подальших досліджень є моніторинг реструктуризаційних змін туристичних підприємств та оцінка ефективності від їх проведення.

Література:

1. Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження тулоператорської діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-2019-%D0%BF>
 2. Бурнашов І. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/18385-3;jsessionid=CBACCE6697D400A116E060E>
 3. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 224 с.
 4. Кальченко О.М. Оцінка впливу факторів розвитку підприємств туристичної сфери // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. — 2013. — Вип. 3. — С. 94—101.
 5. Мельниченко С. Туристичні підприємства: виклики реальності / С.В. Мельниченко, Н.Л. Зікій // Вісник КНТЕУ. 2019. № 3 (125). С. 70—84.
 6. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: моногр. / Г.І. Михайліченко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. — 608 с.
 7. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: моногр. / Т.І. Ткаченко. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 537 с.
 8. Цюхля С.Ю. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Экономика и управление". — 2009. — Т. 22 (61), № 2. — С. 373—380.
 9. Шаповал В., Герасименко Т. Фактори та принципи підвищення ефективності діяльності підприємств туристичного комплексу. URL: http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/3/EV20163_079-086.pdf
 10. Офіційний сайт Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/opd_ek/posl/posl_15_18.xlsx
 11. Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm
 12. Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_td_bl.htm
 13. Офіційний сайт ТОВ "Анімар Україна". URL: <http://www.animar.com.ua/>
 14. Офіційний сайт ТОВ "Mouzenidis Travel". URL: <https://www.mouzenidis.com/uk-ua/>
 15. Офіційний сайт ПП "Любосвіт". URL: <https://lyubosvit.com.ua/>
 16. Офіційний сайт ТОВ "Adria Hit". URL: <http://www.adriahit.com/>
 17. Офіційний сайт ТОВ "Арістея". URL: <https://aristeya.com.ua/>
 18. Офіційний сайт ТОВ "Дрім Тревел". URL: <https://dreamtravel.ua/>
- References:
1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "On amendments to the License conditions for conducting tour operator activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/420-2019-%D0%BF> (Accessed 10 February 2020).
 2. Burnashov, I. (2013), "Problems and prospects of tourism development in Ukraine at the present stage", available at: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/183853;jsessionid=CBACCE66-97D400A116E060E> (Accessed 20 January 2020).
 3. Diadechko, L.P. (2007), *Ekonomika turystychnoho biznesu* [Economy of tourism business], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine
 4. Kal'chenko, O.M. (2013), "Assessment of factor-influence for development enterprises of tourist sphere", *Naukovyj visnyk Chernihivs'koho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia, Seriya 1: Ekonomika*, vol. 3, pp. 94—101.
 5. Mel'nychenko, S.V. and Zikii, N.L. (2019), "Tourism enterprises of Ukraine: challenges of reality", *Visnyk KNTU*, vol. 3 (125), pp. 70—84
 6. Mykhajlichenko, H.I. (2012), *Innovatsijnyj rozvytok turizmu: monohr.* [Innovative tourism development: monograph], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
 7. Tkachenko, T. I. (2009), *Stalij rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohr.* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities: monograph], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
 8. Ts'okhla, S.Yu. (2009), *Uchenye zapysky Tavricheskoho natsyonal'noho unyversyteta im. V.Y. Vernadskoho. Seriya "Ekonomyka y upravlenye".* vol. 22 (61), no. 2 pp. 373—380
 9. Shapoval, V. and Herasymenko T. (2016), "Factors and principles of increasing efficiency of tourism complex companies", *Ekonomichnyj visnyk*, [Online], vol. 3, available at: http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/3/EV20163_079-086.pdf (Accessed 20 February 2020).
 10. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Expectations of service companies on prospects of development of their business activity", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/opd_ek/posl/posl_15_18.xlsx (Accessed 20 January 2020).
 11. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Tourism", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtur_u.htm (Accessed 20 January 2020).
 12. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Statistical Bulletin "Tourism in Ukraine", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_td_bl.htm (Accessed 20 January 2020).
 13. Animar Ukraine (2020), available at: <http://www.animar.com.ua/> (Accessed 25 February 2020).
 14. Mouzenidis Travel (2020), available at: <https://www.mouzenidis.com/uk-ua/> (Accessed 25 February 2020).
 15. Lyubosvit (2020), available at: <https://lyubosvit.com.ua/> (Accessed 25 February 2020).
 16. Adria Hit (2020), available at: <http://www.adriahit.com/> (Accessed 25 February 2020).
 17. Aristeya (2020), available at: <https://aristeya.com.ua/> (Accessed 25 February 2020).
 18. Drim Trevel (2020), available at: <https://dreamtravel.ua/> (Accessed 25 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

О. О. Туманов,
здобувач кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0003-0674-0037

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.66

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В УКРАЇНІ

О. Tumanov,
applicant at the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University

MODELING OF A SYSTEM OF STATISTICAL INDICATORS FOR SOCIAL MEDIA RESEARCH IN UKRAINE

В останні роки спостерігається швидкий розвиток та поширення напрямів використання "соціальних медіа". Платформи соціальних медіа зараз використовуються як ключові місця для створення мереж, спілкування і, що важливо, для роздумів над усіма аспектами повсякденного життя. Інформаційний простір Інтернету містить величезну кількість природних даних на будь-які теми: від поведінки споживачів, ставлення до екологічної політики, до політичних поглядів та уподобань. Це надає дослідникам величезну можливість збирати дані, які в іншому випадку потребували би багато часу та ресурсів.

У статті розглядаються підходи до формування статистичних показників, збору даних у соціальних медіа та їх подальшого аналізу. Представлено систему основних статистичних показників за трьома найбільшими групами соціальних мереж: форумами, соціальними мережами та мультимедійними сервісами. Розглянуто підходи до аналізу статистичних даних, які представлено у соціальних мережах та наведено їх приклади. Розглянуто проблеми достовірності та надійності даних. Автор порушує питання систематизації дослідження соціальних медіа та їх використання.

In recent years, there has been an increase not only in conversations about "social media", but also in the use of systems and sites that are relevant to this field. The high speed development of these resources of communication and the reach of the audience leaves no chance of ignoring it from the scientists side and those who have not yet used them. Social media platforms are now used as key places for creating not only professional connections, but also for ordinary communication. Importantly, they are also used to reflect on all aspects of everyday life. Therefore, such spaces on the Internet contain a huge amount of diverse data on any topic: from consumer behavior, attitudes towards environmental policies and political views, to preferences in the direction of leisure or places of work / study. This gives to researchers a great opportunity to collect data that, with any other approach, would require not only a huge amount of time and resources, but often could not be collected. A user can share a lot of information if he is not pressured by such factors as time, place or audience. On social networks (as on other social media platforms), the user is in a relaxed atmosphere. This can happen on a walk or at home, during lunch or on vacation. A platform gives a feeling of freedom of expression and time of use. This freedom is captivates and addictives. A user who is in the system interacts with its tools (messages, viewing photos and videos) is in a state that is very difficult to trigger during regular polls, which directly affects the way of thinking.

The article considers the coverage of the population by social media, their diversity and map, approaches to the formation of statistical indicators, data collection and their subsequent analysis.

The use of key indicators for the three largest groups of social media is proposed: forums, social networks and multimedia services. Various approaches to the analysis of statistical data that can be collected using these sources are considered and examples are given. Mentioned about key attributes that may affect the accuracy and reliability of the data collected.

Ключові слова: статистичні показники, збір даних, соціальні медіа, аналіз, соціальні мережі.
Key words: statistical indicators, data collection, social media, analysis, social networks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Щороку на ринку з'являються нові інструменти соціальних медіа, тоді як існуючі продовжують розширювати спектр своїх послуг. Поява нових інструментів соціальних медіа обумовлює необхідність використання нових статистичних показників, що здатні вимірювати їх ефективність. Наприклад, під час введення на ринок соціального інструмента Space tag виникла потреба в створенні показника, який дозволив би виміряти кількість користувачів, що сфотографували одне й те ж місце, а також з'явилася необхідність у формуванні метрики, що дозволяє виміряти кількість коментарів, залишених користувачами [19].

Швидкий розвиток соціальних медіа зумовлює актуальність пошуку ефективних показників для їх оцінки. Формування системи показників для аналізу соціальних медіа дозволить забезпечити науковий підхід до вивчення використання даних соціальних медіа у статистичних дослідженнях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання систематизації даних соціальних медіа для використання їх у статистичних дослідженнях досить актуальне. Але вітчизняними дослідниками цьому питанню приділяється недостатньо уваги.

Методологічні підходи до його вирішення викладені в роботі Лазебник Ю.О. "Статистичне визначення сектора "контент та інформаційні медіа", в якій висвітлено основні положення, що мають стати основою статистичного визначення сектора "контент та інформаційні медіа" на основі міжнародних стандартів та класифікацій [6]. Поширення соціальних медіа обумовлює зростання інтересу до їх вивчення. Питання впливу соціальних медіа на різні напрямки соціально-економічної діяльності розглядали такі вітчизняні дослідники: Лисак Н.Ю. [7], Малаховська Г.В. [7], Матвійчук Н.М. [8], Милашко О.Г. [9], Петропавловська С.Є. [7],

Шепель М.С. [9], Шульська Н.М. [8]. Також питаннями формування систем статистичних показників для аналізу різних напрямів соціально-економічних процесів в Україні займалися такі вітчизняні дослідники: Артем'єва І.О. [1], Василевська-Смаглюк О.М. [2], Корепанов Г.С. [5], Чала Т.Г. [5], Черненко Д.І. [5].

Актуальність формування системи статистичних показників для вивчення соціальних медіа зумовлена також необхідністю забезпечення якості отриманих даних, оскільки обсяг даних, що містяться в соціальних медіа, має великий потенціал для соціально-економічних досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є формування системи статистичних показників для дослідження соціальних медіа в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Соціальні медіа та сайти соціальних мереж є вагомою частиною щоденного розпорядку. За даними дослідження платформи Statista у 2018 році в середньому в світі людина проводить 136 хвилин в день онлайн [16]. Це на 30% більше ніж у 2013 році. Люди прокидаються та відкривають свої аккаунти, щоб слідкувати за новинами, друзями, ділитися подіями із сімейного життя чи створювати контент. За даними Інституту маркетингових досліджень (Marketing Science Institute — MSI) 46% користувачів соціальних мереж обговорюють новини та

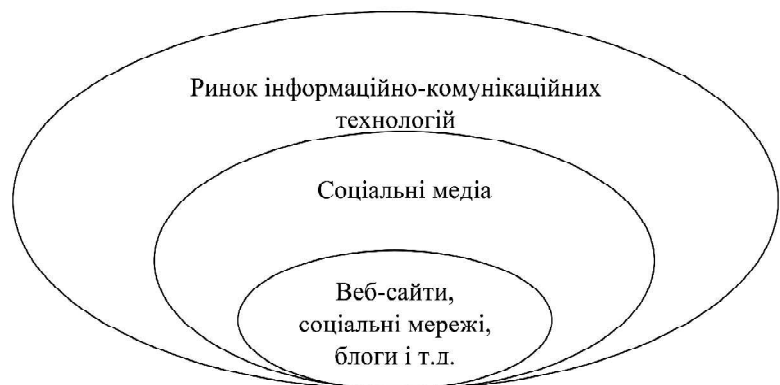

Рис. 1. Соціальні медіа як частина ринку інформаційно-комунікаційних технологій

половина учасників Facebook діляться новинами із зовнішніх посилань [15]. У користувачів соціальних медіа з'явилася можливість впливу на соціально-економічне становище, адже соціальні мережі в Інтернеті стали платформою для вираження думок (поширення контенту), а також вони розглядаються як двостороння комунікаційна платформа [11].

Низка вчених визначає, що соціальні медіа мають величезний обсяг інформації, який створюється спільно з учасниками за допомогою відкритої форми розмови та масової співпраці, орієнтованої на взаємостосунки, є вільними та простими у використанні [10].

Соціальні медіа також визначаються як "онлайн-платформи, де користувачі спілкуються в чаті, діляться відео та фотографіями, компанії роблять свої фан-сторінки та багато іншого" [12].

Соціальні медіа є частиною ринку інформаційно-комунікаційних технологій (рис. 1).

Дослідження компанії PlusOne "Facebook в Україні" визначило, що серед 42,2 млн населення України, 21,4 млн є користувача-

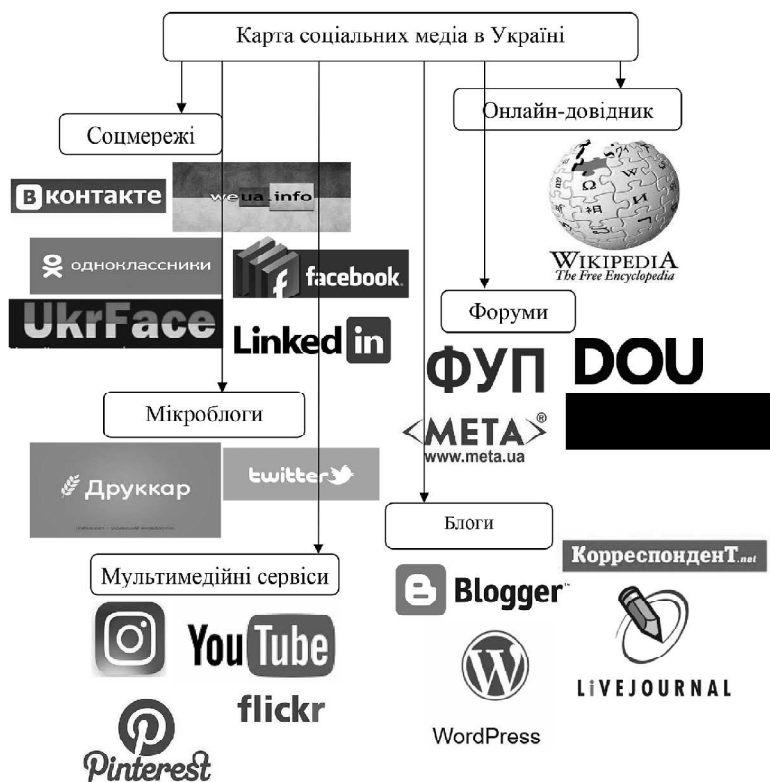

Рис. 2. Карта соціальних медіа в Україні

Таблиця 1. Статистичні показники для оцінки ефективності соціальних медіа: Веб-блоги/форуми

Назва показника	Порядок розрахунку
Трафік веб-сайту (загальна кількість відвідувачів, які зайшли на сайт за i -й період часу)	$T_{ai} = \sum B_{ai} + \sum B_{ni}, \quad (1.1)$ <p>де B_{ai} – кількість відвідувачів за i-й період часу, що перейшли за прямими посиланнями (браузними вкладками, написання адреси сайту в адресний рядок); B_{ni} – кількість відвідувачів за i-й період часу, що перейшли за непрямыми посиланнями (через пошукові системи, соціальні мережі, блоги, форуми, тощо)</p>
Кількість унікальних відвідувачів, які зайшли на сайт за i -й період часу	$V_{ai} = \sum x_i, \quad (1.2)$ <p>де x_i – кількість користувачів, які вперше відвідали сайт за i-й період часу (перше відвідування визначається за допомогою IP-адреси, cookies, тощо)</p>
Частка унікальних відвідувачів за i -й період часу	$KV_{ai} = V_{ai} / T_{ai}, \quad (1.3)$ <p>де V_{ai} – кількість унікальних відвідувачів за i-й період часу; T_{ai} – трафік веб-сайту за i-й період часу</p>
Час, проведений на сайті впродовж i -го періоду часу	$Q_{ai} = Q_{вхi} - Q_{вихi}, \quad (1.4)$ <p>де $Q_{вхi}$ – час входу відвідувача на сайт впродовж i-го періоду часу; $Q_{вихi}$ – час виходу відвідувача з сайту впродовж i-го періоду часу</p>
Середній час, проведений на сайті за i -й період	$\bar{Q}_i = Q_{ai} / T_{ai}, \quad (1.5)$ <p>де Q_{ai} – загальний час, проведений на сайті за i-й період; T_{ai} – загальна кількість користувачів, що зайшли на сайт за i-й період</p>
Кількість переглянутих сторінок за i -й період часу	$C_n = \sum c_i, \quad (1.6)$ <p>де c_i – кількість переходів відвідувачем на сторінки сайту за i-й період часу</p>

Таблиця 2. Статистичні показники для оцінки ефективності соціальних медіа: соціальні мережі

Назва показника	Порядок розрахунку
Кількість підписників (фоловерів) за i -й період часу	$\Phi_i = \sum y_i$, (1.7) де y_i – кількість людей, що підписалися на перегляд постів користувача за i -й період часу
Кількість підписок за i -й період часу	$\Pi_i = \sum x_i$, (1.8) де x_i – кількість профілів, за новинами яких слідкує користувач за обраний період
Кількість лайків за i -й період часу	$L_i = \sum z_i$, (1.9) де z_i – кількість вподобань іншими користувачами, постів профілю за i -й період часу
Кількість коментарів за i -й період часу	$K_i = \sum k_i$, (1.10) де k_i – кількість коментарів інших користувачів під постами на профілі за i -й період часу
Кількість постів за i -й період часу	$\Pi_{oi} = \sum p_i$, (1.11) де p_i – кількість постів, які розмістив користувач на своєму профілі за i -й період часу
Кількість переглядів профілю за i -й період часу	$\Pi n_i = c_{pi}$, (1.12) де c_{pi} – кількість переглядів профілю користувача іншими користувачами за i -й період часу

ми інтернет мережі, а з них 13 млн користуються мережою Facebook [14]. Зростання користувачів соціальних медіа спостерігається і в інших мережах соціальних медіа, як-от: LinkedIn, Pinterest, Instagram та Twitter [13].

Львівське інтернет-видання "Варіанти" провело аналіз карти соціальних медіа в Україні на основі аналогічних досліджень польських вчених, які базувалися на класифікації соціальних медіа Кавацця [4].

На базі цього дослідження карта соціальних медіа в Україні представлена на рисунку 2.

Різноманітність соціальних медіа обумовлює необхідність формування статистичних показників окремо для кожної групи.

Доцільно виділити три основні групи соціальних медіа:

- блоги та форуми,
- соціальні мережі та
- мультимедійні сервіси.

Статистичні показники, що запропоновані для дослідження соціальних медіа за їх типами, представлено в таблицях 1, 2, 3.

Показники соціальних медіа слід визначати за певний проміжок часу. Так як активність користувачів соціальних медіа є дуже великою і обсяги інформації у них збільшуються щосекунди, то необхідно розраховувати показники за такі проміжки часу, як день чи місяць.

Способи збирання та форматування даних соціальних медіа визначаються характером процесів що досліджуються, та платформами, які використовуються як вихідний матеріал [18]. Однією суттєвою відмінністю у

Таблиця 3. Статистичні показники для оцінки ефективності соціальних медіа: мультимедійні сервіси

Назва показника	Порядок розрахунку
Кількість переглядів за i -й період часу	$W_i = \sum b_i$, (1.13) де b_i – загальна кількість переглядів відео-контенту за i -й період часу
Кількість унікальних переглядів за i -й період часу	$U_{wi} = \sum u_i$, (1.14) де u_i – кількість унікальних переглядів за i -й період часу (унікальність може визначатися за допомогою IP-адреси чи cookies)
Сумарний час перегляду за i -й період часу	$Tw_i = \sum e_i$, (1.15) де e_i – кількість часу перегляду контенту користувачем за i -й період часу
Середній час перегляду за i -й період часу	$\bar{T}_i = Tw_i \div W_i$, (1.16) де Tw_i – сумарна кількість часу перегляду за i -й період часу; W_i – кількість переглядів за i -й період часу
Кількість підписників за i -й період часу	$Q_i = \sum f_i$, (1.17) де f_i – кількість користувачів, що підписалися на канал за i -й період часу
Кількість посилань за i -й період часу	$L_i = \sum w_i$, (1.18) де w_i – кількість посилань на канал контенту в інших джерелах за i -й період часу
Кількість коментарів за i -й період часу	$C_i = \sum a_i$, (1.19) де a_i – кількість коментарів інших користувачів під контентом на каналі за i -й період часу

зборі даних соціальних медіа є розробка автоматизованих технологічних інструментів, які можуть збирати, очищати та аналізувати великі обсяги даних з високою швидкістю.

Один з варіантів збору даних у соціальних мережах — це придбання даних у авторизованого торговельного посередника, наприклад, Gnip полегшує придбання індивідуальних наборів даних Twitter [17]. У разі володіння аналітиками відповідними навичками програмування ефективним способом збирання складних наборів даних є інтерфейси прикладного програмування (API). Зразки даних, у разі використання API часто доступні безкоштовно. Такі інтерфейси надають набір протоколів та інструментів, що дозволяють будувати програми та процеси. Хоча API може використовуватися в багатьох обставинах (наприклад, карти Google мають API, який дозволяє програмістам вбудовувати карту Google на веб-сайт), однак, що стосується доступу до даних соціальних медіа, то API зазвичай надають посилання в реальному часі на відповідні дані, які потім можна проаналізувати та / або візуалізувати.

Державна служба статистики України оприлюднює інформацію про використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на підприємствах. Основні показники, які характеризують використання ІКТ на підприємствах представлені в таблиці 4.

Серед зазначених показників використання ІКТ на підприємствах є кількість підприємств, які використовували соціальні медіа. За даними Державної служби статистики України у 2018 р. використання соціальних медіа підприємствами України характеризується такими даними [3]:

- соціальні мережі: 12321 одиниць;
- блоги чи мікроблоги підприємства: 3437 одиниць;
- вебсайти з мультимедійним вмістом: 6123 одиниць;
- засоби обміну знаннями: 5584 одиниць.

ВИСНОВКИ

Формування системи статистичних показників є важливим етапом під час вивчення соціальних медіа. Особливість структури соціальних медіа зумовлює різноманітність показників у залежності від типу медіа.

У статі було сформовано та обґрунтовано доцільність використання статистичних показників для трьох груп соціальних медіа, таких як: форуми, соціальні мережі та мультимедійні сервіси.

Література:

1. Артем'єва І. Основні напрями побудови системи вимірювання цифрової економіки // Нові джерела та методи поширення даних у статистиці: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди дня працівників статистики. Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ, 2019. С. 126—129.
2. Василевська-Смаглюк О. Статистичне вимірювання цифрової економіки / Нові джерела та методи поширення даних у статистиці // Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди дня

Таблиця 4. Показники використання ІКТ на підприємствах в Україні

№ з/п	Назва показника
1.	Кількість підприємств, які використовували комп'ютери
2.	Середня кількість працівників, які використовували комп'ютер
3.	Кількість підприємств, які мали доступ до мережі Інтернет
4.	Середня кількість працівників, які використовували комп'ютер із доступом до мережі Інтернет
5.	Кількість підприємств, які мали фахівців у сфері ІКТ
6.	Кількість підприємств, що мали вебсайт, який функціонував у мережі Інтернет
7.	Кількість підприємств, які використовували соціальні медіа
8.	Кількість підприємств, що купували послуги хмарних обчислень упродовж року
9.	Кількість підприємств, що проводили аналіз «великих даних»
10.	Кількість підприємств, що здійснювали 3D-друк
11.	Кількість підприємств, які надавали рахунки-фактури в електронному вигляді/на паперових носіях
12.	Кількість підприємств, що отримували замовлення через мережу Інтернет на продаж товарів або послуг (за винятком замовлень, отриманих електронною поштою), одиниць

Джерело: узагальнено автором за даними Державної служби статистики України [3].

працівників статистики. Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ, 2019. С. 138—140.

3. Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.01.2020).

4. Карта соціальних медіа в Україні // Львівське інтернет-видання "Варіанти". 2014. URL: <https://varianty.lviv.ua/23260-karta-sotsialnykh-media-ukrainy> (дата звернення 09.01.2020).

5. Корепанов Г., Чала Т., Черненко Д. Система показників моніторингу досягнення цілей сталого розвитку аграрного сектора // БІЗНЕС ІНФОРМ. 2017. № 6. С. 130—138.

6. Лазебник Ю. Статистичне визначення сектора "контент та інформаційні медіа" // БІЗНЕС ІНФОРМ. 2018. № 8. С. 13—19.

7. Лисак Н., Малаховська Г., Петропавловська С. Соціальні медіа як інструмент управління лояльністю споживачів // Проблеми системного підходу в економіці. 2018. Вип. № 1 (63). С. 166—173.

8. Матвійчук Н., Шульська Н. М. Соціальні мережі як ефективне середовище викладацько-студентської комунікації в навчальному процесі. // Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Т. 58, № 2. С. 155—164.

9. Милашко О., Шепель М. Статистичний аналіз використання соціальних медіа на підприємствах // Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. 2018. Вип. 4. Частина II. С. 159—165.

10. Aksoy L., Donkers B., Kumar V., Tillmanns S., Venkatesan R., Wiesel T. Undervalued or Overvalued Customers: Capturing Total Customer Engagement Value. // Journal of Service Research: JSR; Thousand Oaks 13, 3. 2015. P. 297.

11. Blaschke S., Veh A. Strategies for the use of social media in stakeholder conversations // Strategien fur den

Einsatz sozialer Medien in Stakeholderkonversationen. 75, 6. 2015. pp. 401—412.

12. Christodoulides G., Dabrowski D., Schivinski B. "Measuring Consumers' Engagement With Brand-Related Social-Media Content" // Journal of Advertising Research 56, 1. 2016. pp. 64—80.

13. Duggan M. Mobile messaging and social media 2015: The demographic of social media users. // Pew Research Center. URL: <http://www.pewinternet.org/2015/08/19/mobilemessaging-and-social-media-2015/> (дата звернення 12.01.2020).

14. Facebook в Україні. // PlusOne. 2019. P. 13. URL: <https://plusone.com.ua/fb/> (дата звернення 14.01.2020).

15. Friends or Foes: Social Influence, Online Social Networks, and News Consumption // Marketing Science Institute. 2019. URL: <https://www.msi.org/topics/> (дата звернення 10.01.2020).

16. Global time spent on social media daily 2018. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/> (дата звернення 11.01.2020).

17. Gnip APIs. URL: <https://support.gnip.com/apis/> (дата звернення 09.01.2020).

18. Gosling S., Graham L., Wilson R. A Review of Facebook Research in the Social Sciences // Perspectives on Psychological Science, 2012. pp. 203—220.

19. Space Tag app allows users to leave eternal tags // NoCamels. URL: <http://nocamels.com/2015/01/space-tag-app-social-network-shopcloud/> (дата звернення 12.01.2020).

References:

1. Artem'ieva, I. (2019), "The basic directions of construction of the system of measurement of digital economy", *Novi dzherela ta metody poshyrennia danykh u statystytsi* [Proceedings of the XVII International scientific and practical conference on the occasion of the Day of Statistics], New Sources and Methods of Data Dissemination in Statistics: proceedings of the XVII International scientific and practical conference on the occasion of the Day of Statistics. National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine, pp. 126—129.

2. Vasylevs'ka-Smahliuk, O. (2019), "Statistical measurement of the digital economy" *Novi dzherela ta metody poshyrennia danykh u statystytsi* [Proceedings of the XVII International scientific and practical conference on the occasion of the Day of Statistics], New Sources and Methods of Data Dissemination in Statistics: proceedings of the XVII International scientific and practical conference on the occasion of the Day of Statistics. National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine, pp. 138—140.

3. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2018), "Vykorystannia informatsijno-komunikatsijnykh tekhnologij na pidpriemstvakh", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 January 2020).

4. L'vivs'ke internet-vydannia "Varianty" (2014), "Karta sotsial'nykh media v Ukraini", // available at: <https://varianty.lviv.ua/23260-karta-sotsialnykh-media-ukrainy> (Accessed 9 January 2020).

5. Korepanov, G. Chala, T. Chernenko, D. (2017), "The System of Indicators for Monitoring the Achievement of the Goals of Sustainable Development in the Agrarian Sector", *Business Inform*, vol. 6, pp. 130—138.

6. Lazebnyk, Iu. (2018), "The Statistical Definition of the "Sector of Content and Information Media"", *Business Inform*, vol. 8, pp. 13—19.

7. Lysak, N. Malahovska, G. and Petropavlovskaya, S. (2018), "Social media as a tool for managing consumer loyalty", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 1 (63), pp. 166—173.

8. Matviichuk, N. and Shulska, N. (2017), "Social network as an effective communication environment between teacher and student in educational process", *Informatsijni tekhnologii i zasoby navchannia*, vol. 58, № 2, pp. 155—164.

9. Shepel, M. and Mylashko, O. (2018), "Statistical analysis of the use of social media in enterprises", *Statystyka — instrument sotsial'no-ekonomichnykh doslidzen': zbirnyk naukovykh students'kykh prats'*, vol. 4, Part II, pp. C. 159—165.

10. Aksoy, L. Donkers, B. Kumar, V. Tillmanns, S. Venkatesan, R. and Wiesel, T. (2015), "Undervalued or Overvalued Customers: Capturing Total Customer Engagement Value", *Journal of Service Research: JSR*; Thousand Oaks 13, vol. 3, P. 297.

11. Blaschke, S. and Veh, A. (2015), "Strategies for the use of social media in stakeholder conversations", *Strategien fur den Einsatz sozialer Medien in Stakeholderkonversationen*, 75, 6. pp. 401—412.

12. Christodoulides, G. Dabrowski, D. and Schivinski, B. (2016), "Measuring Consumers' Engagement With Brand-Related Social-Media Content", *Journal of Advertising Research* 56, vol. 1. pp. 64—80.

13. Duggan, M. (2015), "Mobile messaging and social media 2015: The demographic of social media users", *Pew Research Center*, available at: <http://www.pewinternet.org/2015/08/19/mobilemessaging-and-social-media-2015/> (Accessed 12 January 2020).

14. PlusOne (2019), "Facebook in Ukraine", P. 13. available at: <https://plusone.com.ua/fb/> (Accessed 14 January 2020).

15. Marketing Science Institute (2019), "Friends or Foes: Social Influence, Online Social Networks, and News Consumption" available at: <https://www.msi.org/topics/> (Accessed 10 January 2020).

16. Statista (2018), "Global time spent on social media daily 2018" available at: <https://www.statista.com/statistics/433871/daily-social-media-usage-worldwide/> (Accessed 11 January 2020).

17. Gnip APIs, available at: <https://support.gnip.com/apis/> (Accessed 09 January 2020).

18. Gosling, S. Graham, L. and Wilson, R. (2012), "A Review of Facebook Research in the Social Sciences", *Perspectives on Psychological Science*, pp. 203—220.

19. NoCamels (2015), "Space Tag app allows users to leave eternal tags" available at: <http://nocamels.com/2015/01/space-tag-app-social-network-shopcloud/> (Accessed 12 January 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

С. Г. Ханін,
викладач кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая"
ORCID ID: 0000-0003-1520-9504

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.72

ТЕОРІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНІВ ЗА РАХУНОК АКТИВІЗАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕКЗОГЕННИХ ФАКТОРІВ

S. Hanin,
Lecturer in the Department of Management and Administration
International Scientific and Technical University named after Academician Yuriy Bugai

THEORIES OF MODERNIZATION OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGIONS
BY ACTIVATING THE INVOLVEMENT OF EXOGENOUS FACTORS

У статті досліджуються сучасні теорії модернізації продуктивних сил регіонів за рахунок активізації та використання екзогенних факторів. З'ясовано, що у сучасних дослідженнях акцентується увага саме на дослідженні продуктивних сил регіонів, оскільки сучасні теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки доводять, що сталий розвиток країн базується саме на регіональному аспекті. Значення регіонів для досягнення цілей сталого розвитку набуває актуальності оскільки регіони спроможні більш ефективно використовувати свої переваги, що базуються на використанні ендегенних ресурсів та активізації внутрішнього потенціалу. Обґрунтовано, що модернізація продуктивних сил регіонів базується на розвитку людського потенціалу та інноваційному розвитку засобів виробництва. Проведене дослідження сучасних теорій модернізації продуктивних сил регіонів дає можливість зазначити, що прихильники різних наукових течій акцентують увагу на модернізації розвитку продуктивних сил регіонів. Водночас регіони визначаються рушійною силою розвитку країн, що стають вагомими акторами на світовому ринку в сучасних умовах глобалізаційних викликів. У результаті дослідження з'ясовано, що ендегенними чинниками модернізації економіки регіонів можуть виступати: малі та середні підприємства; інноваційна діяльність та інформаційні ресурси; щільністю взаємозв'язку між інституціями; система суспільних цінностей, які представляється як частина об'єктивної реальності; регіональні кластери; гнучкість локалізованих виробничих систем; методи організації промислового виробництва; трудові відносини та зміни в оплаті праці; створення висококонкурентних анклавів тощо.

The article explores current theories of modernization of productive forces of regions at the expense of activation and use of exogenous factors. It is found that the current research focuses specifically on the study of productive forces of the regions, since modern theories of the development of productive forces and the regional economy prove that the sustainable development of countries is based on the regional aspect. The importance of regions for achieving the Sustainable Development Goals is becoming more relevant as regions are able to make more effective use of their benefits based on the use of endogenous resources and the enhancement of internal potential. The policy of European countries is aimed at providing an institutional environment that promotes the development of the regions, unites the efforts and interests of all subjects of regional economic systems. It is substantiated that the modernization of the productive forces of the regions is based on the development of human potential and innovative development of the means of production. But, today, the modernization of productive forces cannot happen only because of this, but also requires the development of consistent strategic measures aimed at activating endogenous factors of the regions, organizational measures to introduce more advanced methods of production organization, innovation and technological re-equipment of production in accordance with current trends and opportunities, retraining personnel, improving her skills. In combination, these factors are capable of providing a synergistic effect and driving the modernization change of the productive forces of the regions. The conducted research of the modern theories of modernization of productive forces of regions gives the opportunity to point out that supporters of different scientific trends focus on modernization of development of productive forces of regions. At the same time, regions are determined by the driving force for the development of countries that are becoming important players in the world market in the current conditions of globalization challenges. The study found that endogenous factors for the modernization of the regional economy may be: small and medium-sized enterprises; innovation and information resources; the density of interconnections between

institutions; a system of social values that is presented as part of objective reality; regional clusters; flexibility of localized production systems; methods of organization of industrial production; labor relations and changes in remuneration; creating highly competitive enclaves and more.

Ключові слова: модернізація, продуктивні сили регіонів, ендегенні чинники, розвиток, теорія, концепція, економіка регіонів.

Key words: modernization, productive forces of regions, endogenous factors, development, theory, concept, economy of regions.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На сучасному етапі розвитку економіки на перший план виходить необхідність вирішення завдань модернізації продуктивних сил. Водночас у зв'язку із тим, що новітні теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки на основі емпіричних даних підтверджують акцентуацію саме на продуктивних силах регіонів та базування сталого розвитку на регіональному аспекті. Використання внутрішнього потенціалу та ендегенних ресурсів дає можливість регіонам більш ефективно використовувати свої переваги. Один із елементів політики країн Європейського Співтовариства, спрямований на розвитку регіонів, — забезпечення інституціонального середовища, що об'єднує зусилля та інтереси всіх суб'єктів регіональних господарських систем. Втім необхідно зазначити, що важливим фактором є визначення теоретичної бази для втілення прикладних завдань, а саме таких: модернізація та спрямування політики використання продуктивних сил щодо залучення ендегенних факторів розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Свій поштовх концепція розміщення продуктивних сил і регіональної економіки отримала у XVIII ст., але останнім часом питання модернізації продуктивних сил регіонів отримали все більшого поширення.

Серед авторів розробників теорій продуктивних сил і регіональної економіки слід відмітити науковий доробок Ж. Будвіля, А. Вебера, М. Колосовського, В. Крісталлера, В. Лаунхардта, В. Леонтьєва, А. Льоша, В. Петті, Ф. Перру, У. Рейлі, Д. Рікардо, А. Сміта, Й. Тюнена та інших.

Питання пов'язані із модернізацією продуктивних сил регіонів також широко висвітлені у вітчизняних наукових працях серед авторів яких, слід відмітити: О. Амошу, Б. Буркинського, М. Бутка, С. Вовканича, А. Власюка, В. Гейця, Б. Данилишина, М. Долішнього, І. Дунаєва, В. Кулішова, П. Любченко, Ю. Макогона, М. Михальченка, М. Пашкевича, С. Пирожкова, С. Романюка, В. Сіденка, В. Симоненка, І. Сторонянську, С. Тульчинську, В. Чужикова, С. Штефана, С. Шульц та багатьох інших.

Незважаючи на науковий пошук науковців, необхідно відзначити, що питання структурної модернізації розвитку продуктивних сил за рахунок ендегенних ресурсів залишаються недостатньо розробленими та потребують подальших досліджень, у тому числі, у частині обґрунтування теоретико-методичної бази модернізації продуктивних сил регіонів.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті виступає обґрунтування теоретико-методичної бази дослідження модернізації продуктив-

них сил регіонів. Для досягнення якої у статті було: визначено значення структурної модернізації продуктивних сил регіонів для розвитку економік держав; роль регіонів у світовій економіці; виокремлено на базі аналітичного дослідження ендегенні чинники модернізації продуктивних сил регіонів за теоретичними концепціями розвитку продуктивних сил та регіональної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах глобалізаційних викликів щодо розвитку світових відносин завдання модернізації продуктивних сил регіонів набуває усе більшого значення та уваги. Це обумовлено тим фактором, що, за сучасними уявленнями, держава складається із регіонів — субнаціональних утворень, що матимуть вагомий вплив на процес розвитку національних економік та світу загалом. Так, заслуговує уваги думка американського вченого Е. Тоффлера, який був одним із засновників концепції постіндустріального суспільства та визначав, що "успіх модернізаційних перетворень у постіндустріальну епоху визначається не стільки досягнутою стадією розвитку, скільки зв'язками і становищем в економічному просторі" [2]. Результатом глобалізаційних викликів суспільного розвитку визначено те, що саме розвитку регіонів, які стають рушійними силами розвитку країн, приділяється основна увага. На світовій економічній арені регіон стає повноцінним важливим суб'єктом. Таким чином, країни намагаються максимально задіяти саморозвиток своїх регіонів завдяки використанню та інтенсифікації включення наявних ендегенних ресурсів. Необхідно підкреслити, окрім наявних механізмів активізації розвитку регіонів поширене використання децентралізації як економіко-правового напрямку розвитку країн, а також різноманітних методів підвищення доходності регіональних та місцевих бюджетів, створення спеціальних фондів регіонального розвитку тощо [3—5].

Модернізація продуктивних сил регіонів базується на розвитку людського потенціалу та інноваційному розвитку засобів виробництва. Але сьогодні модернізація продуктивних сил не може відбуватися тільки завдяки цьому, а також вимагає розроблення послідовних стратегічних заходів спрямованих на активізацію ендегенних чинників регіонів, організаційних заходів щодо впровадження більш прогресивних методів організації виробництва, інноваційно-технологічне переоснащення виробництва відповідно до сучасних тенденцій та можливостей, перепідготовку кадрів, підвищення її кваліфікації. Ці фактори у своєму поєднанні спроможні забезпечити синергійний ефект та стати рушієм модернізаційних змін продуктивних сил регіонів.

Загальновідома теорія А. Аміна та Н. Тріфти [6] щодо напрямів соціально-економічних досліджень регіонального розвитку справила вплив на сукупність модернізаційних

аспектів розвитку продуктивних сил регіонів. Інституціональні відмінності, згідно із обґрунтування, наведеним у теорії вчених, зумовлюють існуючу в країнах економічну нерівність. Водночас створюється інституціональне середовище, як зумовлює процес диференціації за відношенням до створення нових технологій регіональних та локальних (місцевих) можливостей. Також науковці наголошували на значенні "інституціональної щільності", що обумовлена щільністю взаємозв'язку між інституціями, громадськими організаціями та суспільством в цілому. Інституціональна щільність створює суспільне усвідомлення колективної локальної концентрації економічного розвитку [6]. У тих регіонах, у яких ступінь інституціональної щільності є вищою, значно більшою є і ступінь соціальної довіри. Крім того, підвищується інноваційна спрямованість економічного розвитку продуктивних сил як результат удосконалення кооперативних взаємовідносин, більш швидкого обміну інформації, скорочення трансакційних витрат, зменшення ризиків.

Як наслідок, виникає інноваційна щільність — похідна інституціональної щільності, що обумовлює підняття рівня інноваційної спрямованості модернізації продуктивних сил регіонів та регіонального й локального соціально-економічного розвитку.

Теж необхідно відмітити працю "Теоретичні дослідження на тему зростання регіональної консолідації" [7, с. 113—124] авторів Б. Хеттне та Ф. Содербаума, які є прибічниками теорії соціального конструктивізму, через яку вони досліджували розвиток регіонів. Науковці аналізують та досліджують регіон в якості консолідованої та конструйованої конструкції як результат взаємодії спільноти та історично-закономірних, довготривалих відносин скрізь призму соціального конструктивізму.

Для з'ясування сутності конструктивізму треба розуміти той факт, що політичні спільноти сформувалися та конструювалися у конкретному регіоні із певним проміжком часу, а не є привнесеними із зовні. Регіон відображається як соціальна конструкція, якої притаманне розмаїття загальних інтересів, що вибудовується завдяки внутрішньої регіональної взаємодії та ідентичності. Це обумовлює важливість значення у консолідації та конструктивізмі розподілу знань, умінь, ідейних сил, інституційних структур. Зміни в інтересах спільноти, виникненню нових ідентичностей та нових форм співпраці сприяє виникнення інтерсуб'єктних структур у регіоні. Прихильники теорії соціального конструктивізму, таким чином, схиляються до думки, що регіон — адаптивне, гнучке утворення, яке формується спільнотою, має особливу систему суспільних цінностей, яке представляється у якості частини об'єктивної реальності та обумовлюють розвиток продуктивних сил.

Дослідженню модернізації продуктивних сил регіонів приділено багато уваги науковців у розвитку теорії нового регіоналізму. Так, один із засновників теорії нового регіоналізму американський вчений М. Сторпер [13] описав схему регіонального кластеру як схему "ідеального розвитку" регіону, а, крім того, розробив конвенції, які ґрунтуються на територіальному, організаційному та технологічному аспектах розвитку, втілюються через "некомерційні взаємозалежності" та мають вирішальну роль у економіці знань [12]. М. Сторпер акцентував свою увагу на аспекті важливості актуальності та домінантності інституціональних та соціокультурних чинників, виділяв локалізований характер інноваційної діяльності, гнучкість

локалізованих виробничих систем регіону для регіонального розвитку. В трансформаційних умовах, при цьому, регіональні кластери виступатиме джерелом промислової динаміки, а регіони — головним осередком прийняття політичних рішень та громадського життя в цілому.

Прихильники теорії нового регіоналізму італійські вчені Д. Цейтлін та Ч.Ф. Сейбл [10] запропонували власну теорію гнучкої спеціалізації, спираючись, при цьому, на концепцію ціноутворення англійського науковця А. Маршалла. Науковці у своїй теорії дослідили взаємозв'язок та вплив на регіональний розвиток різного роду методів організації промислового виробництва, виробничих режимів, а також, змін оплати праці та трудових відносин. Крім того, їх увагу привертало питання, які пов'язано із вертикальною інтеграцією та дезінтеграцією продуктивних сил регіонів. Було доведено позитивний характер впливу залучення фахівців високої кваліфікації до виробничих процесів. Зміни параметрів та структури попиту розглядаються з точки зору якісної зміни структури продуктивних сил, а також базису отримання регіонами конкурентних переваг. Проте, зміни у попиті зумовлюють необхідність розширення гнучкості та збільшення мобільності підприємств у регіонах. На думку науковців, економічне зростання залежить безпосереднім чином від сконцентрованості та ефективності діяльності малого та середнього бізнесу, який територіально зосереджений у регіоні. Малі і середні підприємства, що зосереджені на території регіону, мають по відношенню до великих підприємств значні конкурентні переваги як результат ефекту від присутності більшої гнучкості у спеціалізації виробництва та заощадження на масштабах виробництва.

Також необхідно відзначити праці засновників нового регіоналізму — англійських науковців М. Кітінга та Дж. Лонгліна [1; 8], які підкреслюють значення регіонів у світових економічних відносинах, констатуючи, той факт, що країни ЄС переходять від неоексїанства до неолібералізму. Регіони, що можуть утворюватися в межах існуючих адміністративних меж, на думку прибічників нового регіоналізму, здатні відгравати нові значні ролі у системі міжнародного поділу праці за рахунок своїх новітніх конкурентних властивостей. Регіони здатні до набуття новітніх конкурентних властивостей завдяки таким заходам: створення висококонкурентних анклавів на базі філій транскордонних компаній: на базі дочірніх підприємств; використання інноваційних та інформаційних ресурсів. Нові утворені регіони, які охоплюють території декількох держав, можуть отримати нові конкурентні якості за рахунок нової взаємодії між суб'єктами, що сприятиме їх розвитку, завдяки отриманню синергійного ефекту.

Дж. МакКомбі [9] та М. Сеттерфілд [11], що є авторами "циклічної теорії кумулятивної конкурентоспроможності регіону", досліджували модернізацію продуктивних сил регіонів, акцентуючи увагу на конкурентоспроможності регіонів. Автори представили цикл конкурентоспроможності регіону у вигляді ланцюга, який укладається з такої структури: підвищення показника валового регіонального продукту — активізація та стимулювання інноваційної діяльності — підвищення рівня продуктивності праці в регіоні — зменшення відносних витрат на заробітну плату — зниження собівартості на експортну продукцію — зниження ціни на експортну продукцію — підвищення попиту на таку продукцію. Дослідники емпіричним шляхом довели, за допомогою побудови такого циклу, взаємозв'язок між зростан-

ням попиту на експортну продукцію регіону та зростанням валового регіонального продукту. Тобто фактично валовий регіональний продукт є функцією попиту на експортну продукцію із урахуванням світових цін на неї.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження сучасних теорій модернізації продуктивних сил регіонів засвідчують, що прихильники різних наукових течій акцентують увагу на модернізації розвитку продуктивних сил регіонів. Водночас регіони визначаються рушійною силою розвитку країн, що стають вагомими акторами на світовому ринку в сучасних умовах глобалізаційних викликів.

Проведене дослідження дає можливість зазначити, що ендегенними чинниками модернізації економіки регіонів можуть виступати:

- малі та середні підприємства;
- інноваційна діяльність та інформаційні ресурси;
- щільністю взаємозв'язку між інституціями;
- система суспільних цінностей, які представляється як частина об'єктивної реальності;
- регіональні кластери;
- гнучкість локалізованих виробничих систем;
- методи організації промислового виробництва;
- трудові відносини та зміни в оплаті праці;
- створення висококонкурентних анклавів.

Подальших досліджень вимагають питання виокремлення ендегенних чинників розвитку регіонів України з метою розроблення напрямів їх активізації та використання.

Література:

1. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе. Логос. 2003. № 6 (40). С. 67—116.
2. Тоффлер Э. Третья волна. науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. Москва, АСТ, 2010. 784 с.
3. Тульчинська С.О., Кириченко С.О., Тульчинський Р.В. Детермінанти розвитку соціальної інфраструктури регіонів в умовах становлення нового регіоналізму. Київ, 2018. 198 с.
4. Тульчинський Р.В. Державно-приватне партнерство як детермінанта становлення нового регіоналізму в Україні. Ефективна економіка. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=11&y=2017> (дата звернення 20.04.2019 р.).
5. Тульчинський Р.В. Загрози розвитку регіональних господарських систем в умовах становлення нового регіоналізму в Україні. Ефективна економіка. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=8&y=2017> (дата звернення 22.03.2018 р.).
6. Amin A., Thrift N. Living in the global. Globalization, institutions, and regional development in Europe. Oxford, 1995. P. 1—19.
7. Hettne B., Soderbaum F., Stalgren P. EU as global actor in the South. Swedish Institute for European policy studies. 2008. № 8. URL: <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf> (дата звернення 06.11.2018).
8. Keating M., The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change (Edward Elgar, 1998), P. 242.
9. McCombie J., Pugno M., Soro B. (2002). Productivity growth and economic performance: essays on Verdoorn's Law. Houndmills: Palgrave. 296 p.

10. Sabel F. Charles, Zeitlin Jonathan, World of Possibilities: Flexibility and Mass Production in Western Industrialization Cambridge: Cambridge University Press, 2002, "Studies in Modern Capitalism", p. 524.

11. Setterfield M. A. A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis. Edward Elgar Publishing. 2002, 233 p.

12. Storper M. The regional world: territorial development in a global economy. New York, Guilford Press, 1997. 326 p.

13. Storper M. The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies. European urban and regional studies. 1995, v. 2. P. 191—221.

References:

1. Kiting, M. (2003), "New Regionalism in Western Europe", Logos, vol. 6, no. 40, pp. 67—116.
2. Toffler, Je. (2010), Tret'ja volna [The third wave], AST, Moskva, Russia.
3. Tul'chyn's'ka, S.O. Kyrychenko, S.O. and Tul'chyn's'kyj, R.V. (2018), Determinanty rozvytku sotsial'noi infrastruktury rehioniv v umovakh stanovlennia novoho rehionalizmu [Determinants of development of social infrastructure of regions in the conditions of formation of new regionalism], Kyiv, Ukraine.
4. Tul'chyn's'kyj, R.V. (2017), "Public-private partnership as a determinant of the emergence of new regionalism in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=11&y=2017> (Accessed 20 April 2019).
5. Tul'chyn's'kyj, R.V. (2017), "Threats of development of regional economic systems in the conditions of formation of new regionalism in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=8&y=2017>. (Accessed 22 March 2018).
6. Amin, A. and Thrift, N. (1995), "Living in the global. Globalization, institutions, and regional development in Europe", Oxford, pp. 1—19.
7. Hettne, B., Soderbaum, F. and Stalgren, P. (2008), "EU as global actor in the South. Swedish Institute for European policy studies", vol. 8, available at: <http://theorytalks.fileave.com/EU%20as%20global%20actor.pdf> (Accessed 6 November 2018).
8. Keating, M. (1998), The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change, Edward Elgar, New York, USA.
9. McCombie, J. Pugno, M. and Soro, B. (2002), Productivity growth and economic performance: essays on Verdoorn's Law. Houndmills, Palgrave.
10. Sabel, F.C. and Zeitlin, J. (2002), World of Possibilities: Flexibility and Mass Production in Western Industrialization Cambridge, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
11. Setterfield, M. (2002), A model of Kaldorian traverse: cumulative causation, structural change and evolutionary hysteresis. Edward Elgar Publishing. Cheltenham, UK.
12. Storper, M. (1997), The regional world: territorial development in a global economy. Guilford Press, New York, USA.
13. Storper, M. (1995), "The resurgence of regional economies, ten years later: the region as a nexus of untraded interdependencies", European urban and regional studies, vol. 2, pp. 191—221.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

*В. В. Сиченко,
д. держ. упр., професор,
ректор, КЗВО "Дніпровська академія неперервної освіти" ДОР
ORCID ID: 0000-0001-9655-2317
А. М. Пугач,
д. держ. упр., професор,
завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-5586-424X
В. В. Мареніченко,
к. держ. упр.,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0183-1354
М. М. Хитько,
к. держ. упр.,
доцент кафедри публічного управління та права,
КЗВО "Дніпровська академія неперервної освіти" ДОР
ORCID ID: 0000-0002-9216-8876*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.76

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

*V. Sychenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, professor,
Head of Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education" DOR
A. Pugach,
Doctor of Sciences in Public Administration, professor,
Head of the Department of Management, public management and administration,
Dnipro State Agrarian and Economic University
V. Marenichenko,
PhD in Public Administration,
assistant professor of the Department of Management, public management and administration,
Dnipro State Agrarian and Economic University
M. Khytko,
PhD in Public Administration,
assistant professor of the Department of Public management and law of Communal Institution of Higher Education
"Dnipro Academy of Continuing Education" DOR*

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT

Досліджено поняття інформаційного суспільства в працях українських та зарубіжних вчених; охарактеризовано соціально-економічні, політичні та соціально-культурні умови інформаційного розвитку; обґрунтовано проблеми формування та розвитку сучасного інформаційного суспільства в Україні; виділено основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства; акцентовано увагу на головних напрямках розвитку інформаційного суспільства в Україні; для підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства поставлено задачу створення цілісної системи законодавства, яка є гармонізованою з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства; вивчено кращий світовий досвід із розвитку інформаційного суспільства, зокрема США та ЄС; обґрунтовано застосування векторного аналізу як сучасного механізму державного регулювання розвитку інформаційного суспільства в Україні, що ґрунтується на знаходженні і фокусуванні векторів зі світових практик та тенденцій; створено стратегічні орієнтири розвитку інформаційного суспільства на основі сучасних світових тенденцій.

The concept of information society in the writings of Ukrainian and foreign scholars is investigated; socio-economic, political and socio-cultural conditions of information society development are characterized; the problems of formation and development of modern information society in Ukraine are substantiated; the main strategic goals of the information society development are highlighted; the main directions of the information society development in Ukraine are emphasized; to increase the efficiency of information society development, the task is to create a coherent system of legislation that is harmonized with the norms of international law on information society development; the best world experience in the development of the information society, in particular the USA and the EU, is studied, and it is determined that the way to form information society of USA is based on the general model of socio-economic development, when the functions of the state are minimized, and the activities of business and citizens are maximized, and politics of EU is built on economic efficiency, formation of free market, development of innovation precisely in aspects of information society technologies and universal information access for all citizens; the use of vector analysis as a modern mechanism of state regulation of information society development in Ukraine is grounded, based on finding and focusing vectors on world practices and trends; strategic guidelines for development of the information society based on current global trends have been created. In particular, these strategic guidelines should include intellectualization of the economy in information society (development of the concept of the knowledge economy with increasing share of services in the structure of the national economy); transformation of the role of science in the information society (the formation of innovative system that includes the infrastructure of basic science and technology transfer centers); modernization of education of the information society (shifting of the main emphasis on assimilation of large volumes of information on mastering the ways of new knowledge continuous acquisition); transformation of government institutions (reducing the imbalance in the development of information and communication technologies between central authorities and local governments); formation of information society culture (harmonious combination of cultural traditions and technological innovations).

Ключові слова: вектор, державне регулювання, інформаційне суспільство, механізми, розвиток, стратегія.

Key words: vector, state regulation, information society, mechanisms, development, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сучасних трансформацій питання про сутність нового етапу суспільного розвитку є одним з найважливіших питань соціальної теорії і практики. Його відмінна риса полягає в тому, що інформація і знання виступають в новій для них ролі системоутворюючих цінностей, що визначають суть всіх змін, що відбуваються, перехідних станів у відносинах, зв'язках, структурі сучасного суспільства. Все більш інтенсивно розвиваються процеси, в яких знання відіграють ключову роль: формується економіка, заснована на знаннях, пов'язана з "інтелектуалізацією" використовуваних технологій і домінуванням на ринку інтелектуальних товарів і послуг; відбувається зміна соціальної структури суспільства, викликана зростанням кількості зайнятих у сфері послуг; удосконалюються форми організації науки; оновлюється освітня система.

Водночас рівень розвитку української інформаційної інфраструктури, використання інформаційно-комунікаційних технологій в суспільному виробництві і державному управлінні не відповідає завданням формування інформаційного суспільства, підвищення конкурентоспроможності країни, добробуту і якості життя громадян,

а також істотно поступається розвиненим країнам світу. Зусилля, що робить держава для створення умов формування і розвитку інформаційного суспільства, недостатньо скоординовані, на низькому рівні використовується потенціал бізнесу та громадянського суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку інформаційного суспільства та створення і реалізації механізмів державного регулювання в цьому напрямі присвячено багато праць українських та зарубіжних вчених, зокрема, як от: Дж. Бенігера, В. Данильян, Дж. Кері, В. Ліпкан, К. Редька, І. Розкладай, І. Федоркова та інших. Проте сьогодні виникає необхідність застосування таких механізмів державного регулювання у сфері розвитку інформаційного суспільства, що дозволять скоординувати зусилля влади та потенціал населення і бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування застосування сучасних механізмів державного регулювання розвитку інформаційного суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інформаційне суспільство — це глобальна науково-технічна та соціально-економічна реальність існування сучасного людства. Однією з важливих характеристик цієї реальності в XX і XXI століттях стала інтеграція в глобальний світ на основі інформаційно-комп'ютерних технологій, появи Інтернет. Проблеми цієї глобальної реальності вже кілька десятиліть перебувають у центрі уваги світової та наукової політичної думки.

Думка щодо надважливості розвитку інформаційного суспільства та інформаційно-комунікаційного забезпечення діяльності політичної системи належить Дж. Бенігеру [6], Дж. Кері [7]. Що ж стосується українських вчених, то інформаційне суспільство як важливий елемент нового етапу розвитку людства розглядався в наукових працях В. Данильяна [1], В. Ліпкана [3] та ін.

Сучасна Україна є частиною світового економічного співтовариства. Побудова інформаційного суспільства в нашій країні є одним із стратегічних завдань соціально-економічного розвитку, від вирішення якої залежить стан економіки, а також рівень і якість життя населення, національна безпека, також входження в глобальне інформаційно-економічне співтовариство як повноправний учасник. Для цього необхідно якомога швидше перейти від накопичення інформації до наступного етапу — формування та накопичення знання.

Порушення проблем у формуванні інформаційного суспільства є особливо актуальним для країн, які знаходяться у перехідних умовах, зокрема для сучасної України. В Україні зараз проходить процес апробації нових моделей соціального управління, спрямованих на посилення співпраці влади та суспільства. Сучасне суспільство в Україні перебуває в специфічних умовах соціального існування — трансформаційних. Ця тенденція, а також вплив глобалізації становить вирішальне значення у розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Безумовно, український вектор в інформаційному розвитку визначають соціально-економічними, політичними та соціально-культурними умовами, які іноді є суперечливими, враховуючи перехідний період розвитку країни. До таких умов слід віднести:

- нестабільність у політичному та економічному напрямках;
- відсутність вільного інвестиційного забезпечення для фінансування програм і проектів, що реалізують стратегію переходу до інформаційного суспільства;
- суттєвий спад обсягів виробництва, насамперед, у високотехнологічних галузях;
- високий рівень монополізації ЗМІ, низький рівень підконтрольності суспільству та ін.

Вищезазначені умови в переході України до інформаційного суспільства мають відмінність від умов, які характерні розвиненим країнам. Таким чином, слід визначити вектор, який буде властивим для України, враховуючи світовий досвід.

Україна має тотожні складнощі у формуванні інформаційного суспільства, як і інші країни перехідного періоду. Це пояснюється через швидке поширення новітніх

ІТ, глобалізацію світових ринків. Є розходження у недостатньо розвиненій інформаційній інфраструктурі і загальному перехідному стані економіки та суспільства, а також у дефіциті фінансових ресурсів та системності заходів, які спрямовані на розбудову інформаційного суспільства та розвиток системи управління інформаційними ресурсами в державному секторі.

І. Федоркова в статті "Сучасне інформаційне суспільство: критичний аналіз" наводить чіткі проблеми сучасного інформаційного суспільства, серед них виділено соціальну та економічну нестабільність; сконцентровано акценти на недостатньому розвитку нормативно-правової бази інформаційної сфери, зокрема, відсутності національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні і плану дій щодо її реалізації; акцентовано увагу на хаотичному характері вже існуючого інформаційного законодавства, яке складається з багаточисленних нормативно-правових документів різних рівнів, що часто суперечать один одному; сфокусовано увагу на недостатньому розвитку та неефективності інформаційної інфраструктури.

В Україні стан і темпи впровадження новітніх технологій не відповідають світовим тенденціям розвитку, а національна інформаційна інфраструктура не встигає за сучасними тенденціями. Різноманітні діючі інформаційні сфери не працюють в сукупності з іншими, тим самим не формуючи загальної інформаційної системи. Забезпечення основи технологічної бази інформаційного суспільства в Україні не відбувається вчасно. Великим проблемним питанням залишається забезпечення відкритого доступу до інформаційних ресурсів [5].

Іншими проблемами формування інформаційного суспільства в Україні визначено:

- відсутність координації зусиль державного і приватного секторів у ефективному використанні ресурсного потенціалу;
- низький рівень ефективності використання фінансових, матеріальних, людських ресурсів та повільний темп впровадження ІКТ у соціально-економічну та політичну сферу;
- повільна розбудова інформаційної інфраструктури, відстаючий характер в галузі ІТ;
- нерівномірне забезпечення у можливостях доступу населення до телекомунікаційних та комп'ютерних засобів, формуванні "інформаційного розриву" між окремими регіонами чи навіть галузями економіки і різними категоріями та класами населення;
- низький рівень у забезпеченні комп'ютерною технікою населення;
- низький рівень інформаційного представлення України в просторі Інтернет;
- відстаючий характер у впровадженні технологій електронного бізнесу, електронних аукціонів та бірж, використанні форм безготівкового розрахунку за товари та послуги в міжнародному масштабі;
- низький рівень інформаційно-правової культури суспільства загалом;
- складність повновимірного вирішення питання у захисті авторського права на програмну продукцію, відсутність системних державних рішень, спрямованих на утворення технологічних структур (технополісів, центрів і технопарків).

Серед основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства в Україні виділяється захист інформаційних прав громадян, насамперед, щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику, інформаційної нерівності, вдосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин.

Основними напрямками розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено, зокрема, забезпечення участі громадськості в побудові інформаційного суспільства, забезпечення конституційних прав людини, суспільства та держави в інформаційній сфері та законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства. Для підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства ставиться задача створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства.

Перехід до інформаційного суспільства є необхідною умовою виходу країни з економічної кризи, як зараз у нас існує. Щоб цього досягти, необхідна координація дій влади та суспільства. Таким чином, виникає необхідність обміркованої, цілеспрямованої державної політики, а розвиток інформаційного суспільства має стати пріоритетним напрямом.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні слід забезпечувати із застосуванням ефективних методик та кращого передового світового досвіду, зокрема країн ЄС та США. Екстраполяція моделі розвитку інформаційного суспільства цих країн на наше суспільство, враховуючи національний характер та зважаючи на менталітет нашого народу, дозволить знизити до мінімуму кількість можливих помилок.

Як свідчить світовий досвід, кожна країна йде до інформаційного суспільства своїм шляхом, який визначають сформовані політичні, соціально-економічні і культурні умови. Багато з розвинених країн і країн, що розвиваються, повною мірою усвідомили величезні переваги, пов'язані з розвитком і поширенням останніх. Так, наприклад, США сподіваються реалізувати проект інформаційного суспільства самостійно, країни Європейського союзу, маючи в деяких випадках власні національні програми, пропонують об'єднати зусилля і ресурси.

Слід наголосити на тому, що лідируюча позиція у просуванні та розвитку інформаційного суспільства США забезпечена саме комплексною державною програмою підтримки розвитку ІТ, великих бізнес-структур, що забезпечують дослідницьку роботу, виробництво та торгові операції у сфері ІКТ. Шлях формування інформаційного суспільства США ґрунтується на загальній моделі соціально-економічного розвитку, коли функції держави зводяться до мінімуму, а діяльність бізнесу та громадян — до максимуму. Головна ідея даного підходу направлена на повну лібералізацію ринку ІКТ, розвиток інформаційних супермагістралей та їх соціальну орієнтацію.

І. Розкладай у своєму дослідженні "Інформаційне суспільство затиснуло в рамки закону" підкреслив, що сьогодні вже відбулися значні кроки у лібералізації телекомунікаційного сектора в ЄС; реалізовано дії у забезпеченні соціальної орієнтації розвитку ІКТ та підтримки

різного рівня ініціатив; надано підтримку європейської індустрії виробництва змісту інформації; реалізовано різноманітні програми з наукових досліджень.

Таким чином ЄС став одним із основних гравців міжнародного масштабу із забезпечення принципів формування глобального інформаційного суспільства. Це призвело до виникнення такого терміну, як "Європейський шлях". "Європейський шлях" було побудовано на економічній дієвості, формуванні вільного ринку, розвитку інновацій саме в аспектах технологій інформаційного суспільства та універсальному інформаційному доступі для всіх громадян. "Європейський шлях" визначено вектором політичної дії, який оживив концепцію соціальної ринкової економіки [2].

Всі існуючі національні стратегії держав-членів ЄС мають свої специфічні аспекти, тим не менш кожна з них зорієнтована на реалізацію принципів стратегії ЄС у тій або іншій мірі. Незважаючи на значну увагу, яка приділяється проблемам переходу до інформаційного суспільства, в межах ЄС все ще немає єдиної політики в цій сфері. Причиною цього є не тільки неоднаковий рівень розвитку інформаційної індустрії та інфраструктурного забезпечення, фінансового та науково-технологічного потенціалу країн-членів, а й різний державний пріоритет цих країн щодо розвитку тих чи інших напрямів політики.

Слід відмітити, що прискорення процесу розвитку інформаційного суспільства можна очікувати з того часу, коли його головні завдання стануть державним пріоритетом не тільки декларативно.

Світовий досвід свідчить про те, що шлях розвитку інформаційного суспільства розвинених країн мав, першочергово, перші кроки в усвідомленні на найвищому рівні влади у необхідності проведення реформ. За світовою практикою держава є каталізатором змін і координатором діяльності учасників процесу руху до інформаційного суспільства. Проте розвиток інформаційного суспільства можливий лише із залученням трьох ключових гравців — держави, бізнесу і громадянського суспільства.

Сьогодні реалізації національної стратегії подальшого розвитку інформаційного суспільства в Україні як інновативного суспільства передбачає:

- підвищення рівня комп'ютерної грамотності населення та впровадження і використання можливостей ІКТ у соціально-культурній сфері й інших секторах економіки на основі розробки та впровадження відповідних галузевих і міжгалузевих програм;

- подолання цифрової нерівності в доступі громадян України до електронних комунікацій та інформаційних ресурсів як "першого рівня" (доступу нових користувачів), так і "другого рівня" (доступу існуючих користувачів), що пов'язано із соціально-віковим розривом через низькі доходи, особливо певних категорій громадян, та географічно-культурологічним розривом, що потребує реалізації компенсаційного механізму (субсидій) операторам на підключення за доступними цінами, враховуючи рівень доходів населення тощо [4].

Розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів

промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.

Аналізуючи національні та регіональні інтереси України в розвитку інформаційного суспільства, слід зазначити, що вони фокусуються переважно на таких блоках, як електронна демократія, електронне урядування, надання публічних послуг, забезпечення національного захисту, забезпечення населення інформаційно-комунікаційними технологіями.

Сучасним механізмом державного регулювання розвитку інформаційного суспільства в Україні є векторний аналіз, що ґрунтується на знаходженні і фокусуванні векторів зі світових практик та тенденцій.

Світові вектори розвитку інформаційного суспільства мають більш розгалужений спектр, а тому слід деталізувати пріоритетні стратегічні механізми України в цьому напрямі.

Сьогодні виникла необхідність розробки та реалізації комплексної державної стратегії інформаційного суспільства, що передбачатиме реалізацію механізмів, які спрямовані на розвиток інформаційного суспільства в різних сферах на довгострокову перспективу з багатоканальним та стратегічним далекоглядним баченням.

Дослідження механізмів державного регулювання інформаційного суспільства дозволило створити стратегічні орієнтири його розвитку в Україні на основі сучасних світових тенденцій, тобто здійснити векторний аналіз:

1) інтелектуалізація економіки в інформаційному суспільстві: розвиток концепції економіки знань з підвищенням частки сфери послуг у структурі національної економіки;

2) трансформація ролі науки в інформаційному суспільстві: формування інноваційної системи, що включає інфраструктуру фундаментальної науки та центрів трансферу технологій;

3) модернізація освіти інформаційного суспільства: зміщення основного акценту з засвоєння значних обсягів інформації на оволодіння способами безперервного набуття нових знань;

4) трансформація інститутів влади: зменшення дисбалансу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування;

5) формування культури інформаційного суспільства: гармонійне поєднання культурних традицій та технологічних інновацій.

Таким чином, у статті запропоновано використання сучасних механізмів державного регулювання розвитку інформаційного суспільства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Розвиток інформаційного суспільства в Україні можливий тільки при використанні комплексного підходу зі стратегічним баченням інформатизації суспільства на довгострокову перспективу, з чіткими пріоритетами інформатизації, з координацією наявних соціально-економічних, політичних та соціально-культурних умов. Роз-

робка такого підходу передбачає участь таких гравців, як держава, бізнес та громадянське суспільство, але тільки за наявності політичної волі та реалістичних цілей.

Головним завданням на найближчу перспективу є реалізація механізмів державного регулювання розвитку інформаційного суспільства на основі стратегічних орієнтирів його розвитку в Україні, використовуючи найкращий досвід і практики провідних країн світу, що потребує неперервних досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Данильян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): монографія / В.О. Данильян. — Х.: Право, 2008. — 184 с.

2. Інформаційне суспільство затиснуло в рамки закону [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cedem.org.ua/articles/informatsijne-suspilstvo-zatysnuly-v-ramky-zakonu/>

3. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України: монографія / В.А. Ліпкан, В.А. Залізник. — К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2012. — 304 с.

4. Редька К.Ю. Стратегічні орієнтири розвитку сфери інфокомунікацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://journals.urau.ua/bdi/article/view/150358/149488>.

5. Федоркова І.Н. Сучасне інформаційне суспільство: критичний аналіз / І.Н. Федоркова. — Чернівці: Рута, 2008. — 140 с.

6. Benigar J.R. Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society. — Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986. — 493 p.

7. Carey J. Communication as Culture: Essays on Media and Society. — N.Y.: Unwin/Hyman, 1989. — P. 309.

References:

1. Danylyan, V.O. (2008), *Informatsijne suspil'stvo ta perspektyvy joho rozvytku v Ukraini (sotsial'no-filosofs'kyj analiz)* [Information society and its development prospects in Ukraine (socio-philosophical analysis)], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

2. The official site of Centre for Democracy and Rule of Law (CEDEM) (2007), "The information society has been framed in law", available at: <https://cedem.org.ua/articles/informatsijne-suspilstvo-zatysnuly-v-ramky-zakonu/> (Accessed 1 March 2020).

3. Lipkan, V.A. and Zaliznyak, V.A. (2012), *Systematyzatsiia informatsijnoho zakonodavstva Ukrainy* [Systematization of information legislation of Ukraine], FOPO.S. Lipkan, Kyiv, Ukraine.

4. Redka, K.Y. (2018), "Strategic guidelines for the development of the infocommunication sphere", available at: <http://journals.urau.ua/bdi/article/view/150358/149488> (Accessed 1 March 2020).

5. Fedorkova, I.N. (2008), *Modern Information Society: A Critical Analysis*, Ruta, Chernivtsi, Ukraine.

6. Benigar, J.R. (1986), *Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society*, Harvard University Press, Cambridge, USA.

7. Carey, J. (1989), *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Unwin/Hyman, N.Y., USA.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

О. О. Акімов,
к. держ. упр., доцент, Заслужений економіст України, начальник відділу правового
забезпечення, Національна служба посередництва і примирення
ORCID ID:0000-0002-9557-2276

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.81

СИСТЕМОГЕНЕЗ ОСОБИСТІСНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПСИХОГЕННОМУ ВИМІРІ

O. Akimov,
PhD in Public Administration, Associate professor, Honored Economist of Ukraine,
Head of the legal department, National Mediation and Conciliation Service

SYSTEMOGENESIS OF PERSONAL COMPETENCES IN PSYCHOGENIC MEASUREMENT

У статті здійснено дослідження системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі, оскільки на сьогодні стає актуальним та значущим питання розвитку особистісних компетентностей, у тому числі індивідуальної та групової стійкості в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх психогенних факторів, які перешкоджають ефективному здійсненню державно-управлінської діяльності. Проаналізовано теоретичні та інституційні передумови застосування системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі до державно-управлінської діяльності, зокрема в частині виявлення формуючих чинників.

Визначено, що системогенезно особистісні компетентності в державно-управлінській діяльності доцільно застосовувати комплексно, як у контексті здійснення державно-управлінської діяльності, так і до її складових елементів. Передумовами до дослідження особистісних компетентностей у психогенному вимірі як підходу розвитку, еволюції основних складових її елементів визначено дослідження таких елементів: державно-службова діяльність (професійна діяльність державних службовців), державно-інституційна діяльність (діяльність органів державної влади). Щодо напрямку дослідження державно-службової діяльності запропоновано розкрити професіоналізацію загалом державної служби, професійну компетентність державних службовців, формування специфічного комплексу функцій і професійних стандартів; інституціоналізацію трудових відносин у сфері державної служби; розвиток інститутів індивідуальної професіоналізації тощо. Виявлено проблемні питання формування особистісних компетентностей до здійснення державно-управлінської діяльності у гносеологічному аспекті. Запропоновано можливості застосування окремих методів дослідження державно-управлінської діяльності як системного утворення.

The article studies the systemogenesis of personal competencies in a psychogenic dimension, since today the development of personal competencies, including individual and group sustainability under the influence of external and internal psychogenic factors that impede the effective implementation of public administration, is becoming relevant and relevant. The theoretical and institutional prerequisites for the application of the systemogenesis of personal competencies in the psychogenic dimension in public administration are analyzed, in terms of identifying formative factors.

It has been determined that it is advisable to apply systemically-genetically personal competencies in public administration in a comprehensive manner, both in the context of public administration and in its constituent elements. The prerequisites for the study of personal competencies in the psychogenic dimension as an approach to development, the evolution of its main components are studies of such elements as public service activities (professional activities of public servants), state and institutional activities (activities of public authorities). Regarding the direction of the study of public service activities, we proposed to disclose in general the professionalization of public service, the professional competence of public servants, the formation of a specific set of functions and professional standards; institutionalization of labor relations in the field of public service; development of institutions of individual professionalization and the like. Thus, the systematization of public administration should be considered in the context of such formative factors as: legal factors; functional factors; organizational factors; institutional factors; Competency factors; motivational factors; psychological factors. The problematic issues of the formation of personal competencies in the implementation of public administration in the epistemological aspect are identified. The possibilities of using individual research methods of public administration as a system of education are proposed.

Ключові слова: державно-управлінська діяльність, особистісні компетентності, психогенний вимір, тенденції розвитку, системогенез, публічне управління, державне управління, державна служба.

Key words: public administration, personal competencies, psychogenic dimension, development trends, systemogenesis, public administration, public administration, public service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність процесів систематизації у сфері державного управління, у тому числі державно-управлінської діяльності, їх розвиток, наукове підґрунтя та практична реалізація є важливою умовою розвитку вітчизняної науки публічного управління та адміністрування. Розвиток вітчизняного державного управління на сучасному етапі перебуває на етапі пошуку нових шляхів здійснення ефективної державно-управлінської діяльності, з можливістю пропонування кар'єрного зросту для молодих фахівців, залучення ефективного зарубіжного досвіду, розвитку нових професійних стандартів та формування нових компетентностей для державних службовців. Функціонування та розвиток державно-управлінської діяльності як системного утворення потребує як наукового вивчення, зокрема у контексті методологічного його забезпечення, так і розробки практичних рекомендацій для ефективної її здійснення.

Систематизацію державно-управлінської діяльності доцільно розглядати в контексті таких формуючих чинників: правові чинники; функціональні чинники; організаційні чинники; інституційні чинники; компетентнісні чинники; мотиваційні чинники; психологічні чинники.

Таким чином, проблема дослідження системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі та подальшого розвитку системогенезного підходу до державно-управлінської діяльності, порядку організації органів державної влади обумовлена: відсутністю вра-

хування системогенезних аспектів розвитку загалом публічного управління, у тому числі і державного управління; розвитком вітчизняної практики здійснення державної служби, професійної діяльності державних службовців у системогенезному вимірі; відсутністю систематизованих, комплексних дослідження щодо проблематики застосування системогенезу як парадигми публічного управління загалом і до державного управління зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Актуалізовано заявлену наукову проблематику і питаннями реформування державної служби та державного управління як соціального інституту з врахуванням поточних потреб сьогодення. Адже необхідними на сьогодні є: налагодження процесів комунікації між владою та суспільством, робота у напрямку формування якісних кадрів, підвищення якості адміністративних послуг, розвиток компетентностей державних службовців загалом та зокрема морально-етичні, соціокультурні, науково-пізнавальні та інші складові компетентностей. Систематизація, на перший погляд таких різних проблем, по суті, має єдину мету — ефективно здійснення державно-управлінської діяльності. Тому таким важливим для досягнення високих результатів є розгляд і вирішення усіх зазначених проблемних питань у контексті дієвості державного управління як системного утворення.

Вивченню різних проблем функціонування та розвитку державного управління як системного утворення присвячено праці багатьох вітчизняних дослідників:

О.В. Антонової, В.В. Баштанника, С.А. Дубенко, В.Ю. Захарченка, С.В. Загороднюка, Н.А. Липовської, В.Я. Малиновського, Т.В. Мотренка, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенського, В.М. Олуйка, Т.І. Пахомової, Л.А. Пашко, О.І. Пархоменко-Кучевіл, М.І. Рудакевич, А.С. Сіцинського, С.М. Серьогіна, Ю.П. Сурміна та ін. У переважній більшості досліджень розглядаються базові засади державного управління, державної служби, визначальні основи державно-управлінської діяльності. Питання формування та реалізації інституційності суб'єктів здійснення державно-управлінської діяльності розкриті у працях сучасних дослідників вітчизняної науки — В. Авер'янова, Е. Афоніна, С. Вирового, І. Грицяка, В. Малиновського, О. Оболенського, Г. Ситника та ін.; закордонної науки — В. Парсонса, Г. Колбеча, А. Сміта, Дж. Мілла, В. Данна, Л. Пала, П. Брауна, Л. Ганна та ін.

Проблематика застосування системогенезного підходу виявлена і до окремих елементів державно-управлінської діяльності. До прикладу складним та багатоаспектним є поняття посади державної служби, яке за своїм змістом, наповненням, характеристиками, місцем у системі державної служби та іншими особливостями вчені розкривають за допомогою різноманітних методологічних підходів. Однак на сьогодні залишаються малодослідженими питання дослідження системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі як функціонально-компетенційної складової державно-управлінської діяльності та її місця і ролі у системогенезі державно-управлінської діяльності з позиції функціонування державного управління.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загальною проблемою залишаються дослідження складових системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі як основи державно-управлінської діяльності. Частинами цієї загальної проблеми, які потребують вирішення, є вибір формуючих критеріїв у державно-управлінській діяльності, взаємозв'язки складових елементів державно-управлінської діяльності, формування визначальних факторів розвитку професійної діяльності державних службовців та органів державної влади. Формування концепту системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі дозволяє систематизувати складові системи державно-управлінської діяльності, виявити їх особливості, встановити взаємозв'язки, розкрити розвиток, підвищувати ефективність державно-управлінської діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — обґрунтувати складові системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі як основи державно-управлінської діяльності. Об'єктом даного дослідження є державно-управлінська діяльність. Предметом дослідження є виявлення складових системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі як основи державно-управлінської діяльності.

Для цього поставлені такі завдання: а) виявити складові системогенезу особистісних компетентностей

у психогенному вимірі як основи державно-управлінської діяльності; б) виявити передумови застосування системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі до державно-управлінської діяльності; в) виявити проблеми формування системогенезного підходу до здійснення державно-управлінської діяльності у гносеологічному аспекті; г) окреслити методологічні проблеми дослідження та можливості застосування окремих методів дослідження до системогенезного підходу державно-управлінської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Формування та розвиток професійної діяльності державних службовців як системного утворення потребує як наукового вивчення, зокрема у контексті методологічного забезпечення, так і ефективної реалізації. У роботі заявлений підхід базується на понятті системогенезу (генезис у перекладі з грец. — походження, виникнення) як процесу зародження та розвитку, еволюції систем від нижчих форм до вищих, тлумаченні етапів цієї еволюції [1].

Поводження людей по відношенню один до одного стає усе більше деструктивним. Сьогодні ми розуміємо природу людської агресії з позиції психології, соціології, фізіології, філософії, генетики, конфліктології, психоаналізу краще, ніж колись, втім, людська жорстокість та причини виникнення агресії не зменшилися. Агресія людини/групи людей націлена на те, щоб принести шкоду іншому, а саме рукоприкладство, прямі образи, глузування, приниження, погрози, політичні інтереси, територіальні претензії, що призводить до конфліктів особистісних, професійних, воєнних, політичних. Необхідність врегулювання конфліктів, що супроводжують відносини міжособистісні/суспільні, політичні, залишається ключовою складовою процесу забезпечення безпеки на індивідуальному, груповому, регіональному, державному та наддержавному рівнях. У зв'язку з розпадом СРСР розпочався процес зміни свого лінгвістичного, культурного, релігійного або політичного статусу, а накопичення великого арсеналу озброєння у країнах пострадянського простору призвело до появи нового виду конфліктів суспільних відносин, які вийшли на новий рівень розвитку — збройних зіткнень: карабахський, грузино-абхазський, грузино-південноосетинський, осетино-інгушський, громадянська війна в Таджикистані, чеченська війна, конфлікт у Придністров'ї у результаті яких загинуло понад 200 тис. осіб [2].

Сьогодні і на території України існують "гарячі" та "потенційно-вразливі" точки: 1) міжетнічного протистояння: Північна Буковина, Південна Бессарабія, Закарпаття); 2) воєнних конфліктів на історико-географічних територіях: Крим, Слобожанщина, Донщина, Запоріжжя; 3) заморожений придністровський конфлікт поблизу кордонів України, які створюють потенційну конфліктогенність: спорадичну, перманентну, хронічну, яка націлена на перерозподіл влади, зміну політичної системи, державного устрою.

У зв'язку з вищезазначеним, стає актуальним та значущим питання розвитку особистісних компетентностей, у тому числі індивідуальної та групової стійкості в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх психогенних факторів, які перешкоджають ефективному здійсненню державно-управлінської діяльності. Психогенні фактори впливу на системогенез державно-управлінської діяльності все частіше стають доробком вітчизняних та зарубіжних експертів та науковців з питань публічного управління.

Ф. Ніцше в своїх роботах писав, що оцінити намір або дію як аморальне, ганебне можливо лише в тому випадку, якщо в культурі, свідомості чітко виявлені, окреслені, позначені моральні цінності, які злим вчинком зневажаються. У свою чергу, реально існує зло, живить силу опору тих, хто відстоює добро; гіркий досвід зіткнення зі злом стимулює пошук більш людських, більш комфортних психологічних взаємин між людьми, а здорова мораль повинна прославляти і укріплювати життя, її волю до влади, всяка інша мораль — занепадницька, є симптомом хвороби [3].

Сьогодні існують численні соціологічні, педагогічні і психологічні дослідження, в яких описується тенденція вживати поняття "готовність", як в широкому діапазоні значень, так і у контексті достатньо різнобічного спектру психологічних явищ: готовність до ризику, до діяльності, до праці: М.О. Котик (1989), Т.М. Корнилова (1997), М.І. Крилов (1967), Л.А. Мойсеєнко (1993); готовність до вибору професії, до професійної діяльності: Е.А. Фарапонова (1984), В.І. Виноградов (1996); готовність до політичної діяльності: А.С. Мельничук; готовність до педагогічної діяльності: Н.В. Кузьміна (1975), Д.І. Фельдштейна (1977); психологічна готовність державних службовців в умовах євроінтеграції О.О. Акімов (2013), готовність особистості воїна до бойової діяльності (М.П. Коробейников, 1972), готовність до виконання завдань бойового чергування: С.І. Яковенко (1997), готовність молоді до військової служби: В.В. Шевченко (1999); готовність працівників органів внутрішніх справ до застосування табельної вогнепальної зброї: М.О. Чміль (2007); готовність до подолання корупційного делікту правоохоронців: М.Д. Данчук (2007); готовність до діяльності охоронця, до екстремальних ситуацій, до смерті, до тероризму: Є.В. Тарасова (2011) та т. ін., а також, С. Четвертаков, А. Сафонов, Ю. Молчанова, В. Луговий, В. Князев, В. Куценко, Г. Литвинов, С. Ожегов, Н. Шведова та ін., які розробляли різні питання теорії та практики психології особистості.

Репрезентація наукових досліджень Фрідріха Ніцше, Ендрю Карнегі, Жан-Жака Руссо, Томаса Гоббса, Зигмунда Фрейда, Мойсея Кагана, Конрада Лоренца, Джона Долларда, Леонарда Берковица, Абрама Маслоу, Аристотеля дозволила зрозуміти, що схожі життєві події для різних людей мають зовсім різне значення. Тому визначення потреби в розвиненій психологічній готовності як мети й складової фахової підготовки власної діяльності державних службовців через призму наукового доробку видатних філософів, засновників психоаналізу та соціальних психологів здається нам цікавим та таким, що потребує ґрунтовного дослідження.

Актуальним є розвитку особистісних компетентностей у разі впливу на неї дії зовнішніх/внутрішніх факторів, які заважають формуванню особистісних компетентностей власної діяльності, також допоможе створити ефективну процедуру адаптації державного службовця до специфічних умов державно-управлінської діяльності. Не буває двох людей з однаковим поєднанням психологічних особливостей, тому особа — це передусім жива людина зі своєю гідністю і недоліками. Кожна особа характеризується своєю життєвою позицією, тобто певним відношенням до матеріальних умов життя, до суспільства, людей, до себе самої. Усе це разом характеризує моральне обличчя особи, її соціальні установки. Одні і ті ж обставини можуть призводити до формування різних життєвих позицій. Особа є індивідуальністю, має свій певний характер і темперамент, які тісно пов'язані між собою.

Характер — це основа особи, склада найбільш виражені і взаємопов'язані властивості, що виразно проявляються в різних видах діяльності.

Виробляючи в собі позитивний характер, людина дістає можливість володіти своїм темпераментом, стримувати його прояви, якщо це розходиться з вимогами такту. Коли говорять про людину з хорошим характером, то мають на увазі, що він морально вихований, до певної міри м'який і сердечний по відношенню до людей, здатний до співпраці в колективі і готовий прийти на допомогу.

І навпаки, людина з поганим характером, або так званою важкою вдачею невдоволений іншими, а інші невдоволені ним. Так створюється таке коло стосунків з людьми, внаслідок чого порушується нормальна праця і життя в колективі, виникають конфлікти, які викликають емоційні стреси, ведучі нерідко до захворювань.

Отже, розглянемо, яким чином внутрішні (біологічні, фізіологічні, генетичні, біохімічні) та зовнішні (психологічний біль, фрустрація, атакуюче поведіння, агресія) фактори впливають на формування особистісних компетентностей державних службовців і чи є можливість послабити їх вплив на здійснення державно-управлінської діяльності. Так, біологічні фактори впливу на людину у своїх трудах розглядав Жан-Жак Руссо, який складав провину за соціальне зло не на людську природу, а на суспільство [4].

Томас Гоббс, висвітлював соціальні обмеження як необхідні для приборкання тваринних проявів людської натури, а агресивні спонукання є вродженими й тому неминучими [5].

Зигмунд Фрейд засновник психоаналізу, вважав, що джерело людської агресії — це переорієнтування енергії примітивного потягу до смерті, яке він називав "інстинктом смерті" [6].

Конрад Лоренц вивчав фізіологічні фактори впливу на людину у контексті уміння володіти вродженими механізмами гальмування агресії. К. Лоренца лякала озброєність людини "бійцівським інстинктом" та відсутність засобів його гальмування. Очевидно, що фізіологічні фактори впливають на поведінку людини настільки ж сильно як і виховання на характер, темперамент, а переживання людини взаємозалежні з генетично вибудованою нервовою системою. Агресія є складний поведінковий комплекс: у людському мозку відсутній "центр

контролю агресії", однак є ділянки нервової системи, які відповідають за прояв агресії. У разі активації цих структур мозку ворожість зростає, а дезактивація веде до зменшення ворожості [7].

Моїсей Каган розглядав агресію з позиції генетичного фактору, який вважав, що спадковість впливає на чутливість нервової системи до збудників агресії. Темперамент людини — це те, наскільки ми сприйнятливі й реактивні, яка частково дається нам від народження й залежить від реактивності нашої симпатичної нервової системи [8].

Також на чутливість нервової системи до стимуляції агресії впливає біохімічний фактор, наприклад хімічний склад крові. Так, людей у стані алкогольного сп'яніння легше спровокувати на агресивне поведіння на тлі інтоксикації. Алкоголь підсилює агресивність, знижуючи в людини рівень осудності, послабляючи здатність передбачати наслідки чинених дій, затушовує індивідуальність і знімає заборони. Існують і інші біохімічні впливи: високий рівень цукру в крові та тестостерону, які теж можуть підвищувати агресивність та агресивний прояв людини у відповідь на провокацію.

Отже, з'ясовано, що внутрішні фактори (біологічні, фізіологічні, генетичні й біохімічні) сприяють виникненню агресії, тобто дисбаланс, який виникає всередині системи впливає на психоемоційний стан людини.

Абрахам Маслоу — видатний представник "гуманістичної теорії особи" вважав, що люди — це вкрай свідомі і розумні створення без домінуючих несвідомих потреб і конфліктів і саме цим психологія гуманістичної спрямованості відрізняється від позицій попередніх психоаналітиків, які розглядали людину як істоту з інстинктивними і інтрапсихічними конфліктами та прихильників біхевіоризму, які трактують людей як слухняних та пасивних жертв довкілля. А. Маслоу вважав, що в людині від природи закладені потенційні можливості для позитивного зростання і вдосконалення. У зв'язку з чим, він розташував всі природжені потреби, мотивовані людиною у порядку їх черговості, а саме: а) потреби самоактуалізації: реалізація потенціалу; б) потреби самоповаги: значення, компетентність; в) потреби приналежності і любові: приєднання і прийняття; г) потреби безпеки: довготривале виживання і стабільність; д) фізіологічні потреби: голод, спрага і таке інше [9—11].

Отже, у результаті цієї ієрархії домінуючі людські потреби знаходяться внизу і якщо вони не задоволені, то людина не усвідомлює необхідність реалізації потреб, які знаходяться вище.

Чим вище людина піднімається у цій ієрархії, тим вона індивідуальніша і тим краще демонструє свої людські якості, психічне здоров'я.

Так, на психічне здоров'я впливає такий зовнішній фактор як фрустрація. Джон Доллард писав, що фрустрація завжди веде до прояву агресії та перешкоджає досягненню мети і підсилюється тоді, коли цілеспрямованість людини має сильну мотивацію, коли вона очікує одержати задоволення, але цього не відбувається тобто блокується. Енергія агресії необов'язково направляється на причину, що її викликала. Поступово людина навчається придушувати бажання прямої відплати, особливо коли нестриманість може викликати несхвалення або навіть покарання з боку навколишніх, тобто

фрустрація створює мотивацію для прояву агресії. Страх покарання або осуд за агресію, спрямовану безпосередньо на першопричину фрустрації, може обумовити перенос агресивного удару на іншу мішень або навіть на себе самого [12].

Леонард Берковиц розглядав фрустрацію як роздратування й емоційну готовність реагувати агресивно. Людина дратується більшою мірою, якщо той, хто викликав у нього фрустрацію, мав можливість діяти інакше. У кожному випадку стимули, що асоціюються з агресією, підсилюють агресію. Л. Берковиц вважав, що подібним стимулом є зброя, що перебуває у полі зору людини [13].

Як різновид фрустрації можна розглядати "психологічний біль", який дезорганізує свідомість та діяльність людини. Психологічний біль виникає тоді, коли поріг невдоволеності вищий ніж людина може витерпіти, тобто в умовах негативної соціальної оцінки/самооцінки. Як правило, психологічний біль відчувають акцентовані, емоційно вразливі та фіксовані на своїх відчуттях особистості, у яких: послаблені гальмуючі механізми свідомості на підсвідомість; мають низький рівень культури; не розвинені вольові риси характеру та особи, які мають захворювання, що заважають процес впливу вищих коркових структур на їхню поведінку.

Атакуюче поведіння є надзвичайно сильним збудником агресії людини, тому, на нашу думку, необхідно розглянути, яким чином працює психологія суперника (опонента), який проводить "атаку" у діалозі. За допомогою мовного діалогу, ми вивчаємо характер людини, його темперамент, звички, вивчаємо коло його інтересів.

Головні цілі діалогу: проаналізувати, вивчити, дізнатися, відстояти свою точку зору і перемогти в протистоянні [20]. Якщо немає досвіду в баченні діалогу, то можна бути "атакованим", так і не проаналізувавши свого опонента і не виявити його сильні і слабкі сторони [21]. Або навпаки самому використовувати агресивну тактику ведення діалогу, спрямовану на дестабілізацію противника і як результат здобути швидку перемогу/порузку над суперником — цей етап можна назвати дослідницьким [22].

Наступний етап розвитку діалогу є "синтез", завдяки якому можна створити конкретний образ опонента, і який допоможе оцінити силу його атаки. Третій етап "інтелектуальний" — визначення вразливості опонента та повне усвідомлення ступеню психоемоціональної деструктивності, яку може нанести опонент.

Отже, взаємодія між людьми являє собою складний процес, який не завжди вигідний для всіх учасників взаємодії. Найчастіше людина виходить зі спілкування в стані набагато гіршому, ніж те, з яким спілкування було розпочато [23; 24; 25].

А.Г. Сафронов вважає, що кожна людина несвідомо володіє методами психологічного нападу, але більшість людей володіють також способами психологічного захисту. Автор зводить методи психологічного захисту до трьох базових технік: а) дистанціювання від агресора (закритися в собі, в своїх справах, спробою відволіктися від фрустрації); б) контратака — представляє собою також поширений метод психологічного захисту, але є ймовірність переходу контратаки в скандал; в) психологічна амортизація — переривання мовного

поток з боку атакуючого, порушення його психологічної цілісності [14].

Аристотель вважав, що емоційне порушення несе емоційну розрядку що можливо очищатися (катарсис) від гнітючих емоцій. Пізніше гіпотеза катарсису була розширена й стала містити в собі емоційну розрядку, що досягається не тільки за допомогою споглядання драматичних добутоків, але також шляхом викликання в пам'яті й "проживання" заново минулих подій, через зовнішнє вираження емоцій і через різні дії [15].

А. Маслоу зазначав, що тільки самі люди відповідальні за вибір, який вони роблять, але свобода вибору не гарантує правильності вибору. Самоактуалізація — процес, що включає здоровий розвиток здібностей людей, що б вони могли бути тим, ким можуть бути, а самоактуалізуючі люди — це ті люди, які задовольнили свої дефіцитарні потреби і розвинули свій потенціал настільки, що можуть вважатися вкрай здоровими людьми [16].

Отже, зважаючи на вищевикладене необхідно з'ясувати, як здійснювати відбір людей у систему державного управління, які б могли контролювати фактори, які за певних умов та обставин до їх життя і діяльності спонукають до зміни особистої поведінки і які заважають формуванню готовності до роботи в напружених психологічних умовах: надзвичайних професійних, або життєвих ситуаціях. Схожі життєві події для різних людей мають зовсім різне значення [26]. Саме тому під час відбору людей до державно-службової діяльності у специфічних умовах необхідно використовувати такий значущий діагностичний критерій, як індивідуальна схильність до сприйняття психогенії [27].

Поведінка людини у стресовій ситуації багато в чому залежить від її особистісних особливостей та таких, які на неї впливають, а саме: від умінь швидко оцінювати ситуацію; від навичок миттєвої орієнтації за несподіваних обставин; від вольової зібраності, рішучості, доцільності дій і розвитку витримки; від наявного досвіду поведінки в аналогічних ситуаціях.

Ефективна реалізація змісту управлінської діяльності передбачає наявність у того, хто її реалізує, комплексу відповідних мотивів, знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які б забезпечували успішну взаємодію учасників управлінського процесу (суб'єктів управління) зокрема та результативність загалом. Психологія тлумачить зазначений комплекс як поняття "психологічної готовності особистості" та розглядає його як необхідну та провідну умову здійснення будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності [17].

Структура психологічної готовності до управління може бути представлена мотиваційним, когнітивним, операційним та особистісними компонентами, які є адекватними вимогам, змісту та умовам управлінської діяльності і загалом забезпечують її ефективність, що являє собою визначальною ланкою в системі професійної підготовки спеціалістів для системи державного управління. Остання передбачає необхідність створення певної освітньої системи, спроможної вирішити складні завдання цілісного формування особистості управлінця [18].

У словнику С.І. Ожегова дається таке визначення категорії "готовність" — "стан, при якому все зробле-

но, все готово, для чого-небудь". Отже, "готовність" — це автономна характеристика людини, яка змінюється в ситуаціях, має свій зміст, походження і історію [19].

Отже, існує два підходи до "психологічної готовності" людини: 1) функціональний, який визначає готовність до дії як стан мобілізації всіх фізіологічних систем людини; 2) особистісний, який розглядає готовність як невід'ємний і суттєвий компонент розвитку особистості, а саме: мотиваційний, інтелектуальний, емоційно-вольовий.

Тому у переломні, поворотні моменти життя людини повинна зберегти стійкість визначених своїх параметрів, особливо важливих для її існування, або професійної діяльності, тобто в умовах швидкозмінної, багатогранної соціальної дійсності змінювати свої різні психологічні якості [28]. На нашу думку, "психологічна готовність" — спонукає індивіда до дії виконувати функції в умовах підвищеної ефективної діяльності та запобігає стресу людини [29]. Професіоналізм управлінської діяльності передбачає виконання її функцій спеціально підготовленими спеціалістами з управління, які здатні використовувати психологію управління [30]. Психологічна готовність власної діяльності, а саме — діяльність державного службовця, що саме по собі вже є надзвичайно специфічним, у якого поставлене завдання, а саме- працювати в умовах надзвичайних професійних ситуацій не вкладається, на нашу думку, в рамки схеми, в якій би хоча б одна із вищенаведених науковцями "психологічних готовностей" мала найбільш значуще місце.

Тому слід зазначити, що формування особистісних компетентностей у психогенному вимірі державно-управлінської діяльності включає: визначення особистісних параметрів, критеріїв для їх формування та розвитку; необхідне методичне, організаційне та ресурсне забезпечення; можливості для реалізації особистісних компетентностей та їх розвитку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На підставі здійсненого дослідження відповідно до поставлених мети та завдань можна зробити такі висновки:

Залучення системного підходу до дослідження системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі щодо здійснення державно-управлінської діяльності забезпечило систематизацію функціональних, соціально-психологічних, психогенних, комунікаційних та інших аспектів, що проявляються у процесах здійснення державно-управлінської діяльності як окремої системи. Структурний аналіз складових державно-управлінської діяльності дозволив визначити відношення та зв'язки між основними складовими, з'ясувати суб'єктно-об'єктний склад державно-управлінської діяльності, виокремити розвиток окремих як складових системи, так і загалом державно-управлінської діяльності. Найбільш проявляються у компетенційному контексті зв'язки управління між суб'єктами, та функціональні зв'язки.

Враховуючи суб'єктно-об'єктну складову державно-управлінської діяльності, з'ясовано, що на сьогодні стає

актуальним та значущим питання розвитку особистісних компетентностей, у тому числі індивідуальної та групової стійкості в умовах впливу зовнішніх та внутрішніх психогенних факторів, які перешкоджають ефективному здійсненню державно-управлінської діяльності. Крім того, теоретичні підходи до професійного навчання державних службовців в частині розвитку особистісних компетентностей у психогенному вимірі; розвитку особистісно-компетентнісних характеристик як основи системогенезу державно-управлінської діяльності; в частині удосконалення оцінювання компетентностей державних службовців як одного з чинників розвитку системогенезу державно-управлінської діяльності. Доведено, що одними з необхідних умов формування системогенезу особистісних компетентностей у психогенному вимірі мають бути ознаки системних утворень, їх функціонування та розвиток. Тому застосування системогенезу особистісних компетентностей є актуальним напрямом дослідження зазначеної проблематики з позиції динаміки та розвитку загалом публічного управління. Систематизація процесів державно-управлінської діяльності, передумов до її виникнення (правових, організаційних, функціональних, психологічних та інших), забезпечення їх діяльності, принципів здійснення державно-управлінської діяльності, здійснення її оцінки, формування кадрової політики та інші елементи системи державно-управлінської діяльності становить теоретико-методологічну основу для формування системогенезу як парадигми державно-управлінської діяльності.

Література:

1. Словник системного аналізу проблем державного управління. — Київ: вид-во НАДУ при Президентові України, 2006. — С. 71 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/f4a14404-2b5a-4031-968c-c95c5a50b4c5.pdf.
2. Розпад СРСР. Офіційний сайт <<http://znai-mo.com.ua>>
3. Ницше Ф. К генеалогии морали. (1887). Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 2. М.: Мысль. 1990. 407 — 524.
4. Руссо Ж.-Ж. Пед. соч. М.: Т. 1. 27.
5. Гоббс Т. Левиафан. Соченение. 1965. М.: Т.2.
6. Фрейд А. (1993). Психология "Я" и защитные механизмы. Инфра-М.]. Фрейд З. (1998). Вступ до психоаналізу. К.: Основи, С. 709.
7. Лоренц К. Агрессия. М.: Прогресс. 1994. 276.
8. Каган М.С. Мир общения. Проблема межсубъективных отношений. М.: Политиздат. 1988. 335.
9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. СПб. В 2-х томах. 2003. 432.
10. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. В 2-х томах. 2002. С. 480.
11. Четвертаков С.А. Иерархия потребностей по Маслоу — общая теория мотивации для социологии. Электронный ресурс <<http://sergeychet.narod.ru/motiv.html>>.
12. John Dollard, J.W. Doob, N.E. Miller, O.H. Mower, R.R. Sears (1939). "Frustration and Aggression". Yale University Press.
13. Берковиц Л. (2001). Агресія. К.
14. Сафронов А.Г. Мы атакуем — нас атакуют. Теория и практика психологического айкидо. Электронный ресурс. <<http://www.psychology-online.net/articles/doc-930.html>>
15. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. М.: 1976. Т. 4. 153.
16. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности СПб.: Питер, 2009, 3-е издание. 608.
17. Молчанова Ю. (2004). Теоретичні основи впровадження психолого-управлінського консультування в державних установах та організаціях. Вісн. НАДУ. № 4. 60 — 67.
18. Луговой В., Князев В., Куценко В., Литвинов Г. (2001). Проблемы та пріоритети удосконалення добору, розстановки і підготовки кадрів державного управління в Україні. Вісн. УАДУ. № 4.
19. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М.: Азбуковник. 1999. 944.
20. Акімов О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні / О.О. Акімов // Державне управління: теорія та практика. — 2014. — № 1. — С. 181—188.
21. Акімов О.О. Концепт системогенезу професійної діяльності державних службовців / О.О. Акімов // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 23. — С. 133—138.
22. Акімов О.О. Функціональні чинники системогенезу професійної діяльності державних службовців / О.О. Акімов // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 24. С. 68—74.
23. Акімов О.О. Робастність системи професійної діяльності державних службовців: системогенезний контекст / О.О. Акімов // Інвестиції: практика та досвід. 2019. — № 5. — С. 104—109.
24. Кринична І.П. Компетенційний підхід до професійної діяльності публічних службовців в умовах євроінтеграції / І.П. Кринична, О.О. Акімов // Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр. / К.О. Ващенко, С.М. Серьогін, Є.І. Бородін, Н.А. Липовська, Н.Г. Сорокіна [та ін.]; за заг. ред. С.М. Серьогіна. — Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. — С. 132—143.
25. Акімов О.О. Системогенез професійної діяльності державних службовців / О. О. Акімов // Теорія та практика публічної служби: матеріали наук.-практ. конф., 21 грудня 2018 р., Дніпро / За заг. ред. С.М. Серьогіна. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2018. — С. 5—7.
26. Акімов О.О. Концепт системогенезу діяльності державних службовців в контексті управління соціальним і гуманітарним розвитком / О.О. Акімов // Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: матеріали XII регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (30 листопада 2018 р.) / За заг. ред. О.Б. Кіреєвої. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2018. — С. 14—17.
27. Акімов О.О. Соціально-психологічний складник у системогенезі професійної діяльності державних службовців / О.О. Акімов // Публічне адміністрування: теорія та практика. — 2018. — Вип. 2 (20). — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-02\(20\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-02(20)/index.html).
28. Акімов О.О. Професійні компетенції державних службовців як чинник модернізації вищої освіти / О.О. Акімов // Публічне урядування. — 2016. — № 1. — С. 189—199.

29. Акімов О.О. Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 12. — URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1571> (дата звернення: 26.02.2020).

30. Акімов О.О. Функціонально-компетенційна складова державно-управлінської діяльності: зміст та джерела наповнення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 1. — URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1574> (дата звернення: 26.02.2020).

References:

1. NADU under the President of Ukraine (2006), "A glossary of a systemic problem concerning management", [Online], available at: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/f4a14404-b5a-4031-968c-c95c5a50b4c5.pdf (Accessed 19 Jan 2020).
2. znaimo.com.ua (2020), "The collapse of the USSR", available at: <http://znaimo.com.ua> (Accessed 25 Feb 2020).
3. Nytshe F. (1990), K henealohyy moraly. (1887). Nytshe F. Sochyneniya v 2 t. [To the genealogy of morality. (1887). Nietzsche F. Works in 2 volume], Mysl', Moscow, Russia.
4. Russo, Zh.-Zh. (1960), Ped.soch. [Pedagogical works], Moscow, Russia.
5. Hobbs, T. (1965), Levyafan [Leviathan], Moscow, Russia.
6. Frejd, A. (1993), Psykholohiya "Ya" y zaschytnye mekhanizmy [Psychology "I" and defense mechanisms], Ynfra-M, Moscow, Russia.
7. Lorents, K. (1994), Ahressiya [Aggression], Prohress, Moscow, Russia.
8. Kahan, M.S. (1988), Myr obscheniya. Problema mezhsob'ektyvnykh otnosheniy [The world of communication. The problem of intersubjective relations], Polytyzdat, Moscow, Russia.
9. Maslou, A. (2003), Dal'nye predely chelovecheskoj psykhyky [The far reaches of the human psyche], St.Petersburg, Russia.
10. Maslou, A. (2002), Motyvatsiya y lychnost' [Motivation and personality], St.Petersburg, Russia.
11. Chetvertakov, S.A. (2018), "Maslow's hierarchy of needs — a general theory of motivation for sociology", available at: <http://sergeychet.narod.ru/motiv.html> (Accessed 25 Feb 2020).
12. Dollard, J. Doob, J.W. Miller, N.E. Mower, O.H. and Sears. R.R. (1939), Frustration and Aggression, Yale University Press, New Haven, USA.
13. Berkovyts, L. (2001), Ahresiia [Aggression], Kyiv, Ukraine.
14. Safronov, A.H. (2008), "We attack - they attack us. Theory and practice of psychological aikido", available at: <http://www.psychology-online.net/articles/doc-930.html> (Accessed 25 Feb 2020).
15. Arystotel'. (1976), Sochyneniya [Works], Moscow, Russia.
16. Kh'ell, L. and Zyhlér, D. (2009), Teoryy lychnosti [Theories of personality], Pyter, St.Petersburg, Russia.
17. Molchanova, Yu. (2004), "Theoretical bases of introduction of psychological-managerial consulting in

state institutions and organizations", Visn. NADU, vol. 4, pp. 60—67.

18. Luhovyj, V. Kniaziev, V. Kutsenko, V. and Lytvynov, H. (2001), "Problems and priorities for improving the selection, placement and training of public administration in Ukraine", Visn. UADU, vol. 4.

19. Ozhegov, S.Y. and Shvedova, N.Yu. (1999), Tolkovyj slovar' russkogo iazyka [Explanatory dictionary of the Russian language], Azbukovnyk, Moscow, Russia.

20. Akimov, O.O. (2014), "Psychological aspects of corruption in public administration", Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka, [Online], vol. 1, pp. 181-188, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23 (Accessed 19 Jan 2020).

21. Akimov, O. (2018), "The concept of the system genesis of the professional activities of public servants", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 133—138.

22. Akimov, O. (2018), "Functional factors of the system genesis of the professional activities of civil servants", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 24, pp. 68—74.

23. Akimov, O. (2019), "The robustness of the system of professional activity of public employees: systemogenetical context", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 5, pp. 104—109.

24. Krynychna, I.P. and Akimov, O.O. (2017), "Competent approach to professional activity of public servants in the context of European integration", Publichna sluzhba: systemna paradygma [Public service: a systemic paradigm], DRIDU NADU, Dnipro, Ukraine, pp. 132-143.

25. Akimov O.O. (2018), "Systemogenesis of the professional activities of public servants". Materials of scientific and practical. conf. [Theory and practice of public service], Dnipro, Ukraine, 21 December.

26. Akimov, O.O. (2018), "The concept of a systemic system of civil servants in the context of social and humanitarian development management". Materials of the Khll region. scientific and practical. conf. by international participation. [Problems of managing social and humanitarian development], Dnipro, Ukraine, 30 November.

27. Akimov, O.O. (2018), "Socio-psychological component in the systemogenesis of the professional activities of public servants", Public Administration: Theory and Practice, [Online], Issue. 2 (20). available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-02\(20\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-02(20)/index.html) (Accessed 19 Jan 2020).

28. Akimov, O.O. (2016), "Professional competencies of public servants the factor of modernization of education", Public administration, vol. 1, pp. 189—199.

29. Akimov, O.O. (2019), "The main principles of public administration in the systemogenesis dynamics", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennya ta rozvytok, [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1571> (Accessed 26 Feb 2020).

30. Akimov, O. (2020), "Functional-competent component of state-management activity: content and sources of filling", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennya ta rozvytok, [Online], vol. 1, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1574> (Accessed 26 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 27.02.2020 р.

О. В. Медведчук,
к. держ. упр., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2795-8193

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.89

РЕФОРМУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВАЦІЙ

O. Medvedchuk,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

REFORMING THE CONSTRUCTION INDUSTRY: PRACTICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING LEGISLATIVE INNOVATIONS

За результатами комплексного аналізу норм Закону України від 17 жовтня 2019 року № 199-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва", що набрали чинності на першому етапі його впровадження, виявлено особливості застосування новацій щодо: запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва; посилення безстроковості технічних умов для проектування об'єктів; удосконалення правового регулювання з питань створення і ведення містобудівного кадастру; здійснення архітектурної діяльності іноземцями; дотримання строків надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування; реклами об'єктів будівництва тощо. Попри загалом позитивну спрямованість означених змін, виявлено ризики та вади правового регулювання будівництва, серед яких: труднощі правозастосування правових норм, пов'язані з надмірним ускладненням положень щодо набрання ними чинності; негативні наслідки швидкого розгляду і прийняття Верховною Радою законопроектів, що призводить до виникнення правових колізій, прогалин і неузгодженостей; випадки неефективного регулювання. Розроблено пропозиції щодо удосконалення містобудівного законодавства.

The paper proves that improving a legal mechanism for public administration in construction is one of preconditions to construction industry growth. The comprehensive review of the Law of Ukraine of October 17, 2019 No. 199-IX On Amendments to Certain Legislative Acts on Improving the Administrative Services Procedure in the Field of Construction and the Launch of a Unified State Electronic System in the Field of Construction, which came into effect at the first stage of its implementation (December 01, 2019 and January 01, 2020), demonstrated features of the application of innovations in as follows: introducing a unified state electronic system in construction and its components (Register of construction activity, the user's electronic account, the electronic system portal); strengthening the open-ended duration of engineering specifications for designing construction projects; improving regulation on launch and maintenance of the urban cadastre; performing architectural activity by foreigners; complying with the terms of providing administrative services by local governments; advertising of construction projects, etc. Despite the generally positive nature of these changes, the risks and drawbacks of the regulation in construction were identified, including as follows: difficulties in enforcing legal rules due to the excessive complexity of the provisions on their entry into force; negative consequences of an expeditious review and adoption of bills by the Verkhovna Rada, which leads to a conflict of laws, gaps and inconsistencies; inefficient regulation. The paper contains proposals aimed to improve the urban planning legislation,

including alternatives to legal regulation over the performance of architectural activity by foreigners and stateless persons in Ukraine and on the monitoring of compliance with the requirements for advertising of construction projects. This paper examines the mechanisms for ensuring the implementation of laws adopted by the Verkhovna Rada. It establishes that with the amendments to the Rules of Procedure of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the implementation management of the adopted legislative acts of Ukraine is entrusted to the central executive bodies, which significantly enhances their role and, at the same time, strengthens the responsibility on these issues. The paper proves that a successful implementation of the Law No. 199-IX requires making timely amendments to the applicable acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine and relevant ministries, conducting public awareness and sensitization campaigns, particularly amendments based on scientific research and generalization of the features of the new procedure for legal regulation of construction.

Ключові слова: будівництво, містобудування, законодавство, нормативно-правові акти, державне управління.

Keywords: construction, urban development, legislation, regulatory acts, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Будівельна спільнота активно обговорює Закон України № 199-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва" прийнятий 17 жовтня 2019 року [1]. Це великий за обсягом, складний, багатоаспектний і, певною мірою, неоднозначний документ. Зміни, що вносяться до 24-х законодавчих актів України, набирають чинності у сім етапів. Окремі норми та цілі статті у певні відрізки часу не застосовуються, а завершити реформування планується аж через два роки після набрання чинності цим Законом.

Потребують висвітлення основні новації цього Закону, що набрали чинності на перших етапах його реалізації, а також інструменти державного управління будівництвом, удосконалення яких передбачено. Аналіз практики застосування правових норм може бути корисним не лише широкому загалу учасників будівництва, але й при підготовці підзаконних актів органами влади, та сприятиме кращому розумінню і застосуванню законодавчих змін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Правові проблеми реформування містобудівного законодавства вивчали О. Марушева, Ю. Прав, А. Гаврилов, І. Власенко. Технічне регулювання у будівництві стало предметом дослідження Д. Барзиловича та І. Лагунової. Вагомий внесок у розвиток означених питань внесли дослідники Наукової школи управління ризиками при будівництві та експлуатації об'єктів нерухомості під керівництвом О. Непомнящого, утвореної при Міжрегіональній академії управління персоналом. Однак темп законодавчих змін вимагає наукового аналізу й узагальнення нових законодавчих актів України, пов'язаних з реформою у будівництві, яким присвячено цю статтю.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз законодавчих новацій щодо шляхів розв'язання назрілих проблем регулюван-

ня будівництва в Україні та розроблення практичних рекомендацій з удосконалення містобудівного законодавства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході проведеного аналізу українського законодавства у галузі будівництва вітчизняними вченими встановлено, що воно не завжди відповідає європейським вимогам, адже все ще містить норми, які регламентують не відкритий ринок, а командно-адміністративну економіку [2, с. 138]. Тож можна стверджувати, що подальше конструктивне реформування в означеній сфері є необхідним.

Основні новації Закону № 199-IX [1], який є ключовим реформаторським законодавчим актом у галузі будівництва, прийнятим Верховною Радою України IX скликання, вважаємо за доцільне висвітлити за етапами набрання чинності його норм (в рамках публікації розглянуто два етапи: 1 грудня 2019 року та 1 січня 2020 року).

Насамперед, як зазначено у пункті 1 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" [1], з 1 грудня 2019 року набрав чинності власне весь Закон. Однак у разі детального вивчення встановлено, що частка норм, які набрали чинності і застосовуються з 1 грудня 2019 року, є незначною та, без урахування самих прикінцевих положень, складає менше 2% від загального обсягу тексту Закону. Водночас низка норм і цілих статей, які набрали чинності, відповідно до пунктів 2—8 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" мають часові обмеження щодо застосування. Зокрема, у Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності" [3] у певні періоди не застосовуються:

— з 1 грудня 2019 р. по 30 листопада 2020 р. статті — з 22-1 по 22-4, 26-1, 26-2, 26-4;

— з 1 грудня 2019 р. по 29 лютого 2020 р. — статті 26-3 та 26-5;

— з 1 березня 2020 р. по 30 листопада 2021 р. — абзаци одинадцятий-вісімнадцятий частини третьої статті 37, абзац третій частини третьої та частина четверта статті 39-3;

— з 1 червня 2020 р. по 30 листопада 2020 р. — абзаци п'ятий та шостий частини шостої статті 37, абзац

дев'ятнадцятий частини першої статті 41, абзаци одиннадцятий та чотирнадцятий частини четвертої статті 41-1; — з 1 серпня 2020 р. по 30 листопада 2020 р. — пункт 11 частини п'ятої статті 29;

— з 1 грудня 2020 р. по 30 листопада 2021 р. — пункт 2 частини восьмої статті 31, пункт 2 частини дев'ятої статті 36, друге речення абзацу третього частини другої та пункт 2 частини четвертої статті 39.

Крім того, абзац другий частини першої статті 27 Закону України "Про архітектурну діяльність" [4] у частині включення до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва осіб, які мають відповідний кваліфікаційний сертифікат або отримали сертифікат за напрямом професійної атестації в органах з сертифікації персоналу, акредитованих відповідно до закону, не застосовується з 1 березня 2020 р. по 30 листопада 2020 р.

Як бачимо, обраний авторами Закону спосіб введення в дію законодавчих новацій є не зовсім типовим у рамках нормопроєктувальної техніки, то ж розібратися, що і коли застосовується, не так просто. Ситуація ускладнюється ще й тим, що в інформаційній базі "Законодавство України" на сайті Верховної Ради, яка для багатьох користувачів є основним джерелом правової інформації, текст статей, які у ті чи інші періоди часу не застосовуються, нічим не відрізняється від чинних і введених у дію норм, а посилання на відповідний пункт Закону № 199-IX під заголовком статті проблему не вирішує. У системі ЛІГА:ЗАКОН інформація представлена дещо краще. Тут, принаймні, замість відсилання до пункту Закону № 199-IX прямо вказано строки початку застосування правових норм, хоча сам їх текст, як і в попередньому випадку, виглядає так само, як і чинні та діючі норми. Тож у найближчі кілька років у Законі України "Про регулювання містобудівної діяльності" слід уважно читати не лише основний текст (статті та їх частини), але й примітки дрібним шрифтом, наведені у дужках, щодо особливостей їх застосування.

За результатами якісного контент-аналізу встановлено, що загалом (але не виключно) відтерміновано норми щодо:

1) запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (далі — ЄДЕС): основні норми не застосовуються до 30 листопада 2020 року; вимоги щодо формування через таку систему містобудівних умов і обмежень забудови земельної ділянки, технічних умов та змін до них, відображення геопросторової інформації з використанням картографічної основи Державного земельного кадастру, електронної інформаційної взаємодії з автоматизованою системою виконавчого провадження — до 30 листопада 2021 р.; відображення матеріалів технічної інвентаризації — до 30 листопада 2021 р., а внесення раніше виготовлених інвентаризаційних справ до ЄДЕС — до 30 листопада 2022 р.);

2) запровадження ідентифікатора об'єкта будівництва (не застосовується до 30 листопада 2020 р.);

3) присвоєння адрес об'єктам нерухомого майна (основні норми не застосовується до 29 лютого 2020 р., а особливості присвоєння, коригування адреси після запровадження електронної системи щодо об'єктів, право на виконання будівельних робіт щодо яких отримано до запровадження такої системи — до 30 листопада 2020 р.).

Перейдемо до змісту норм, які набрали чинності з 1 грудня 2019 р.

Щодо запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Хоча норми щодо безпосереднього запровадження ЄДЕС починають діяти лише через рік, запровадження цієї системи є основою Закону, що розглядається, а пункти Прикінцевих положень щодо її формування вже набрали чинності і застосовуються. ЄДЕС утворюється як складова містобудівного кадастру і складається з:

- 1) Реєстру будівельної діяльності (створення, збирання, накопичення, обробка, захист, облік інформації);
- 2) електронного кабінету користувача (взаємодія між фізичними та юридичними особами, державними органами, органами місцевого самоврядування, центрами надання адмінпослуг, а також отримання послуг);
- 3) порталу електронної системи (оболонка для доступу і взаємодії).

Передбачається, що ЄДЕС має містити всю інформацію, необхідну для здійснення будівництва, та взаємодіє з усіма необхідними електронними реєстрами і базами, а внесені до неї відомості є достовірними і можуть бути використані під час вирішення спорів.

Виключно в електронній формі подаватимуться документи щодо об'єктів класу наслідків СС2 та СС3 для:

- отримання вихідних даних (містобудівних умов та обмежень і технічних умов);
- експертизи проектної документації;
- оцінки впливу на довкілля;
- отримання права на виконання підготовчих та будівельних робіт;
- погодження обґрунтованих відхилень від будівельних норм;
- сертифікації енергетичної ефективності;
- прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів;
- технічної інвентаризації;
- присвоєння, зміни, коригування, анулювання адреси об'єкта нерухомого майна;
- обстеження інженерних систем будівлі.

За твердженням О. Марушевої, запровадження Єдиної державної електронної системи визначить подальші напрями нововведень, а підвищення ефективності запроваджених змін у межах реалізації положень Закону можна спостерігати вже на перших етапах, що дозволяє забезпечити скорочення строків надання адміністративних послуг у сфері будівництва, сприяє підвищенню якості їхнього надання, зниженню корупційних ризиків при наданні таких послуг [5, с. 15].

Щодо посилення безстроковості технічних умов. Перше речення абзацу першого частини сьомої статті 30 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" доповнено словами "або підприємства, установи та організації, які надали такі технічні умови" [3]. Отже, вимоги щодо безстроковості технічних умов для проектування об'єктів будівництва посилено: тепер вони є чинними до завершення будівництва об'єкта незалежно не лише від зміни замовника, як вимагалось і раніше, але й від зміни підприємства, установи та організації, яка їх надала.

Слід зазначити, що, попри позитивну роль, безстроковість технічних умов спричиняє певні ризики. Адже

за тривалого строку будівництва умови підключення до інженерних мереж можуть суттєво змінитися. Та й "резервування" обсягів і точок підключення, наданих у технічних умовах для об'єктів, які роками не споруджуються, створює проблеми, що породжує нові законодавчі ініціативи з обмеження такої безстроковості.

Щодо містобудівного кадастру. Статтю 22 Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" [3] доповнено кількома, подекуди непримітними, але дуже важливими нормами.

Перше. Установлено, що складовою частиною містобудівного кадастру є Єдина державна електронна система у сфері будівництва. Радую, що законодавці не стали запроваджувати ще одну електронну систему, як це часто трапляється, а імплементували її до містобудівного кадастру. Це має стимулювати формування містобудівного кадастру на всіх рівнях та сприятиме налагодженню інформаційної взаємодії містобудівного кадастру, Державного земельного кадастру, інших кадастрів, реєстрів і баз даних.

Друге. Змістовне наповнення містобудівного кадастру доповнено даними про будівельну діяльність, що є необхідним для внесення до нього всієї інформації Реєстру будівельної діяльності, що є складовою частиною ЄДЕС.

Третє. Передбачено можливість ведення містобудівного кадастру не лише уповноваженими органами містобудування та архітектури, які можуть утворювати для цього служби містобудівного кадастру, але й іншими суб'єктами, визначеними цим Законом. Відмітимо, що дані ЄДЕС як складової містобудівного кадастру можуть зберігатися у Міністерстві розвитку громад та територій, Міністерстві цифрової трансформації і в його державного підприємства, яке буде визначено технічним адміністратором ЄДЕС, та у саморегулювальних організаціях у сфері архітектурної діяльності. В інших державних органах, органах місцевого самоврядування та державних підприємствах такі дані можуть зберігатися лише за рішенням Уряду.

Четверте. Передбачено можливість фінансування робіт зі створення містобудівного кадастру не лише за рахунок відповідних бюджетів, але й за кошти міжнародної технічної та/або поворотної або безповоротної фінансової допомоги міжнародних організацій. Безумовно, такий амбітний план як запровадження ЄДЕС потребуватиме значних фінансових ресурсів. Враховуючи слабкі темпи формування містобудівного кадастру, зокрема, через брак коштів, фінансова допомога не буде зайвою.

Про здійснення архітектурної діяльності іноземцями. Донедавна частина друга статті 20 Закону України "Про архітектурну діяльність" [4] передбачала, що на території України іноземці та особи без громадянства, які не отримали відповідний кваліфікаційний сертифікат, можуть виконувати роботи, визначені статтею 19 цього Закону, та брати участь у розробленні містобудівної документації, здійснювати проектування об'єктів архітектури, розробляти робочу документацію для будівництва лише на підставі договорів з суб'єктами підприємницької діяльності, які мають ліцензію на виконання окремих видів господарської діяльності у будівництві або із фахівцями, які мають кваліфікаційний

сертифікат. З 1 грудня 2019 року слова "з суб'єктами підприємницької діяльності, які мають ліцензію на виконання окремих видів господарської діяльності у будівництві" виключено. Тож означені особи можуть на території України працювати лише "на підставі договорів із фахівцями, які мають кваліфікаційний сертифікат". Про які договори йдеться — залишається незрозумілим, так само як і спосіб практичної реалізації цієї норми.

Виходячи з міжнародного досвіду, можемо запропонувати різні варіанти вирішення цього питання. Так, іноземці, які мають намір виконувати роботи, щодо яких встановлено персональну відповідальність, можуть на власний вибір пройти професійну атестацію відповідно до Закону України "Про архітектурну діяльність", або ж підтвердити свою кваліфікацію шляхом отримання:

— сертифіката, виданого на території іноземної держави акредитованим органом із сертифікації персоналу в рамках договору про взаємне визнання сертифікатів, укладеного Національним агентством з акредитації України;

— Європейської професійної карти, виданої за відповідною професією згідно з Директивою 2005/36/ЄС про визнання професійних кваліфікацій [6].

Однак практична реалізація таких підходів потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Про дотримання строків надання адмінпослуг. За визначенням вітчизняних вчених, основними тенденціями вдосконалення державного регулювання у будівництві є: дерегуляція підприємницької діяльності; децентралізація управління будівництвом; акцент на регіональний розвиток і розвиток місцевих громад; перехід від функціонального до проектного управління тощо [7, с. 154]. Означене вимагає якісного надання адміністративних послуг, насамперед, органами місцевого самоврядування. Однак на практиці строки надання адмінпослуг іноді не узгоджуються із порядком діяльності виконавчих органів рад.

Так, відповідно до частини першої статті 53 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [8] засідання виконавчого комітету рад скликаються в міру необхідності, але не рідше одного разу на місяць. Законом № 199-ІХ установлено, що повноваження, пов'язані з наданням адміністративних послуг, здійснюються виконавчим комітетом сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради у визначений законом строк [1].

Також розширено можливості прийняття рішення місцевими радами про розмежування повноважень між її виконавчим комітетом, відділами, управліннями, іншими виконавчими органами ради та сільським, селищним, міським головою (у тому числі з метою забезпечення надання адміністративних послуг у строк, визначений законом) в межах повноважень, наданих законом.

І, врешті, внесено зміни до Закону України "Про доступ до публічної інформації" [9], якими дозволено не застосовувати до проектів рішень органів місцевого самоврядування, спрямованих на надання адміністративних послуг, вимоги щодо їх оприлюднення не пізніше як за 20 робочих днів до дати розгляду, якщо це призведе до порушення встановленого законом строку надання відповідної адміністративної послуги. Наскільки ці зміни будуть дієвими — покаже практика надання

адміністративних послуг органами місцевого самоврядування.

Через два місяці з дня набрання чинності Законом № 199-IX, тобто 1 лютого 2020 року, запроваджена лише одна новація (пункт 9 розділу I Закону № 199-IX), і стосується вона питань реклами.

Зміни до Закону України "Про рекламу". Верховною Радою IX скликання лише за пів року зміни до Закону України "Про рекламу" [10] вносилися шість разів. То ж реформування, передбачене Законом № 199-IX, не можна розглядати без короткого історичного експерсу.

Вперше стаття 25-1, що регулює рекламу об'єктів будівництва, а також відповідні положення у статті 8 Закону України "Про рекламу", які дозволяли рекламу новобудов виключно при наявності необхідних ліцензій та дозволів, з'явилися ще у 2008 році [11]. Пізніше ці положення було удосконалено: встановлено заборону розповсюджувати рекламу про спорудження житлового будинку з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, ще й без документа про право власності або користування земельною ділянкою.

Верховна Рада України у 2019 році знову повернулася до цього питання. Прийнятий 2 жовтня Закон України № 139-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності" [12], вирішуючи комплексно питання щодо удосконалення ліцензійних процедур, не оминув увагою і проблеми реклами нерухомості. Відповідні норми в законі систематизовано та уточнено. То ж після набрання ними чинності, що очікується через шість місяців з дня опублікування (18 квітня 2020 року), реклама об'єктів незавершеного будівництва, які споруджуються з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, дозволятиметься лише за наявності у замовника:

- права власності або користування земельною ділянкою;
- документів, що дають право на виконання будівельних робіт відповідно до Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності";
- ліцензії на провадження господарської діяльності для об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів із середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками.

Крім того для реклами житлових будинків, де кошти залучаються з використанням фінансово-кредитних механізмів, вимагається інформація про ліцензію управителя фонду фінансування будівництва або свідоцтво про реєстрацію випуску цільових облігацій.

Тепер повернемося до Закону № 199-IX, який було прийнято 17 жовтня 2019 року, тобто, всього лише через 2 тижні після прийняття Закону № 139-IX, і яким також внесено зміни до відповідних статей закону "Про рекламу". Зокрема, не змінюючи назву статті 25-1, яка стосується об'єктів будівництва, будівель, приміщень будь-якого призначення, Закон № 199-IX зводить зміст статті виключно до регулювання реклами об'єктів житлового будівництва [1]. Крім того, замість деталізованих вимог до документів, які є обов'язковими при рекламі об'єктів із залученням коштів через фінансово-

кредитні механізми, з'явилася відсилочна норма: така реклама дозволяється "за умови, якщо залучення коштів фізичних та юридичних осіб (у тому числі в управлінні) для спорудження таких об'єктів здійснюється відповідно до частини третьої статті 4 Закону України "Про інвестиційну діяльність". І третє — зобов'язання вказувати у рекламі ідентифікатор об'єкта будівництва в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (для об'єктів, щодо яких набуто право на виконання будівельних робіт після запровадження ЄДЕС).

Не будемо зупинятися на детальному розгляді означених змін, оскільки їм судилося коротке існування: набравши чинності 1 лютого 2020 року, норми, внесені до Закону України "Про рекламу" Законом № 199-IX, вже 17 квітня втратять чинність та будуть замінені редакцією, визначеною Законом № 139-IX.

Тобто бачимо результат негативних наслідків швидкого розгляду і прийняття Верховною Радою законопроектів, коли під час внесення змін не враховуються закони, прийняті напередодні. Водночас виникають правові колізії, прогалини і неузгодженості, що ускладнюють правозастосування.

Водночас слід визнати, що наведені вади — не єдина проблема правового регулювання реклами об'єктів нерухомості, зокрема житла. Як свідчить практика, коригування статті 25-1 та відповідних положень статті 8 Закону України "Про рекламу" не має практичного результату, оскільки на сьогодні в Україні відсутній орган, який би контролював їх виконання.

Контроль за дотриманням законодавства України про рекламу здійснюють у межах своїх повноважень органи, визначені статтею 26 Закону України "Про рекламу" [10], серед яких зазначено і центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах будівництва, архітектури, — щодо спорудження житлового будинку. Чому ж Мінрегіон не контролює рекламу нерухомості, принаймні, як визначено цією статтею — житлової? Відповідь лежить у площині розподілу функцій між органами влади та в нормах загального законодавства у сфері державного контролю і нагляду.

Відповідно до статті 19 Конституції України [13], органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Водночас, як відомо, органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються виключно законами.

Міністерство розвитку громад та територій України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах будівництва, містобудування й архітектури, відповідно до закону не наділене функціями зі здійснення державного контролю за господарською діяльністю, не має визначених законом процедур та посадових осіб, які б такі функції здійснювали. То ж є нагальна необхідність внесення змін до статті 26 закону про рекламу в частині визначення контролюючого органу у цій сфері.

Такі повноваження, на нашу думку, можуть бути покладені на місцеві органи архітектури, як це було до внесення змін у Закон України "Про рекламу" у 2012 році, або ж на Держпродспоживслужбу — центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, яка опікується питаннями щодо захисту прав споживачів усіх інших видів реклами.

Про механізми забезпечення виконання прийнятих законів. Відповідно до пункту 11 розділу II Закону № 199-IX Кабінет Міністрів України протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Законом мав забезпечити затвердження Плану заходів щодо створення та запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва. Це важливий крок з імплементації Закону, який не можна оминати увагою.

Необхідність затвердження такого плану не викликає сумніву, адже створення ЄДЕС вимагає цілого комплексу заходів, що передбачають як прийняття низки нормативно-правових актів Уряду і міністерств, необхідних для забезпечення виконання Закону № 199-IX, так і дій технічного характеру, яких потребує розроблення, впровадження та забезпечення функціонування нової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Плануючи публікацію, сподівались проаналізувати вже затверджений план. Так не сталося, документ досі відсутній. Зрозуміло, у будь-якому разі розпорядження Уряду буде прийнято, як того вимагає закон. Однак безліч питань та нагальна необхідність у їх врегулюванні на рівні підзаконних актів вимагають критичного аналізу механізмів реалізації прийнятих законів взагалі, особливо враховуючи зростання їх кількості.

Донедавна забезпечення імплементації прийнятих Верховною Радою України законодавчих актів передбачало затвердження протокольним рішенням Уряду Плану організації підготовки проектів актів, необхідних для їх виконання. У такому Плані зазначалося конкретне положення акта законодавства (цитата або короткий зміст), на виконання якого приймалися ті чи інші підзаконні акти чи зміни до них, що забезпечувало прозорість та зрозумілість змістовного наповнення його пунктів; описувався зміст заходів; визначалися органи, відповідальні за виконання та структурні підрозділи Секретаріату Кабінету Міністрів; установлювався строк виконання.

Однак у жовтні 2019 року до Регламенту Кабінету Міністрів України внесено зміни [14], відповідно до яких Прем'єр-міністр або за його дорученням Перший віцепрем'єр-міністр визначає органи виконавчої влади, які є відповідальними за забезпечення виконання законів України (§ 76 Регламенту), а Уряд лише здійснює контроль і моніторинг за виконанням закону (§ 79). Таким чином, організацію виконання законів, прийнятих Верховною Радою України, повністю покладено на центральні органи виконавчої влади, що суттєво підвищує їх роль та водночас посилює відповідальність з цих питань.

Беручи до уваги важливість для будівельної галузі новачків, визначених Законом № 199-IX, а також складність, багатоаспектність і, певною мірою, неоднозначність цього документа, його успішна імплементація

вимагає своєчасного внесення змін до актів Кабінету Міністрів України та відповідних міністерств, проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії, у тому числі, на основі наукового дослідження і узагальнення особливостей нового порядку правового регулювання будівництва.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Однією з передумов розвитку будівельної галузі є вдосконалення правового механізму державного управління будівництвом. Суттєвим кроком до цього стало прийняття Верховною Радою Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва". Норми цього закону, що набрали чинності 1 грудня 2019 та 1 січня 2020 року, передбачають низку новачків щодо: запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва; посилення безстроковості технічних умов для проектування об'єктів; удосконалення правового регулювання з питань створення і ведення містобудівного кадастру; змін в частині здійснення архітектурної діяльності іноземцями; створення умов для забезпечення дотримання строків надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування; чергового коригування положень про рекламу об'єктів будівництва.

Попри загалом позитивну спрямованість означених змін, виявлено ризики та вади правового регулювання будівництва, серед яких: труднощі правозастосування правових норм, пов'язані з надмірним ускладненням положень щодо набрання ними чинності; негативні наслідки швидкого розгляду і прийняття Верховною Радою законопроектів, що призводить до виникнення правових колізій, прогалин і неузгодженостей; випадки неефективного регулювання (регулювання реклами об'єктів будівництва, здійснення архітектурної діяльності іноземцями). Установлено, що зі змінами до Регламенту Кабінету Міністрів України організація виконання прийнятих законодавчих актів України покладена на центральні органи виконавчої влади, що суттєво посилює їх роль і відповідальність щодо цих питань.

Вивчення наступних етапів імплементації Закону України № 139-IX, зокрема, щодо залучення інженера-консультанта, інвентаризації об'єктів нерухомого майна, присвоєння, зміни, коригування, анулювання адрес таких об'єктів, нових підходів до ліцензування та архбудконтролю, посилення відповідальності за порушення законодавства з надання адміністративних послуг тощо має стати предметом подальших наукових розвідок.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку надання адміністративних послуг у сфері будівництва та створення Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: Закон України від 17 жовт. 2019 р. № 199-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-20> (дата звернення 12.02.2020).

2. Непомнящий О.М. Дегтяр О.А. Адаптація українського законодавства до кращих європейських прак-

тик регулювання будівництва. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. № 4. С. 133—137.

3. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3038-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 10.01.2020).

4. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 трав. 1999 р. № 687-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (дата звернення: 12.02.2020).

5. Марушева О.А. Етапи створення та запровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: електронний кабінет забудовника. Актуальные научные исследования в современном мире. Випуск 1 (57), ч. 2. — 2020. С. 12—16.

6. Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications. EUR-Lex Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32005L0036> (дата звернення: 10.02.2020).

7. Прав Ю.Г. Сучасні тенденції вдосконалення державного регулювання в будівництві. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2018. № 4. С. 151—155.

8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 12.02.2020).

9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 12.02.2020).

10. Про рекламу: Закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр> (дата звернення: 10.02.2020).

11. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: Закон України від 25 груд. 2008 р. № 800-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17> (дата звернення: 12.02.2020).

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку ліцензування господарської діяльності: Закон України від 2 жовт. 2019 р. № 139-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139-20> (дата звернення: 12.02.2020).

13. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.02.2020).

14. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 і від 31 травня 2017 р. № 512: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовт. 2019 р. № 874. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-2019-п> (дата звернення: 10.06.2017).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine on improvement of the order of rendering of administrative services in the field of construction and creation of the Unified state electronic system in the field

of construction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-20> (Accessed 25 Feb 2020). (Accessed 25 Feb 2020).

2. Nepomniashchyj, O.M. and Dehtiar, O.A. (2018), "Adaptation of Ukrainian legislation to the best European construction regulation practices", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, vol. 4, pp. 133-137.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Regulation of City Planning Activity", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (Accessed 25 Feb 2020).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Architectural Activity", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/687-14> (Accessed 25 Feb 2020).

5. Marusheva, O.A. (2020), "Stages of creation and implementation of the Unified state electronic system in the field of construction: electronic office of the developer", *Aktual'nye nauchnye issledovaniya v sovremennom myre*, vol. 1 (57), no. 2, pp. 12-16.

6. EUR-Lex Access to European Union law (2005), "Directive 2005/36/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on the recognition of professional qualifications", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32005L0036> (Accessed 25 Feb 2020).

7. Prav, Yu.H. (2018), "Current trends of improvement of state regulation in construction", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, vol. 4, pp. 151-155.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/280/97-вр> (Accessed 25 Feb 2020).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Access to Public Information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (Accessed 25 Feb 2020).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Advertising", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр> (Accessed 25 Feb 2020).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The Law of Ukraine "On Preventing the Impact of the Global Financial Crisis on the Development of the Construction Sector and Residential Construction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17> (Accessed 25 Feb 2020).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Improving the Procedure of Licensing of Business Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/139-20> (Accessed 25 Feb 2020).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Feb 2020).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 18, 2007 No. 950 and of May 31, 2017 No. 512", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/874-2019-п> (Accessed 25 Feb 2020).
Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

І. В. Шкурат,

к. держ. упр., доцент кафедри політології,

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди,

докторант, Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-8810-2890

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.96

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ "ДЕМОКРАТІЯ" В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

I. Shkurat,

PhD in Public Administration, Associate Professor of Department of Political Science

of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named by Gregory Skovoroda,

Doctoral Student of the Ukrainian state employment service, Kyiv

GENESIS OF THE CONCEPT OF "DEMOCRACY" IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

У статті висвітлено питання щодо еволюції поняття "демократія", проаналізовано та узагальнено основні форми та види демократії. Тим самим, автором реалізовано мету дослідження, що полягає в дослідженні розвитку демократії та її ролі в Україні в епоху глобалізації.

Досліджено, що історична природа демократії полягає у тому, що вона є міжформаційним феноменом, який був супутнім становленню, передусім західної цивілізації на всіх етапах її розвитку. Демократія виникає практично на кожній формаційній стадії — у своїй специфічній формі. Встановлено, що у середньому демократії і недемократії забезпечують приблизно однакові темпи зростання загального доходу. Проте відмінність у темпах зростання значно більш поширена серед авторитарних режимів, ніж серед демократій. Обґрунтовано, що для економічного зростання характеристики політичної системи є менш важливими ніж інвестиційна стабільність. Одна з головних причина того, що справедливість має значення для розвитку, полягає у тому, що взаємозалежність і стійкість цих форм нерівності означають, що деякі групи населення мають менше економічних, соціальних і політичних можливостей, ніж їх співгромадяни.

The article discusses the evolution of the concept of "democracy", analyzes and summarizes the main forms and types of democracy. Thus, the author realizes the purpose of the research, which is to study the study of the development of democracy and its role in Ukraine in the age of globalization.

The study used general scientific and special methods: scientific generalization and systematization — to determine the characteristics of the concept of "democracy"; benchmarking — to compare some aspects of democracy development abroad and in Ukraine; systematic analysis — to identify major socio-philosophical problems of democracy; logical synthesis — to explain the results of the study.

The researched that the historical nature of democracy lies in the fact that it is an inter-informational phenomenon that was associated with the formation, first, of Western civilization at all stages of its development. Democracy arises at virtually every formative stage — in its specific form. It detected by the initial phase of each formation. The new phase marked by the emergence of new forms of democracy, as well as the expansion of the democratic process.

The founded that average democracies and democracies provide roughly equal rates of growth in total income. However, differences in growth rates are far more widespread among authoritarian regimes than among democracies. Dictatorships do economic wonders, but they also lead to economic disasters. Democracies, on average, give a stable average rate. The success of countries' political and economic development depends largely on what they invest etc. There is no single recipe for success; each country has its own recipe.

The substantiated that for economic growth, the characteristics of the political system are less important than investment stability. One of the main reasons that justice matters for development is that the interdependence and resilience of these inequalities mean that some populations have fewer economic, social and political opportunities than their fellow citizens do.

*Ключові слова: демократія, суспільство, глобалізація, уряд, влада, управління.
Key words: democracy, society, globalization, government, power, management.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід від однієї до іншої формації сприймається нами як якісний стрибок, передусім в економічній і технологічній сферах. Але основні проблеми демократії і навіть її моделі — представницька, плебісцитна, партICIPальна — були сформульовані вже в античності. Навіть така актуальна проблема, як різниця між демократією — нічим не обмеженою гегемонією більшості (якобінська модель) і демократією — владою більшості в межах закону, була відома уже Аристотелю. Середньовічна муніципальна демократія також була близька до ідеалу самодіяльного громадянського суспільства, де громадяни самі намічають проекти і самі їх здійснюють. У зв'язку з цим справжня дилема, яка співвідноситься з протиставленням демократії і авторитаризму (деспотизму) розділяє не стільки традиційне середньовіччя і Новий час, скільки пролягає в середині Нового часу. Саме в Новий час відбулися процеси, які підкорили громадянське суспільство державі і різко скоротили, а в деяких країнах і зовсім знищили політичні муніципальні свободи — втілення самодіяльної демократії.

Історична природа демократії полягає у тому, що вона є міжформаційним феноменом, який був супутнім становленню, передусім західної цивілізації на всіх етапах її розвитку. Демократія виникає практично на кожній формаційній стадії — у своїй специфічній формі. Вона, як правило, виявляється початковою фазою кожної формації. Нова фаза знаменується появою нових форм демократії, а також розширенням масштабів демокра-

тичного процесу. Замість лінійної перспективи, що очікують прибічники дихотомії "традиційне суспільство — сучасне", ми спостерігаємо циклічно перервний характер демократичного процесу. Історичний досвід підказує, що демократія можлива у будь-якому суспільстві, тільки потрібен час і просвіта громадян, і насамперед правлячої еліти. Якщо вона зорієнтована на демократичні цінності, то і в суспільстві будуть впроваджуватися відповідні цінності та норми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження демократії науковці завжди приділяли значну увагу. Свій внесок у розвиток цієї теми зробили найвидатніші науковці людства, а саме: Перикл (Давня Греція), Б. Спіноза (Нідерланди, XVII ст.), Ж.-Ж. Руссо (Франція, XVIII ст.), Т. Джеферсон (США, XVIII ст.), І. Франко (Україна, кінець XIX—XX ст.), В. Гавел (Чехія, XX ст.), С. Сахаров (Росія, XX ст.) та ін. Із сучасних науковців можна виокремити таких вчених як Р. Войтович, П. Ворону, Є. Бистрицького [1], І. Воронову [2], К. Гаджієва [3], М. Гримську [4], В. Лугового [5], В. Князева [5], А. Пехника [6], В. Рукавішніков [7], О. Скакуна [8], В. Федоренка [9], Ф. Фукуяму [10] та ін., які вивчали питання демократії, права та моральності, питання внутрішньої політики в країнах Європи, демократії на місцевому рівні, демократизацію та феномен "електоральної революції" в Україні.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань розвитку демократії багато аспектів даної науко-

вої проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження розвитку демократії в контексті глобалізаційних процесів.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження еволюції поняття "демократії" та її роль в Україні в епоху глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні на Заході переважає оцінка демократії як феномену Нового часу, що ознаменувався переходом від традиційного суспільства до сучасного. Сучасність вважається еталоном, який увінчує людську історію, а окремі держави вважають своєю місією творити історію всього світу [10].

На основі того факту, що у висококонкурентоздатних суспільствах більше свободи, прозорості в ухваленні суспільно-значущих рішень і можливості для виразу думок бізнесменів, ніж у суспільствах менш конкурентоздатних, науковці роблять логічний висновок, що вільні, дійсно демократичні, суспільства сьогодні є самими конкурентоздатними [7].

У політичній літературі, в публіцистиці, засобах масової інформації мало таких термінів, які використовувалися б так часто, як "демократія". Важко назвати таку проблему, яка б привертала таку пильну увагу дослідників, як проблема демократії. Ця проблема неосянна за своїми масштабами, і природно її подача у навчальних курсах пов'язана з майже непереборними труднощами.

Демократія має тривалу історію, і її можна розглядати як результат розвитку західної цивілізації, особливо грецької і римської спадщини, з одного боку, і іудейсько-християнської традиції — з іншою. Термін "демократія" походить від грецького слова *demokratia*, що складається у свою чергу з двох слів: *demos* — народ і *kratos* — влада, правління.

Звертає на себе увагу багатозначність і невизначеність самого поняття "демократія". І водночас термін "демократія" належить до числа найчисленніших і неясних понять сучасної політичної теорії.

Нині термін "демократія" використовується в декількох значеннях:

1. Форма правління, за якої політичні рішення приймають безпосередньо всі без виключення громадяни, діючи відповідно до правил правління більшості, називається прямою демократією або демократією участі.
2. Форма правління, за якої громадяни здійснюють своє право ухвалення рішення не особисто, а через своїх представників, вибраних ними і відповідальних перед ними, називається представницькою або плюралістичною демократією.
3. Форма правління, при якому влада більшості реалізується в рамках конституційних обмежень, що мають на своїй меті гарантувати меншості умови для здійснення певних індивідуальних або колективних прав, таких, наприклад, як свобода слова, віросповідання і т.д., називається ліберальною або конституційною демократією.
4. Форма правління, при якому будь-яка політична або соціальна система незалежно від того, чи є вона

дійсно демократичною чи ні, ставить собі за мету звести до мінімуму соціальні і економічні відмінності, особливо спричинені нерівним розподілом приватної власності, називається соціальною демократією, крайнім вираженням якої є соціалістична демократія [3, с. 126—127].

З точки зору права термін "демократія" трактується як "політична організація влади народу, за якої забезпечується: рівна участь усіх і кожного в управлінні державними і суспільними справами; виборність основних органів держави і законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; забезпечення прав і свобод людини і меншості відповідно до міжнародних стандартів" [8, с. 148].

У словнику-довіднику з методології державного управління термін "демократизація" подається як явище і процес, що характеризується розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливу на прийняття державно-управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, ідеологічним та політичним плюралізмом [5, с. 29].

Для поглибленого розуміння демократії необхідно сформувати її основні соціально-філософські проблеми. Перша з них стосується історичної природи демократії: є вона формаційним феноменом, який виник разом з капіталізмом, чи міжформаційним, який був супутнім становленню цивілізації на всіх етапах її розвитку. Друга: є вона особливістю (формаційною чи міжформаційною), що іманентно властива одній тільки західній цивілізації, чи являє собою універсальний феномен і загальнолюдську цінність. Третя: яке походження багатьох загальнолюдських цінностей, які попередньо утвердилися на Заході. Є вони визначально такими (загальнолюдськими) чи утверджуються у цій якості під впливом західної цивілізації, експансія якої не обмежується економічною і науково-технічною сферою, але і захоплює світ цінностей. І четверта: наскільки збігається загальний процес соціальної модернізації (і демократії як її вищого прояву) з вестернізацією — уподібнення незахідних суспільств європейському "еталону".

Всі ці проблеми в загальному вигляді виступають як питання про співвідношення загальнолюдських універсалій і історичної специфіки: формаційної, цивілізаційної, регіональної (країнознавчої). Оцінити статус демократії у контексті цього співвідношення — значить отримати ключ до вирішення багатьох проблем сучасного політичного розвитку [5, с. 124].

Для людства характерний хроноцентризм — абсолютизація теперішнього в якості крапки в яку стягується вся світова історія. Це впливає з психології людини — переживати свій час і свій досвід в якості єдино значимого і унікального. Але задача політико-філософського аналізу полягає у тому, щоб піддати поверхові "очевидності" критичному дискурсу.

Тобто відбувається певна циклічність: в античності демократія передувала монархії (Греція) чи імперії (Рим). У європейському середньовіччі демократичні міста-держави також нерідко передують феодальному абсолютизму, який знищив і принцип виборності, і принцип місцевого самоврядування. В Новий час ми знову спостерігаємо нелінійний характер демократичного процесу. Цінності лібералізму, плюралізму і самодіяльності в

парламентських республіках Заходу знову передують авторитарно-патерналістським і центристським тенденціям масового суспільства. Уже Токвіль відмічав протиріччя між "демократією рівності" і "демократією свободи". І тут знову ми спостерігаємо нелінійний процес: розквіт ліберальної "демократії свободи" приходить на XIX ст.; XX ст. знаменується тяжкими поразками і відступами ліберальної демократії, тому, що маси, які ступили на політичну арену більше цікавляться рівністю ніж свободою.

Якщо людям, з їх спонтанними можливостями, надати свободу ініціативи, вони безперечно приведуть до нерівних результатів, до нерівності престижу і благополуччя. Щоб забезпечити фактичну рівність, довелося би обмежити свободу, замінити ініціативу соціально-економічної діяльності регламентацією все проникаючої державної опіки.

Але оскільки рівність неможливо гарантувати раз і назавжди цією системою законів (фактична нерівність людей завжди знайде спосіб реалізувати себе в якій-небудь новій, не передбаченій регламентом формі), то діяльність, яка впроваджує фактичну рівність, повинна була б користатися беззаконням, свавіллям, постійними перетурбаціями, щоб періодично вштовхувати природну нерівність людей у прокрустове ложе рівності.

Для розуміння безпосередньої демократії актуальною є проблема взаємин більшості та меншості місцевого співтовариства. У радянській юридичній літературі характер таких відносин визначається однозначно як підпорядкування меншості більшості. Водночас не згадується другий аспект цих взаємин, а саме — гарантування та захист прав і інтересів меншості [6]. Демократія в її вихідному значенні як влада народу збігається з однією з головних характеристик сучасної комунікації — розширенням простору відкритості інформації та доступу до інформації [1]. Підтримуючи теорію та практику демократичного врядування, країні праві політичні партії наголошують, що представницьке правління, характерне для більшості розвинених країн, не дозволяє повною мірою захищати інтереси народу [4].

Між свободою і рівністю немає нерозв'язного протиріччя. Принцип рівності, рівних можливостей відноситься до самої суті сучасного суспільства, його гарантії коріняться в самій економічній еволюції: економічний прогрес ламає всі застарілі соціальні структури, ввергає людей у перманентну турботу нових способів праці, побуту і тим самим заважає створенню застиглих кастових груп. Іншими словами, принцип рівності — це принцип соціальної мобільності, а він пов'язаний з суттю "сучасного" (тобто капіталістичного) способу виробництва, як способу революційного, що передбачає постійну експансію нового. А ось свобода є більш крихкою цінністю, вона не має будь-яких природних гарантій, ніякий економічний детермінізм не передбачає її безпосередньо. Тому сучасне суспільство загалом — це демократичне, тобто масове суспільство. Воно передбачає дві різновидності: режим свободи і режим тиранії.

Маси, на думку науковця, не бачать у свободі найвищої цінності. Свобода у якості насущної потреби з'являється на тому рівні життя і культури, до якого маси XIX — першої половини XX ст. ще не доросли. Ось чому

у всіх випадках, коли свобода вступає в протиріччя з принципом будь-то матеріальної рівності чи з принципом економічної ефективності (тобто знову-таки з устремлінням мас до матеріального благополуччя), маси охоче жертвують нею [5, с. 128—131].

На думку розробників концепції інформаційного суспільства головне протиріччя цього суспільства уже не протиріччя між капіталом і демократією, а протиріччя між демократією і бюрократією. Підприємництво тому оцінюється як союзник демократії, як специфічна різновидність ініціативної творчої самодіяльності у найважливішій сфері життя — економічній [9].

Демократія можлива у будь-якому суспільстві, тільки потрібен час і просвіта громадян, насамперед правлячої еліти. Якщо вона зорієнтована на демократичні цінності, то і в суспільстві будуть впроваджуватися відповідні цінності та норми. Стійкість демократичної форми державного устрою залежить від багатьох факторів, але один із головних — це рівень життя населення. У процесі розвитку демократичних засад життя суспільства право у все більшій мірі знаходиться під своєрідним контролем моральних цінностей, які виступають у ролі суворих критеріїв [2].

У країнах з низьким рівнем доходу (з ВВП на душу населення менше тисячі доларів по ПКС 1980 року) гине кожна восьма демократія. В бідних країнах демократії досить нестійкі. Але вже коли рівень душевого ВВП перевищує за три тисячі доларів по ПКС 1980 року, шанси на виживання демократичної системи різко зростають. Вірогідність того, що країна, де рівень доходу на душу населення складає чотири тисячі дев'ятсот доларів по ПКС, відмовиться від демократії на користь диктаторського режиму, близька до нуля. У демократичній країні, де на людину ВВП складає шість тисяч доларів по ПКС — вірогідність нульова.

Багатство природними ресурсами, зокрема енергетичними, нерідко негативно впливає на економічне зростання і приводить до формування автократії. Причина проста — в багатих сировиною країнах можна правити без співпраці з населенням.

У середньому демократії і недемократії забезпечують приблизно однакові темпи зростання загального доходу. Проте відмінність у темпах зростання значно більш поширена серед авторитарних режимів, ніж серед демократій. Диктатури роблять економічні чудеса, але вони ж приводять і до економічних катастроф. Демократії ж у середньому дають стабільні середні темпи. Успіх політичного і економічного розвитку країн багато у чому залежить від того, у що вони інвестують. Єдиного рецепту успіху не існує, для кожної країни він свій.

ВИСНОВКИ

Для економічного зростання характеристики політичної системи є менш важливими ніж інвестиційна стабільність. Одна з головних причин того, що справедливості має значення для розвитку, полягає у тому, що взаємозалежність і стійкість цих форм нерівності означають, що деякі групи населення мають менше економічних, соціальних і політичних можливостей, ніж їх співгромадяни. Більшість населення вважає, що такі явні відмінності підривають відчуття справедливості, особ-

ливо коли від людей, яких воно торкається, мало що залежить. Залежність між розвитком і нерівністю можливостей і несправедливістю проявляється у двох основних напрямках: нерівністю можливостей в умовах недосконалих ринків і впливу нерівності на якість інститутів, які створює суспільство. В умовах недосконалих ринків нерівність влади і багатства проявляється у нерівності можливостей, що веде до непродуктивного використання потенціалу і неефективного розподілу ресурсів.

Література:

1. Бистрицький Є. Демократія і публічний дискурс. Філософська думка. 2019, № 6. С. 46—63.
2. Воронова І.В. Демократія, право, моральність: співвідношення у сучасних умовах. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2017. Вип. 23. С. 27—30.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку: Учеб. для ВУЗов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: "Логос", 1997. 544 с.
4. Гримська М.І. Демократія та питання внутрішньої політики у програмах крайніх правих політичних партій в країнах Європи. Держава і право. Серія: Політичні науки. 2015. Вип. 70. С. 194—205.
5. Методологія державного управління: Слов.-довід. За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 196 с.
6. Пехник А.В. Дзюбенко Ю.М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 61. С. 275—285.
7. Рукавишников В.О. Конкурентоспособность и демократия. Социологические исследования. 2005. № 2. С. 3—15.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2006. 656 с.
9. Федоренко В.Л. Демократія, демократизація та феномен "електоральної революції" 2019 року в Україні. Право України. 2019. № 11. С. 200—224.
10. Фукуяма Ф. (2004). Строительство государств: пособие для начинающих. Россия в глобальной политике. №3. URL: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/8/2681.html> (дата звернення 20.02.2020).

References:

1. Bystrytskyi, Ye. (2019), "Democracy and Public Discourse", *Filosofska dumka*, vol. 6, pp. 46—63.
2. Voronova, I. V. (2017), "Democracy, Law, Morality: Correlation in Modern Conditions", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pravo*, vol. 23, pp. 27—30.
3. Hadzhyev, K. S. (1997), *Vvedeniye v polytycheskuiu nauku* [Introduction to Political Science], Lohos, Moscow, Russia.
4. Hrymska, M. I. (2015), "Democracy and domestic policy issues in the programs of extreme right-wing political parties in European countries", *Derzhava i pravo. Seriya: Politychni nauky*, vol. 70, pp. 194—205.
5. Luhovoho, V. I. and Kniazieva, V. M. (2004), *Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia* [Methodology of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Pekhnyk, A. V. and Dziubenko, Yu. M. (2018), "Direct democracy as a form of realization of democracy in Ukraine (local level)", *Aktualni problemy polityky*, vol. 61, pp. 275—285.

7. Rukavysnykov, V. O. (2005), "Competitiveness and democracy", *Sotsyolohycheskye yssledovaniya*, vol. 2, pp. 3—15.

8. Skakun, O. F. (2006), *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk* [Theory of State and Law], Konsum, Kharkiv, Ukraine.

9. Fedorenko, V. L. (2019), "Democracy, democratization and the phenomenon of "electoral revolution" in 2019 in Ukraine", *Pravo Ukrainy*, vol. 11, pp. 200—224.

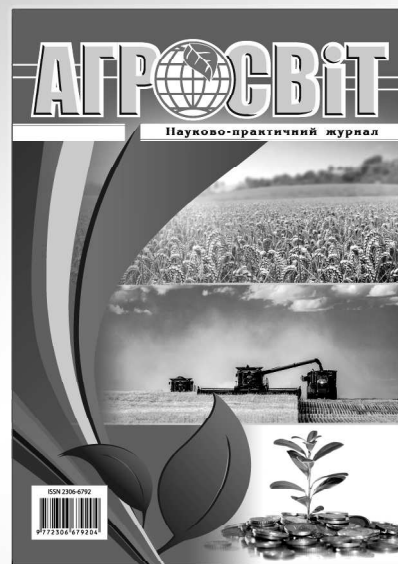
10. Fukuiama, F. (2004), "Building States: A Beginner's Guide", *Rossyia v hlobalnoi polityke*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/8/2681.html> (Accessed 20 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. В. Антипенко,
к. ю. н., докторант кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-9520-4353

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.101

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ "УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНИМИ РИЗИКАМИ"

I. Antypenko,
PhD in Law, doctoral candidate of the Public Policy and Political Analysis Chair,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUALIZATION OF THE CATEGORY "POLITICAL RISK GOVERNANCE"

Статтю присвячено аналізу концептуалізації поняття "управління політичними ризиком" у науково-дослідницькому дискурсі. Аналізуються сучасні наукові підходи до розуміння термінів "управління ризиком" (risk governance), "ризик-менеджмент" (risk management) та "процес ризик-менеджменту". Зроблено висновок про помилковість підміни змісту поняття "ризик-менеджмент" категорією "процес ризик-менеджменту", що має місце у фахових дослідженнях з ризикології. Особливу увагу приділено інтерпретації терміну "управління ризиками" (risk governance) у зарубіжних урядових документах і посібниках із управління державними ризиками. У результаті аналізу з'ясовано, що цей термін виводиться не з категорії "management", а "governance", тобто "врядування" і нормативної концепції публічного управління, відомої як "добре врядування". На основі проведеного дослідження визначено сутнісний зміст управління політичними ризиками як категорії державно-управлінської науки.

This article analyzes the conceptualization of the term "political risk governance" in research discourse. The modern scientific approaches to understanding the terms "risk governance", "risk management" and "risk management process" are analyzed in the article. As author shows, the base concept that describes management of risks in practical-applied, theoretical and methodical publications devoted to enterprise risk management processes, in modern international risk management standards and scientific researches considering risk as an economic category primarily is revealed through the terms "risk management" and "risk management process". The professional literature, as shown by the analysis conducted by the author, explained the concept of risk management mainly as a process of management entity influence on the control object, which aims at identifying the widest possible range of risks and ways to reduce their negative impact to an acceptable level. At the same time, the article concludes that the category "risk management process" often mistakenly replaces the concept of the risk management concept. Risk management process by itself only defines the risk management structure and technically designed to provide a unified system of continuous and sequential actions to overcome the negative consequences of risky decisions or events.

Interpretation of the term "risk governance" in foreign government documents and manuals has particular attention. The analysis shows that this term does not come from the category of

"management", but "governance" and the normative concept of public administration, known as "good governance", which is a fundamental difference from other approaches to understanding the essential nature of managing political risks by the state. Conducted research clarified the essential content of political risk governance as a category of public administration science. The author proposes to understand this category as not only government actions taken to mitigate or prevent the consequences of political risks, but also the interaction of all non-governmental actors involved in this activity, as well as all actions and procedures that constitute the structure of the risk management process.

Ключові слова: ризик, політичний ризик, ризик-менеджмент, управління ризиками, управління політичними ризиками, процес ризик-менеджменту.

Key words: risk, political risk, risk management, risk governance, political risk governance, risk management process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика управління політичними ризиками це — комплекс складних проблем, що включають у себе сукупність механізмів і інститутів із управління соціальною системою, всіма аспектами її безпеки, політичну культуру, а також різні уявлення про самий (політичний) ризик, який можна цілком обґрунтовано віднести до одного із видів державно-управлінських ризиків, а саме як потенційний соціально небезпечний продукт процесу вироблення державної політики або в більш загальному плані — роботи системи державного управління.

Однак серед науковців, які навіть досліджують проблеми, пов'язані з управлінням політичними ризиками на рівні державного управління, немає чіткої й однозначної думки щодо інтерпретації самого концепту "управління ризиком", а отже, і категорії "управління політичними ризиками". Різноманітність поглядів на саму сутність цього поняття починається вже на етапі перекладу англійських слів "risk management" і "risk governance". Обидва терміни перекладаються з англійської на українську та інші мови, або як "управління ризиками", або як "ризик-менеджмент", що створює певну плутанину в інтерпретації сутнісного змісту даного поняття. Фахова література по-різному розглядає це поняття, у тому числі, його риси, особливості, складові, функції та етапи. Багатоманітність наукових поглядів щодо сутності управління ризиками пояснюється існуванням різних методичних підходів до його визначення та використання в управлінській діяльності різноманітних інститутів. Як наслідок, існуючі наукові підходи, що інтерпретують це поняття, або недостатньо повно характеризують його як державно-управлінську категорію, або не взагалі приділяють належної уваги його інтерпретації саме в такому аспекті. Все це робить актуальним проведення розвідки, присвяченої концептуалізації категорій "управління ризиком" і відповідно "управління політичними ризиками".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різним аспектам теорії управління політичними ризиками приділялося багато уваги в роботах провідних іноземних і вітчизняних дослідників, зокрема, Т. Аве-

на, Г. Бхатті, К. Ващенко, О. Віннічук, В. Гранатурова, А. Загороднього, В. Кривошеїна, В. Масюк, А. Старостіної, О. Ренна, О. Устенко, А. Фомичева, Д. Хабберда, Г. Чернової, Р. Яреско та ін.

Переважає більшість фахівців-ризикологів вивчають місце і роль ризик-менеджменту у бізнес-процесах, фокусуючись на інтерпретації його як складової стратегічного або оперативного управління компанією. Водночас у ризикологічній науковій літературі приділено недостатньо уваги висвітленню сутнісного змісту терміну "управління політичними ризиками" як категорії державно-управлінської науки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз концептуалізації терміну "управління ризиком" у науково-дослідницькому дискурсі, на базі якого ставиться завдання з'ясувати сутнісний зміст управління політичними ризиками як категорії державно-управлінської науки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У практико-прикладних і теоретико-методичних виданнях, присвячених управлінським процесам в підприємницькій діяльності, сучасних міжнародних стандартах із управління і наукових виданнях, що розглядають ризик як економічну категорію, поняття управління ризиком розкривається через терміну "ризик-менеджмент".

Так, у міжнародному стандарті управління ризиками ISO 31000:2009, що нині є останнім з прийнятих міжнародних стандартів, створених Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO), ризик-менеджмент визначається як "скоординовані дії для того, щоб направляти і контролювати організацію щодо ризиків" [25].

В економічній науковій літературі найбільш поширеними визначеннями ризик-менеджменту як економіко-управлінської категорії можна вважати такі:

— процес розробки та впровадження програми зменшення будь-яких випадкових збитків (програми управління ризиками на рівні підприємства), що охоплює дві стадії: попередню (вивчення всієї, необхідної для складання програми управління ризиками, інформації та прийняття певних рішень) й основну (розробка

та перегляд конкретної програми управління ризиками (у вузькому змісті) (А. Фомічев) [15, с. 125];

— система управління ризиком та фінансово-економічними відносинами, які виникають у процесі управління (І. Балабанов) [1, с. 86];

— управління організацією з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів (А. Старостіна) [13, с. 119].

Досить близькими до попередніх є визначення терміну "ризик-менеджмент", що даються в англійських практико-прикладних за своєю спрямованістю джерелах, присвячених організації управлінської діяльності в різних організаціях, переважно підприємствах. Це не дивно, адже вище вказані дефініції є, або прямим перекладом досліджуваного терміну з англійських джерел, або просто базуються на нижче вказаних визначеннях-відповідниках. Зокрема можна навести такі дефініції:

— це триваючий у часі процес виявлення, аналізу, оцінки і зниження втрат, моніторинг і контроль ризиків та фінансових ресурсів, спрямований на зниження негативних наслідків (Університет Маркетт, США) [29];

— "ризик-менеджмент включає в себе виявлення, оцінку і розстановку пріоритетів у сфері ризиків, за якими йде скоординоване економічне використання ресурсів, спрямоване на мінімізацію, моніторинг і контроль за ймовірністю і / або впливом негативних подій, а також на максимізацію реалізації можливостей" (Д. Хаббард) [24, р. 46];

— "процес, за допомогою якого організації методично усувають ризики, пов'язані з їхньою діяльністю, з метою досягнення стійкої переваги в рамках кожного виду діяльності і по всьому портфелю всіх видів діяльності... Ризик-менеджмент має бути безперервним процесом, який інтегрований у саму стратегію розвитку організації та у процес реалізації цієї стратегії. Він повинен методично вирішувати всі ризики, пов'язані з діяльністю організації в минулому, сьогоденні і, зокрема, в майбутньому" (Інститут Ризик-менеджменту (IRM), Сполучене Королівство Великобританія) [18].

У вітчизняній фаховій літературі з ризикології інтерпретація терміну "управління ризиками" часто нічим не відрізняється дефініцій ризик-менеджменту. Типовими дефініціями терміну "управління ризиками", наприклад, є такі:

— це процеси, пов'язані з ідентифікацією, аналізом ризиків і ухваленням рішень, які включають максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикованих подій (О. Віннічук) [3, с. 102];

— сукупність методів, прийомів, заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикованих подій і вживати заходів щодо виключення або зниження негативних наслідків їх настання (В. Гранатуров) [5, с. 78];

— процес впливу на суб'єкт управління, за якого забезпечується максимально широкий діапазон охоплення можливих ризиків, їх обґрунтоване прийняття та зведення ступеню їх впливу до мінімальних меж, а також розробка стратегії поведінки даного суб'єкту в разі

реалізації конкретних видів ризику (О. Устенко) [14, с. 83];

— процес прийняття і виконання управлінських рішень, які мінімізують негативний вплив на державу, суспільство, організацію або особу збитків, викликаних випадковими подіями (Г. Чернова) [16, с. 43];

— "управління політичним ризиком в широкому значенні — це процес виявлення та оцінки політичних ризиків, а також вибір методів та інструментів управління для оптимізації (мінімізації) політичного ризику. Це необхідність використовувати в управлінській діяльності різноманітні підходи, процеси, заходи, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикованих подій і домагатися зниження ступеня ризику до припустимих меж" (В. Кривошеїн) [10, с. 225].

Загалом існуючі наукові підходи до визначення терміну "управління ризиками" (у значенні risk management) недостатньо повно характеризують цю управлінську категорію. Більшість точок зору фактично зводяться до інтерпретації ризик-менеджменту як процесу впливу суб'єкта управління на об'єкт управління, що спрямовується на виявлення максимально широкого діапазону можливих ризиків і шляхів зменшення негативного впливу останніх до прийнятного рівня. Такий підхід фактично концентрує основну увагу суб'єктів управління ризиками навколо самого процесу ризик-менеджменту, який також є досить усталеною категорією.

Для порівняння можна навести такі дефініції терміну "процес ризик-менеджменту":

— "полягає у моделюванні ризикових ситуацій та наслідків від їх настання завдяки дослідженню минулих помилок і досвіду інших підприємств тієї ж самої сфери діяльності, включаючи формування відповідних заходів з управління і мінімізації ризиків" [17, с. 47];

— є систематичним використанням методів, способів і прийомів для вирішення завдань, що стосуються ризиків: установлення контексту, аналізу (виявлення й оцінки) впливу, моніторингу і комунікації [19];

— "процес ризик-менеджменту можна відобразити послідовністю етапів, кінцевою метою яких є уникнення втрат або ж їхня мінімізація у разі настання ризикових подій" [12, с. 72].

З огляду на той факт, що процес управління ризиком є складною і багаторівневою процедурою, його умовно прийнято розділяти на ряд послідовних етапів. Щоправда єдиного підходу з приводу структури такої процедури представниками сучасної ризикології не вироблено.

Окремі фахівці з управління ризиками виділяють п'ять послідовних етапів процесу ризик-менеджменту: 1) ідентифікація і аналіз ризику; 2) аналіз альтернативних підходів до управління ризиком; 3) вибір методів управління ризиком; 4) реалізація обраного методу управління ризиком; 5) моніторинг результатів і вдосконалення системи управління ризиком [16, с. 58—64].

Інші вважають, що процес управління ризиками повинен складатися з чотирьох фаз, однак науково-методологічні позиції щодо їх послідовності різняться, а зміст етапів може набувати різного наповнення.

Наприклад, А. Загородній і Л. Пилипенко виділяють такі етапи: 1) виявлення та розпізнавання (ідентифіка-

ція ризиків); 2) оцінювання ризиків; 3) вибір і реалізація методів управління ризиками; 4) аналіз результатів управління та покриття можливих збитків [7, с. 60]. Водночас, на думку К. Ващенко, у разі експертно-аналітичного забезпечення державної політики управління політичними ризиками має передбачати такі кроки: 1) виявлення і аналіз чинників ризику; 2) вимірювання та оцінка ризику; 3) прогнозування політичних ризиків; 4) мінімізація негативних наслідків політичних ризиків та їх попередження [2, с. 35].

З точки зору В. Вітлінського, в управлінні ризиком необхідно виділяти сім етапів: 1) інформаційно-аналітичний етап, за допомогою якого оцінюють всю сукупність ризиків незалежно від того, чи апарат управління зможе впливати на них у випадку їхньої реалізації чи ні; 2) ідентифікація, за якої визначають параметри всіх можливих ризиків з урахуванням управлінської діяльності і напрямів діяльності організації; 3) аналіз ризику, у результаті якого вирішують питання про доцільність займатися певним напрямом діяльності за наявності інформації про вже ідентифіковані ризики; 4) зниження рівня ризику, що передбачає пошук шляхів своєчасного захисту від недопустимого ризику і розроблення механізму їхньої реалізації; 5) контроль можливої чи наявної ситуації; 6) реалізація програми дій у разі виникнення ризику; 7) аналіз, висновки і пропозиції на перспективу [4, с. 319—320].

Аналогічним чином вважає провідний український фахівець з політичної ризикології В. Кривошеїн. Він виділяє процес ризик-менеджменту такі кроки [10, с. 232—233]:

- інформаційно-аналітична стадія: дає можливість оцінити виникнення всієї сукупності політичних ризиків незалежно від того, зможе чи ні апарат управління чинити вплив на них у випадку їхньої актуалізації;

- стадія ідентифікації: встановлюються можливі параметри всіх можливих політичних ризиків з урахуванням управлінської діяльності та напрямів діяльності суб'єкта.

- стадія комплексного аналізу політичних ризиків: проведення якісного та кількісного аналізу політичних ризиків з розрахунком ступеня їх можливого впливу на функціонування об'єкта управління. На цьому кроці, як зазначає дослідник, ще можливо уникнути політичного ризику, якщо він не задовольняє умовам стратегії суб'єкта, але водночас з'являється ризик невикористаних можливостей;

- стадія зниження ступеня політичних ризиків та планування дій суб'єкта: здійснюється пошук шляхів своєчасного і якісного захисту від неприпустимого рівня політичного ризику і розробка конкретного механізму їх реалізації;

- стадія контролю можливої чи наявної ситуації: передбачається моніторинг ризикованої ситуації, щоб на певній стадії можна було завчасно й адекватно відреагувати на обставини, що виникли в ході реалізації запланованих дій;

- стадія реалізації програми дій у випадку виникнення ризику: при настанні несприятливих обставин відбувається реалізація відповідного плану дій;

- стадія аналізу дій щодо управління політичними ризиками, формування висновків і пропозиції на перс-

пективу: негативні і позитивні наслідки управлінських рішень формують досвід, який необхідно використовувати в подальшій діяльності.

Попри очевидну різницю у підходах дослідників щодо структури процесу ризик-менеджменту, вищевказані класифікації об'єднують декілька спільних рис.

По-перше, станом на сьогодні в основі всіх практичних заходів з управління ризиком, в описаних вище схемах, лежить концепція прийнятного ризику, яка полягає в прагненні знизити ризик до безпечного рівня, а не повного його усунення, що неможливо. Такий підхід у цілому не викликає жодних сумнівів, оскільки є наслідком розуміння природи ризику, й як економічної (де ризик, крім іншого, обіцяє також потенційно велику винагороду), й як соціокультурної категорії (де ризик, зокрема, є природним атрибутом ризикогенних (глобалізованих) соціальних систем сучасності), найкраще розкритої у поглядах представників теорії "суспільства ризику" У. Бека, Е. Гідденса, О. Яницького, а також концепції Н. Лумана.

По-друге, усі вони описують загальну і, що важливо, замкнену, яка має логічний початок і кінець, структуру управління різного роду ризиками на рівні певної організації, передусім підприємства. І ось тут є декілька спільних моментів.

Почнемо з того, що саме у комерційному секторі відбувалося зародження і становлення самої концепції ризик-менеджменту як особливої функції корпоративного управління, яка потребувала формалізації з метою визначення і підвищення її ефективності. Спочатку більшість стандартів і методик, що визначали структуру процесу ризик-менеджменту не мали необхідної теоретичної бази, і часто менеджмент компаній розглядав їх як джерело бюрократизації процесів управління комерційною організацією [11, с. 72]. Однак зі зростанням технічного і соціального прогресу відбувалося і зростання чинників невизначеності для діяльності компаній, як у кількісному, так і в якісному відношенні. Необхідність у нових підходах до управління комплексними і складними ризиками, будь то корпоративні або політичні, актуалізованими в умовах невизначеності процесів глобалізації, призвела до різних зусиль із розробки нових універсальних структур ризик-менеджменту, які відповідають запитам різних інститутів, як комерційного сектора, так і державного. Логічним результатом таких пошуків стало розроблення й впровадження міжнародних стандартів ризик-менеджменту. Тут передусім можна згадати такі стандарти:

- стандарт управління ризиками FERMA RMS [23] — спільний продукт кооперації Національного форуму Великобританії з питань ризик-менеджменту в громадському секторі (ALARM), Інституту ризик менеджменту (IRM), Асоціації ризик-менеджменту та страхування (AIRMIC);

- стандарт корпоративного ризик-менеджменту COSO ERM [22] (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission), орієнтований, передусім, на підвищення достовірності корпоративної звітності й розроблений за сприяння Комітету організацій-спонсорів Комісії Тредвея (США) — організації, що спеціалізується виробленні відповідних рекомендацій, у тому числі у сфері управління ризиками компаній;

— міжнародний стандарт управління ризиками — ISO 31000:2009 [25], який станом на сьогодні часто називається "золотим стандартом ризик-менеджменту". Його сильною стороною стала уніфікація підходів до процедури управління ризиками. Він може бути застосований до будь-якого типу ризиків, незалежно від того, яку природу вони мають, а також забезпечує підтримку усім прийнятим раніше стандартам з управління ризиками, що використовують різні типи інститутів у різних сферах, у тому числі у державному управлінні.

Водночас варто зазначити, що стандарти управління підприємницькими ризиками, котрі, як правило, і лежать в основі різноманітних дослідницьких класифікацій етапів процесу ризик-менеджменту, у тому числі політичного (див., наприклад, ідентичні класифікації В. Кривошеїна для політичних і В. Вітлінського для підприємницьких ризиків), більше фокусуються на управлінні операційними та стратегічними ризиками комерційних організацій, недооцінюючи вплив інших факторів, наприклад, соціокультурного контексту, який серед іншого визначає перцепцію тих чи інших ризиків на рівні цілих соціумів. Це означає, що, крім так званого "фактичного" виміру ризику (який може бути вимірним оцінювачами ризику), у процес управління ризиками також повинен бути включений "соціокультурний" контекст [20, р. 53], оскільки політичні ризики є продуктом саме такого середовища і характеризуються впливом на всю соціетальну систему. Як наслідок, різні компоненти ризик-менеджменту, особливо політичного, повинні бути належним чином спроектовані, так щоб мати можливість працювати як з "фактичним", так і з "соціокультурним" контекстом, тобто включати різні цінності і уявлення плюралістичних суспільств [20, р. 53]. Чому в вище описаних класифікаціях зі зрозумілих причин не приділяється належної уваги.

З цього випливає важливий висновок, що підприємницькі і політичні ризики мають неоднакову природу. Ці відмінності необхідно враховувати в структурі процесу управління ризиками.

Підсумовуючи блок, присвячений проблемі співвідношення категорій ризик-менеджменту і процесу управління ризиками, можемо стверджувати, що останній технічно покликаний забезпечувати єдину систему безперервних і послідовних у часі дій щодо подолання негативних наслідків від ризикованих рішень або подій, однак він не повинен підминяти собою власне саме управління ризиками, яке, як буде показано нижче, є більш комплексним поняттям. Точніше навпаки, поняття управління ризиками не коректно звужувати до самої процедури ризик-менеджменту, яка лише описує структуру управління ризиками що, судячи з поширених дефініцій досліджуваного терміну, доволі часто робиться багатьма фахівцями.

Повертаючись до проблеми визначення сутності категорії "управління ризиками", то як свідчать деякі підходи іноземних колег, що мають тривалий досвід у вивченні проблем управління системними ризиками, у тому числі політичними, даний концепт у значенні risk governance має ширше значення ніж ризик-менеджмент.

Так, за визначенням Міжнародної ради з управління ризиками, відомого міжнародного неурядового аналітичного центру (IRGC), термін "управління ризиками"

(risk governance) включає в себе сукупність дійових осіб, правил, угод, процесів і механізмів, пов'язаних із тим, як відповідна інформація про ризики збирається, аналізується і передається, а також приймаються управлінські рішення [20, р. 50].

З першого погляду можна не побачити відмінностей із попередніми дефініціями. Однак у цьому контексті управління ризиками не обмежується лише внутрішніми рішеннями і діями з боку урядових або приватних організацій стосовно ризику, воно також включає необхідність співпраці і координації між різними зацікавленими сторонами, що часто знаходяться по-за межами конкретного інституційного середовища прийняття рішень. Тобто управління ризиками, особливо політичними, з такої точки зору, є багатоакторним процесом. Але не тільки. Воно також включає в себе різні контекстуальні чинники, такі як інституційні механізми (наприклад, нормативно-правова база, яка визначає відносини, ролі і обов'язки акторів і механізми їх координації), а також політичну культуру, включаючи різні уявлення про саму природу ризику [20, р. 50].

Таким чином, розуміння даного терміну виводиться із категорії "governance", а не "management", яка здебільшого використовується для маркування управлінських процесів у комерційному секторі, що є принциповою відмінністю у підходах до розуміння сутнісної природи управління саме політичними ризиками.

В останнє десятиліття термін "врядування", саме так сучасні фахівці з державного управління перекладають з англійської слово governance (див., наприклад: [8], придбав величезну популярність у літературі з міжнародних відносин, порівняльної політології, державного управління, соціології довкілля, технологій, а також дослідження ризиків.

У самому загальному розумінні концепція врядування ("governance") включає в себе управління державним сектором, підзвітність органів публічної влади, верховенство закону (зокрема, забезпечення прав власності), прозорість ухвалення рішень і доступ до інформації, компетентність уряду і захист прав людини за допомогою верховенства закону [21, р. 11; 26, р. 4—5]. Споріднений термін, "добре врядування" (good governance), є нормативним поняттям і розширив цей концепт за рахунок таких компонентів як: удосконалення державного управління (включно з реформою державних фінансів і децентралізацією), розвиток громадянського суспільства і демократичних принципів управління, що включає приділення великої ваги консультативним процедурам із зацікавленими групами під час вироблення державної (тут краще сказати публічної) політики (див., наприклад: [6; 9]).

Таким чином, з точки зору концепції врядування неурядові актори відіграють все більш важливу роль і стають все більш важливими в державному управлінні політичними та іншими ризиками, оскільки вони володіють вирішальними перевагами стосовно інформації та ресурсів у порівнянні з державою. Тому розуміння терміну "управління ризиками" (тут логічніше використовувати словосполучення "врядування ризиками", але суто фонетично воно звучить дисгармонійно), запропоноване фахівцями IRGC, значно адекватніше, на наш погляд, ніж інші підходи до визначення даного поняття,

відповідає реаліям організації управління ризиками, тим більше політичними, сучасною державною.

У рамках даного підходу до категорії "управління ризиками" ключове значення набуває комунікації і консультації. Дослідники (див. [20, р. 52; 27; 28, р. 55—56]) виділяють чотири основні функції процесу комунікацій і консультацій стосовно ризиків, у тому числі політичних, які спрямовані на те, щоб допомогти всім зацікавленим сторонам, а також широкої громадськості, зробити усвідомлений вибір стикаючись із потенційно небезпечними подіями:

- освіта та просвіта, що означає інформування громадськості про ризики, включаючи результати оцінки ризиків та їх обробки відповідно до стратегій управління ризиками;

- навчання ризикам і спонукання до змін поведінки, що допомагає людям справлятися з ризиками;

- зміцнення довіри до установ, які відповідають за оцінку ризиків і управління ними, для того щоб надати людям впевненості в тому, що особи, відповідальні за оцінку ризиків та їх обробку, діють ефективно, і прийнятний спосіб;

- участь у прийнятті рішень, пов'язаних із ризиком, а також вирішення конфліктів шляхом надання зацікавленим сторонам і представникам громадськості можливості брати участь в ухваленні рішень, пов'язаних із ризиком.

Отже, можна підсумувати, що управління політичними ризиками як державно-управлінську категорію, з урахуванням вищевикладеного, можна охарактеризувати як дії органів державного управління, що вживаються для пом'якшення або запобігання наслідкам політичних ризиків, так і взаємодії всіх неурядових акторів, задіяних у цій діяльності, а також усі дії й процедури, що представляють собою структуру процесу ризик-менеджменту.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз концептуалізації категорії "управління ризиком" показує, що більшість наукових підходів фактично фокусуються на інтерпретації цього терміну у значенні ризик-менеджменту (risk management), тобто як процесу впливу суб'єкта управління на об'єкт управління, що спрямовується на виявлення максимально широкого діапазону можливих ризиків і шляхів зменшення негативного впливу останніх до прийнятних рівнів. Однак недоліком такого підходу стало зближення або підміна змісту терміну "ризик-менеджмент" іншою категорією — "процес ризик-менеджменту", який лише окреслює структуру управління ризиками і технічно покликаний забезпечувати єдину систему безперервних і послідовних у часі дій щодо подолання негативних наслідків від ризикованих рішень або подій.

Водночас термін "управління ризиками" у зарубіжній фаховій літературі часто інтерпретується в іншому значенні — як risk governance, що, як з'ясувалося, має ширше значення ніж risk management. У цьому дослідженні ми вважаємо обґрунтованим визначення терміну "управління ризиками" (risk governance), запропоноване Міжнародною радою з управління ризиками (IRGC). Такий термін за дефініцією IRGC "включає в себе су-

купність дійових осіб, правил, угод, процесів і механізмів, пов'язаних із тим, як відповідна інформація про ризики збирається, аналізується і передається, а також приймаються управлінські рішення". З урахуванням вищесказаного, концепт "управління ризиком" виводиться не з категорії "management", а "governance", себто "врядування" і нормативної концепції публічного управління, відомої як "добре врядування" (належне врядування — з англ. "good governance"), що є принципово відмінністю від інших підходів до розуміння сутнісної природи управління політичними ризиками.

Таким чином, управління політичними ризиками як категорія державно-управлінської науки, розуміється автором не тільки як дії органів державного управління, що вживаються для пом'якшення або запобігання наслідкам політичних ризиків, але і взаємодії всіх неурядових акторів, задіяних у цій діяльності, а також всі дії й процедури, що представляють собою структуру процесу ризик-менеджменту. Водночас розкриття суті та змісту досліджуваної категорії потребує осмислення її як виду управлінської діяльності на державному рівні в усіх її специфічних проявах, притаманних інституціональному середовищу державного управління. Останнє розглядається автором як перспективний напрям подальших наукових розвідок.

Література:

1. Балабанов І.Т. Риск-менеджмент / І.Т. Балабанов. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 192 с.
2. Ващенко К.О. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: навч.-метод. матеріали / К.О. Ващенко; уклад. М.Т. Солоха. — К.: НАДУ, 2013. — 56 с.
3. Віннічук О.В. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-практичний аналіз: монографія / О.В. Віннічук. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2013. — 220 с.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Велікоіваненко. — Київ: КНЕУ, 2004. — 480 с.
5. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки: монографія / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков. — Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2003. — 164 с.
6. Європейська Стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/yevropejska-strategiya-shhodo-innovacij-ta-dobrogo-vryaduvannya-na-miscevomu-rivni>
7. Загородній А.Г. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання: монографія / А.Г. Загородній, Л.М. Пилипенко. — Львів: Вид-во ЗУКЦ, 2010. — 232 с.
8. Колодій А.Ф. Публічне врядування і публічне адміністрування / А.Ф. Колодій // Енциклопедія державного управління: у 8 т. — Т. 8: Публічне врядування / наук. ред. кол.: В.С. Загорський, С.О. Телешун та ін. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — С. 488—491.
9. Комісія Європейських Співтовариств. Європейське врядування. Біла книга, Брюссель, 25.7.2001 COM(2001) 428 остаточна редакція [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: <http://eukraina.com/load/eurointegration/4-1-0-113>

10. Кривошеїн В.В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти: монографія / В.В. Кривошеїн. — Д.: Інновація, 2009. — 316 с.

11. Макарова В.А. Анализ и оценка экономической эффективности риск-менеджмента / В.А. Макарова // Стратегические решения и риск-менеджмент. — 2015. — № 3. — С. 72—83.

12. Масюк В.М. Виявлення та оцінювання ризиків і загроз як чинників антикризового управління машинобудівним підприємством: дис. ... канд. екон. наук: (доктора філософії) за спеціальністю 08.00.04 — "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / В.М. Масюк; Національний університет "Львівська політехніка". — Л., 2017. — 272 с.

13. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: навч. посібник / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка", 2003. — 120 с.

14. Устенко О.Л. Теория экономического риска: монография / О.Л. Устенко. — К.: МАУП, 1997. — 164 с.

15. Фомичев А.Н. Риск-менеджмент: учебное пособие / А. Н. Фомичев. — М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К0", 2004. ? 292 с.

16. Чернова Г.В. Управление рисками / Г.В. Чернова, А.А. Кудрявцев. — М.: Проспект, 2013. — 129 с.

17. Яресько Р.С. Ризик-менеджмент інвестиційних проєктів енергетичних підприємств: дис.... канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.04 — "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Р.С. Яресько; Нац. техн. ун-т України "Київ. політехн. ін-т". — К., 2016. — 245 с.

18. A Risk Management Standard [Electronic resource] / IRM, 2002. — Access mode: https://www.theirm.org/media/886059/ARMS_2002_IRM.pdf

19. AS/NZS ISO 31000:2009. Risk management-Principles and guidelines [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.standards.org.au/search/Results.aspx?k=AS%2FNSZ%20ISO%2031000%3A2009>

20. Aven T., Renn O. Risk management and governance: concepts, guidelines and applications / T. Aven and O. Renn. — Heidelberg; New York: Springer, 2010. — 276 p.

21. Bhatta G. Public sector governance and risks: a proposed methodology to do risk assessments at the program level / G. Bhatta. — Mandaluyong City, Phil.: Asian Development Bank, 2008. — 52 p.

22. Enterprise Risk Management — Integrated Framework. Executive Summary [Electronic resource] / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), September 2004. — Access mode: <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM-Executive-Summary.pdf>

23. FERMA:2003. Стандарт риск-менеджмента Федерации европейских ассоциаций по риск-менеджменту [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.dvbi.ru/risk-management/library/Token/ViewInfo/ItemId/6/Стандарт-управления-рисками-FERMA-eng-rus>

24. Hubbard D. The Failure of Risk Management: Why It's Broken and How to Fix It / D. Hubbard. — Hoboken, N.J.: Wiley, 2009. — 281 p.

25. ISO 31000:2009, Риск Менеджмент — Принципы и руководства [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.amu.kz/fotos-news/vstrecha_recatora_so_stud_31_oct/ISO%2031000-2009.pdf

26. Landman T. Preliminary Survey on Donor Use of Governance Assessments / T. Landman J. Bewsher, E. Carvalho. — Oslo: United Nations Development Programme (UNDP); University of Essex, 2008. — 90 p.

27. Morgan M. G. Communicating risk to the public / M. G. Morgan, B. Fischhoff, A. Bostrom, L. Lave, C. Atman // Environmental Science and Technology. — 1992. — № 26 (11). — P. 2049—2056.

28. Risk governance: Towards an integrative approach. White Paper № 1 [Electronic resource] / O. Renn, P. Graham. — Geneva: IRGC, 2005. — Access mode: https://www.irgc.org/wp-content/uploads/2012/04/IRGC_WP_No_1_Risk_Governance_reprinted_version_3.pdf

29. What is risk-management [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.marquette.edu/riskunit/riskmanagement/whatis.shtml>

References:

1. Balabanov Y.T. (1996), Rysk-menedzhment [Risk management], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.

2. Vaschenko, K.O. (2013), Ekspertno-analitychne zabezpechennia derzhavnoi polityky [Expert-analytical support of state policy], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Vinnichuk, O.V. (2013), Politychni ryzyky v umovakh demokratychnoi transformatsii suspil'stva: teoretyko-prakseolohichnyj analiz [Political risks in the conditions of democratic transformation of society: theoretical and praxis analysis], Kam'ianets'-Podil's'kyj, Ukraine.

4. Vitlins'kyj, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), Ryzkylohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi [Riskology in Economics and Entrepreneurship], KNEU, Kyiv, Ukraine.

5. Hranaturov, V.M. Lytovchenko, I.V. and Kharichkov, S.K. (2003), Analiz pidpriemnyts'kykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kil'kisni otsinky [Business risk analysis: problems of definition, classification and quantification], Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen' NAN Ukrainy, Odesa, Ukraine.

6. irgo.org.ua (2020), "A European Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level", available at: <http://irgo.org.ua/politika-i-vlast/yevropejska-strategiya-shhodo-innovacij-ta-dobrogo-vryaduvannya-na-miscevomu-rivni> (Accessed 25 Feb 2020).

7. Zahorodnij, A.H. and Pylypenko, L.M. (2010), Ryzky audytors'koi diial'nosti: metodyka vyivlennia i otsiniuvannia [Risks of audit activity: methodology of detection and evaluation], Vyd-vo ZUKTs, L'viv, Ukraine.

8. Kolodij, A.F. (2011), "Public administration and public administration", Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 8: Publichne vriaduvannia [Encyclopedia of Public Administration: in 8 volumes - Vol. 8: Public Governance], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine, pp. 488—491.

9. European Commission (2001), "European governance. White book", available at: <http://eukraina.com/load/eurointegration/4-1-0-113> (Accessed 25 Feb 2020).

10. Kryvoshein, V.V. (2009), Politychna ryzykolohiia: epistemolohichnyj status, predmetna sfera, analitychni instrumenty [Political risk: epistemological status, subject,

sphere, analytical tools], Innovatsiia, Dnipropetrovsk, Ukraine.

11. Makarova, V.A. (2015), "Analysis and assessment of the cost-effectiveness of risk management", *Stratehicheskye resheniya y risk-menedzhment*, vol. 3, pp. 72—83.

12. Masiuk, V.M. (2017), "Identification and assessment of risks and threats as factors of crisis management of machine-building enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Natsional'nyj universytet "L'vivs'ka politekhnika", L'viv, Ukraine.

13. Starostina, A.O. and Kravchenko, V.A. (2003), *Ryzkyk-menedzhment [Risk management]*, IVTs "Vydavnytstvo "Politekhnika", Kyiv, Ukraine.

14. Ustenko, O.L. (1997), *Teoriya ekonomycheskoho ryska [The theory of economic risk]*, MAUP, Kyiv, Ukraine.

15. Fomychev, A.N. (2004), *Rysk-menedzhment [Risk management]*, Yzdatel'sko-torhovaia korporatsiya "Dashkov y K0", Moscow, Russia.

16. Chernova, H.V. and Kudriavtsev, A.A. (2013), *Upravlenye ryskamy [Risk Management]*, Prospekt, Moscow, Russia.

17. Yares'ko, R.S. (2016), "Risk management of investment projects of energy companies", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Nats. tekhn. un-t Ukrainy "Kyiv. politekhn. in-t", Kyiv, Ukraine.

18. IRM (2002), "A Risk Management Standard", available at: https://www.theirm.org/media/886059/ARMS_2002_IRM.pdf (Accessed 25 Feb 2020).

19. AS/NZS (2009), "ISO 31000:2009. Risk management-Principles and guidelines", available at: <http://www.standards.org.au/search/Results.aspx?k=AS%20FNZS%20ISO%2031000%3A2009> (Accessed 25 Feb 2020).

20. Aven, T. and Renn, O. (2010), *Risk management and governance: concepts, guidelines and applications*, Springer, New York, USA.

21. Bhatta, G. (2008), *Public sector governance and risks: a proposed methodology to do risk assessments at the program level*, Asian Development Bank, Mandaluyong City, Phil.

22. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) (2004), "Enterprise Risk Management — Integrated Framework. Executive Summary", available at: <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM-Executive-Summary.pdf> (Accessed 25 Feb 2020).

23. FERMA (2003), "A risk management standard", available at: <https://www.dvbi.ru/risk-management/library/Token/ViewInfo/ItemId/6/Standart-upravleniya-ryskamy-FERMA-eng-rus> (Accessed 25 Feb 2020).

24. Hubbard, D. (2009), *The Failure of Risk Management: Why It's Broken and How to Fix It*, Wiley, Hoboken, N.J., USA.

25. ISO 31000:2009 (2009), "Risk Management - Principles and Guides", available at: http://www.amu.kz/fotos-news/vstrecha_rectora_so_stud_31_oct/ISO%-2031000-2009.pdf (Accessed 25 Feb 2020).

26. Landman, T. Bewsher, J. and Carvalho, E. (2008), *Preliminary Survey on Donor Use of Governance*

Assessments, United Nations Development Programme (UNDP); University of Essex, Oslo.

27. Morgan, M. Fischhoff, G.B. Bostrom, A. Lave, L. and Atman, S. (1992), "Communicating risk to the public", *Environmental Science and Technology*, vol. 26 (11), pp. 2049—2056.

28. Renn, O. and Graham, P. (2005), "Risk governance: Towards an integrative approach", IRGC White Paper, vol. 1, available at: https://www.irgc.org/wp-content/uploads/2012/04/IRGC_WP_No_1_Risk_Governance__reprinted_version_3.pdf (Accessed 28 Feb 2020).

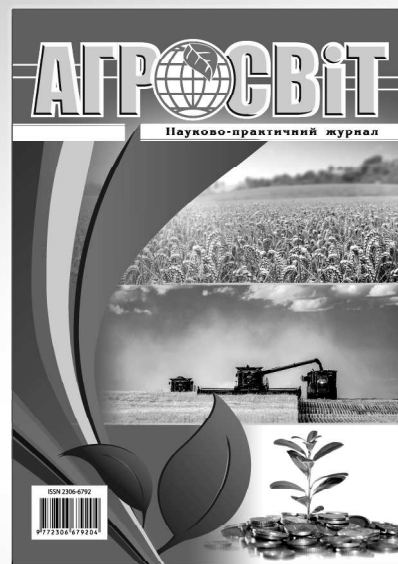
29. Marquette University (2020), "What is risk-management", available at: <http://www.marquette.edu/riskunit/riskmanagement/whatis.shtml> (Accessed 25 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

А. Д. Барзилович,
к. м. н., директор, МЦ КіндерКлінік, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0330-5147

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.109

ВПРОВАДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

A. Barzylovych,
PhD in Medical Sciences, Director, mc KinderKlinik, Kiev

IMPLEMENTATION OF COMPULSORY MEDICAL INSURANCE IN UKRAINE

Проникнення тенденцій функціонування світової економічної та соціальної сфери у вітчизняну практику спонукає запозичення позитивних процесів із них. Одним із них виступає практики поширення обов'язкового медичного страхування у розвинутих країнах як гарантії надання високого рівня медичних послуг населенню. Відтак, в Україні неодноразово робились спроби розгорнути медичне страхування в обов'язковій формі, проте на момент дослідження цього досягнути не вдалось. Водночас запровадження медичної реформи показує, що і в напрямі обов'язкового страхування вже зроблено перші кроки, наскільки вони будуть успішні на цьому етапі сказати важко.

З урахуванням вищенаведеного, у науковій статті наведено дослідження рівня фінансування медицини у світі, поруч із порівнянням їх із рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Окрім того, проведено вивчення поточного стану медичної галузі в Україні. Проаналізовано тенденції зміни обсягів фінансування медицини протягом останніх років, а саме: частку видатків бюджету на охорону здоров'я у Зведеному бюджеті України, а також у ВВП. Окреслено сутність обов'язкового медичного страхування та визначено принципи на яких воно ґрунтується. Визначено можливі варіанти розгортання страхової медицини та моделей її фінансування в країнах світу, а також проаналізовано можливість адаптації однієї із них до потреб України.

У статті визначено етапи реформування галузі охорони здоров'я на шляху до забезпечення необхідних умов для розвитку обов'язкового медичного страхування у вітчизняній практиці. Окреслено напрями дії органів державної влади на найближчий рік, у напрямі запровадження обов'язкового медичного страхування. Описано реальну ситуацію по запровадженню цього виду страхування станом на момент проведення дослідження, із наведенням коментарів щодо неї Міністерства охорони здоров'я. Визначено ключові проблеми, з якими стикається процес запровадження обов'язкового медичного страхування. Проаналізовано ймовірний обсяг витрат на купівлю полісу обов'язкового страхування, а також напрями розвитку даного виду страхування на найближчу перспективу.

The penetration of the tendencies of the functioning of the world economic and social sphere in the domestic practice prompts borrowing of positive processes from them. One of them is the practice of spreading compulsory health insurance in developed countries as a guarantee of providing a high level of health services to the population. Therefore, Ukraine has repeatedly attempted to extend

compulsory health insurance, but failed at the time of the study. At the same time, the introduction of health care reform shows that the first steps have already been taken towards compulsory insurance, which is difficult to say at this stage.

In view of the above, this scientific article presents a study of the level of financing of medicine in the world, along with comparing them with the recommendations of the World Health Organization. In addition, the current state of the medical industry in Ukraine has been studied. Trends in changes in the financing of medicine in recent years, namely the share of health care budget expenditures in the Consolidated Budget of Ukraine as well as in GDP, are analyzed. The nature of compulsory health insurance is outlined and the principles on which it is based. Possible options for the deployment of insurance medicine and models of its financing in the countries of the world are identified, and the possibility of adapting one of them to the needs of Ukraine is analyzed.

At the same time, the article defines the stages of reforming the health care industry on the way to ensuring the necessary conditions for the development of compulsory health insurance in the domestic practice. The directions of action of the state authorities for the coming year, in the direction of the introduction of compulsory health insurance are outlined. The real situation on the introduction of this type of insurance at the time of the study is described, with comments from the Minister of Health. The key issues facing mandatory health insurance are identified. The probable amount of expenses for the purchase of the compulsory insurance policy, as well as the directions of development of this type of insurance in the short term are analyzed.

Ключові слова: медицина, страхування, страхова медицина, фінансування, обов'язкове медичне страхування, моделі фінансування медицини.

Key words: medicine, insurance, insurance medicine, financing, compulsory health insurance, models of financing of medicine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Успішний розвиток будь-якої країни залежить від наявності здорового та міцного суспільства. Ключовим елементом у цьому виступає забезпечення гідного рівня надання медичних послуг для всіх верств населення. На жаль, як показує практика, поточна ситуація, яка сформувалась у вітчизняному медичному секторі залишає бажати кращого. Так, за роки незалежності медицина не лише неназдогнала рівень розвинутих країн, а й стала практично нездатною забезпечити необхідний медичний догляд, зберігається стійка тенденція до перевищення рівня смертності над народжуваністю. Закордонний досвід багатьох країн із розвинутою системою охорони здоров'я, доводить, що розвиток медичної галузі, підвищення ефективності та якості її функціонування досягається за допомогою запровадження загальнообов'язкового медичного страхування (ОМС), що враховуючи ситуацію, яка склалась у медичній галузі в Україні є особливо актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З урахуванням позитивного впливу обов'язково медичного страхування на медичну галузь та рівень надання медичних послуг, особливостями його запровадження та функціонування присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема вагомий вклад було здійснено такими вченими: Т. Галайда, В. Москаленко, С. Онишко, О. Ярошенко, В. Стеценко, Н. Бідник,

Ю. Вороненко, О. Солдатенко, О. Денісова, Є. Кісєлова та інші. Окрім того, О. Білик, І. Грушко, С. Качмарчик, А. Череп, А. Шипко досліджували проблеми та перепони на шляху до запровадження обов'язкового медичного страхування в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою проведення наукового дослідження є аналіз передумов для запровадження на державному рівні в найближчому майбутньому обов'язкового медичного страхування в Україні, дослідження специфічних особливостей цього процесу, а також визначення перешкод на шляху до успішного функціонування цього виду страхування на теренах нашої країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливістю функціонування сучасної медичної галузі в Україні є конституційно закріплена норма її безкоштовності та загальнодоступності. Проте ця норма носить здебільшого декларативний характер, бо на практиці більшість послуг є фактично платними, а їх якість залежить від фінансових можливостей пацієнта. Цей факт дозволяє охарактеризувати стан охорони здоров'я в нашій країні як вкрай незадовільний. Погіршує ситуацію і факт недофінансування медичної галузі, що обумовлюється відсутністю передумов для надання якісної медичної допомоги в необхідних обсягах, зокрема й для незахищених верств населення.

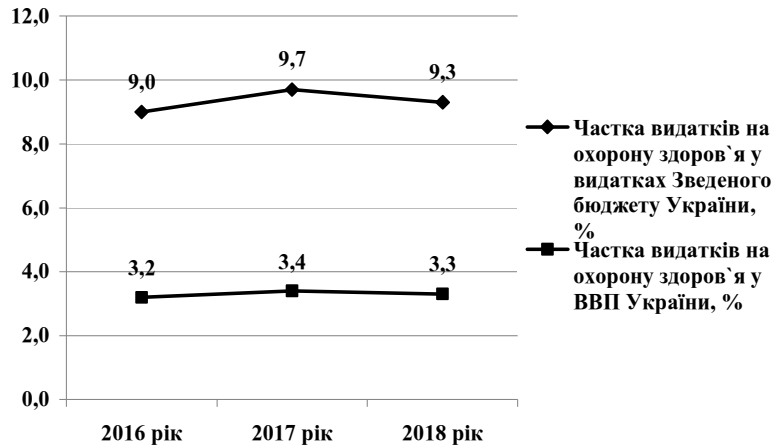

Рис. 1. Частка витрат на охорону здоров'я у зведеному бюджеті України та у ВВП за 2016–2018 роки

Джерело: власна розробка на основі [4].

Так, для прикладу проаналізуємо досвід фінансування медицини на душу населення у зарубіжних країнах, а саме: у США держава витрачає близько 10000 доларів на людину, Люксембург — 8000, Норвегія та Швейцарія — по 7000, а Україна лише 77 доларів [8].

Для всебічного аналізу наявної ситуації проаналізуємо динаміку зміни обсягу витрат на охорону здоров'я в структурі зведеного бюджету, а також частково витрат на охорону здоров'я по відношенню до ВВП країни (рис. 1).

Аналіз проведено на основі даних Міністерства фінансів України (Статистичного збірника за 2018 рік) [4]. Базовим періодом для дослідження обрано 2016–2018 роки.

Таким чином, за результатами аналізу рисунка можна зробити висновок, що тенденція зміни обсягів витрат на охорону здоров'я коливається в межах 1 %. Проте на фоні прийняття в 2018 році Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [1], згідно з яким розпочалась реформа фінансування медичної галузі ситуація мала б змінитись у напрямі до зростання витрат бюджету на цю сферу.

Підтвердженням недостатності наявного фінансування медицини є рекомендація Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), згідно з якою витрати на медицину повинні становити не менше 5 % ВВП країни [9]. На думку фахівців, якщо ця межа не досягається медична сфера не здатна ефективно у повному обсязі виконувати свої функції. Тому представлена вище тенденція є ще одним підтвердженням кризового рівня медицини в Україні.

Окрім того ВООЗ наголошує на зростанні вартості медицини в світі з кожним роком. Зокрема в країнах, що розвиваються щорічно на 6 %, а у розвинутих на 4 % щороку. Станом на кінець попереднього року, витрати на медичну галузь у світі становили 10 % глобального ВВП. Водночас темп приросту витрат є вищими за темпи приросту світової економіки [8]. З огляду на це, можемо дійти висновку, що медична галузь в Україні потребує негайної трансформації, адже окреслена динаміка у нашій країні не те що, не відстежується, а й моментами набуває від'ємного значення (наприклад, 2018 рік порівняно з 2017 роком (рис. 1)).

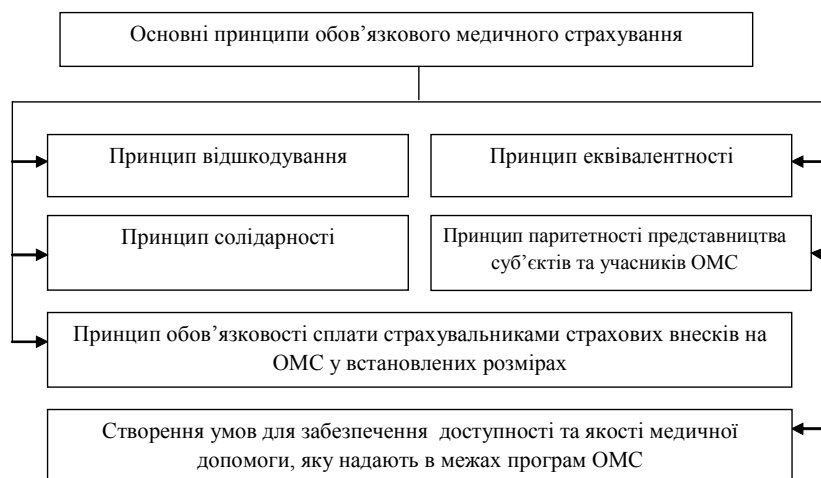

Рис. 2. Основні принципи обов'язкового медичного страхування

Джерело: власна розробка на основі [7, с. 84].

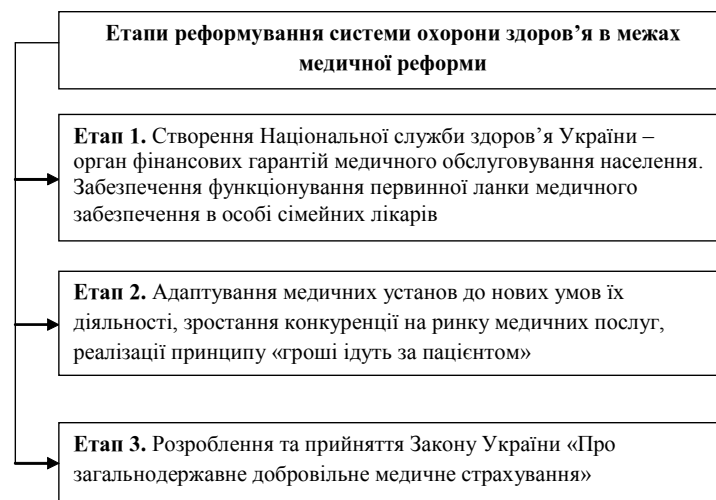

Рис. 3. Етапи реформування системи охорони здоров'я в Україні

Джерело: власна розробка на основі [6; 8].

Одним із способів на шляху до відчутного покращення ситуації для нашої країни та забезпечення медичної галузі достатнім рівнем фінансування, сформованим за допомогою страхових внесків є впровадження дієвих засад страхової медицини, зокрема загальнообов'язкового медичного страхування.

Отже, обов'язкове медичне страхування — це елемент системи соціального страхування, в основі якого лежить принцип обов'язковості участі страхувальників (громадян, підприємств, підприємців) щодо фінансування охорони здоров'я шляхом внесення щомісячних страхових внесків до відповідних фондів держави або шляхом залучення до цього процесу страхових медичних компаній [7, с. 81]. Роль держави в цьому процесі можна оцінювати по-різному. Окрім того, необхідно враховувати, що функціонування системи обов'язкового медичного страхування повинно ґрунтуватись на відповідних принципах (рис. 2).

Розглянемо детальніше деякі з цих принципів. Так, принцип відшкодування передбачає, що за допомогою коштів ОМС гарантується безоплатне надання застрахованій особі медичної допомоги в разі настання страхового випадку. Принцип еквівалентності також означає стійкість фінансової системи ОМС, що забезпечується на основі еквівалентності страхового забезпечення засобів ОМС. Під принципом солідарності, розуміється наявність державних гарантій дотримання прав застрахованих осіб у межах базової програми страхування, незалежно від фінансового стану страховика [7, с. 84].

У світі існує чотири моделі фінансування медичного страхування в країні. Вибір однієї з них залежить від вибору джерела фінансування з-поміж податкових коштів, коштів з фонду обов'язкового страхування та прямих платежів пацієнтів, а також визначення місця держави у цьому процесі. Розглянемо моделі фінансування детальніше та проаналізуємо, яку з них найкраще адаптувати в Україні [2]:

1. Модель Бісмарка, передбачає що всі заклади охорони здоров'я є приватними, а оплата медичних послуг проводиться з фонду страхування працівників. Даний фонд акумулює кошти від роботодавців та працівників шляхом здійснення відрахувань із заробітної плати. Така модель діє у Франції, Нідерландах, Німеччині, Бельгії, Японії, Швейцарії.

2. Модель Беверіджа ґрунтується на тому, що медичні установи переважно знаходяться у державній власності, водночас використовують податки для надання та фінансування урядом медичного обслуговування. За такої моделі, пацієнт самостійно не платить за медичні послуги. Дана модель переважно діє у Великобританії, Іспанії, Скандинавії та Новій Зеландії.

3. Третя модель є сукупністю першої та другої. Вона переважно застосовується у Канаді. Згідно з цією моделлю медичні послуги надаються приватними поставальниками, але оплачуються вони за рахунок коштів державної програми страхування. Паралельно відбувається контроль витрат на медичні послуги шляхом обмеження відшкодування вартості деяких послуг, а також формуванням листків очікувань на певний вид послуг.

4. Модель прямої оплати, згідно з якою медична допомога оплачується напряму медичним установам. Така модель застосовується у розвинутих країнах для окремої категорії послуг і, більшістю країн, під час купівлі лікарських засобів, що відпускаються без рецепта.

Проте варто зазначити, що ідеальна модель не існує за визначенням. Як правило, вибір здійснюється на основі сукупності критеріїв відповідності певної моделі соціокультурній специфіці країни її можливого застосування.

Загалом зараз, можна впевнено стверджувати, що Україна стоїть на межі впровадження загальнообов'язкового медичного страхування. Незважаючи на те, що протягом останнього десятиліття було підготовлено низку цілковито протилежних за сутністю проектів законів щодо запровадження цього виду страхування, практика проведення медичної реформи дозволяє відстежити деяку послідовність та взаємопов'язаність кроків на шляху до формування системи медичного страхування, спочатку в добровільній формі, а з часом і в обов'язковій.

Так, в Україні планується застосовувати модель медичного страхування, що функціонує у Великобританії, згідно з якою страхова медицина має фінансуватися з усієї суми податків, а не лише тих, які платять працевлаштовані офіційно. Окрім того, страхова медицина буде характеризуватись універсальним покриттям,

тобто все населення нашої країни буде мати право на її отримання [5]. У межах цієї моделі виділяється набір медичних послуг і ліків, що оплачуються державою, а все що виходить за межі даного переліку оплачується пацієнтом самостійно. Застосування даної моделі наближено до потреб України, оскільки у нас присутній великий прошарок соціально незахищеного населення, поруч із значною тінізацією економіки.

Усі етапи по реформуванню системи охорони здоров'я на шляху до запровадження обов'язкової страхової медицини зображено на рисунку 3.

Таким чином, можна зробити висновок, що система реформування медичної галузі в Україні розпочалась шляхом створення у 2017 році відокремленої установи — Національної служби здоров'я України, на яку покладено функції розподільника коштів для фінансування медичної галузі. У межах цього етапу відокремлено первинну ланку лікарів, що дозволило підвищити конкуренцію на ринку медичних послуг, а також спричинило зростання реальної заробітної плати медичних працівників первинної ланки. На наступному етапі відбувається адаптація всіх медичних установ до умов діяльності, з поступовим формуванням вторинної та третинної ланки надання медичних послуг.

Третім етапом, який нині не є впроваджений є формування на законодавчому рівні відповідних засад для створення системи добровільного медичного страхування, як передумови для формування засад розвитку обов'язкового медичного страхування. На цьому етапі пропонується здійснювати тісну взаємодію зі страховими компаніями щодо створення переліку медичних послуг та лікарських засобів, вартість яких має покриватись за рахунок страхових коштів, та формування консолідованого пакету оцінювання ризиків.

У 2020 році планувалось розпочати практичне введення страхової медицини в нашої країні [5]. Проте, як зазначає міністр охорони здоров'я Зоряна Скалецька, в уряді розраховують у 2020 році лише надати українцям на обговорення законопроект про модель страхового медичного забезпечення. Окрім того, очільниця Міністерства охорони здоров'я зазначає, що поки немає єдиної думки яким чином має виглядати реформа, відсутня також робоча група з обговорення особливостей її проведення. У межах спільних обговорень між міністерством та робочою групою планується визначити, яким чином будуть акумулюватись кошти та на що їх спрямовувати. Окрім того, на початковому етапі дискусії будуть обмежуватись особливостями запровадження добровільного страхування та включення держави до цього процесу [3]. Ці факти ще раз підтверджують неможливість введення обов'язкового медичного страхування в нашої країні, що спричинено в першу чергу відсутністю фундаментальних передумов для його проведення. Всі описані вище кроки, якраз і формують базу для подальшого введення даного виду страхування в нашої державі.

Водночас, на думку деяких експертів, у запровадженні ОМС не зацікавлені страхові компанії, яким це не вигідно, і саме вони блокують прийняття законів про обов'язкове страхування [5]. Факт неготовності страхового ринку до введення медичного страхування, як обов'язкового, підтверджується і нашим дослідженням,

що показує відсутність єдиного бачення постулатів запровадження ОМС, не говорячи про прийняття закону, який би відповідав реальним потребам.

Важливим у цьому процесі є також врахування того факту, що медичне страхування є складним за своєю сутністю, а отже, вимагає залучення до процесу кваліфікованих спеціалістів. Паралельно цьому, обов'язковою умовою є розвиток інституту незалежних експертів, обов'язком яких є оцінювання правильності лікування, аналіз відповідності причин відмови у виплатах коштів вимогам договору страхування та чинному законодавству тощо.

Окрім вищеперерахованого, у 2020 році планується реалізувати наступний етап медичної реформи через формування першого мінімуму медичних послуг, гарантованих державою на всіх рівнях. На думку експертів, введення страхової медицини буде логічним продовженням цього процесу.

Проте на шляху формування системи медичного страхування в Україні знаходяться ще й інші законодавчі перешкоди. До прикладу присутній факт подвійного або навіть потрійного оподаткування, бо щомісячний страховий внесок за своєю сутністю буде як ще один вид оподаткування, що впливає на небажання власників бізнес-структур оформляти страховки для своїх співробітників [5]. Адже набагато простіше самостійно заплатити за лікування працівника, аніж сплачувати непомірні суми податків. Але можна стверджувати, що ми впевнено рухаємось на шляху до використання страхової медицини у діяльності вітчизняної медичної сфери.

Очікується, що з прийняттям закону про обов'язкове медичне страхування мають бути застраховані всі жителі України, а страхові поліси будуть надаватись страховими компаніями, що спеціалізуються на лайфвовому страхуванні в частині обов'язкового медичного страхування. До таких страхових компаній будуть висуватись вимоги з приводу стабільності фінансового стану і здатності організувати лікування застрахованих осіб.

Після введення обов'язкового страхування, річний внесок з кожного українця планово становитиме 4700 грн, тобто українці сплачуватимуть по 400 грн щомісяця [5]. Проте необхідно розуміти, що ця сума наразі є приблизно, і не може сприйматись як еталонна у разі визначення страхових платежів. Адже остаточно ситуація проясниться вже на момент прийняття Закону України "Про обов'язкове медичне страхування" і розраховуватиметься на основі цін, які склались на ринку у той час. Окрім того, експерти зазначають, що гроші будуть платити роботодавці, а за непрацюючих внески сплачуватиме держава, в особі місцевих органів. Ці кошти будуть акумулюватись із сплачених податків. Але насправді, реальна ситуація така, що грошей на медичне страхування у держави не вистає, а додавати новий вид податку є досить ризикованим. Саме тому Уряд планує розпочати запровадження страхової медицини з позикових і донорських коштів, які Україна отримує з зовнішніх джерел, а протягом наступних декількох років зменшувати суму зовнішніх надходжень і замішувати власними фінансовими ресурсами, зменшивши таким чином іноземні інвестиції до мінімуму.

Проте говорити про остаточну модель страхової медицини в Україні ще зарано. Влада з року в рік відтерміновує строки введення страхової медицини, а реальні кроки почались лише нещодавно, тому введення ОМС є питанням часу та послідовності головних учасників цього процесу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що ситуація, яка склалась в Україні наразі, як ніколи вимагає рішучих дій. В медичній галузі з року в рік знижується довіра населення до лікарів, одночасно зі зниженням якості надання послуг. Так, досвід останніх років показує, що вже прийняті деякі вдалі кроки на шляху до перетворення сфери охорони здоров'я на ефективну галузь економіки. Проте відкритою залишається проблема її недофінансування, а також можливість використання обов'язкового медичного страхування як інструменту для подолання ситуації, що склалася. Поруч із цим, на практиці, процес законодавчого закріплення ОМС натикається на певні бар'єри, пов'язані з відсутністю у держави послідовного механізму з формування передумов для розвитку страхової медицини в країні. Вирішення наявних проблем — це завдання номер один для уряду на найближчі пару років, у тому числі й завершення процесу запровадження обов'язкового медичного страхування, розпочатого ще в минулому десятилітті.

Література:

1. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" № 2168 — VIII. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#n137> (дата звернення 17.02.2020).
2. Зінкова І. Впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні. Науковий блог. Національний університет "Острозька Академія": веб-сайт. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2014/vprovadzhennya-obovyazkovoho-medychnoho-strahuvannya-v-ukrajini/> (дата звернення 18.02.2020).
3. Інформаційне агентство УНІАН. Введення страхової медицини: очільниця МОЗ розповіла коли почнеться робота над впровадженням: веб-сайт. URL: <https://www.unian.ua/insurance/10839038-vvedennya-strahovoji-medicini-ochilnicya-moz-rozpovila-kolipochnetsya-robota-nad-vprovadzhennyam.html> (дата звернення 18.02.2020).
4. Міністерство фінансів України. Статистичний збірник. Бюджет України 2018. URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/file_s/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/file_s/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf) (дата звернення 17.02.2020).
5. Політека. Медичне страхування в Україні: переваги та недоліки в 2019 році: веб-сайт. URL: <https://politeka.net/uk/news/society/1162605-medicinskoe-strahovanie-v-ukraine-preimushhestva-i-nedostatki-v-2019-godu> (дата звернення 17.02.2020).
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1101 "Про утворення Національної служби здоров'я України". Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p> (дата звернення 17.02.2020).

kon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p (дата звернення 17.02.2020).

7. Сова О.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку медичного страхування в Україні. Вчені записки університету "КРОК". 2018. Вип. 49. С. 80—92.

8. Торгун О. Чотири моделі страхової медицини. Яку обрала нова влада?: веб-сайт. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/strahova-medicina-v-ukrajini-shcho-varto-znati-ostanni-novini-50065848.html> (дата звернення 17.02.2020).

9. Федорович І. М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Вип. 23 (2). С. 76—80.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the state financial guarantees of health care of the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#n137> (Accessed 17 Febr 2020).
 2. Zinkova, I. (2014), "Introduction of compulsory health insurance in Ukraine", Naukovyj bloh. Natsional'nyj universytet "Ostroz'ka Akademiia", [Online], available at: <https://naub.ua.edu.ua/2014/vprovadzhennya-obovyazkovoho-medychnoho-strahuvannya-v-ukrajini/> (Accessed 18 Febr 2020).
 3. UNIAN news agency (2020), "Introduction of insurance medicine: the MOH head told when work on implementation would begin", [Online], available at: <https://www.unian.ua/insurance/10839038-vvedennya-strahovoji-medicini-ochilnicya-moz-rozpovila-kolipochnetsya-robota-nad-vprovadzhennyam.html> (Accessed 18 Febr 2020).
 4. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Statistical collection. Budget of Ukraine 2018", [Online], available at: [https://www.mof.gov.ua/storage/file_s/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/file_s/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf) (Accessed 17 Febr 2020).
 5. Politeka (2019), "Health insurance in Ukraine: advantages and disadvantages in 2019", [Online], available at: <https://politeka.net/uk/news/society/1162605-medicinskoe-strahovanie-v-ukraine-preimushhestva-i-nedostatki-v-2019-godu> (Accessed 17 Febr 2020).
 6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" About the formation of the National Health Service of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p> (Accessed 17 Febr 2020).
 7. Sova, O.Yu. (2018), "The current state and prospects of development of health insurance in Ukraine", Vcheni zapysky universytetu "KROK", vol. 49. pp. 80—92.
 8. Torgun, O. (2020), "Four models of insurance medicine. Which elected the new government?", [Online], available at: <https://nv.ua/eng/opinion/strahova-medicina-v-ukrajini-shcho-varto-znati-ostanni-novini-50065848.html> (Accessed 17 Febr 2020).
 9. Fedorovych, I. M. (2017), "Theoretical and practical principles of realization of health insurance in Ukraine", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, vol. 23 (2), pp. 76—80.
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

І. Й. Малий,

*д. е. н., професор кафедри національної економіки та публічного управління,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0002-9975-5299*

О. В. Фоя,

*аспірант кафедри національної економіки та публічного управління,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-4642-8462*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.115

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ (ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

I. Maliy,

*Doctor of Economic Sciences, Professor Head of National Economy and Public Administration Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetma, Kyiv*

O. Foia,

*postgraduate student at the Head of National Economy and Public Administration Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetma, Kyiv*

STRATEGY OF MANAGEMENT NATIONAL DEBT (INVESTMENT ASPECT)

За останні два десятиліття активізувались трансформаційні процеси в розвитку національних економік під впливом поглиблення глобалізації, запровадження цифрових технологій та активізації інформаційних війн, фінансових спекуляцій та загостренням протистояння за доступ до світових енергетичних ресурсів, що не могло не позначитись на стабільності та ефективності розвитку суспільства. В статті, на основі ретроспективного аналізу теоретичних підходів та світового досвіду макроекономічної політики, виявлено, з одного боку, глобальну тенденцію постійного зростання частки державного боргу по відношенню до ВВП, а з другого — неординарні (майже протилежні) соціально-економічні наслідки від використання означених запозичень. Акцентовано увагу не тільки на динаміці обсягів та структурі державних запозичень, а й на інституційних та макроекономічних чинниках зростання боргового тягаря в Україні, які спотворили та повністю локалізували інвестиційну роль державного боргу в економіці, до формування замкнутого кола бідності. Зроблено висновок, що сьогодні значна частина країн використовує запозичення задля економічного зростання, інноваційності та посилення національної конкурентоспроможності. Розкрито інституційні рутини боргової політики в Україні. Відсутність верховенства права та цинізм судової системи (високий рівень корупції та проблеми захисту прав власності), домінування тотальної монополізації та неефективність регулювання, флуктуація фінансових спекуляцій та нестабільності банківської системи є, на сьогодні, найголовнішими факторами дезінтеграції та стагнації економіки України, що загрожує національній безпеці. На основі оцінювання інституційних змін та динаміки економічного розвитку України за останні два десятиліття запропоновано стратегію зниження боргового тягаря та розроблено напрями корекції інвестиційної політики розвитку економіки на наступний період. Обґрунтування ендогенної парадигми антикризового управління повинно стати важливим напрямом перспективного дослідження реанімації привабливого інвестиційного середовища в Україні, а значить і зниження рівня заборгованості та зростання суспільного добробуту.

The synthesis of public management and macroeconomic policy theories, as well as a comparative analysis of the world's experience in debt management, have investigated the critical mass of debt burden in Ukraine's economy because of the lack of investment use of borrowing that threatens

Ukraine's economic security. Over the past two decades has intensified the transformation processes in the development of national economies under the influence of deepening globalization, digital technologies and enhancing of information wars, financial speculation and aggravation of confrontation over access to global energy resources, which could not affect the stability and efficiency of the development of society. In the article, on the one hand, the global trend of the permanent growth of the share of public debt relative to GDP, and with another — differently (almost opposite) socio-economic impacts from the use of these borrowings. The attention is focused not only on the dynamics of volume and structure of public borrowing, but also on institutional and macroeconomic factors growth of the debt burden in Ukraine. These factors have distorted and completely localized the investment role of public debt in the economy, and formed a vicious circle of poverty. The article concluded that a significant portion of the country uses its borrowing for economic growth, innovation and enhance national competitiveness. The absence of the rule of law and high levels of corruption and inefficiency of regulation, instability of the banking system is today the main factors of stagnation of Ukraine's economy that threatens national security. The paper proposed a strategy to reduce the debt burden and the developed ways of correction of the investment policy of the economy in the next period. Based on the macroeconomic assessment of the dynamics of economic development of Ukraine over the past two decades, to develop a strategy to reduce the debt trap and recession, with subsequent economic recovery. Justification of the endogenous paradigm of crisis management has become an important direction of future research is the resuscitation of an attractive investment environment in Ukraine and, therefore, reducing the level of debt and an increase in social welfare.

Ключові слова: публічне управління, стратегія управління, державний борг, макроекономічна політика, борговий тягар, інвестиції, цінні папери, конкуренція, інституційне середовище.

Key words: public administration, management strategy, public debt, macroeconomic policy, debt burden, investments, securities, competition, institutional environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток національної економіки та її структурна перебудова залежать від активізації інвестиційної діяльності. На сучасному етапі системної трансформації глобального світу та загострення конкуренції між країнами за ринки ресурсів та товарів актуалізувалась проблема пошуку фінансових джерел інвестування розвитку національних економік задля забезпечення економічної стабільності, інноваційності та конкурентоспроможності. Одним із таких джерел є державні (зовнішні та внутрішні) запозичення. Аналіз еволюції теоретичної спадщини та досвіду країн свідчить про зміни в фінансовій політиці за останні півстоліття. Вдосконалення макроекономічного інструментарію управління державним боргом та їх ефективне використання з урахуванням інституційної національної специфіки призвів одні країни до процвітання, а інші — до занепаду.

Безкінечна стагнація економіки, безробіття та зuboжіння актуалізували дослідження проблем управління державними запозиченнями в Україні. Розвиток економіки за роки новітньої історії України супроводжується економічною та політичною нестабільністю, перманентністю та безкінечністю ринкового реформування економіки, турбулентністю приватизаційних процесів у всіх сферах господарської діяльності, наслідком чого низький рівень інвестиційної привабливості національної економіки. Політична турбулентність 2004—2006 рр.

та воєнна агресія Росії 2014—2019 рр. спричинили шоківу дестабілізацію економіки на межі фінансового дефолту, до зростання запозичень держави як засобу уникнення загроз державності України. Світова фінансова криза 2008—2009 років стала каталізатором та лакмусовим папірцем виміру провалу економічної політики в частині формування інституційних та економічних передумов привабливого інвестиційного середовища в Україні.

Провали ринкової трансформації економіки України призвели до катастрофічного зростання державного боргу, до економічної стагнації, дефіцитів бюджету та пенсійного фонду, негативного сальдо торговельного балансу, внаслідок чого загострилась проблема обслуговування та виплат за державним боргом. Тенденція зростання державних запозичень, як свідчить світовий досвід, притаманний більшості країн світу і відображає фінансово-економічний тренд сучасної глобальної економіки. Аналіз боргової політики країн свідчить про позитивні та негативні впливи на результати економічного розвитку. Попри те, що Україна, на відміну від інших країн — боржників, володіє багатими природними ресурсами, трудовим та інтелектуальним потенціалом, все ж таки опинилася на межі фінансового дефолту і тому потребує переосмислення макроекономічної політики по регулюванню державного боргу та інституційних засад стратегії публічного управління. Нагальна

потреба уникнення дефолту, стабілізації економічного розвитку України та зростання суспільного добробуту характеризують актуальність теми дослідження та її прикладну значимість для українського суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури свідчить про неоднозначність поглядів на функціональну роль державний боргу в регулюванні національної економіки, його порогових значень по відношенню до ВВП та його впливу на розвиток суспільства. Дослідженню питань стабілізації економіки, економічного зростання та ролі в цьому валютного курсу, безробіття, процентної ставки та державного боргу присвячено праці зарубіжних таких вчених: Дж. Бюккенен, С.Л. Брю, А. Вагнер, Д. Грос, Дж. Кейнс, К.Р. Макконнелл, А. Модільяні, П. Самюельсон, М. Фрідмен та інші. Серед вітчизняних вчених, які розглядали проблематику державних запозичень у процесі ринкового реформування пострадянської економіки України, слід віднести праці І. Барановського, М. Боднара, В. Бочарова, С. Буткевича, Н. Зражевської, В. Козюка, М. Крупки, І. Лютого, Л. Новосада, В. Федосова та інші. Ретроспективний аналіз праць свідчить про значний прогрес у методології дослідження та методиці оцінювання впливів державного боргу як на розвиток окремих країн, так і на особливості перерозподілу фінансових ресурсів світових фінансових гравців (країн та корпорацій) у жорсткій економічній конкуренції за фінансові ресурси.

На наш погляд, як свідчить світовий досвід економічної політики та провалів державного антикризового регулювання економіки України, зниження негативного впливу державних запозичень та пожвавлення економіки потребує критичного макроекономічного аналізу всієї сукупності чинників економічного та інституційного характеру, поточної макроекономічної політики та пошуку нового підходу до управління державними запозиченнями. Концентрація зусиль вчених повинна базуватись на врахуванні національних моделей розвитку суспільства, наявного економічного потенціалу країни та рівнів інтеграції національного господарства у глобальну економіку, які визначають конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість національної економіки.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування стратегії управління державним боргом в Україні задля зменшення боргового тягаря, забезпечення фінансової стабілізації, економічного зростання та поліпшення добробуту громадян. Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- розкрити світові та національні тенденції державних запозичень і виявити їх вплив на економічний розвиток країни;
- проаналізувати динаміку та взаємозв'язок макроекономічних показників, що характеризують боргову політику України;
- виявити економічні та інституційні чинники постійного зростання обсягів державного боргу в Україні;

— обґрунтувати інвестиційну складову стратегії управління державними запозиченнями.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Борг країни є важливим інструментом фінансового розвитку. Залучення держаних запозичень як внутрішніх, так і зовнішніх, здебільшого застосовується для стимулювання економічного зростання, галузевого розвитку економіки, покриття дефіциту бюджету або стимулювання виробництва. Залучені кошти є додатковими фінансовими ресурсами. Але від того, на що витрачаються ці кошти (споживання, покриття дефіциту бюджету, підтримка платіжного балансу та грошової одиниці держави чи на фінансування проектів соціально економічного розвитку), залежить можливість економічного зростання держави чи занепад її економіки, доведення ситуації до дефолту.

Часто зростання державного боргу є наслідком незбалансованої державної економічної політики та управління публічними фінансами. Так, для країн, що розвиваються, характерно швидке нарощення боргових зобов'язань. Це виникає здебільшого через те, що вони не здатні в короткостроковому періоді досягти необхідного економічного зростання та створити необхідну величину доданої вартості для покриття платежів за використання та обслуговування державного боргу. В цій ситуації держава здебільшого вимушена вдаватися до залучення нових позик для покриття старих зобов'язань. З постійним збільшення загального обсягу запозичень, збільшуються і виплати на погашення та обслуговування боргу. Отже, в цьому випадку, стимулюючий ефект на економіку країни, здійснюватимуть, лише та частина нових позик, яка перевищує платежі за старими. Тому можна прослідкувати таку тенденцію, за якої країни з слабо розвиненою економікою швидкими темпами нарощують борги, які обтяжуючи економіку, призводять до макроекономічної нестабільності та економічного занепаду держави.

Проте факт істотного нагромадження державного боргу не дає повної уяви про економічний стан держави. Більшість світових економік живуть у борг. Економічні кризи показали, що надмірний борговий тягар не просто обтяжує економіку держави, а й несе згубний вплив для макроекономічної стабільності, наслідком якого, може бути дефолт. Всі розвинені країни світу мають великий державний борг, як внутрішній, так і зовнішній, але водночас можуть знаходитися на стадії економічного зростання.

В Україні державні запозичення в своїй більшості ідуть на фінансування бюджетного дефіциту, і лише частка невелика частка використовується на інвестиційні потреби на інноваційний розвиток. А враховуючи той факт, що в Україні за всю новітню історію кожні п'ять років змінювались президента та уряди, які в своїй політиці зосереджували увагу не на розробці та реалізації стратегічних цілей, а на приватизації об'єктів державної власності, на перерозподілі та привласненні національного доходу та вивозу капіталу в офшори. Замість проведення політики зтягування поясів, запровадження режиму економії в національних масштабах, перші спроби яких ми спостерігаємо сьогодні, в Україні за останні два десятиліття проводилась політика латання

Таблиця 1. Макроекономічні показники розвитку України за 1991 [2] та 2009–2019 роки

Показники	1999	2009	2010	2013	2014	2017	2018	2019
Реальний ВВП, в цінах попереднього року, млрд грн	50,440	-	-	1410,6	1365,1	2445,5	3083,4	2688,7
Державний борг, млрд грн	28,111	316,8	432,2	584,1	1100,5	2141,6	2168,6	1 998,2 ²
Внутрішній борг	6,337	105,1	155,4	284,08	488,86	766,67	771,4	839,05
Зовнішній борг, млрд грн	21,773	211,7	276,7	300,025	611,69	1 374,9	1397,21	1 159,2 ³
Виплата відсотків за державним боргом, млрд грн	-	9,0	16,5	31,7	48,0	-	-	-
Доходи бюджету, млрд грн	17,443	-	-	-	357	793,2	928,1	998,2
Видатки бюджету	14,522	-	-	-	430,2	839,2	985,8	1072,8
Капітальні інвестиції, млрд грн	-	192,9	180,6	249,9	219,4	448,5	578,7	-
Середня заробітна плата, грн, на початок року	12,499		1916	3000	3148	6008	7711	9223
ВВП на душу населення, грн	-	19836,3	23603,6	31988,7	35834,0	70224,3	84192,0	-
Державний борг ⁴ у розрахунку на 1 людину, грн	-	4117	6885	11204	12697	41935	46565	44456 ⁵
Сальдо торгівлі товарами та послугами, млрд дол. США	-	-1,3	-3,1	-8,5	3,8	-2,6	-5,8	-4,1 ⁶

Примітка:

¹ За на III квартали 2019.

² Станом на 31.12.2019.

³ Станом на 31.12.2019.

⁴ На початок відповідного періоду.

⁵ Станом на 01.11.2019.

⁶ Станом на січень-вересень 2019.

Джерело: створено авторами на основі [2; 15; 19].

дир в бюджеті та вирішення поточних питань, внаслідок чого ми отримали катастрофічне зростання державного боргу на тлі виснаження економіки. В ході трансформаційних процесів в Україні, формування державного боргу відбувалося дещо хаотично, під впливом потреб оперативного фінансування. Водночас ефективне використання боргових запозичень для фінансування інвестиційних проектів дає змогу прискорити економічне зростання в країні. Нераціональне використання боргових коштів створюють надмірні боргові навантаження, які також будуть суттєво обмежувати державу, в ролі уповноважених нею органів, у проведенні ефективної економічної політики.

Протягом грудня 2019 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 7,46 млрд грн та у доларовому еквіваленті державний та гарантований державою борг збільшився на 1,54 млрд дол. США. [19] Наведені в Таблиці 1 макроекономічні показники розвитку України за останні два десятиліття підтверджують негативне співвідношення державного боргу, ВВП, до-

ходів бюджету, середньої заробітної плати, капітальних інвестицій та боргового навантаження на економіку. Так, темпи зростання обсягів державного боргу перевищують темпи зростання валового внутрішнього продукту: за два десятиліття ВВП збільшився в 28 разів, державний борг в 61 рази, доходи бюджету — 57 разів а капітальні інвестиції зросли лише в 3 рази. Коливання динаміки середньої заробітної плати носила спорадичний характер і залежала від політичної кон'юнктури та інфляційних збурень.

Виходячи з даних таблиці 1 державний борг України характеризується значною часткою зовнішнього боргу, наприклад, у 2018 році вона становила 58,01% від загальної суми державного боргу. Це вказує на порівняно вищу вразливість України до зовнішніх шоків.

Державний борг України значною мірою складається з боргу, номінованого в іноземних валютах, основна частина (майже 50 %) це долари США, другий за обсягом — борг в євро, який було залучено в основному в межах програм Макрофінансової допомоги Євро-

Таблиця 2. Тиск боргових платежів на державний бюджет і ВВП країни

Показники:	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 I кв.	2019 I кв.
Платежі за державним боргом, млрд грн, у т. ч.:	114,2	171,8	503,4	208,8	475	349,9	87,4	126,4
- внутрішнім	65,7	102,7	151,3	166,5	370,1	241,9	61,0	96,3
- зовнішнім	48,5	69,1	352,1	42,3	104,9	108	26,3	30,1
Частка платежів за державним боргом у витратах бюджету, %	23,3	26,3	28,5	22,4	37,1	28,5	32,1	38,0
Частка відсоткових виплат за боргом у видатках бюджету, %	8,5	11,9	15	14,2	13,2	11,7	14,1	13,5
Відношення відсоткових виплат за боргом до ВВП, %	2,3	3,2	4,4	4,1	3,7	3,3	3,3	4,0
Відношення платежів за державним боргом до ВВП, %	7,5	10,8	10,2	8,8	15,9	10,0	9,5	15,9

Джерело: складено за даними [15; 19].

пейського Союзу у 2015—2018 рр. Частка боргу в спеціальних правах запозичення (СПЗ), залученого в межах програм фінансування МВФ складала 8% на кінець 2018 року [18]. Наявність внутрішнього боргу, в іноземній валюті збільшує частку загального державного боргу в іноземній валюті, а отже, і його валютний ризик.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у I півріччі 2019 року освоєно 73,3 відсотка капіталовкладень.

Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 7,7 відсотка.

За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 9,0 відсотка капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 0,8 відсотка усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла — 6,6 відсотка. Інші джерела фінансування становлять 2,6 відсотка [19].

Аналіз показників боргових виплат упродовж 2013–2019 років свідчить про вагоме зростання тягаря погашення і обслуговування боргу після 2014 р. із досягненням пікових значень у 2017 р. і I кварталі 2019 р. за деякого зменшенні тягаря у 2018 році. Відносно ВВП обсяг платежів за державним боргом збільшився з 7,5% у 2013 р. до 8,8 — 15,9% ВВП, причому найвищі обсяги мали місце у 2017 р. і I кварталі 2019 р. Сума відсоткових платежів за державним боргом збільшилася з 2,3% ВВП у 2013 р. до 4,4% у 2015 і надалі поступово зменшувалася — до 3,3% у 2018 р. В I кварталі 2019 р. тягар відсоткових виплат за боргом знову посилюється: їх величина зросла до 4% ВВП [15; 19] (табл. 2).

Отже, аналізуючи дані таблиці 2, зазначимо, що значний обсяг видатків бюджету на обслуговування боргу звужує потенціал держави щодо фінансування соціально-економічних потреб країни, що в багатьох випадках призводить до зниження якості соціального капіталу, падіння рівня життя населення та гальмування економічної активності. Такі явища, безперечно, погіршують перспективи економічного розвитку країни та підвищують ризики соціально-політичних потрясінь.

Ризики рефінансування державного боргу актуалізуються у 2019—2020 роках у зв'язку із збільшенням сум погашення зовнішнього державного боргу та постійним зростанням відсоткових видатків бюджету, в тому числі і внаслідок проведення надмірно рестриктивної монетарної політики. Основним напрямом вдосконалення управління державним боргом України повинна стати переорієнтація використання запозичень на інвестування економіки, а не на проїдання. Відсутність привабливого інвестиційного середовища в Україні, що обумовлено трансформаційними втратами та несприятливим інституційним середовищем, якраз і виступає основним фактором деформації та деструктивності фінансової політики в частині боргових зобов'язань [3—5].

Сучасна інвестиційна політика України зводиться в більшій мірі до позик МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових структур задля подолання дефіциту бюджету. Саме тому значна частина іноземних портфельних інвестицій, які надходять до нашої

держави, представлена борговими інструментами, а не акціями підприємств. У платіжному балансі України ці інструменти, у свою чергу, представлені кредитами та облігаціями різного терміну дії, одержувачами яких є приватні та державні структури.

Останні роки посилюється конкуренція за привабливість країни для залучення прямих іноземних інвестицій (далі ПІІ). Аналізуючи ситуацію сьогодення, бачимо, що значна частка ПІІ зосереджується в розвинених країнах. Передумовами такої ситуації є конкурентоспроможність економік цих країн на світовому ринку, низький рівень ризиковості вкладення капіталів, їх правова захищеність з боку держави тощо. Стає зрозумілим, що потоки капіталу є вкрай чутливими до якості інститутів. Особливо це стосується ПІІ, які здебільшого надходять у країни, де має місце верховенство права (захист прав інвесторів, гарантії виконання контрактів, відсутність рейдерства, захист конкуренції, вільний доступ до ресурсів та розвиток інфраструктури тощо). Вигоди від глобальної фінансової інтеграції з'являються тільки після досягнення певного порогу якості інститутів.

Основною причиною зміну напрямку з "Північ—Південь" на "Південь—Північ" є бажання вкладати в активи, які гарантують вищий рівень захисту прав власності та конфіденційності. Тобто термін "втеча капіталу" набуває нових причин, стає способом диверсифікації ризиків шляхом формування портфеля активів, який балансував би потік доходів і захист прав власності. Слабкі інститути не гарантують права власності. Високі ризики експропріації чи тіньового механізму перерозподілу виштовхують капітал з бідніших країн незважаючи на той факт, що такі країни є капітало-дефіцитними. Відсутність соціальної злагоди, змагальний популізм або "хижацтво еліт", зумовлюючи постійну конкурентну боротьбу за доступ до ренти, є потужними факторами постійного ризику перерозподілу активів в економіці.

У контексті зазначеного, в Україні монополізація економіки, корупція, правовий нігілізм та соціальна несправедливість (злиденність) сформували у підприємців та державних службовців девіантну поведінку "прихвизації" національного майна, злочинства та рейдерства, споживацької стихії та мажорства, зруйнувавши мотиви не тільки трудової та підприємницької, а й зацікавленості в інвестуванні економіки. Якраз відсутність політичної волі щодо використання частини державних запозичень на інвестування економіки та за умов правового свавілля, відсутності стратегії публічного управління та контролю за використанням запозичень призвело до проїдання та розкрадання державного боргу. В економіці України було сформовано замкнуте коло бідності: відсутність інвестицій веде до зменшення кількості зайнятості — до зниження доходів населення — до спаду обсягів сукупного попиту — до зниження інвестування економіки — до зменшення зайнятості — до зниження доходів населення [16, с. 151—163].

Забезпечення високих темпів економічного зростання та економічного розвитку України є умовою її успішної інтеграції в Європейське Співтовариство. Міжнародний досвід підтверджує, що для цього рівень інвестицій пови-

Таблиця 3. Динаміка Індексу інвестиційної привабливості України за 2009—2018 роки

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс Інвестиційної Привабливості	2,57	3,28	2,19	2,21	1,81	2,5	2,57	2,85	3,03	3,07

Джерело: складено авторами на основі [19; 15].

нен становити 19—25 % ВВП. В Україні ж до початку кризи 2008 року цей показник дорівнював 13—17%. Українською є потужність державного бюджету, за рахунок якого в останні роки фінансується всього 7 % інвестицій в основний капітал. Самим потужним джерелом інвестування в основний капітал залишаються власні кошти підприємств — 56,5 %. У 2008 році у порівнянні з 2007 роком інноваційна здатність промислових підприємств скоротилася майже в 1,45 рази. Досить низькою є питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислового виробництва. Цей показник за період 2000—2008 років становив усього 7—8 % і має стійку тенденцію до зниження. У зв'язку із цим виникає необхідність у науково-методологічному обґрунтуванні механізмів інвестування, здатних забезпечити економічний розвиток країни.

Відповідно до даних державної служби статистики обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну у вигляді акціонерного капіталу станом на жовтень 2019 року становив \$34,73 млрд, що на \$1,82 млрд, або на 5,5%, перевищує показник на початок року. Надходження інвестицій за перше півріччя року становило \$1,67 млрд, вилучення — \$0,98, однак більшу частину приросту забезпечила курсова різниця через зміцнення гривні — \$1,14 млрд [15]. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 9,0 відсотка капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 0,8 відсотка усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла — 6,6 відсотка. Інші джерела фінансування становлять 2,6 відсотка [19].

Позитивні та негативні фактори, що впливають на інвестиційний клімат, оцінюються міжнародними індексами та рейтингами (табл. 3). Індекс інституційної привабливості — результат дослідження, який відображає стан бізнес-клімату за експертними оцінками перших осіб компаній-членів Європейської Бізнес Асоціації. Індекс складається із трьох компонентів: оцінка інвесторами попереднього періоду, прогнози на найближчий період, оцінка поточного стану. Він вимірюється кожні півроку, починаючи з 2008 року (табл. 3).

Позначка три вважається нейтральною, показники вище трьох свідчать про позитивні зрушення. Станом на кінець 2018 року Індекс інвестиційної привабливості України склав 3,07 з можливих 5 балів. В Європейській Бізнес Асоціації наголошують, що вже другий рік поспіль Індекс тримається на рівні вище трьох балів. Це означає, що Індекс вийшов з негативної площини та перейшов у нейтральну [15].

За індексом Rule of Law на 2016 р. (обраховується Світовим банком) Україна посідає 147-ме місце, тоді як Польща — 46-те. За індексом Regulatory Quality на 2016 р. (так само обраховується Світовим банком), відповідно, 121-ше та 39-те [15]. Простий приклад з цими двома індексами чітко вказує на очевидну проблему: низький рівень захисту прав власності на інвестований

капітал і низька якість регулювання є відображенням загальної інституційної слабкості. За індексом Political Stability, який обраховується Світовим банком, Україна посідає 183-тє місце, тоді як Польща — 65-те.

Впродовж 2010—2018 років обсяги ПІІ, відповідно до даних НБУ, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) оцінено у 8.4 млрд дол США, що становить 22% від притоку ПІІ в Україну (38.2 млрд дол. США). Характерною рисою, інвестицій round tripping є те, що вони є спрямованими за кордон коштами резидентів, які потім вертаються в країну у вигляді прямих інвестицій. Через політичні зміни в країні, а також через початок воєнних дій, впродовж 2014—2015 роках спостерігався відтік коштів за операціями round tripping. Зростання, за цим видом інвестування відбулося лише з 2016 року, але в значно менших обсягах, ніж напередодні кризи. В 2016 році вони забезпечили 4.1%, у 2017 році — 10.4% притоку ПІІ в Україну. Найбільші обсяги операцій round tripping здійснювались через Кіпр, Нідерланди, Швейцарію та Австрію [15].

Відмінності в поведінці round-tripping ПІІ до Революції Гідності та початку російської агресії і після неї вказують на очевидну логіку олігархічної моделі руху капіталу. Такий вплив чітко продемонстрував намагання окремих олігархічних груп мінімізувати ризики втрат від війни та потенційного перерозподілу власності. Відзначимо, що несприятливе макроекономічне та інвестиційно середовище в національній економіці України сформувало за роки незалежності умови досить могутній та стабільний сектор тіньової економіки, що є фундаментальною засадою приховання капіталів в офшорах вітчизняними олігархічними групами, які не довіряють власній державній владі, яку й самі контролюють. Постійні судові процеси між олігархами в Лондонському суді щодо правової "справедливості" "прихватування" об'єктів державної власності є підтвердженням означеної тези. В цьому контексті ми погоджуємось, що низька інвестиційна мотивація макроекономічного середовища в Україні пояснюється відсутністю інвестиційного кодексу — значна частина інвестиційних відносин підпадає під регулювання законодавчих актів різних галузей, що ускладнює правозастосування інвестиційного законодавства і негативно впливає на розвиток економіки країни [21] а також слабкістю державних інститутів та ігнорування органами державної влади проблем інвесторів створюють невизначеність і псуєть імідж нашої держави як надійного бізнес-партнера [22].

Огляд країн-експортерів ПІІ в економіку України свідчить про невисоку частку ПІІ з розвинених країн світу, натомість кількість з офшорних зон — досить значна. Це означає, що легальний капітал з розвинених країн не довіряє правовій системі України, а тіньовий капітал повертається з офшор у свою рідну гавань.

Зокрема станом на кінець 2017р. сумарний обсяг накопичених ПІІ з таких територій сягнув \$13 045,7 млн, що становить понад 33% від загального обсягу ПІІ. У такий спосіб офшорні інвестиції витісняють з української економіки капітал розвинених країн та забезпечують лише кількісні показники приросту надходження ПІІ до України, а не якісні, тобто не сприяють зростання зайнятості населення та їх доходності.

Загалом можна сформулювати такі висновки. По-перше, катастрофічне зростання обсягів державного боргу протягом останніх двадцять років постійно пригнічувало економічну діяльність підприємців, що призвело до стагнації економіки, формування психології тимчасовості та проїдання запозичень. Відсутність політичної волі державної влади та інституційна неспроможність реалізації наукових підходів до управління державним боргом в контексті інвестиційної спрямованості сформували в Україні ситуацію фінансового дефолту. До причин та наслідків такого стану, маючи на увазі, що причина може перейти у наслідок і навпаки, слід віднести високий рівень корупції; відсутність довіри до судової системи, безкінечність судової реформи; інституційна невизначеність з правами власності на землю; політичну нестабільність та російську агресію; постійна зміна норм податкового законодавства (наприклад, відшкодування ПДВ, а також подолання технічних бар'єрів у торгівлі та проходження митних процедур); нечіткість та непрозорість законодавчих норм, які можна трактувати неоднозначно; високий рівень бюрократії (необхідність отримання великої кількості дозвільних документів у різних інстанціях); надмірне публічне адміністрування, перевищення повноважень органами контролю та перевірки; зростання частки інвестицій з офшорних (та квазі-офшорних) юрисдикцій Європейського Союзу (насамперед, з Кіпру).

ВИСНОВОК

Проведене дослідження інвестиційних процесів в економіці України надало можливість відзначити, що надмірне нагромадження державного боргу, неефективне використання боргових запозичень, нестабільна політична ситуація, неможливість робити виплати по погашенню та обслуговуванню державного боргу в повному обсязі без отримання нових запозичень створюють умови для недовіри інвесторів вкладати кошти в розвиток нашої держави. В якості напрямів стратегії управління державним боргом і перетворення державних запозичень у фінансове джерело економічного зростання за рахунок підвищення інвестиційного клімату в Україні, на нашу думку, необхідно покінути з корупцією шляхом забезпечення верховенства права та справедливості, завершити земельну реформу через механізм реалізації прав власності та державницької стратегії ефективного та екологічного використання земель сільськогосподарського призначення з усадкуванням привласнення земельної ренти, формування національної стратегії запровадження режиму економії у всіх сферах людської діяльності, демонополізації економіки та громадянської ідентифікації інститутів держави, переорієнтації олігархічного капіталу з функцій перерозподілу доходів та вивозу в офшори на виконання інвестиційних функцій стимулювання розвитку національної економіки України.

Література:

1. Антикризисное управління національною економікою: монографія / [І. Малий, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.] / за заг. ред. І. Малого. К.: КНЕУ, 2017. 368 с.
2. Малий І.Й. Теорія розподілу суспільного продукту: Монографія. Київ: КНЕУ, 2000. 248 с.
3. Малий І.Й. Іноземні інвестиції: Наукова доповідь. — К.: Науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві фінансів України, Наукове видання, 1999, 45 с.
4. Малий І.Й. Вплив державного боргу на розвиток економіки. — Вчені записки: Наук. збірник. Вип. 2 / Відп.ред. В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 1999. С. 127—134
5. Малий І.Й. Макрорегулювання фінансового сектору: монографія / І.Й. Малий, Т.О. Королук. — К.: КНЕУ, 2015, 303 с.
6. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: НАНУ, 2009. 864 с.
7. Бідник Н.Б. Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями як чинник економічного розвитку держави / Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.3. С. 153—157.
8. Бурковська А.В., Пепуль О.О. Міжнародні фінансово-кредитні установи та їх зв'язок з Україною / Науково-теоретичний журнал "Студентський науковий Вісник" Миколаївського державного аграрного університету. 2009. Вип. 1 (1). С. 305—308.
9. Вахненко Т. Міжнародний кредит у світовій валютно-фінансовій системі. / Фінанси України. 2006, № 11 — С. 143—154.
10. Долюновська О.Я. "Співпраця України з МВФ та перспективи розвитку економіки держави". URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1401> (дата звернення: 04.02.2020).
11. Інформаційна довідка щодо історії співпраці з Міжнародним валютним фондом. Від 23.05.2011. URL: http://195.78.68.18/minfin/control/publish/article/main?art_id=388292&cat_id=353172 (дата звернення: 04.02.2020).
12. "Китай може ліквідувати в Україні інвестиційний голод". / Економіст URL: <http://ua-ekonomist.com/4050-kitay-mozhe-likvidovati-v-ukrayin-nvestitsyniy-golod.html> (дата звернення: 07.02.2020).
13. Міжнародні фінанси [Текст]: навчальний посібник / [І.І. Д'яконова, М.І. Макаренко, Ф.О. Журавка та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Макаренка та д-ра екон. наук, доц. І.І. Д'яконової. — Київ: "Центр учбової літератури", 2012. — 548 с.
14. Лобас М.Г. Міжнародні фінансові організації та їх значення для економічного розвитку країн. Агроінком: аграрний інформаційний науково-виробничий журнал. — 2010. № 4—6. — С. 12—14. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Agroinkom/agroinkom2009-1-4/agroinkom2009-1-4_12-14.pdf (дата звернення: 05.02.2020).
15. Офіційний сайт Національного банку України URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2020).
16. Ращупкіна Ю. Ціна свободи: скільки насправді коштує кредит МВФ. URL: <http://krytyka.com/ua/>

articles/tsina-svobody-skilky-naspravdi-koshtuie-kredyt-mvf#sthash.7gCQgtIW.dpuf (дата звернення: 05.02.2020).

17. Шпакович О.М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правовпорядки держав-членів: теорія і практика. — ВПЦ "Київський університет", 2011. — 415 с.

18. Мінфін "Державний борг України" URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 07.02.2020).

19. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 06.02.2020).

20. Посольство Японії в Україні "Допомога Японії Україні" URL: Режим доступу: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (дата звернення: 07.02.2020).

21. Добровичська А. Плюси та мінуси для інвестицій: огляд законодавства // "Юридична газета" — професійне юридичне видання. 20019. № 20. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/plyusi-ta-minusi-dlya-investiciy-oglyad-zakonodavstva.html> (дата звернення: 20.02.2020).

22. Маркевич К. Хто і як інвестує в Україну / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. 2019. URL: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-ia-investuie-v-ukrainu> (дата звернення: 21.02.2020)

References:

1. Malyj, I. J. Radionova, I.F. and Emelyanenko, L. M. (2017), *Antikrizove upravlinnya natsionalnoyu ekonomikoyu: monografiya* [Crisis management of the national economy: a monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Malyj, I.J. (2000), *Teoriia rozpodilu suspil'noho produktu: monografiya* [Social product distribution theory: a monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Malyj, I.J. (1999), "Foreign Investments: Scientific Report", Research Institute of the Ministry of Finance of Ukraine, Naukove vydannia, Kyiv, Ukraine.

4. Malyj, I.J. (1999), "Impact of public debt on economic development", *Vcheni zapysky: Nauk. Zbirnyk, KNEU*, vol. 2 pp. 127—134.

5. Malyj, I.J. and Koroliuk, T.O. (2015), *Makrorehulivannia finansovoho sektoru: monohrafiia* [Macro-regulation of the financial sector: a monograph] KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Heiets', V. M. (2009), *Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku* [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development], NANU, Kyiv, Ukraine.

7. Bidnyk, N.B. (2009), "Cooperation of Ukraine with international financial organizations as a factor of economic development of the country", *Naukovy visnyk NLTU*, vol. 19.3, pp. 153—157.

8. Burkovska, A.V. and Pepulj, O.O. (2009), "International financial institutions and their relationship with Ukraine", *Naukovo-teoretychnyj zhurnal "Studentskyj nauko-vyj Visnyk" Mykolajivskogho derzhavnogho aghrarnogho universytetu*, vol. 1 (1), pp. 305—308.

9. Vakhnenko, T. (2006), "International credit in the world monetary and financial system", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 143—154.

10. Dolinovska, O. Ja. (2012), "Ukraine's cooperation with the IMF and prospects for the country's economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1401> (accessed 4 February 2020).

11. The official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2011), "Information background on the history of cooperation with the International Monetary Fund", available at: http://195.78.68.18/minfin/control/publish/article/main?art_id=388292&cat_id=353172 (accessed 4 February 2020).

12. Ukrainian journal Ekonomist (2013), "China can eliminate investment hunger in Ukraine", available at: <http://ua-ekonomist.com/4050-kitay-mozhe-lkvduvativ-ukrayin-nvesticyiniy-golod.html> (accessed 7 February 2020).

13. D'jakonova, I. I. Makarenko, M. I. and Zhuravkaand, F. O. (2012), "Mizhnarodni finansy" [International Finance], Centr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

14. Lobas, M.Gh. (2009), "International financial institutions and their importance for the economic development of countries", *Agroinkom*, vol. 4—6, pp. 12—14, [Online], available at: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Agroinkom/agroinkom2009-1-4/agroinkom2009-1-4_12-14.pdf (accessed 5 February 2020).

15. Official site of the National Bank of Ukraine (2020), [Online], Available at: <http://www.bank.gov.ua> (accessed 4 February 2020).

16. Rashhupkina, Ju. (2013), "The price of freedom: how much the IMF loan actually costs", [Online], available at: <http://krytyka.com.ua/articles/tsina-svobody-skilky-naspravdi-koshtuie-kredyt-mvf#sthash.7gCQgtIW.dpuf> (accessed 5 February 2020).

17. Shpakovych, O. M. (2011), *Vplyv aktiv mizhnarodnykh orhanizatsij na vnutrishni pravoporiadky derzhavchleniv: teoriia i praktyka* [The Impact of International Organizations Acts on the Internal Law Enforcement of Member States: Theory and Practice], Publishing and printing center "Kyjivskyj universytet", Kyiv, Ukraine.

18. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "State Debt of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (accessed 7 February 2020).

19. The official site of Ministry of Finance of Ukraine (2018), "International Monetary Fund", available at: <https://mof.gov.ua/uk/mvf> (accessed 6 February 2020).

20. The Embassy of Japan in Ukraine (2018), "DAssistance to Japan Ukraine", available at: <https://www.ua-emb-japan.go.jp/files/000336613.pdf> (accessed 7 February 2020).

21. Dobrochyn'ska, A. (2019), "Pros and cons for investing: A review of the legislation", *Yurydychna hazeta*, [Online], available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/plyusi-ta-minusi-dlya-investiciy-oglyad-zakonodavstva.html> (accessed 20 February 2020).

22. Markevych, K. (2019), "Who and how invests in Ukraine", *Ukrains'kyj tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen' im. O. Razumkova*, [Online], Available at: <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-ia-investuie-v-ukrainu> (accessed 21 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 27.02.2020 р.

Н. А. Новікова,
 д. е. н., професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування,
 Київський національний торговельно-економічний університет
 ORCID ID: 0000-0001-5219-9494
 К. В. Притула,
 аспірант I курсу спеціальності "Публічне управління та адміністрування",
 Київський національний торговельно-економічний університет
 ORCID ID: 0000-0003-1831-9856

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.123

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ДЛЯ НАЛАГОДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

N. Novikova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration,
 Kyiv National University of Trade and Economics
 K. Prytula,
 postgraduate student of the first year of the specialty "Public Administration"
 of Kyiv National University of Trade and Economics

SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR PUBLIC AUTHORITIES FOR ESTABLISHING PUBLIC RELATIONS

У статті досліджено питання ролі комунікацій в системі органів державної влади. Запропоновано визначення терміну "зв'язки з громадськістю" (PR) та обґрунтовано необхідність використання PR-інструментів в діяльності урядових інституцій. Проаналізовано актуальні нормативно-правові акти, що стосуються функціонування центральних органів виконавчої влади, що відповідають за формування інформаційної політики та цифрової трансформації. Вивчено світові тенденції розвитку мережі Інтернет та розглянуто можливість застосування соціальних мереж як одного з каналів комунікації з громадськістю. Здійснено моніторинг веб-сайтів урядових інституцій та офіційних сторінок політичних осіб у соціальних мережах. Вивчено успішні практики застосування соціальних мереж для інформування громадськості щодо розробки та запуску нової адміністративної послуги для населення. Окреслено можливі шляхи збільшення рівня довіри до державних органів та запропоновано способи вдосконалення діючих стратегічних комунікацій.

This article examines the role of communications in the public authorities' system. The authors examine the existing definitions of the term "public relations" (PR) proposed by Ukrainian and foreign theorists and practitioners, outline the core features of this term and propose their own definition of the public relations. The world trends of Internet development and its usage in different aspects of people's life are surveyed and the possibility of using social networks as one of the channels of communication with the public is considered. It was drawn out the place and role of Internet in business and administrative performance. The latest statistics data were investigated and compared to the previous years. The authors underline the necessity of using public relations' tools in the activities of government institutions. The legal acts that entered into force in Ukraine concerning the functioning of the central executive bodies responsible for the information and digital transformation policy-making are also analyzed. The particular attention was paid to the development of strategic communications in Ukraine and the creation and functioning of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine. The official websites of several governmental institutions and social network profiles of Ukrainian political personalities have been monitored. Successful practices of using social networks to inform the public about the development and launch of new administrative services for the population have been studied. The launch of mobile application Diia that is aimed to reduce the number of paper documents and to deliver administrative services to the citizens in a proper way was one of the subjects to analyze. The authors monitored the dynamics of upload and usage of the application in the first week of launch (February 2020). Also the possible ways of increasing the level of trust in state authorities are outlined in the article and the ways of

improving existing strategic communications are proposed. The research on the communications in governmental institutions with the usage of modern tools is going to be continued in the further scientific publications.

Ключові слова: зв'язки з громадськістю, комунікація, органи державної влади, взаємодія, соціальні мережі, мобільні додатки.

Key words: public relations, communication, authorities, interaction, social networks, mobile applications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Питання урядових комунікацій завжди було контроверсійним. З одного боку, система державних органів вважалася закритою та консервативною у своїй комунікації "назовні", з іншого — в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та побудови сучасного демократичного суспільства необхідно використовувати максимально ефективно усі наявні інструменти для налагодження діалогу із громадськістю.

Комунікація між державними органами та громадськістю стає більш динамічною та різноплановою. Громадяни хочуть отримувати інформацію за свої запити та отримувати публічні послуги швидше та якісніше. Саме тому важливо переглянути комунікаційні стратегії державних органів, додавши до них технологічну та маркетингову складові. А в тих установах, де стратегії відсутні — нарешті розробити та затвердити їх.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання взаємодії органів влади з громадськістю досліджували відомі українські та зарубіжні вчені теоретики та практики: Алюшина Н.О., Бакуменко В.Д., Гавлін М., Грехем М., Кіслов Д.В., Колосок С.В., Королько В.Г., Куйбіда В.С., Лашкіна М.Г., Пахнін М.Л., Почепцов Г.Г., Хаджираєва С.К. та ін. Однак все залишаються недостатньо дослідженими питання використання сучасних інформаційних технологій в публічному управлінні в умовах переосмислення ролі мас-медіа в діалозі громадськості та влади та приведення у відповідність українського законодавства до європейських стандартів інформаційної політики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є охарактеризувати сучасний стан взаємодії органів державної влади з громадськістю в контексті змін в інформаційному середовищі та розглянути можливість формування суспільної довіри шляхом використання в стратегічних комунікацій соціальних мереж та мобільних додатків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні важко уявити світ без використання мас-медіа та сучасних інформаційних технологій. Відповідно до результатів Глобального цифрового звіту 2019 року [2] за станом на січень 2019 року у світі налічувалося 4,388 млрд осіб, що користуються мережею Інтернет, з них 3,484 млрд осіб є активними користувачами соціальних мереж. Ці показники щороку збільшуються зі стабільною динамікою. Так, у порівнянні з 2018 роком, кількість користувачів мережі Інтернет збільшилася на 367 млн осіб, а кількість користувачів соціальних мереж зросла на 288

млн осіб. Це становить 9,1% та 9% відповідно. Інформаційний простір швидко та невинно переходить в Інтернет площину, залишаючи такі "класичні" джерела інформації, як ТБ та друковані ЗМІ, у минулому. Відповідно до результатів дослідження, проведеного дослідницькою компанією Factum Group на замовлення Інтернет-асоціації України в Україні налічується 22,96 млн регулярних користувачів Інтернету, що становить близько 71% населення країни (населення без урахування АР Крим та окупованих територій, віком від 15 років) [3]. У рамках дослідження було виявлено, що станом на грудень 2019 року 47% користувачів мережі Інтернет регулярно використовують додаток інстаграм (Instagram), 41% користуються мережею фейсбук (Facebook) та 41% — додатком телеграм (Telegram). Тобто майже кожен другий користувач користується соціальними мережами.

Окрім функції інформування, мережа Інтернет перейняла на себе ліву частку комерційної складової, перетворившись у бізнес-середовище. Інтернет пропонує широкий спектр напрямків діяльності, водночас "не вимагаючи" певного територіального розташування. Продаж товарів, надання послуг та бізнес на трафіку є одними з основних комерційних діяльностей, які можна здійснювати в мережі. Підприємці мають змогу заощадити кошти на фізичному утриманні приміщення та продукції для демонстрації споживачу, адже наявність детального опису товару чи послуги, їх зображення та, що найголовніше, відгуки інших покупців, роблять свою справу: зменшують витрати на процес продажу та створюють рекламу, яка є досить витратним, але дуже необхідним етапом маркетингу.

Державні органи, окрім функцій формування та реалізації політики, є надавачами публічних послуг для населення. Головна відмінність між бізнесом та державними органами в даному аспекті полягає в тому, що адміністративні послуги не достатньо "рекламуються" та не завжди забезпечується належний доступ до них. Саме Інтернет може стати тим інструментом, що допоможе усунути "бар'єри" між владою та громадськістю.

Специфіка діяльності державних органів полягає у тому, що виконується величезний обсяг роботи (аналітичної, нормопроєктувальної, перформативної), але громадськість не знає і третини результатів, які досягаються під час формування та реалізації політики. Схожа ситуація із переліком адміністративних послуг, які надаються кожним окремим органом влади. Саме для інформування населення про досягнення та виклики, можливості для суспільства, а також побудови діалогу між громадянином "платником податків" та державою "послугонадавачем" і необхідно встановити та постійно підтримувати зв'язки з громадськістю.

Існує ціла низка визначень поняття "зв'язки з громадськістю", що в світі більше відомо як "паблік рілейшнз". Зокрема:

"паблік рілейшнз — це розвинута науково-прикладна дисципліна, і повсякденна практична діяльність як

важлива складова репутаційного менеджменту будь-якої організації" [5, с. 22].

"PR — це навмисне, плановане і тривале зусилля, спрямоване на досягнення і підтримку взаємного розуміння між організацією та громадськістю" (Британський Інститут PR).

"Зв'язки з громадськістю — формування системи комунікацій соціального суб'єкта з громадськістю, що забезпечує оптимізацію соціальних взаємодій зі значимими для нього сегментами середовища" (М. А. Шишкіна) [10].

"Зв'язки із громадськістю — це комунікативна дисципліна, спрямована на організацію комунікативного простору в сприятливому режимі для об'єкта зв'язків із громадськістю та покликана управляти позитивним іміджем фірми або людини" (Г. Почепцов) [7, с. 16].

Скотт М. Катліп, Ален Г. Центер і Глен М. Брум у своїй книзі "Ефективні зв'язки з громадськістю" наводять таке визначення: "Зв'язки з громадськістю є таким різновидом управлінської діяльності, яка відповідає за визначення, встановлення і підтримку взаємовигідних взаємин між повною організацією і тими численними групами суспільства, від яких залежить успіх або невдача діяльності даної фірми" [1].

"Зв'язки із громадськістю — це управління суспільним сприйняттям і стратегічними взаєминами між певною організацією і всіма (як внутрішніми, так і зовнішніми) колами, зацікавленими в її діяльності, яке здійснюється за допомогою комунікації" (Визначення Південно-Африканського інституту із вивчення зв'язків із громадськістю).

"Зв'язки із громадськістю — це систематична і послідовна управлінська діяльність, за допомогою якої приватні і громадські організації вирішують завдання зі встановлення розуміння, позитивного ставлення і підтримки в тих громадських колах, в яких вони здійснюють (або планують здійснювати) свою діяльність" [8].

Англійський вчений Сем Блек [4] дає своє трактування поняття PR: "плановані, тривалі зусилля, спрямовані на створення та підтримку доброзичливих відносин і взаєморозуміння між організацією та її громадськістю".

Отже, зв'язки з громадськістю в державному управлінні — це запланована, тривала та комплексна діяльність у сфері комунікацій, спрямована на встановлення та підтримки постійної взаємодії з суспільством, формування позитивного іміджу інституції та зміцнення рівня довіри до органів влади.

Ключовим моментом зв'язків з громадськістю є саме досягнення розуміння та взаємодії. Взаємодія ж може бути досягнута виключно за умови функціонування дво- або багатосторонньої комунікації.

Відомий теоретик у сфері комунікацій професор Джон Марстон визначає 4 основні етапи зв'язків з громадськістю — RACE, де R — research (аналіз, дослідження), A — action (дія), C — communication (комунікація) та E — evaluation (оцінка).

Кожен з цих етапів є важливим елементом побудови комунікації. В умовах комунікацій органів державної влади доцільно виокремити ще два етапи: формування стратегії вирішення питання та зворотній зв'язок, результати якого стануть підґрунтям для оцінки ефективності діяльності органу (рис. 1).

Використання паблік рілейшнз в урядовій діяльності є ефективним способом просування місії органу за допомогою менших витрат. Наприклад, інформаційні кам-

Рис. 1. Цикл функціонування зв'язків з громадськістю

панії з надання публічних послуг можуть виступати в ролі інструменту впливу на поведінку населення, просування рішень, необхідних для досягнення цілей демократичного суспільства.

Питання побудови ефективної комунікації для державних органів України стало актуальним після Революції Гідності. Представники державної влади чітко усвідомили, що без конструктивного діалогу із суспільством довіра до органів державної влади не буде відновлена. Тому саме з 2014 року почався процес переформатування класичних прес-служб органів та установ у комунікаційні центри. Одним із перших незалежних прогресивних центрів став Український кризовий медіа-центр (УКМЦ), що був заснований у березні 2014 року. Він не підпорядковується жодному ЦОБВ, оскільки його засновником є громадське об'єднання. Метою УКМЦ було надання об'єктивної інформації про події в Україні, виклики та загрози національній безпеці, зокрема у військовій, політичній, економічній, енергетичній та гуманітарній сферах. УКМЦ став майданчиком для дискусій та оперативним центром останніх новин. В умовах анексії Криму та військової агресії на Донбасі це був потужний інструмент для поширення інформації серед населення України та для закордонних партнерів.

Питання побудови інформаційної політики загалом та налагодження комунікації було окреслено 14 січня 2015 року, коли Кабінет Міністрів України ухвалив постанову "Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України", відповідно до якої було створено Міністерство інформаційної політики України як окремий центральний орган виконавчої влади. Це рішення стало початком формування нових інформаційно-комунікаційних цілей для урядових інституцій.

Паралельно з урядовим процесом до зміни підходів у побудові комунікації органів влади та переглядом обов'язків і компетенцій "екс-прес-центрів", що мали перетворитися у "стратком-центри" долучилися, зокрема, Адміністрація Президента України, Апарат Верховної Ради України та органи судової влади,

У діяльності комунікаційних служб були переглянуті та зміщені акценти. Ключовим моментом був перегляд

напрацьованих практик та відхід від схеми "анонс — прес-реліз — звіт". В основі діяльності комунікаційних підрозділів мала стати комунікаційна стратегія.

Комунікації у державних структурах повинні сприйматися як обов'язкова складова планування різних видів діяльності та прийняття рішень. Ефективну комунікаційну стратегію варто розглядати не лише як додаткову місію органу, а й як важливу публічну послугу, на яку є стійкий попит.

Сьогодні вже не достатньо для установи мати відділ розгляду звернень громадян, телефон гарячої лінії та офіційний веб-сайт у мережі Інтернет. Значна кількість урядових інституцій вже перенесли частину своєї комунікації в площину соціальних мереж. Однак далеко не всі установи ще змінили формат інформування населення про свої досягнення та завдання.

Наразі ще триває процес переходу органів державної влади від класичних "усталених" завдань для прес-секретарів щодо номінального інформування населення до залучення фахівців з комунікацій до побудови якісного діалогу між органом влади та громадськістю.

Особа чи команда, яка має відповідати за зв'язки з громадськістю виконує досить комплексну роль. Для реалізації ефективної комунікації необхідні знання не тільки журналістики, філології чи державного управління, а й компетенції соціолога, психолога та маркетолога для чіткого усвідомлення, які "маячки" в інформації зачеплять певну цільову аудиторію. Необхідно враховувати особливості цільової аудиторії, для якої формується ключове повідомлення. В залежності від її специфіки, формат одного й того ж повідомлення може різко відрізнятися.

Найтиповішою помилкою під час публікації інформації в соціальній мережі є абсолютне копіювання тексту прес-релізу чи уривку зі звіту про діяльність органу. Такий формат тексту не буде цікавим для пересічного читача та не виконає заплановане охоплення аудиторії. Кілька поспіль опублікованих "канцелярських" повідомлень можуть сформувати в аудиторії враження, що уся інформація від даного каналу (інтернет-сторінки, профілю чи блогу) не несе суспільного інтересу та користі, і як наслідок, навіть якщо буде опублікована цікава та важлива інформація, виникає ризик, що вона буде просто "прогорнута" в новинній стрічці.

У контексті процесу "твітерізації" медіа, найбільше охоплення аудиторії мають саме короткі публікації, що супроводжуються яскравим зображенням чи гучні заголовки або відеоролики тривалістю 3—5 хвилин.

Після проведення президентських та дострокових парламентських виборів 2019 року до посилення інформаційної політики додався ще один пріоритет — цифрова грамотність та залученість населення України. 18 вересня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову про створення Міністерства цифрової трансформації України. Цей центральний орган визначений відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства [6].

Таким чином, діяльність органів державної влади поступово переносить частину своїх функцій в Інтернет-площину. Міністр цифрової трансформації М. Федоров у своєму телеграм-каналі нещодавно зазначив, що "хоче кардинально змінити підхід до комунікації державних органів. Традиційне поняття "прес-служби" має припинити існува-

ти. Формування "позитивного образу політика/органу", — повинно перестати бути метою. Основне завдання комунікації в цей історичний період — пояснити максимальній кількості людей — куди ми рухаємося, на що спрямовані наші реформи, навчитися заміряти проміжні результати, отримувати зворотний зв'язок, чути "клієнтів" (для кого робиться реформа), покращувати процеси" [9].

Одним із перших рішень новоствореного міністерства було розроблення та запуск зручного сервісного мобільного додатку "Дія". Цей додаток має об'єднати в собі усі послуги, які надаються державою громадянам та бізнесу.

Головною відмінністю даної урядової ініціативи є те, що інформування населення про розробку сервісу почалося майже одразу з моменту прийняття рішення про його розробку. Головним каналом інформування стали мережа фейсбук та телеграм-канал Міністра М. Федорова. Кожен етап розробки додатку висвітлювався коротко та доступно. Ключові повідомлення формувалися простою мовою, без використання складної термінології та довгих речень. Окрему увагу приділяли фінансовому аспекту — пояснювали скільки та на якому етапі держава заощаджуватиме за допомогою даного сервісу. Такий підхід є дуже вдалим з точки зору оперування фінансовими показниками та демонстрацією "перемоги", що завжди викликало суспільний інтерес.

Наприклад, "за 4 місяці роботи нашого міністерства з нуля, за підтримки профільних міністрів ми заощадили бюджету України щонайменше 1 380 000 000 грн" — таке коротке інформування про зупинення ІТ-закупівель менш ніж за добу отримало охоплення більше 10 тис. читачів.

6 лютого 2020 року додаток було презентовано та запущено. Вже менш ніж за добу Міністр проінформував, що додаток успішно завантажили та авторизували більш ніж 310 тис. користувачів, за дві доби цей показник сягнув 800 тис. користувачів, а за чотири доби відбулося 1 047 403 завантаження (рис. 2).

Таке поширення інформації про сервіс стало можливим саме завдяки активному використанні інструменту соціальних мереж для формування стійкого суспільного інтересу до сервісу. Відносно недавнє утворення Міністерства, абсолютно новий підхід до комунікацій з громадськістю дали свої позитивні результати — населення позитивно сприймає ініціативи органу та схильні більше довіряти даному органу, аніж іншим державним установам, що мають більш традиційний підхід до взаємодії з громадськістю.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховуючи надшвидку динаміку розвитку інформаційних технологій у світі та Україні зокрема, органи державної влади мають переглянути свої ключові принципи взаємодії з громадськістю. За результатами проведеного аналізу для цієї статті виокремимо такі висновки-твердження:

— українські державні комунікації є недостатньо розвиненими та не відповідають сучасним викликам;

— значна частина державних органів не має стратегічних комунікацій, а ті, що мають, — не завжди використовують їх в повному обсязі та у відповідній формі;

— складне, "канцелярське" формулювання ключових повідомлень щодо діяльності державних органів не

вирішує проблему нерозуміння державної політики українським суспільством;

— успішні рішення та реформи слабо комунікуються і не підвищують авторитет влади в очах громадськості.

Для вирішення зазначених проблем державним органам варто переглянути основні комунікаційні підходи, визначити пріоритетні напрямки інформування суспільства. Щодо організаційного забезпечення, то державним органам варто залучити до управлінь, що відповідають за зв'язки з громадськістю, фахівців з питань комунікації, включити до стратегічних комунікаційних планів моніторинг суспільних інтересів у сфері, яку регулює державний орган, та залучити як один з каналів комунікації соціальні мережі. Вивчення успішних практик українських та зарубіжних державних комунікацій в мережі Інтернет можуть стати методичною основою для формування "social media communication plan". Адже соціальні мережі на сьогодні є потужним та поки фінансово не затратним джерелом прямого контакту з великою кількістю громадян одночасно. Питання порушене у публікації потребує більш детального та комплексного дослідження та має бути відображеним у таких публікаціях.

Література:

1. Cutlip S. M., Center A. H., Broom F. M. Effective public relations 7-th edition — Englewood Cliffs, N. J. Prentice Hall, 1994 — P. 1—8.
2. The Global State of Digital in 2019 Report [Електронний ресурс] // Hootsuite. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://hootsuite.com/pages/digital-in-2019>
3. Дані досліджень інтернет-аудиторії України [Електронний ресурс] // Інтернет Асоціація України (ІнаУ). — 2020. — Режим доступу: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>.
4. Зв'язки з громадськістю: технології прагматичної комунікації: навч. посіб. / Л.Д. Климанська; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львів. Політехніка". — Ль.: Вид-во Львів. Політехніки, 2014. — 164 с.
5. Королько В.Г., Некрасова О.В. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика: підр. Для студентів вищих навчальних закладів / 3-те вид., доповн. і переробл. — К.: Вид. дім. "Києво-Могилянська академія", 2009. — 831 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Питання Міністерства цифрової трансформації" від 18 вересня 2019 р. № 856 [Електронний ресурс]. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF>
7. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшнз: навч. посіб. / Г.Г. Почепцов. — К.: Знання, 2006. — 327 с.
8. Руденко О.І. Поняття "політичні зв'язки з громадськістю" в наукових дискусіях, тематика: політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку // Освіта регіону. Сер.: Політологія. Психологія. Комунікації. — 2011. — № 2. — С. 107—110.

Завантаження додатку "Дія"

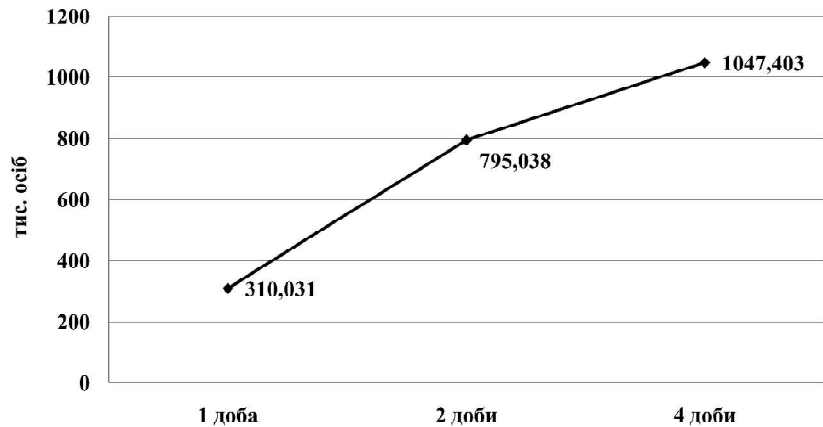

Рис. 2. Динаміка завантажень додатку "Дія"

9. Телеграм канал Міністра цифрової трансформації М.Федорова [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://t.me/zedigital>

10. Шишкина М.А. Паблік рилейшнз в системі соціального управління / М.А. Шишкина. — СПб: Русич, 2002. — 441 с. — (Паллада-медиа).

References:

1. Cutlip, S.M. Center, A.H. and Broom, F.M. (1994), Effective public relations, 7-th edition, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J., USA, pp. 1—8.
 2. Hootsuite (2019), "The Global State of Digital in 2019 Report", available at: <https://hootsuite.com/pages/digital-in-2019> (Accessed 25 Feb 2020).
 3. InAU (2020), "Research data of Internet audience of Ukraine", available at: <https://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi> (Accessed 25 Feb 2020).
 4. Klymans'ka, L.D. (2014), *Zv'iazky z hromads'kistiu: tekhnolohii prahmatychnoi komunikatsii* [Public relations: pragmatic communication technologies], M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. Un-t "L'viv. Politekhnik". Vyd-vo L'viv. Politekhniky, L'viv, Ukraine.
 5. Korol'ko, V.H. and Nekrasova, O.V. (2009), *Zv'iazky z hromads'kistiu. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka* [Public relations. Scientific bases, methodology, practice], Vyd. dim. "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.
 6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Questions from the Ministry of Digital Transformation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF> (Accessed 25 Feb 2020).
 7. Pocheptsov, H.H. (2006), *Pablik rylejshnz* [Public Relations], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 8. Rudenko, O.I. (2011), "The concept of "political public relations" in scientific discussions, topics: political problems of international systems and global development", *Osvita rehionu. Ser.: Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii*, vol. 2, pp. 107—110.
 9. Telegram channel of the Minister of Digital Transformation M.Fedorov (2020), available at: <https://t.me/zedigital> (Accessed 25 Feb 2020).
 10. Shyshkyna, M.A. (2002), *Pablyk rylejshnz v systeme sotsyal'noho upravleniya* [Public relations in the social management system], Rusych, St.Petersburg, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

*Н. Ю. Подольчак,
д. е. н., професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-0284-9601
В. Я. Карковська,
к. е. н., доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-0178-4137*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.128

ВПЛИВ ПРЕСТИЖНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НА КАДРОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВНОЇ СТРУКТУРИ

N. Podolchak,
Doctor of Economic Sciences, Professors, Lviv Polytechnic National University
V. Karkovska,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Administrative
and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

THE INFLUENCE OF PRESTIGIOUS GOVERNMENT SERVICE ON STATE SECURITY STAFF

Престиж державної служби впливає на якість залучення ресурсів до державного управління, а держслужба розглядається як частина державного управління, пов'язана з реалізацією цілей, завдань і функцій держави. Престижність державної служби є вагомим індикатором забезпечення кадрової безпеки державної структури. Вивчення факторів престижу і спроба формування його моделі необхідні для управління процесом підвищення престижу суспільно значущих сфер життєдіяльності, однією з яких є захист національних інтересів. У статті виокремлено та проаналізовано показники, що здійснюють вплив на формування престижу державної служби України та провідних країн. Також для врахування престижу обрано міжнародні індекси, які є результативними щодо ефективності державного управління, кадрової безпеки та макроекономічного середовища, оскільки відображають можливості та свободу реалізації діяльності. За допомогою кластерного аналізу здійснено класифікацію показників, які характеризують рівень престижності державної служби в різних країнах світу. В результаті чого розглянуто утворення кластерів престижності державної служби в різних країнах світу та представлено практичні рекомендації щодо її підвищення.

Throughout the development of society, the concept of public service has traditionally been regarded as a special type of public activity, carried out on a professional basis by employees of public bodies for the purpose of performing functions and tasks. Updating the prestige of the civil service is a prerequisite for successful European integration and good and efficient public administration that meets the requirements of modern times and European standards and principles of good governance.

In today's transformational processes that are taking place in Ukrainian society, the institute of civil service is becoming increasingly important. That is why various aspects of its functioning are analyzed in detail in their works by domestic experts. The issue of increasing the prestige of the civil service is of great practical importance.

The prestige of the civil service influences the quality of attracting resources to the state administration, and the civil service is considered as part of the public administration, connected with the realization of the goals, tasks and functions of the state. The prestige of the civil service is a

significant indicator of ensuring the personnel security of the state structure. The study of the factors of prestige and the attempt to formulate its model are necessary to manage the process of raising the prestige of socially important spheres of life, one of which is the protection of national interests. The article identifies and analyzes the indicators that influence the formation of the prestige of the civil service of Ukraine and leading countries. Also, international indices have been selected to take account of prestige, which are a result of the efficiency of public administration, personnel security and macroeconomic environment, as they reflect the possibilities and freedom of activity. Using cluster analysis, the classification of the indicators characterizing the level of prestige of the civil service in different countries of the world was carried out. As a result, the formation of clusters of civil service prestige in different countries of the world is considered and practical recommendations for its enhancement are presented.

Ключові слова: державна служба, кадрова безпека, престиж державної служби, кластерний аналіз, кластери.

Key words: civil service, personnel security, prestige of civil service, cluster analysis, clusters.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Впродовж розвитку суспільства поняття державної служби традиційно розглядалося як особливий вид державної діяльності, що здійснюється на професійній основі працівниками державних органів з метою виконання функцій і завдань. Державні службовці відрізнялися від інших громадян своїм авторитетом і, отже, завжди знаходилися в пошані. Свідченням цього є реформа державного управління, яка є однією з першочергових реформ Стратегії сталого розвитку "Україна — 2020" для побудови прозорої системи державного управління [19]. Професійність інституту державної служби, забезпечення її ефективності, модернізація державної служби та управління людськими ресурсами є одним із ключових напрямів забезпечення престижності державної служби. Оскільки проблема забезпечення кадрової безпеки державної структури є основою ефективності державної служби. Актуалізацію престижу державної служби є необхідною умовою успішної європейської інтеграції та належного і дієвого публічного управління, що відповідає вимогам сучасності та європейським стандартам і принципам належного врядування. Престижність державної служби пропагує формування єдиних цінностей, напрямів діяльності, здійснення публічного управління на основі якісно нового підходу. Таким чином, буде враховане економіко-політичні, соціально-культурні, інформаційно-технологічні особливості та спрямоване на підтримку сталого розвитку та економічного зростання країни завдяки розгляду взаємодії не як впливу влади на приватний сектор, а як співпраці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасних трансформаційних процесах, що відбуваються в українському суспільстві, дедалі вагомішого значення набуває забезпечення кадрової безпеки державної структури. Саме тому різноманітні аспекти функціонування та розвитку інститутів державної служби детально аналізують у своїх працях вітчизняні фахівці, а саме [1; 2] вивчає його з погляду необхідності дотри-

мання людської гідності, досліджує авторитетність вищого рівня керівництва, розглядають як етичні, так і загально управлінські аспекти цього явища [5; 7] аналізують підходи до авторитетності з позиції професіоналізму. Водночас вплив престижності державної служби на кадрову безпеку державної структури майже не досліджувався. Фрагментарно він вивчався лише в межах мотиваційної кризи, професійної свідомості та культури державних службовців.

Окремі аспекти, пов'язані з формуванням позитивного іміджу влади, престижу публічної служби, її авторитету, які також вимагають підвищення рівня довіри населення до влади, розкриваються у роботах [16; 17; 13; 1; 2].

Питання підвищення престижу державної служби носить величезне практичне значення. Неможливо залучити на державну службу високопрофесійних службовців без забезпечення високого престижу даного виду діяльності. А без професіоналів високого рівня, не можна претендувати на ефективне державне управління [3; 6; 9; 18; 11]. Таким чином, перш ніж ставити завдання підвищення престижу державної служби необхідно розуміти систему цінностей у сучасному українському суспільстві та сформувати механізми інтеграції цих цінностей у державну службу. Більш того, часто виникає питання навіть не стільки про підвищення престижу, скільки про те, щоб не знижувати цей престиж як індикатора кадрової безпеки державної структури.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення кластерного аналізу щодо розмежування країн за кластерами у відповідності до престижу державної служби та її впливу на кадрову безпеку державної структури.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Модернізація державної служби є одним із визначальних пріоритетів реформування державного управління, становлення України як демократичної держави. Без модернізації державної служби неможливо подо-

Таблиця 1. Характеристика показників та індексів для проведення кластерного аналізу

Показник	Характеристика	Умовне скорочення для аналізу
Заробітна плата (€)	Заробітна плата державного службовця складається з посадового окладу	I1
Кількість громадян на 1 чиновника	Визначення необхідно-оптимальної кількості державних службовців для забезпечення системи державного управління	I2
ВВП на душу населення (€)	Вартістю виготовлених товарів та послуг для кінцевого використання на душу населення	I3
Коефіцієнт дохідності	Інтегральний показник, що відображає ефективність роботи підприємства, що націлене на отримання прибутку у короткостроковій перспективі і який вказує на якість управлінських рішень. Демонструє ефективність виконання функцій системи державного управління та забезпечення сприятливих умов розвитку бізнесу	I4
Індекс сприйняття корупції	Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємств та аналітиків. за шкалою від 100 (немає корупції) до 0 (сильна корупція). Відображає спробу більшості країн контролювати корупцію, що сприяє кризі демократії у всьому світі та зниженню престижу державної служби. Перехресний аналіз із даними глобальної демократії виявляє зв'язок між корупцією та здоров'ям демократій	I5
Індекс конкурентоспроможності	Індекс глобальної конкурентоспроможності складений з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: Якість інститутів. Інфраструктура. Макроекономічна стабільність. Здоров'я і початкова освіта. Вища освіта і професійна підготовка. Ефективність ринку товарів і послуг. Ефективність ринку праці. Розвиненість фінансового ринку. Рівень технологічного розвитку. Розмір внутрішнього ринку. Конкурентоспроможність. Інноваційний потенціал	I6
Індекс економічної свободи	Базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі: Свобода бізнесу; Свобода торгівлі; Податкова свобода; Державні витрати; Грошова свобода; Свобода інвестицій; Фінансова свобода; Захист прав власності; Свобода від корупції; Свобода трудових стосунків	I7

Джерело: [20; 19; 21].

лати існуючі в системі державної служби та в діяльності державних органів проблеми, забезпечити суттєве підвищення рівня життя громадян. Лише послідовне проведення модернізації державної служби в Україні, удосконалення існуючої системи державного управління сприятиме створенню професійної, політично неупередженої, стабільної, високоефективної, авторитетної і престижної державної служби, здатної відповідати на виклики сьогодення й надавати якісні адміністративні послуги, що відповідають європейським стандартам [13].

Ефективна престижна державна служба слугує елементом конкурентної переваги сучасної держави на глобальному ринку. Проведене дослідження передбачає оцінювання престижності та якості державної служби України на основі таких основних показників (табл. 1), як заробітна плата державних службовців (тис. €), середня заробітна плата €/рік, кількість громадян, що припадає на одного чиновника, населення (тис. чол.), коефіцієнт дохідності, дохід на душу населення (тис. €), ВВП на душу населення (€) тощо.

Всі показники відображають результати державного управління та розвиток ефективності публічного

управління, при цьому чим вище значення чотирьох перших та індексу сприйняття корупції тим вищий рівень ефективності та значення якого повинно прямувати до максимуму. Щодо індексів конкурентоспроможності та економічної свободи, то значення його свідчить про свободу на високий рівень розвитку, якщо зростає. Вибір саме вищезазначених індексів супроводжується низкою проблем, серед яких основною є те, що Україна поки що не належить до прогресивної міжнародної спільноти, яка просуває політики покращення економічного та соціального благополуччя населення всього світу. Звідси — відсутність України в більшості вимірювань. Так, за підтримки Оксфордського університету, Інституту урядування та публічної служби Великої Британії, Фонду відкритого суспільства у 2017 році розроблено та апробовано Міжнародний індекс ефективності державної служби. Індекс включає оцінку основних функцій і атрибутів державної служби в 31-й країні, до числа яких Україна, на жаль, не належить [21].

Ще однією підставою для вибору показників є відповідність їх принципу ефективності державного управління та макроекономічного середовища, оскільки відображають можливості та свободу реалізації

Таблиця 2. Результати класифікації об'єктів дослідження за показниками престижності державної служби

Кластери	Об'єкти класифікації
1	Естонія, Болгарія, Латвія, Румунія, Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія, Хорватія
2	Австрія, Великобританія, Португалія, Греція, Нідерланди, Словенія, Бельгія, Фінляндія, Данія, Кіпр, Іспанія, Мальта
3	Італія, Литва, Німеччина, Франція, Ірландія, Швеція, Люксембург
4	Україна

Джерело: систематизовано авторами за результатами кластерного аналізу.

діяльності [17]. Також обрані показники відповідають принципу доступності та повноті, оскільки відповідно до вітчизняного законодавства є такими, які підлягають обов'язковому опублікуванню в засобах масової інформації та оцінюються незалежними міжнародними експертами (стосується обраних індексів). Найважливішою причиною вибору саме цих показників є те, що вони відображають інтереси приватного та державного секторів держави. Сформовані вектори складаються виключно з факторів, що позитивно впливають на престиж державної служби та високий рівень кадрової безпеки.

Сутність кластерного аналізу полягає у здійсненні класифікації показників, які характеризують рівень престижності державної служби в різних країнах світу за допомогою численних обчислювальних процедур. У результаті цього утворюються "кластери". На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає можливість класифікувати вплив престижності країни на кадрову безпеку державної структури не за однією ознакою (показником), а за декількома одночасно. Для цього вводяться відповідні показники, що характеризують певну міру близькості за всіма класифікаційними параметрами.

Мета кластерного аналізу престижності державної служби в різних країнах світу полягає в пошуку наявних структур, що виражається в утворенні кластерів, тобто груп країн у відповідності до рівня престижності державної служби у відповідності рівня кадрової безпе-

ки державної структури. Водночас його дія полягає й у привнесенні структури в досліджувані об'єкти.

З метою визначення оптимальної кількості кластерів побудовано графік списку об'єднання країн у кластери, який передбачає відкладання по вертикальній осі відстані, а на горизонтальній — крок об'єднання. Згідно з встановленими вимогами оптимальності, проведено розбиття країн за рівнем престижності державної служби на чотири кластери. Зазначимо, що оптимальною вважається така кількість кластерів, яка дорівнює різниці кількості спостережень (у нашому прикладі — 29) і кількості кроків, після яких відстань об'єднання зростає стрибкоподібно (у нашому прикладі — 7). Таким чином, країни за рівнем престижності державної служби розділено на чотири кластери (табл. 2).

За результатами проведеного кластерного аналізу, отримані за допомогою ієрархічного агломеративного методу середнього зв'язку, використані під час реалізації ітеративного методу k-середніх, тобто було задано, як вхідні дані кількість кластерів, на які розбита вхідна сукупність, тобто 4 кластери. Застосування методу k-середніх передусім визначає центр кластера, а в подальшому, групує всі об'єкти в межах заданого від центру порогового значення. В результаті кластеризації за методом k-середніх отримано такий склад кластерів, наведений у таблиці 3.

Кластеризація країн за рівнем престижності державної служби, із застосуванням методу k-середніх, базується на таких параметрах розподілу об'єктів, як багатомірне середнє і багатомірна дисперсія [14]. За допомогою методу k-середніх обчислені середні значення показників для кожного з чотирьох кластерів (рис. 1).

Як зображено на рисунку 1, до першого кластера входять країни, у яких середні значення більшості показників менші, ніж у інших кластерах.

На основі проведеного дослідження за допомогою застосування кластерного аналізу кластер 1 має найнижче середнє значення за змінною І1 (заробітна плата), І3 (ВВП на душу населення, І6 (Індекс конкурентоспроможності). Значення показників кількість громадян на 1 чиновника, коефіцієнт дохідності, індекс економічної свободи є в межах значень інших кластерів. Відпов-

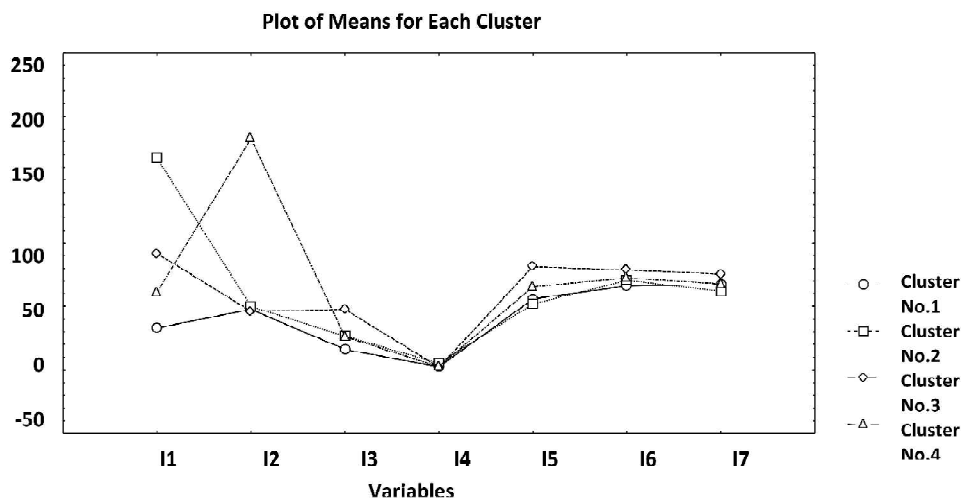

Рис. 1. Графік списку об'єднання країн у кластери

Джерело: сформовано авторами на основі результатів кластерного аналізу [21].

ідно цей кластер сформовано із країн з середніми темпами розвитку. Дещо нижчими за середні значення інших показник у даному кластері країн є сприйняття корупції. Засвідчує, що корупції стає дещо менше у відносинах між владою та бізнесом.

Кластер 2 об'єднує країни, що мають найвищі значення за змінними I1, I5, а також достатньо високі значення за іншими показниками рівня престижності державної служби. Таким чином, цей кластер об'єднав країни з вищою заробітною платою та найнижчим рівнем сприйняття корупції. Також цей кластер представлений вищою середнього значення необхідно-оптимальної кількості державних службовців для забезпечення системи державного управління. Нижчий рівень економічної свободи свідчить про залежність підприємств, установ та організацій від певних обставин, а саме фундаментальне право кожної людини управляти її власною працею та майном. В економічно вільних суспільствах, особи вільні у виборі роботи, виробництві товарів, витратах та інвестиціях будь-яким шляхом, яким забажають. Всі ці свободи підтримуються і захищаються державою. В економічно вільних суспільствах також уряд дозволяє праці, капіталу і товарам вільно пересуватися і утримується від примусу і тиску на свободи, втручається лише у разі необхідності збереження і функціонування самого себе.

Кластер номер три об'єднав країни з високими значення індексів сприйняття корупції, конкурентоспроможності, економічної свободи. За своєю суттю індекс конкурентоспроможності оцінює здатність країн забезпечити високий рівень забезпечення своїх громадян. Передусім це залежить від ефективності використання наявних у країні ресурсів. Водночас необхідне постійне підвищення рівня продуктивності праці та якості товарів і послуг. Методика застосування Індексу конкурентоспроможності сконцентрована на нових факторах конкурентоспроможності, пов'язаних із швидким поширенням цифрових технологій, які раніше не були в пріоритеті політичних рішень урядів. Мова йде про генерування ідей, підприємницьку культуру, інновації, відкритість та адаптивність.

Кластер 4 — країна (Україна), яка входять у кластер, майже за всіма значеннями показників демонструє середні значення (I1, I3 — I7) при найвищому значенні показника I2, тобто найбільшій кількості громадян на 1 чиновника.

Аналіз досліджень, на основі яких розраховувався Індекс сприйняття корупції, свідчить про певне зменшення рівня корупції у відносинах між бізнесом та державними структурами. В Україні цьому могли сприяти запровадження автоматичного відшкодування Податку на додану вартість, функціонування інституту бізнес-омбудсмена, електронних систем ProZorro. Продажі. Відновлення довіри до системи правосуддя залишається ключовим викликом, за оцінкою бізнесу. Ріст показників Індексу сприйняття корупції України за останні роки стримали і масові випадки тиску та нападів на активістів і журналістів, що працюють в сфері протидії корупції. Показник України досі гірший ніж у країн сусідів: Польща, Угорщина та інші.

Враховуючи аналіз сформованих кластерів за складом та середніми значеннями кожної із класифікацій-

Таблиця 3. Ідентифікація кластерів на основі аналізу результатів рівня престижності державної служби

Кластери	Назва кластерів
Кластер № 1	Кластер середнього рівня престижності державної служби
Кластер № 2	Кластер достатнього рівня престижності державної служби
Кластер № 3	Кластер високого рівня престижності державної служби
Кластер № 4	Кластер низького рівня престижності державної служби

Джерело: сформовано авторами на основі результатів кластерного аналізу.

них ознак, доцільно ідентифікувати їх за назвою (табл. 3).

Подальшим етапом проведення кластерного аналізу є перевірка одержаних результатів на адекватність, тобто їхню достовірність і надійність. Реалізувати цей етап можливо за допомогою програмного пакету Statistica.

Так, розглядається кластерна приналежність об'єктів і відстані між об'єктом і його класифікаційним центром. Таким чином, у процесі дослідження встановлено, що чим менша відстань між об'єктом та його класифікаційним центром, тим більше об'єкт відповідає характеристикам сформованого кластера. І навпаки, чим більша відстань, тим ближче об'єкт за класифікаційними параметрами наближається до сусідніх кластерів.

Отриманні результати із відстанями кінцевих кластерних центрів свідчать про те, що пари кластерів добре розділені. Випадки та об'єкти систематично відносять до кластерів щоб максимізувати відмінності за змінними, що лежать в основі кластеризації, тому отримані значення ймовірностей не слід інтерпретувати як перевірку нульової гіпотези про відсутність відмінностей між кластерами [15].

Крім того, для перевірки достовірності даних можна використати для класифікації вибірки різні способи вимірювання відстаней між кластерами, різні методи кластерного аналізу, розбити вихідну сукупність на декілька вибірок та окремо виконати для кожної із них кластеризацію, змінювати кількість змінних тощо [14; 15]. Як відомо, кластерний аналіз був виконаний в два етапи, двома різними методами. Також було використано різні способи вимірювання відстаней між кластерами. Як бачимо, результати кластеризації вказують на те, що кількість кластерів вибрана вірно, оскільки середні значення за сформованими кластерами суттєво різняться між собою.

ВИСНОВКИ

Отримані результати проведеного аналізу надійності і адекватності дали змогу зробити висновок про високий рівень достовірності. Із проведеного кластерного аналізу бачимо, що більшість країн відносяться до кластеру № 2, тобто кластер із достатнім рівнем престижності державної служби, що адекватно відображає стан та тенденції розвитку державного управління. Також у другий кластер частково увійшли країни Засновниці Європейського Союзу, а саме — Бельгія та Нідерланди. Проведене дослідження дає змогу надати наступні рекомендації щодо забезпечення рівня прести-

жу державної служби за допомогою підвищення рівня економічної свободи.

Країни, які увійшли в кластер №3, а це більшість країн Засновниць Європейського Союзу (Німеччина, Італія, Франція та Люксембург) супроводжуються високим рівнем престижності державної служби, який ґрунтується на високих показниках економічної та політичної стабільності. Для цих країн характерною буде стратегія підтримання відповідного рівня престижу державної служби через призму стабільно високих темпів зростання.

Таким чином, аналізуючи кластер №2 та №3 можна підсумувати, що престиж державної служби країн, які увійшли в ці кластери формувалася на класичних постулатах політичної ідеології Європейського Союзу з дотриманням принципів демократичності, незалежності та свободи та високого рівня кадрової безпеки державних структур.

Другий за розміром кластер, а це №1, включає колишні соціалістичні країни. Ці країни впродовж трансформації економіки демонструють достатньо високі показники економічного зростання та середнього рівня престижності державної служби. Керуючись показниками найнижчого рівня заробітної плати державного службовця, серед досліджуваних країн, можна зробити висновок проте, що пріоритетами державних службовців цих країн є економічне зростання та добробут громадян.

У кластер №4, а це кластер з низьким рівнем престижності державної служби увійшла тільки одна країна — Україна. Описуючи результати проведеного аналізу, можна сформувати наступні характеристики, а саме рівень престижності державної служби визначається, в першу чергу, високими заробітними платами державних службовців (акцент не робиться на службовцях найнижчих рангів, які отримують невисокі заробітні плати) та їхню високу чисельність. Однак результати кластеризації свідчать про те, що дистанція більшості показників, як-от: ВВП на душу населення, коефіцієнт дохідності, індекс сприйняття корупції, індекс конкурентно-спроможності, індекс економічної свободи наближається до кластеру №1. Це свідчить про позитивну динаміку та близьку за змістом стратегію розвитку державного управління та держави до країн-сусідів за територіальною та історичною приналежністю.

Державна служба є сполучною ланкою між державою і суспільством і представляє собою сферу професійної діяльності щодо захисту прав та інтересів громадян, форму прояву суспільних зв'язків і відносин, спосіб і засіб наближення конституційного ідеалу держави до об'єктивної реальності, не тільки політико-правову, а й етичну систему владних відносин.

Вплив престижності державної служби на кадрову безпеку викликана не тільки негативними тенденціями її сучасного стану, а й передумовами спричиненими морально-етичними принципами (патріотизмом, очікуваністю, династичністю тощо). Вивчення ціннісної та оцінної природи престижу дозволяє прогнозувати динаміку змін, трансформації соціальних цінностей; падіння престижу суспільно значущих сфер життєдіяльності людини.

Література:

1. Podolchak N.Y., Prokopyshyn-Rashkevych L.M., & Karkovska V.J. Coaching as the art of increasing effective implementation of enterprise's managerial potential. Актуальні проблеми економіки. 2014. (8). 147—153.
2. Shpak N., Podolchak N., Karkovska V., & Sroka W. The influence of age factors on the reform of the public service of Ukraine. Central European Journal of Public Policy. 2019. 13 (2). С. 40—52.
3. Барков В. Людська гідність та соціальний престиж Філософська думка. 1999. № 1—2. С. 252—274.
4. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування. Ярослав Мудрого. 2006, 419, с. 380—419.
5. Гончаров В.В. В поисках совершенства управления: Руководство для высшего управленческого персонала: в 2 т. М.: МНИИПУ, Т. 1: Опыт лучших промышленных фирм США, Японии и стран Западной Европы. 1996. 752 с.
6. Гончарук Н.Т. Розвиток публічної служби України в умовах її реформування та модернізації. Схвалено Вченою радою Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Протокол № 09/220 від 06 грудня 2018 року. 2018. 9 с.
7. Горзов А., Долгий О. Дисциплінарна відповідальність державних службовців. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. (1). С. 13.
8. Дзендзель С.Ю., Машлій Г.Б. Основні підходи до публічного адміністрування / С.Ю. Дзендзель, Г.Б. Машлій // Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності: Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Львів: ТзОВ "Ліга-Прес", 2018. С. 37.
9. Дикань О.В., Дикань В.В., Глушенко Т.М. Планування і розвиток кар'єри державних муніципальних службовців. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр". 2018. 173—177.
10. Зінченко О.А. Формування інвестиційної привабливості країни в аспекті економічних кластерів як фактор активізації транскордонного партнерства [Текст] / О.А. Зінченко, Д.С. Зінченко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки. 2019. № 1 (131). С. 8—19.
11. Карковська В.Я. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки підприємства. 2013. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22399/1/16-Karkovska-31-32.pdf>
12. Карковська В.Я. Управління знаннями: актуалізація державного управління. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 17 жовтня 2018 р. — Херсон: ДВНЗ "ХДАУ", 2018. 221 с.
13. Кушніренко І.Ю. Державна кадрова політика в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2018. 15. С. 97—100.
14. Ларина Н.И., Макаев А.И. Кластеризация как путь повышения международной конкурентоспособности страны и регионов // ЭКО. 2006. №. 10 (388).

15. Малхотра Н.К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство. М.: Вильямс, 2002. 960 с.

16. Публічне адміністрування та економічна безпека в умовах європейської інтеграції: монографія / за заг. ред. Н.Ю. Подольчака, Я.Я. Пушака та П.В. Ворони, Львів: Ліга-Прес, 2017. 274 с.

17. Скоч А.В. Эффективность кластеризации региональной экономики. Экономические стратегии. 2007. 9 (5—6). 160—167.

18. України З. Про державну службу. Відомості Верховної Ради України. 1993. 52. 490.

19. Указ Президента України (2015). Про стратегію сталого розвитку Україна 2020. 12 січня. 2015. № 5, 2015, Урядовий кур'єр. — № 6.

20. The Global Competitiveness Report 2018. URL: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report2018/?doing_wp_cron=1569833103.169054985-0463867187500

21. International civil service effectiveness (incise) index (2019). Blavatnik School of Government, University of Oxford, Radcliffe Observatory Quarter, United Kingdom. URL: <https://www.bsg.ox.ac.uk/about/partnerships/international-civil-service-effectiveness-index-2019>

References:

1. Podolchak, N. Y. Prokopyshyn-Rashkevych, L. M. and Karkovska, V. J. (2014), "Coaching as the art of increasing effective implementation of enterprise's managerial potential", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 147—153.

2. Shpak, N. Podolchak, N. Karkovska, V. and Sroka, W. (2019), "The influence of age factors on the reform of the public service of Ukraine", *Central European Journal of Public Policy*, vol. 13(2), pp. 40—52.

3. Barkov, V. (1999), "Human dignity and social prestige", *Filosofs'ka dumka*, vol. 1—2, pp. 252—274.

4. Bytiak, Yu. P. (2006), "Public Service in Ukraine: Problems of Formation, Development and Functioning", *Yaroslava Mudroho*, vol. 419, pp. 380—419.

5. Honcharov, V. V. (1996), *V poiskah sovershenstva upravleniya: Rukovodstvo dlya vysshego upravlencheskogo personala [In search of management excellence: A guide for senior management]*, vol. 1, Opyt luchshih promyshlennykh firm SShA, Japonii i stran Zapadnoj Evropy [Experience of the best industrial firms of the USA, Japan and the countries of Western Europe], MNYPU, Moscow, Russia.

6. Honcharuk, N. T. (2018), *Rozvytok publichnoi sluzhby Ukrainy v umovakh ii reformuvannya ta modernizatsii [Development of the public service of Ukraine in terms of its reform and modernization]*, Oberih, Kharkiv, Ukraine.

7. Horzov, A. and Dolhyj, O. (2017), "Disciplinary responsibility of civil servants", *Naukovyj chasopys Natsional'noi akademii prokuratury Ukrainy*, Vol. 1, p. 13.

8. Dzendzel', S. Yu. and Mashlij, H. B. (2018), "Basic approaches to public administration", *Publichne upravlinnia ta administruvannya: konkurentni vyklyky suchasnosti: Materialy vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii [Public Administration and Administration: Competitive Challenges of Today: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference]*, TzOV "Liha-Pres", L'viv, Ukraine.

9. Dykan', O. V. and Dykan', V. V. Hlushenko, T. M. (2018), *Planuvannya i rozvytok kar'iery derzhavnykh munit-sypal'nykh sluzhbovtiv [Planning and career development of public servants]*, Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine, pp. 173—177.

10. Zinchenko, O. A. (2019), "Formation of the country's investment attractiveness in the aspect of economic clusters as a factor of intensification of cross-border partnership", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu. Seriya Ekonomichni nauky*, vol. 1 (131), pp. 8—19.

11. Karkovs'ka, V. Ya. (2013), "Features of management of the system of financial and economic security of the enterprise", [Online], available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22399/1/16-Karkovska-31-32.pdf> (Accessed 24 February 2020).

12. Karkovs'ka, V. Ya. (2018), "Knowledge management: actualization of public administration", *Publichne upravlinnia ta administruvannya u protsesakh ekonomichnykh reform: zbirnyk tez dopovidej II vseukrains'koi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii [Public Administration and Administration in the Process of Economic Reforms: Collection of Abstracts of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference]*, DVNZ "KhDAU", Kherson, Ukraine.

13. Kushnirenko, I. Yu. (2018), "State personnel policy in Ukraine: problems and prospects for development", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, Vol. 15, pp. 97—100.

14. Laryna, N.Y. and Makaev, A.Y. (2006), "Clustering as a way to increase the international competitiveness of countries and regions", *EKO*, vol. 10 (388).

15. Malkhotra, N. K. (2002), *"Marketing research". Praktycheskoe rukovodstvo*. Moscow, Vyl'iams, 960 p.

16. Podol'chaka, N.Yu. Pushaka Ya.Ya. and Vorony P.V. (2017), *Publichne administruvannya ta ekonomichna bezpeka v umovakh ievropejs'koi intehratsii [Public administration and economic security in the context of European integration]*, Liha-Pres, L'viv, Ukraine.

17. Skoch, A. V. (2007), "Clustering efficiency of the regional economy. Economic strategies", Vol. 9 (5—6), pp. 160—167.

18. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), *The Law of Ukraine "About the civil service"*, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 52.

19. President of Ukraine (2015), *Decree "Sustainable Development Strategy Ukraine 2020"*, Uriadovyj kur'ier, vol. 6.

20. World Economic Forum (2018), *"The Global Competitiveness Report"*, [Online], available at: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report2018/?doing_wp_cron=1569833103.1690549850463867187500 (Accessed 28 February 2020).

21. Blavatnik School of Government, University of Oxford, Radcliffe Observatory Quarter (2019), *"International civil service effectiveness (incise) index"*, [Online], available at: <https://www.bsg.ox.ac.uk/about/partnerships/international-civil-service-effectiveness-index-2019>. (Accessed 28 February 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

А. П. Дикий,
к. е. н., доцент, Державний університет "Житомирська політехніка", м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-5819-0236
В. В. Ковальчук,
к. е. н., Державний університет "Житомирська політехніка", м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-6503-7005
О. Д. Крикун,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-6986-3360
С. М. Петрик,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9942-1937

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.135

ІНФОРМАЦІЙНА МОДЕЛЬ ОПЕРАЦІЙ З МОДЕРНІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТУ КОНЦЕСІЇ ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

A. Dykyi,
PhD in Economics, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr
V. Kovalchuk,
PhD in Economics, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr
O. Krykun,
postgraduate student,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv
S. Petryk,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

INFORMATION MODEL OF OPERATIONS ON MODERNIZATION OF THE CONCESSION OBJECT
AS A FORM OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP REALIZATION

У статті опрацьовано сучасний стан управління державним майном, який характеризується значним зниженням його продуктивності у зв'язку із зношеністю. Метою статті є визначення облікового відображення операцій з модернізації об'єкту концесії. Варто зауважити, що саме потреба в модернізації є власне метою формування та реалізації проекту державно-приватного у формі концесії. Серед дієвих способів відновлення та підвищення рівня споживчих властивостей і працездатності основних засобів виділяють поліпшення об'єктів, що пов'язане з істотно меншими інвестиційними витратами у порівнянні із новим будівництвом, та обмін зношеного обладнання на більш сучасне та продуктивне. В процесі дослідження нами було обгрунтовано напрями розвитку бухгалтерського обліку операцій з модернізації необоротних активів, що отримані в концесію. Запропоновані нами аналітичні розрізи в повній мірі враховують специфіку досліджуваного об'єкту, а саме витрат на модернізацію об'єкту концесії. На основі зазначеного запропонували підхід до відображення капітальних витрат за умови, що концесія визнається нематеріальним активом або фінансовим активом. У статті було обгрунтовано напрями розвитку бухгалтерського обліку операцій з модернізації необоротних активів, що отримані в концесію (право концесіонера стягувати плату з користувачів громадських послуг; беззастережне контрактне право концесіонера на отримання грошових коштів або іншого фінансового активу від концесіодавця (або за його вказівкою) за модернізацію інфраструктури; отримання

концесіонером компенсації понад величину вартості надання послуг експлуатації інфраструктури). Особливості запропонованих підходів полягають у тому, що враховувано усі можливі підходи до відображення об'єкту концесії. Також було запропоновано виділяти аналітичний рахунок 154 "Створення нематеріального активу в результаті виконання умов концесійного договору". Зважаючи на специфіку визнання об'єкту концесії в бухгалтерському обліку, а саме: в складі необоротних активів підприємства-концесіонера; як фінансовий актив; як нематеріальний актив; частково як нематеріальний актив та частково як фінансовий актив.

The article deals with the current state of the management of state property, which is characterized by a significant decrease in its productivity due to wear and tear. The purpose of the article is to determine the accounting of operations to modernize the concession object. It is worth noting that the need for modernization is the very purpose of forming and implementing a public-private project in the form of a concession. Effective ways of restoring and enhancing the level of consumer properties and working capital of fixed assets are the improvement of facilities associated with significantly lower investment costs compared to new construction and the replacement of worn-out equipment for more modern and productive ones. In the course of the research we have substantiated the directions of development of accounting of operations for modernization of non-current assets received in concession. The analytical sections we offer take full account of the specifics of the object being investigated, namely the cost of upgrading the concession object. Based on the above, an approach to reflecting capital expenditures was proposed, provided that the concession is recognized as an intangible asset or a financial asset. The article substantiated the directions of accounting development of operations for the modernization of non-current assets received in concession (right of the concessionaire to collect payment from users of public services; unconditional contractual right of the concessionaire to receive money or other financial asset from the concessionaire (or for its modernization) receiving compensation from the concessionaire in excess of the cost of providing infrastructure operation services). The features of the proposed approaches are that all possible approaches to the display of the concession object are taken into account. It was also proposed to allocate the analytical account 154 "Creation of intangible asset as a result of fulfillment of the conditions of the concession agreement". Considering the specificity of recognition of the object of concession in accounting, namely: as a part of non-current assets of the concessionaire; as a financial asset; as an intangible asset; partly as an intangible asset and partly as a financial asset.

*Ключові слова: облікове відображення, об'єкт концесії, модернізація, концесія, бухгалтерський облік.
Key words: accounting, concession object, modernization, concession, accounting.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан управління державним майном характеризується значним зниженням його продуктивності у зв'язку із зношенням. В умовах динамічних змін економічної системи та потребою у підвищенні інвестиційного клімату у відповідних регіонах є потреба у перегляді управління інфраструктурним комплексом. "Особливості економічної системи України визначають специфічні вимоги до підвищення ефективності процесу відтворення основних виробничих фондів, у яких матеріалізуються нові ресурси, що накопичуються. Рациональне використання основних засобів, їх провідна роль у забезпеченні розширеного відтворення впливають на формування сукупної народногосподарської ефективності, розвиток економічної системи в цілому. Ураховуючи значимість основних засобів у здійсненні виробничого процесу доцільно зосередити увагу на проблемних питаннях бухгалтерського та податкового обліку, що виникли у зв'язку із трансформуванням вітчизняного обліку відповідно до Міжнародних стандартів" [3, с. 94].

Модернізація об'єктів необоротних активів є основною умовою укладеного договору концесії. Варто за-

уважити, що саме потреба в модернізації є власне метою формування та реалізації проекту державно-приватного у формі концесії. Питання бухгалтерського обліку витрат на модернізацію об'єктів необоротних активів отриманих у концесію на сьогодні не вирішеним. Це обумовлено сукупністю чинників, основними з яких є: недосконале законодавство, що регулює порядок формування та реалізації проектів державно-приватного партнерства у формі концесії; відсутність методичних рекомендацій щодо облікового відображення об'єктів необоротних активів, що надходять у результаті застосування різних правових режимів; неузгодженість вітчизняного та бухгалтерського законодавства, зокрема національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності.

Вищевикладене вимагає перегляду організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку операцій з модернізації в частині об'єктів необоротних активів, що отримані в концесію. Зокрема є потреба в обґрунтуванні якісно нових підходів до облікового відображення цього об'єкту, зважаючи на різні підходи до відоб-

раження концесійних операцій в системі бухгалтерського обліку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Питання організації та методики бухгалтерського обліку операцій з модернізації об'єктів концесії досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими: В.В. Бабич, Д.О. Грицишен, А.М. Герасимович, С.Ф. Голлов, Л.М. Кіндрацька, М.М. Коцупатрий, Я.Д. Крупка, С.Ф. Покропивний, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко, П.Я. Хомин, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення порядку облікового відображення операцій з модернізації об'єкту концесії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вітчизняні та зарубіжні вчені внесли вагомий внесок в розвиток власне операцій з модернізації в системі бухгалтерського обліку. Проте їх дослідження не стосувалися об'єктів необоротних активів, які утримуються та експлуатуються підприємством за різних правових режимах права власності.

"Серед дієвих способів відновлення та підвищення рівня споживчих властивостей і працездатності основних засобів виділяють поліпшення об'єктів, що пов'язане з істотно меншими інвестиційними витратами у порівнянні із новим будівництвом, та обмін зношеного обладнання на більш сучасне та продуктивне. Тому доволі актуальними питаннями залишаються чітке й однозначне роз'яснення поняття "ремонт основних засобів", безпосередньо його відображення у обліковому процесі в залежності від видів ремонтів" [5, с. 108].

Вітчизнам законодавством передбачено різні підходи до поліпшення об'єктів необоротних активів, що представлено в таблиці 1.

У працях вітчизняних вчених обґрунтовується розширена класифікація досліджуваних операцій (табл. 2).

Для відображення витрат на капітальний ремонт необоротних активів передбачено рахунок 15 "Капітальні інвестиції". Призначення даного рахунку призначено для відображення витрат, що пов'язані із придбанням та створенням необоротних активів як матеріальних так і нематеріальних. Відповідно до інструкції із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і гос-

Таблиця 1. Класифікація підходів до поліпшення та модернізації об'єктів необоротних активів

Документ	Види
Податковий кодекс [6]	Поточний ремонт; капітальний ремонт; модернізація; технічне переозброєння; інші види поліпшення
П(С)БО 7 «Основні засоби» [7]	Модернізація; модифікація; добудова; дообладнання; реконструкція; інші види поліпшення
МСФЗ 16 «Основні засоби» [4]	Модифікація програмного забезпечення та об'єктів основних засобів, що збільшує термін їх корисного використання; створення нового змінного елемента складного об'єкту основних засобів; упровадження нових виробничих процесів, що забезпечать зменшення витрат; удосконалення деталей, вузів і машин для досягнення якості продукції; ремонт та обслуговування
Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів [2]	Модернізація; модифікація; заміна окремих частин обладнання; впровадження ефективнішого технологічного процесу; добудова (надбудова); технічне обслуговування та технічний огляд; ремонт

подарських операцій підприємств і організацій, передбачено 5 субрахунків:

- 151 "Капітальне будівництво";
- 152 "Придбання (виготовлення) основних засобів";
- 153 "Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів";
- 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів";
- 155 "Придбання (виращування) довгострокових біологічних активів".

"Зарахування на баланс власної частки збудованого об'єкта відображається за дебетом рахунку 10 "Основні засоби" та кредитом рахунку 15. Якщо власна частка збудованого об'єкта (квартири, нежитлові приміщення) призначені пайовиком для продажу, то їх зарахування на баланс пайовика відображається за дебетом рахунку 28 "Товари" та кредитом рахунку 15. Ана-

Таблиця 2. Класифікація видів ремонту

Класифікаційна ознака	Види ремонтів
Залежно від мети	Технічний огляд; ремонт; покращення
За технічними ознаками	Поточні ремонти; середні ремонти; капітальні ремонти
Залежно від способу здійснення	Господарський; підрядний; змішаний
За відношенням до плану	За планом; непередбачуваний
За відношенням до господарської діяльності	Ремонти виробничих основних засобів; ремонти невиробничих основних засобів
За включенням витрат на ремонт	До первісної вартості основних засобів; до складу витрат
За належністю основних засобів	Власні; орендовані
За якістю поліпшення основних засобів	Реконструкція; модернізація; модифікація; дообладнання; технічне переозброєння

Джерело: [1; 3].

літичний облік капітальних інвестицій ведеться відповідно за видами основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, нематеріальних активів, а також за окремими об'єктами капітальних вкладень (інвентарними об'єктами)".

Характеристика вище представлених субрахунків до рахунку 15 "Капітальні інвестиції" відповідно до інструкції та її зміна відповідно до положень облікового відображення операцій за договорами концесії представлено в таблиці 3.

Відповідного до зазначеного є потреба у формування аналітичного обліку як основою формування робочого плану рахунків бухгалтерського обліку. Пропонуємо такі складові організації аналітичного обліку за рахунком 15 "Капітальні інвестиції" (табл. 3), зважаючи на специфіку визнання об'єкту концесії в бухгалтерському обліку, а саме:

- у складі необоротних активів підприємства-концесіонера;
- як фінансовий актив;
- як нематеріальний актив;
- частково як нематеріальний актив та частково як фінансовий актив.

Запропоновані аналітичні розрізи в повній мірі враховують специфіку досліджуваного об'єкту, а саме витрат на модернізацію об'єкту концесії. Подальші аналітичні розрізи можуть формуватися за видами витрат, а саме: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні заходи, амортизація та інші

Таблиця 3. Характеристика субрахунків до рахунку 15 "Капітальні інвестиції" з позиції відображення капітальних витрат щодо модернізації об'єкту концесії

Субрахунок	Характеристика відповідно до діючої інструкції
151 «Капітальне будівництво»	Відображаються витрати на будівництво, що здійснюється як господарським, так і підрядним способом для власних потреб підприємства
152 "Придбання (виготовлення) основних засобів"	Призначений для обліку витрат на придбання або виготовлення власними силами матеріальних активів, облік яких ведеться на рахунку 10 "Основні засоби" (крім об'єктів будівництва та основного стада)
153 "Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів"	Відображаються витрати підприємства (організації, установи) на придбання або виготовлення власними силами матеріальних активів, облік яких ведеться на рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи"
154 "Придбання (створення) нематеріальних активів"	Відображаються витрати підприємства на придбання або створення власними силами активів, облік яких ведеться на рахунку 12 "Нематеріальні активи"
155 "Придбання (виращування) довгострокових біологічних активів"	Ведеться облік витрат на придбання або виращування (створення) довгострокових біологічних активів, облік яких ведеться на рахунку 16 "Довгострокові біологічні активи", у тому числі на виращування незрілих довгострокових біологічних активів, та формування основного стада робочої і продуктивної худоби (крім тварин, які обліковуються на рахунку 21 "Поточні біологічні активи")

Таблиця 4. Розвиток елементу методу рахунків для відображення необоротних активів, що отримані в концесію, на позабалансових рахунках

Рахунки		Субрахунки		Аналітичні рахунки	
Шифр	Назва	Шифр	Назва	Шифр	Назва
1	2	3	4	5	6
15	Капітальні інвестиції	151	Капітальне будівництво	151.1	Капітальне будівництво власного об'єкту
				151.2	Капітальне будівництво об'єкту концесії
		152	Придбання (виготовлення) основних засобів	152.1	Придбання (виготовлення) власних основних засобів
				152.2	Придбання (виготовлення) основних засобів отримані в концесію
		153	Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	153.1	Придбання (виготовлення) власних інших необоротних матеріальних активів
				153.2	Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів отриманих в концесію
		154	Придбання (створення) нематеріальних активів	Варіант 1. Об'єкт концесії визнається нематеріальним активом	
				154.1	Створення нематеріального активу в результаті виконання умов концесійного договору
		155	Придбання (виращування) довгострокових біологічних активів	Варіант 2. Об'єкт концесії визнається необоротними активами	
				154.2	Придбання (створення) нематеріальних активів отриманих в результаті концесії
				155.1	Придбання (виращування) власних довгострокових біологічних активів
				155.2	Придбання (виращування) довгострокових біологічних активів отриманих в концесію

Таблиця 5. Порядок облікового відображення операцій з передачі об'єктів інфраструктури, переданих концесіонеру, їх модернізації та визнання прав на використання майна концесіонером

№ з/п	Зміст господарської операції	Облікове відображення					
		Варіант 1 ¹		Варіант 2 ²		Варіант 3 ³	
		Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т
1.	Отримано концесіонером об'єкт інфраструктури	01	-	01	-		
2.	Витрачено ресурси концесіонера на модернізацію об'єкта інфраструктури						
	- товарно-матеріальні цінності (сировину, паливо, будівельні матеріали, запасні частини, МШП)	154.1	20, 22	151	20, 22	154.1	20, 22
	- нараховано заробітну плату працівникам		661		661		661
	- нараховано ЄСВ		651		651		651
	- використано послуги підрядників		685		685		685
	- нараховано амортизацію на необоротні активи, використані в процесі модернізації		131, 132		131, 132		131, 132
	- сплачено плату за адміністративні послуги, пов'язані з введенням в експлуатацію об'єкта		642		642		642
3.	Визнано нематеріальний актив у формі прав концесіонера на користування майном (інфраструктурою)	122.2	154.1	103 286	151 103	122.2	154.1

Примітки:

* У встановленій сумі, якщо вона визначена договором концесії, а концесіонер не отримує права стягувати плату з користувачів громадських послуг.

** У сумі різниці між сумою, отриманою від споживачів громадських послуг, і встановленою сумою, або сумою, яку можна визначити, а концесіонер має право стягувати плату з користувачів громадських послуг.

¹ Право концесіонера стягувати плату з користувачів громадських послуг.

² Беззастережне контрактне право концесіонера на отримання грошових коштів або іншого фінансового активу від концесіодавця (або за його вказівкою) за модернізацію інфраструктури.

³ Отримання концесіонером компенсації понад величину вартості надання послуг експлуатації інфраструктури.

витрати. Це залежить від запиту користувачів фінансової звітності та організованої системи управління підприємства концесіонера та її підсистем (планування, аналізу, контролю). На основі зазначеного пропонуємо такий підхід до відображення капітальних витрат на рахунках бухгалтерського обліку за умови, що концесія визнається нематеріальним активом або фінансовим активом (табл. 4).

Запропоновані напрями відображення витрат на модернізацію об'єктів необоротних активів, що отримані в концесію, повною мірою враховують варіанти, як

визначення міжнародними стандартами фінансової звітності, а саме:

— право концесіонера стягувати плату з користувачів громадських послуг;

— беззастережне контрактне право концесіонера на отримання грошових коштів або іншого фінансового активу від концесіодавця (або за його вказівкою) за модернізацію інфраструктури;

— отримання концесіонером компенсації понад величину вартості надання послуг експлуатації інфраструктури.

Таблиця 6. Порядок облікового відображення модернізації необоротних активів, що отримані в результаті концесії

№	Зміст господарської операції	Проводка	
		Д-т	К-т
1	2	3	4
1.	Відображено витрати за завершеного будівництва отриманого в концесію	151.2	20, 66, 65, 13, 68
2.	Виведено об'єкти концесії із складу основних засобів, що експлуатуються	152.2	101(6,7,9).2 103 (4,5).5
3.	Відображено витрати на модернізацію об'єкту основних засобів, що отримані в концесію	152.2	20, 66, 65, 13, 68
4.	Виведено об'єкти концесії із складу інших необоротних матеріальних активів, що експлуатуються	153.2	111(2,3,4,5, 7).2
5.	Відображено витрати на модернізацію об'єкту інших необоротних матеріальних активів, що отримані в концесію	153.2	20, 66, 65, 13, 68
6.	Виведено об'єкти концесії із складу нематеріальних активів, що експлуатуються	154.2	121(2,3,4,5, 7).2
7.	Відображено витрати на модернізацію об'єкту нематеріальних активів, що отримані в концесію	154.2	20, 66, 65, 13, 68
	Введено в експлуатацію об'єкт будівництва	103.5	151.2
8.	Виведено об'єкти концесії із складу довгострокових біологічних активів, що експлуатуються	155.2	161(2,3,4,5, 6).2
9.	Відображено витрати на модернізацію об'єкту довгострокових біологічних активів, що отримані в концесію	155.2	20, 66, 65, 13, 68
10.	Відображено введення в експлуатацію модернізованих основних засобів	101(6,7,9).2 103 (4,5).5	152.2
11.	Відображено введення в експлуатацію модернізованих інших необоротних матеріальних активів	111(2,3,4,5, 7).2	153.2
12.	Відображено введення в експлуатацію модернізованих нематеріальних активів	121(2,3,4,5, 7).2	154.2
13.	Відображено введення в експлуатацію модернізованих довгострокових біологічних активів, що отримані в концесію	161(2,3,4,5, 6).2	155.2

Впровадження зазначених положень можливе за умови, що підприємство-концесіонер не трансформує звітність складної за національними стандартами в звітність за МСФЗ, а одразу ж веде бухгалтерський облік за міжнародними стандартами фінансової звітності.

За другого варіанту, коли об'єкти концесії відображаються на балансі підприємства в складі необоротних активів, процедура відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з модернізації об'єктів концесії матимуть такий вигляд (табл. 6).

Зауважимо, що для цілей нарахування амортизації на необоротні активи, що отримані в концесію, пропонуємо за кожним об'єктом відкривати два аналітичні рахунки: 1) вартість об'єкту необоротних активів, що отримано в концесію, відповідно до акту приймання передачі об'єкту. Оцінка такого об'єкту здійснюється у відповідності до способів, які представлені вище; 2) вартість капітальних витрат, які були понесені концесіонером у результаті модернізації об'єктів необоротних активів, отриманих в концесію. Зазначене дозволить в повній мірі відобразити витрати та собівартість суспільної послуги, яка реалізується концесіонером

ВИСНОВКИ

Таким чином, нами обґрунтовано напрями розвитку бухгалтерського обліку операцій з модернізації необоротних активів, що отримані в концесію. Особливості запропонованих підходів полягає в тому, що враховувано усі можливі підходи до відображення об'єкту концесії: а саме:

— По-перше, в складі необоротних активів відображаються усі необоротні активи, що отримані в концесію. В цьому випадку усі капітальні витрати відображаються за конкретним об'єктом на запропонованих субрахунках та аналітичних рахунках до рахунку 15 "Капітальні інвестиції". В подальшому такі витрати збільшують балансову вартість об'єкту необоротних активів (основні засоби (рахунок 10), інші необоротні матеріальні активи (рахунок 11), нематеріальні активи (рахунок 12), довгострокові біологічні активи (рахунок 16)). Такий підхід повністю відповідає діючому господарському законодавству, Закону України про концесії та положенням (стандартам) бухгалтерського обліку. В цьому напрямі обґрунтовано порядок організації аналітичного обліку як основи формування робочого плану рахунків та запропоновано порядок відображення на рахунках.

— по-друге, відображення об'єкту концесії у відповідності з міжнародними стандартами фінансової звітності, що передбачає такі варіанти: право концесіонера стягувати плату з користувачів громадських послуг; беззастережне контрактне право концесіонера на отримання грошових коштів або іншого фінансового активу від концесіодавця (або за його вказівкою) за модернізацію інфраструктури; отримання концесіонером компенсації понад величину вартості надання послуг експлуатації інфраструктури. За зазначеним напрямом усі витрати пов'язанні із модернізацією відображають у складі капітальних інвестицій на субрахунку 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів". Нами запропоновано виділяти аналітичний рахунок 154 "Створення нематеріального активу в результаті виконання умов концесійного договору".

У практичну діяльність зазначенні пропозиції можуть бути впроваджені шляхом внесення змін у відповідні нормативно-правові акти. Законодавчому інституту під час вибору того чи іншого запропонованого варіанту варто враховувати стратегічні напрями розвитку державно-приватного партнерства. Кожен із варіантів потребує змін не лише в системі бухгалтерського законодавства, але й системи нормативно-правових актів, що регулюють концесію та господарську діяльність підприємств-концесіонерів.

Література:

1. Кучірка М.В. Фінансовий та податковий облік витрат на ремонт основних засобів, джерела їх відшкодування та амортизація // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка 2010. — С. 75—80.
2. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів: наказ Міністерства фінансів України № 561 від 30.09.2003 року. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Миронова Ю.Ю., Попова А.М. Облік витрат з поліпшення основних засобів на підприємстві // Економіка і регіон. 2014. № 6. С. 93—98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_6_17
4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 "Основні засоби". URL: <http://www.zakon.rada.kiev.ua>
5. Плахтій Т.Ф. Облік витрат на ремонт та модернізацію основних засобів: бухгалтерські та податкові наслідки. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/12986.pdf>
6. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" № 92 від 27.04.2000 року. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

References:

1. Kuchirka, M.V. (2010), "Financial and tax accounting of fixed asset repair costs, sources of compensation and depreciation", *Naukovyj visnyk Uzhgorod'skogo universytetu: Serija: Ekonomika*, pp. 75—80.
 2. Ministry of Finance of Ukraine (2003), "Guidelines for accounting for fixed assets", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 25 Feb 2020).
 3. Myronova, Ju.Ju., and Popova, A.M. (2014), "Cost accounting for the improvement of fixed assets at the enterprise", *Ekonomika i region*, vol. 6. pp. 93-98, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_6_17 (Accessed 25 Feb 2020).
 4. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Financial Reporting Standard 16 "Property, Plant and Equipment", available at: <http://www.zakon.rada.kiev.ua>
 5. Plahitij, T.F. (2017), "Cost accounting for fixed assets repair and modernization: accounting and tax implications", available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/12986.pdf> (Accessed 25 Feb 2020).
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 25 Feb 2020).
 7. Ministry of Finance of Ukraine (2000), "Accounting Standard (Standard) 7 "Fixed Assets", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 25 Feb 2020).
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

В. А. Колесник,
старший викладач кафедри публічного адміністрування,
ПАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"
ORCID ID: 0000-0002-3395-9205

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.141

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ПРЕДМЕТ РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

V. Kolesnyk,
Senior Lecturer, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management (IAPM)

DISCRETIONAL AUTHORITIES OF GOVERNMENT AUTHORITIES AS A SUBJECT TO PUBLIC LEGAL DISPUTES

У статті розкрито проблематику дискреційної компетенції органів державної влади. Зокрема запропоновано розглядати публічно-правовий спір як один із можливих способів виявлення та реалізації дискреційних повноважень органами державної влади. У статті визначено дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів.

З'ясовано, що дискреційні повноваження входять як складові елементи у дискреційну компетенцію, яка реалізовується через дискреційну владу. Виявлення теоретичних та методологічних розробок щодо розкриття такої схеми дало можливість обґрунтувати сутність дискреційних повноважень, яка розкривається у спосіб їх закріплення в оціночних поняттях, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою.

Характеризуючи суб'єкта владних повноважень як одну із сторін публічно-правового спору, приведено дві сфери правовідносин, у яких виникають публічно-правові конфлікти: внутрішньо-компетенційна сфера правовідносин, тобто такі, які формуються між органами публічної влади та особами, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; правовідносини між органами державної влади, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони. Визначено, що з позиції реалізації дискреційних повноважень перша група правовідносин є менш уразливою, оскільки вплив на статусні характеристики суб'єктів владних повноважень мінімальний, адже кожен з них володіє певною владною компетенцією, користується узагальненою регламентацією прав та обов'язків.

У статті виявлено змістову складову дискреційних повноважень органів державної влади, яка виступає предметом розгляду публічно-правових спорів. Розкрито передумови спорів, які проявляються з позиції внутрішньо-компетенційної сфери правовідносин. З'ясовано, що інша сфера правовідносин, яка визначена як відносини між суб'єктами владних повноважень, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони, встановлює більш жорсткі вимоги до механізму використання дискреційних повноважень.

In the article the problem of discretionary competence of public authorities is exposed. In particular, it is proposed to consider the public-legal dispute as one of the possible ways of revealing and exercising discretionary powers by public authorities. The article defines the discretionary powers of public authorities as the subject of consideration of public law disputes.

Discretionary powers have been found to be constituent elements of discretionary competence, which in turn is exercised through discretionary power. The discovery of theoretical and methodological developments regarding the disclosure of this scheme revealed the essence of the discretionary powers, which is revealed in the way of their fixation in evaluative concepts, relative-definite norm, alternative norm, norm with uncertain hypothesis.

Describing the subject of power as one of the parties to a public-law dispute, two areas of legal relations in which public-legal conflicts arise are presented: the internal-competence sphere of legal

relations — that is, those formed between public authorities and persons empowered to perform functions state or local government; legal relations between public authorities, on the one hand, and individuals and legal entities, on the other. It has been determined that from the point of view of exercising discretionary powers, the first group of legal relations is less vulnerable, since the influence on the status characteristics of the subjects of power is minimal, since each of them has a certain power of competence, has a general regulation of rights and obligations.

The article reveals the substantive component of the discretionary powers of public authorities, which is the subject of public-law disputes. The prerequisites of disputes that emerge from the point of view of the intra-competence sphere of legal relations are revealed. The other area of legal relations is defined by the relations between the authorities on the one hand, and individuals and legal entities on the other, which sets stricter requirements for the mechanism of use of discretionary powers.

Ключові слова: органи державної влади, публічно-правовий спір, дискреційні повноваження, публічні правовідносини.

Key words: public authorities, public law dispute, discretionary powers, public relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблематика виявлення та реалізацій дискреційних повноважень органами державної влади є надзвичайно актуальною і у разі виникнення публічного конфлікту та за неможливості вирішення його іншим шляхом, потребує судового розгляду. Тому актуальним є напрям розробок щодо функціонально-організаційного, методологічного, процедурного та інституційного забезпечення розгляду публічно-правових спорів як одного із способів виявлення та реалізацій дискреційних повноважень. Невирішеними частинами цієї проблеми на сьогодні є питання формування змістової складової дискреційних повноважень органів державної влади, перспективи застосування наданих у межах закону повноважень на власний розсуд, виявлення необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сутності, виявлення, реалізації дискреційних повноважень органів державної влади є предметом вивчення як науковців, здебільшого сфер публічного управління та адміністративного права, так і практиків. Тому у статті використано матеріали теоретичних напрацювань щодо вибраної проблематики, зокрема у сфері розмежування та встановлення компетенцій органів публічної влади як більш узагальнюючого поняття. Дослідження особливостей компетенції судових, правоохоронних та правозахисних органів України, їх структури, діяльності є прикладами вияву, аналізу та шляхів вирішення питань компетенційного характеру та їх впливу на практичну діяльність [1]. Окремі дослідження стосуються аналізу компетенцій органів влади, можливостей щодо їх розмежування, способів їх встановлення та особливостей реалізації [2; 3].

Щодо дослідження практики реалізації дискреційних повноважень органів державної влади, процедурних та сутнісних питань сфери застосування публічно-правових спорів як інструменту встановлення, відміни

чи реалізації повноважень, увагу заслуговують такі публікації експертів як Перепелюк В., у науковому висновку якого від 01.03.2018р. надано аргументовані матеріали щодо сутності, природи, методології застосування, меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень [4]. Окремі розробки стосуються конкретних органів державної влади, в яких наприклад зазначається, що "уряд, податковий, митний орган, приймаючи рішення на свій розсуд, не може виходити із загальних меж наданої їм компетенції, тобто здійснюючи податкове правозастосування, уповноважені державні органи діють в рамках компетенції" [5, с. 61].

Тому дослідження доцільно проводити комплексно за декількома напрямками: щодо питань розмежування компетенцій органів публічної влади з позиції адміністративного та конституційного права, публічного управління, державного управління; щодо вироблення теоретичних підходів; у контексті застосування методологічних розробок (механізмів, методів, інструментів, процедурних питань тощо).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження має на меті розкрити дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів. Для досягнення мети у роботі поставлені такі завдання:

- розкрити сутність дискреційних повноважень органів державної влади як складових дискреційної компетенції;
- визначити дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів;
- виявити змістову складову дискреційних повноважень органів державної влади, яка виступає предметом розгляду публічно-правових спорів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін дискреція походить від франц. *discretionnaire* — залежний від власного розсуду) — спосіб

реалізації публічної (тобто з боку держави і місцевого самоврядування) влади, за яким відповідний суб'єкт влади (орган чи посадова особа) застосовує надані йому в межах закону повноваження на власний розсуд, без необхідності узгодження у будь-якій формі своїх дій з іншими суб'єктами. Ці повноваження називаються дискреційними. Наприклад, за Конституцією України глава держави має право призначати окремих посад, осіб лише за згодою Верховної Ради України, а інших — без такої згоди, тобто дискреційно. Акти, що їх видає Президент України у межах певного кола визначених ч. 4 ст. 106 Конституції України повноважень, потребують скріплення підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання, тобто контрасигнації. В усіх інших випадках глава держави видає акти дискреційно, без контрасигнації [6].

В юридичній енциклопедії дискреційні повноваження визначаються як право глави держави, голови уряду, інших посадових осіб органів державної влади діяти за певних умов на власний розсуд у межах закону [7]. Радянський енциклопедичний словар дискреційну владу визнавав аналогічним чином, вказуючи, що це слово французького походження (від слова — *discretionnaire*), яке означає залежність від особистого розсуду [8]. Тлумачний словник суспільствознавчих термінів дискрецію трактує як процес вирішення посадовою особою або державним органом будь-якого питання на власний розсуд [9]. Водночас за латиною *discretio* це — рішення посадової особи або державного органу віднесеного до їх компетенції питання на власний розсуд в порядку реалізації дискреційної влади. В етимологічному словнику російської мови знаходимо характеристику слова "дискреція" як таке, що з'явилося у вжитку вперше в 1705 році через застосування німецького слова "diskretion" та польського "dyskrecja" [10; 11].

У науковій доповіді науковий консультант відділу забезпечення діяльності голови та заступника голови суду секретаріату Касаційного адміністративного суду Володимир Перепелюк зробив висновки щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією [4]. Зокрема було зазначено, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи бездіяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, чи прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким. Дискреційне повноваження надається у спосіб його закріплення в оціночному понятті, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою. Для позначення дискреційного повноваження законодавець використовує, зокрема, терміни "може", "має право", "за власної ініціативи", "дбає", "забезпечує", "веде діяльність", "встановлює", "визначає", "на свій розсуд". Однак наявність такого терміну у законі не свідчить автоматично про наявність у суб'єкта владних повноважень дискреційного повноваження; подібний термін є приводом для докладного аналізу закону на предмет того, що відповідне повноваження є дійсно дискреційним. Тому предмет публічно-правових конфліктів часто знаходиться у площині проблематики

виявлення, фіксації та реалізації дискреційних повноважень. Зокрема до розгляду публічно-правового спору призводить виникнення публічно-правового конфлікту, предметом якого виступатимуть приватні чи публічні інтереси сторін спору. Враховуючи, що однією із сторін публічно-правового спору є суб'єкт владних повноважень, а іншою стороною — приватні чи юридичні особи, між ними виникатимуть публічно-правові відносини. А предмет конфлікту знаходитиметься у площині реалізації прав та обов'язків, які закріплені певною матеріальною нормою.

До предмету розгляду публічно-правових спорів належать:

- публічні та приватні інтереси, права;
- компетенція органів публічної (державної та самоврядної) влади та їх посадових осіб;
- дія, бездіяльність, рішення суб'єктів публічно-правових відносин.

У ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України) [12] розкрито поняття публічно-правового спору та ознаки, за якими виявляють, визначають та здійснюють розгляд публічно-правових спорів. Визначено, що публічно-правовим вважається спір, коли хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій. Або хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг. Або хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи.

Такий висновок підсилює зміст ст. 19 КАС України, якою визначається юрисдикція адміністративних судів, яка охоплює:

- спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;
- спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;
- спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом;
- спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму.

Зміст статті нормативно визначає сфери, в яких реалізуються дискреційні повноваження органів державної влади. Слушним є позиція, за якої існує можливість реалізації дискреційних повноважень у "правотворчій (встановлення норм права), правозастосовчій, організаційній та матеріально-технічній діяльності" [13].

Характеризуючи суб'єкта владних повноважень як одну із сторін публічно-правового спору, приведемо дві сфери правовідносин, у яких виникають публічно-правові конфлікти:

1) внутрішньо-компетенційна сфера правовідносин, у якій правовідносини формуються між органами публічної влади та особами, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) сфера правовідносин між органами державної влади, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони.

З позиції реалізації дискреційних повноважень перша група правовідносин є менш уразливою, оскільки вплив на статусні характеристики суб'єктів владних повноважень мінімальний, адже кожен з них володіє певною владною компетенцією, користується узагальненою регламентацією прав, обов'язків. Прикладами внутрішньо-компетенційних сфер правовідносин, яким притаманні дискреційні повноваження є:

— відносини, що виникають між Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України та іншими органами державної влади;

— відносини між органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

— відносини між керівником органу державної влади, органу місцевого самоврядування і особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

— відносини між органом державної влади і підвідомчими йому державними установами і підприємствами;

— відносини за галузевою та предметною ознакою між органами публічної влади (до прикладу, сфери екології, сфери управління державним майном, сфери регулювання земельних відносин тощо).

У наказі Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5 наведено орієнтовний перелік відносин між суб'єктами владних повноважень, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони, який встановлює більш жорсткі вимоги до механізму використання дискреційних повноважень. А саме:

— відносини, пов'язані з виявленням і припиненням правопорушень, застосуванням заходів державної і суспільної безпеки, ліквідації загрози життю і здоров'ю громадян;

— відносини, пов'язані з призначенням публічно-правових санкцій;

— відносини, пов'язані з контрольно-наглядовою діяльністю;

— відносини, пов'язані з наданням адміністративних послуг;

— відносини, пов'язані з видачею адміністративних дозволів, ліцензій, атестацією, акредитацією;

— відносини, пов'язані з державною реєстрацією, постановкою на державний облік;

— відносини, пов'язані з наданням соціальних виплат;

— відносини, пов'язані з розподілом квот, проведенням конкурсних (тендерних) процедур, пов'язаних з закупівлею майна, наданням державного майна в користування [14].

У зазначеному підзаконному акті визначено перелік суспільних відносин з метою здійснення оцінки коруп-

ційності під час поєднання дискреційного повноваження з реалізацією визначеного виду суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб. Тобто, такі суспільні відносини можуть мати конфліктний фактор, який веде до виникнення публічно-правових спорів та стає згодом предметом їх розгляду, а саме:

1) поєднання дискреційного повноваження з наданням організаційної допомоги юридичним особам, фізичним особам — підприємцям і громадянам;

2) поєднання дискреційного повноваження з правовим забезпеченням немайнових прав юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців і громадян;

3) поєднання дискреційного повноваження із застосуванням щодо фізичних та юридичних осіб заходів державного примусу, безпосередньо не пов'язаних з виплатою фінансових коштів;

4) поєднання дискреційного повноваження з накладенням на юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців і громадян грошових зобов'язань, інших фінансових, економічних обтяжень;

5) поєднання дискреційного повноваження з наданням, розподілом, виділенням грошових коштів, фінансових та інших економічних або виробничих ресурсів, майна або майнових прав юридичним особам, фізичним особам — підприємцям, громадянам [14].

Розгляд дискреційних повноважень органів державної влади у публічно-правових спорах має низку передумов інституційного характеру. В практичному застосуванні термінології про дискрецію необхідно звернутися до рішення № 1-рп/2007 Конституційного Суду України від 16 травня 2007 року у справі № 1-6/2007, в якому Суд застосував вислів: "самостійне (дискреційне) право" в контексті того, що Президент України не має самостійного (дискреційного) права на призначення суддів на адміністративні посади [15]. Слушна думка з цього приводу судді Закуріна М.К., який визначає, що дискреційні повноваження в більш звуженому розумінні — це можливість діяти за власним розсудом, у межах закону, можливість застосувати норми закону та вчинити конкретні дії (або дію) серед інших, кожні з яких окремо є відносно правильними (законними).

У діяльності посадових осіб державної влади, управління, органів місцевого самоврядування, судів тощо виникають ситуації застосування дискреційних повноважень, вони можуть бути правильними та навпаки. Безпосередньо помилковість, вихід за межі повноважень, закону та взагалі права, під час їх застосування, стає підставою для виникнення юридичних конфліктів, які вирішуються особами, повноважними на такі дії, в тому числі, судом [11].

У методологічному аспекті дискреційні повноваження зафіксовані за допомогою різних способів, здебільшого у нормативно-правових актах, проектах, методичних розробках, а саме:

— у формі оціночних понять (прикладі застосування виявлені у форматі "за наявності поважних причин орган вправі надати...", "у виключних випадках особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може дозволити...", "рішення може бути прийнято, якщо це не суперечить суспільним інтересам...", "може", "має право", "за власної ініціативи", "на свій розсуд" тощо;

— у формі видів рішень, що приймаються суб'єктом владних повноважень;

— у формі права суб'єкта приймати чи не приймати управлінське рішення.

1 лютого 2018 року колегія суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ухвалила постанову, в якій роз'яснила поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві. Це поняття включає повноваження суду обирати між законними альтернативами та діяльність суду з вирішення спірних правових питань. Такі повноваження суду мають виходити із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин ситуації, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо. Підставами для судового розсуду під час призначення покарання виступають [16]:

— кримінально-правові, відносно-визначені (де встановлюються межі покарання) та альтернативні (де передбачено декілька видів покарань) санкції;

— принципи права;

— норми, де використовуються формулювання, що суд "може", "вправі";

— багатозначні юридичні терміни та поняття, які не мають нормативного закріплення, зокрема "особа винного", "щире каяття" тощо;

— оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування;

— індивідуалізація покарання — конкретизація виду і розміру міри державного примусу особі залежно від особливостей злочину і його суб'єкта.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На підставі здійсненого дослідження та відповідно до поставлених завдань визначено такі висновки:

1. Дискреційні повноваження як складові елементи входять у дискреційну компетенцію, яка так реалізовує дискреційну владу. Виявлення теоретичних та методологічних розробок щодо розкриття такої схеми виявило сутність дискреційних повноважень, яка розкривається у спосіб їх закріплення в оціночних поняттях, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою.

2. У статті визначено дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів. Характеризуючи суб'єкта владних повноважень як одну із сторін публічно-правового спору, приведено дві сфери правовідносин, у яких виникають публічно-правові конфлікти: внутрішньо-компетенційна сфера правовідносин, тобто такі правовідносини, які формуються між органами публічної влади та особами, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; сфера правовідносин між органами державної влади, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони. Зазначено, що з позиції реалізації дискреційних повноважень перша група правовідносин є менш уразливою, оскільки вплив на статусні характеристики суб'єктів владних повноважень мінімальний, адже кожен з них

володіє певною владною компетенцією, користується узагальненою регламентацією прав, обов'язків.

3. Змістова складова дискреційних повноважень органів державної влади, яка виступає предметом розгляду публічно-правових спорів, виявлена з позиції внутрішньо-компетенційної сфери правовідносин, та відносин між суб'єктами владних повноважень, з однієї сторони, та фізичними та юридичними особами, з іншої сторони, що встановлює більш жорсткі вимоги до механізму використання дискреційних повноважень. Базою для визначення предметів розгляду публічно-правових спорів стали методологічні матеріали, надані Міністерством юстиції (Наказ від 24.04.2017 № 1395/5 "Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи"). Як висновок, доцільно привести такі сутнісні ознаки, визначені у зазначеній методологічній розробці, які притаманні публічно-правовим спорам, предметам виникнення публічно-правових конфліктів, а згодом предметам розгляду у суді, які:

1) дозволяють органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд оцінювати юридичний факт (фактичний склад), внаслідок чого можуть виникати, змінюватись або припинятись правовідносини;

2) дозволяють на власний розсуд обирати одну із декількох запропонованих у нормативно-правовому акті, проекті нормативно-правового акта форм реагування на цей юридичний факт;

3) надають можливість органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд вибирати міру публічно-правового впливу щодо фізичних та юридичних осіб, його вид, розмір, спосіб реалізації;

4) дозволяють органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) обрати форму реалізації своїх повноважень — видання нормативного або індивідуально-правового акта, вчинення (утримання від вчинення) адміністративної дії;

5) наділяють орган (особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) правом повністю або частково визначати порядок здійснення юридично значущих дій, у тому числі строк та послідовність їх здійснення;

6) надають можливість органу (особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування) на власний розсуд визначати спосіб виконання управлінського рішення, у тому числі передавати виконання прийнятого рішення підлеглим особам, іншим органам державної влади та місцевого самоврядування, встановлювати строки і процедуру виконання.

Література:

1. Баранік Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://4vuz.com.ua/book_28.html

2. Карпа М.І. Межі компетенції суб'єктів публічної служби: особливості визначення. // Державне управління та місцеве самоврядування (текст): зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ, 2017. — Вип. 2 (33). — С. 109—116.

3. Карпа М.І. Компетенційний підхід до розвитку публічної служби: концептуальні аспекти // Ефек-

тивність держ. управління (текст): зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. — Вип. 4 (53). — 2017. — С. 143—153.

4. Перепелюк В. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. веб-сайту Верховного Суду Верховний суд України. — https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018

5. Желтобрюх І.Л. Розсуд в податковому правозастосуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук; Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". — Київ, 2016. — 21 с.

6. Авер'янов В.Б. Дискреційна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. т. 4: Н — П / НАН України. Ін-т держави і права імені В.М. Корецького; голова редкол. Ю.С. Шемшученко; редкол.: М.П. Зяблюк, В.П. Горбатенко. — [б. м.]: Вид-во "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 2002.

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998.

8. Советский энциклопедический словарь / Издательство "Советская энциклопедия", 1990, Москва, издание четвертое, исправленное и дополненное, председатель редакционного совета А.М. Прохоров.

9. Толковый словарь обществоведческих терминов. Н.Е. Яценко. 1999.

10. Этимологический словарь русского языка Макса Фасмера.

11. Закурін М.К. "Дискреція — дія на власний розсуд. Поняття та прояв" <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/721/>

12. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

13. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування: дис. ... канд. юрид. наук; Національний університет державної податкової служби України. — Ірпінь, 2007. — 187 с., 104 с.

14. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17>

15. Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 року № 1-рп/2007 у справі N 1-6/2007 за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України "Про судоустрій України" (справа про звільнення судді з адміністративної посади) / Відомості Верховної Ради України, 2002 р., N 27, ст. 180.

16. Офіційний веб-сайт Судова Влада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://court.gov.ua/archive/437962>

References:

1. Baranik, RV (2013), "Judicial, law enforcement and human rights bodies of Ukraine", available at: http://4vuz.com.ua/book_28.html (Accessed 25 Feb 2020).

2. Karpa, M.I. (2017), "Competences of public service entities: specifics of definition", *Derzhavne upravlinnia ta*

mistseve samovriaduvannia (tekst): zb.nauk.pr. DRIDU NADU, vol. 2 (33), pp. 109—116.

3. Karpa, M.I. (2017), "Competent approach to the development of public service: conceptual aspects", *Efektivnist' derzh.upravlinnia* (tekst): zb.nauk.pr. LRIDU NADU, vol. 4 (53), pp. 143—153.

4. Perepeliuk, V. (2018), "Scientific conclusion on the limits of the discretionary power of the subject of power and judicial control over its implementation", available at: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018 (Accessed 25 Feb 2020).

5. Zheltobriukh, I.L. (2016), "Discretion in tax enforcement", Ph.D. Thesis, Law, *Derzhavnyy vyschyj navchal'nyy zaklad "Kyivs'kyj natsional'nyy ekonomichnyy universytet imeni Vadyma Het'mana"*, Kyiv, Ukraine.

6. Aver'ianov, V.B. (2002), "Discretionary power", *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], Vyd-vo "Ukrains'ka entsyklopediia" imeni M.P. Bazhana, Kyiv, Ukraine.

7. Shemshuchenko, Yu.S. (1998), *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], Ukr. entsykl., Kyiv, Ukraine.

8. Prokhorov, A.M. (1990), *Sovetskyj entsyklopedycheskyj slovar'* [Soviet Encyclopedic Dictionary], Yzdatel'stvo "Sovetskaia entsyklopediya", Moscow, Russia.

9. Yatsenko, N.E. (1999), *Tolkovyj slovar' obshchestvovedcheskykh terminov* [Explanatory dictionary of social science terms], Lan', St.Petersburg, Russia.

10. Fasmer, M. (1958), *Etymologicheskyy slovar' russkogo iazyka* [Etymological dictionary of the Russian language], Universitetsverlag Winter, Heidelberg, FRG.

11. Zakurin, M.K. (2009), "Discretion - acting at our discretion. Concept and manifestation", available at: <https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/721/> (Accessed 25 Feb 2020).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), "The Code of Administrative Proceedings of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (Accessed 25 Feb 2020).

13. Lahoda, O.S. (2007), "Administrative procedure: theory and practice of application", Ph.D. Thesis, Law, *Natsional'nyy universytet derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, Irpin'*, Ukraine.

14. Ministry of Justice of Ukraine (2017), "On approval of the Methodology of conducting anti-corruption expertise", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17> (Accessed 25 Feb 2020).

15. Constitutional Court of Ukraine (2007), "Decision of May 16, 2007 № 1-рп / 2007 in case N 1—6 / 2007 on the constitutional submission of the High Council of Justice on the official interpretation of the provisions of part five of Article 20 of the Law of Ukraine "On the Judiciary of Ukraine" (case of dismissal of an administrative judge posts)", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 27.

16. The Judiciary of Ukraine (2018), "The Supreme Court provided clarification on the content of judicial discretion in criminal proceedings", available at: <https://court.gov.ua/archive/437962> (Accessed 25 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 27.02.2020 р.

*В. С. Мурашко,
старший викладач кафедри публічного адміністрування, аспірант,
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8668-2043*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.147

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ ЄС

V. Murashko,
Senior Lecturer of the Department of Public Administration,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Kiev

PECULIARITIES OF INSTITUTIONALIZATION OF THE PROCESSES OF FORMATION
OF NATIONAL SECURITY MECHANISMS IN THE LEADING EU COUNTRIES

Доведено, що під впливом глобалізації у сучасному світі спостерігається загострення виникнення традиційних та нетрадиційних загроз, тому виникає необхідність посилення інституціональної та функціональної ролей військової складової Європейського Союзу як гаранта безпеки не лише для всього європейського регіону, а й для всього світу шляхом:

- впровадження для всіх країн-членів нової загальної Декларації європейської регіональної безпеки;
- взаємне скоординоване співробітництво з різними міжнародними організаціями у галузі міжнародної безпеки;
- формування власної військово-силової структури здатної адекватно реагувати на сучасні загрози й виклики;
- зосередження на розв'язанні регіональних та етнічних конфліктів, скорочення державного бюрократичного апарату;
- перехід з "натоцентризму" на "євроцентризм" тощо.

Обґрунтовано, що нині широко обговорюється формат взаємодії євроатлантичного і євразійського просторів безпеки, розробка шляхів реформування основних безпекових інститутів, таких, як-от: Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, Організація Північноатлантичного договору, Європейський Союз. Між інститутами існує співпраця, спрямована на охоплення якомога ширшого кола проблем безпеки та уникнення дублювання функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо їх усунення. Зазначено на дієвості системи управління національною безпекою Німеччини, яка знайшла власний підхід до управління безпекою, який має суттєві відмінності від тих систем, що мають місце у країнах з розвинутою президентською владою. Сутність його полягає у тому, що завдання, функції та відповідальність з питань управління безпекою розпорешені по різних управліннях і структурах. У державі існує дуже багато різних надвідомчих рад і комітетів, які не пов'язані один з одним, проте, загалом, вони забезпечують стабільне функціонування усієї системи національної безпеки.

It is proved that under the influence of globalization in the modern world there is an exacerbation of the emergence of traditional and unconventional threats, so there is a need to strengthen the institutional and functional roles of the military component of the European Union as a guarantor of security not only for the entire European region, but also for the whole European region:

- *implementation of a new Common European Regional Security Declaration for all Member States;*
- *mutual coordinated cooperation with various international organizations in the field of international security;*
- *formation of its own military-force structure capable of responding adequately to modern threats and challenges;*
- *focusing on resolving regional and ethnic conflicts, reducing the state bureaucracy;*
- *transition from "natocentrism" to "Eurocentrism" and the like.*

It is justified that the format of the Euro-Atlantic and Eurasian security space interaction is being widely discussed now, the ways of reforming the main security institutions, such as: the United Nations Security Council, the North Atlantic Treaty Organization, the European Union, are being discussed. There is cooperation between the institutions aimed at addressing as wide a range of security issues as possible and avoiding duplication of the functions of national security entities to address them. The effectiveness of the national security management system of Germany, which has found its own approach to security management, which differs substantially from those existing in countries with advanced presidential power, is pointed out. Its essence is that the tasks, functions and responsibilities of security management are spread across different departments and structures. However, there are many different supervisory boards and committees in the country that are not related to each other, but in general, they ensure the stable functioning of the entire national security system.

Ключові слова: механізми забезпечення національної безпеки, процеси інституціоналізації, провідні країни ЄС, формування військової єдності.

Key words: national security mechanisms, institutionalization processes, leading EU countries, formation of military unity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Геополітична ситуація сьогодення диктує країнам-членам Європейського Союзу нові правила, за якими вони мають розпочати відхід від декларативної форми співробітництва та, у широкому сенсі, активізувати розробку спільної зовнішньої політики у сфері безпеки.

Низька ефективність досягнення поставлених спільних цілей, впроваджених у такі напрями зовнішньої політики, як Чорноморська синергія, Східне партнерство, має свій прояв у нездатності відповідати очікуванням громадськості на загальноєвропейському рівні. Наріжним каменем у контексті об'єднання напрямів зовнішніх політик європейських держав є незадоволення великих країн потребою відмови від їх власної політичної міцності у сфері безпеки. Це призупиняє процес закріплення статусу Європейського Союзу як цілісного гравця міжнародної політичної арени.

Дійсно, неготовність великих держав переглянути національну політику та традиційний авторитет таких країн, як: Німеччина, Франція, Велика Британія, не дають змоги лобювати свої ініціативи амбітним, але не таким впливовим країнам, як Польща або Чехія, які б у довготерміновому періоді вплинули на політичну ситуацію в Європі на користь України. Поза тим, з'являються виклики нового формату, як-от: інформаційні війни, тероризм, зовнішньоекономічний вплив. Вони ви-

магають форсування процесу інтеграції країн Європейського Союзу для спільного захисту та пропаганди колективних цінностей, і застосування не лише м'якої сили.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема світового врядування, фундаментом якої є мирне співіснування і суспільна безпека, сьогодні є дуже актуальною. Проблеми впровадження спільної зовнішньої політики у сфері забезпечення безпеки Європейського Союзу присвячено значну кількість наукових робіт [1, с. 226—227].

Серед науковців, які в різний час досліджували аспекти такої теми, варто виділити Ш. Брезертон і Д. Воглера [2], які розглядали Європейський Союз як гравця міжнародної арени. Також можемо згадати Я. Маннерса [3], який досліджував напрями зовнішніх політик різних країн Європи, акцентуючи увагу на питаннях нормативного забезпечення спільної зовнішньої та безпекової політик країн Європейського Союзу та який розглядає міжнародні відносини через призму глобалізаційних викликів.

Розвиток зовнішньої політики Європейського Союзу, еволюцію її інституційних аспектів було розглянуто у дослідженнях: Х. Магоні [4], Х. Макенштейна [5],

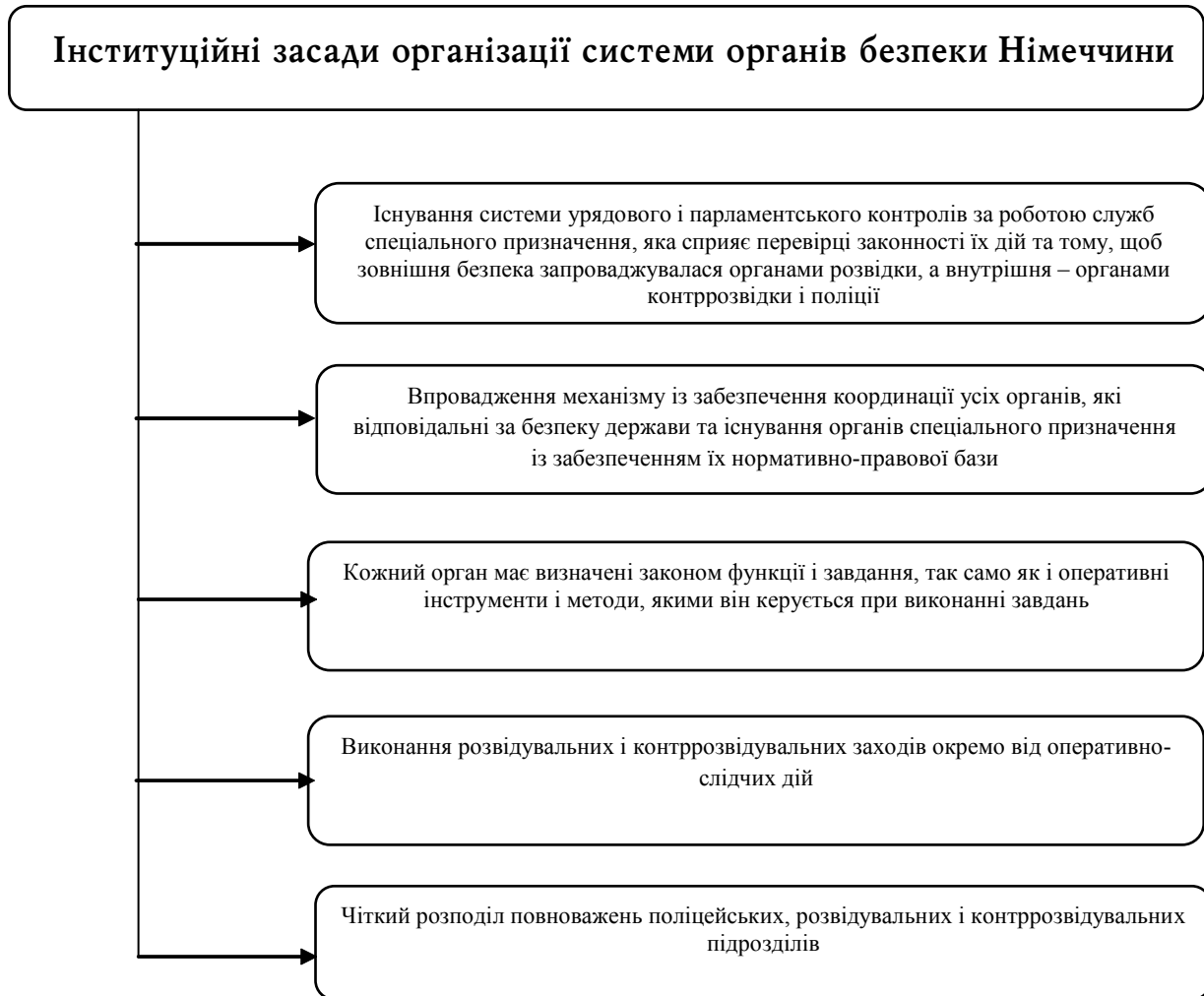

Рис. 1. Інституційні засади організації системи органів безпеки Німеччини

С. Марша та М. Сміта [6]. Питанням "мілітаризації" та безпекової політики було присвячено наукові праці М. Поллака [7].

Серед українських науковців, які приділяли увагу загальному аналізу зовнішньої політики Європейського Союзу, можна назвати Ю. Ковбасюка [8], О. Шаповалову [9], О. Шниркова [10] та інших.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати особливості інституціоналізації процесів формування механізмів забезпечення національної безпеки у провідних країнах ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні Німеччина розпочала активну трансформацію національної системи забезпечення безпеки відповідно до нових викликів та завдань [11, с. 2]. Національна система безпеки у Німеччині включає у себе забезпечення свободи, миру і незалежності держави та бере за основу історичний досвід, національні інтереси та ідеали, а також враховує обставини та зміни у світі. Забезпеченням національної безпеки Федеративної Республіки Німеччини займається Федеральна Рада безпеки [12, с. 188].

Тим інструментом, який найчастіше застосовує керівництво країни для забезпечення національних інте-

ресів та реалізації безпеки держави і громадян є Збройні сили Німеччини — Бундесвер (Bundeswehr).

Унаслідок неминучих модифікацій сфери безпеки, у Німеччині суттєво змінюються міркування уряду щодо допустимих меж, наслідків, форм, умов і цілей застосування збройного насильства. Усі офіційні настанови стосовно цього фіксуються в доктринах військового призначення [13, с. 88—89].

Система органів безпеки Німеччини включає [12, с. 188]:

- федеральну розвідувальну службу разом із відомством розвідки Бундесверу;
- органи контррозвідки, до яких входять:
- воєнну контррозвідку;
- відомство по охороні Конституції (разом із відомством по охороні Конституції в землях);
- особливі підрозділи Відомства кримінальної поліції у федерації і землях;
- спеціальні формування прикордонної охорони Міністерства Внутрішніх Справ;
- служби безпеки Міністерства економіки та інших міністерств, великих підприємств, фірм і компаній.

Цікавою для розгляду систему національної безпеки Німеччини робить також той фактор, що, окрім федеративних органів, уповноважених гарантувати національну безпеку, забезпечувати такі функції також мо-

Рис. 2. Загрози національній безпеці Німеччини

жуть і органи безпеки великих компаній Німеччини не-державної форми власності.

Моніторинг та контроль діяльності служб, які мають повноваження на виконання функцій захисту країни, здійснюють [12]:

- парламент та комісії Бундестагу;
- урядовий контроль (до складу якого входить Федеральний Канцлер, Відомство Федерального Канцлеру, Федеральна Рада безпеки, Комітет статс-секретарів у справах секретних служб і безпеки, уповноважений по координації діяльності спеціальних служб);
- постійний міжвідомчий комітет із питань безпеки в спецслужбах, а також відділи і комітети у Міністерстві оборони і Міністерстві Внутрішніх Справ;
- федеральний уповноважений по захисту персональних даних громадян.

Щодо Конституції Німеччини, вона включає основні концептуальні положення політики національної безпеки Німеччини [13, с. 88]. Концептуальні положення щодо гарантування національної безпеки Німеччини і перспектив розвитку Бундесверу сформовано у Білій книзі Німеччини.

Спостерігаючи за трансформаціями змісту найнебезпечніших загроз, можемо припустити, що Німеччина рухається у напрямі найширшого розуміння оборони і безпеки, що включає у себе не лише загрози воєнних дій, але й фактори інформаційного, екологічного, економічного, соціального та етнічного характерів, які можуть призвести до появи конфліктів і криз.

Основною ідеєю воєнно-політичної діяльності Німеччини, в офіційному дискурсі, визначено надійну оборону території держави. Політичний аспект національної безпеки полягає в існуючому механізмі співпраці між Європейським Союзом та Організацією Північно-атлантичного договору. Фундаментальними документами в оборонній сфері виступають Білі книги національної безпеки та Оборонно-політичні директиви Міністерства оборони Німеччини.

Нормативно-правовими актами Німеччини визначено інституційні засади організації системи органів забезпечення національної та зовнішньої безпек (див. рис. 1).

Безпосередню відповідальність за впровадження стратегії національної безпеки, прийняття заходів щодо забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпек держави та перешкоджання потенціальних та існуючих загроз несе Федеральна Рада безпеки Німеччини. Основні загрози національній безпеці Німеччини представлені на рисунку 2.

Забезпечення національної безпеки Німеччини має таку характерну рису, що не лише сама держава створює безпеку для населення, але й окремі її громадяни. Наприклад, Конституція дозволяє громадянам цієї країни чинити опір будь-кому, хто матиме намір усунути встановлений державний устрій у випадку, коли інші засоби не можуть бути застосовані.

Волночас ст. 18 Конституції Німеччини свідчить про те, що громадяни, які займаються діяльністю проти основ конституційного устрою, втрачають права на свободу висловлення думок, на створення об'єднань, організацію зібрань, згідно з рішенням Федерального Конституційного Суду.

Також цікавим є той факт, що у випадку загрози основам конституційного устрою усієї країни, або одній із її земель, у державі вводиться внутрішній надзвичайний стан. За приклади таких загроз Німеччина розглядає: загрози державному правопорядку та національній безпеці, існуванню, або вільному демократичному устрою усієї країни, або однієї із її земель.

Необхідною умовою проголошення надзвичайного стану є випадок, коли загроза не може бути нейтралізована органами поліції Німеччини.

Щодо загроз основам конституційного устрою, то за них Німеччина приймає: порушення територіальної цілісності держави, загрозу безпеці громадян, забезпечення незалежності країни, спроможність органів державної влади до повноцінної зовнішньої, або внутріш-

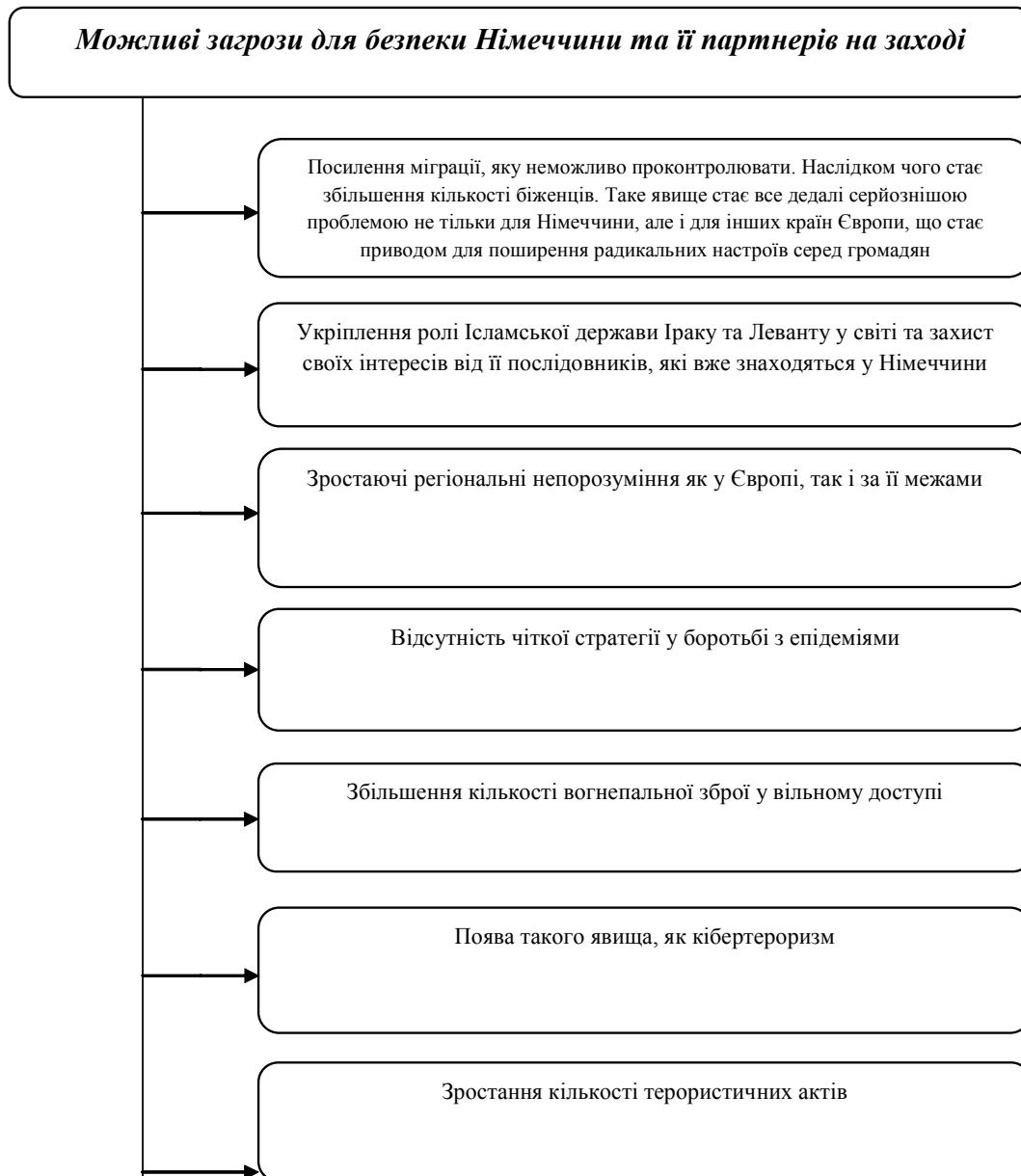

Рис. 3. Можливі загрози для безпеки Німеччини та її партнерів на заході

ної, діяльності, загрозу незалежності судової влади, законності управління, принципу розподілу влади, забезпеченню багатопартійності та реальній можливості для участі у виборах тощо. Одним із найімовірніших наслідків запровадження такого стану є повна централізація державної влади [12, с. 189].

Діяльність системи національної безпеки Німеччини, також, має вираження в укріпленні зв'язків із Сполученими Штатами Америки, у міжнародному співробітництві трансатлантичного партнерства, у активній участі у діяльності Організації Об'єднаних Націй і Організації з безпеки і співробітництва в Європі, в участі у проведенні політики оборони і безпеки Європейського Союзу для стабілізації сфери безпеки в Європі.

Уряд Німеччини вважає, що прийшов час для розгортання оновленої стратегії безпеки. За його словами його представників, остання "Біла книга 2006 року німецької політики безпеки і майбутнього Бундесверу" вже застаріла і вимагає глибокого оновлення. Оновлена оборон-

на політика Німеччина стала менше обмежена та більше агресивна. Інакше кажучи, Німеччина більше не дотримується традиційних післявоєнних заборон, які були застосовані до цієї сфери зовнішньої політики держави. Такий стан речей говорить про те, що оновлена стратегія безпеки Німеччини обходить географічні, політичні, економічні або інші "табу" для впровадження військової інтервенції за межами країни. Все більше значення для безпеки Німеччини та її партнерів на заході набувають і нові можливі загрози, систематизовані на рисунку 3.

ВИСНОВКИ

На прикладі Німеччини, визначено і обгрунтовано п'ять основних інституційних засад формування механізмів забезпечення національної безпеки для ширшого розуміння сучасних факторів державного управління безпекою в умовах різних викликів та загроз, зпоміж яких:

— існування системи урядового і парламентського контролів за роботою служб спеціального призначення, яка сприяє перевірці законності їх дій та тому, щоб зовнішня безпека запроваджувалася органами розвідки, а внутрішня — органами контррозвідки і поліції;

— впровадження механізму із забезпечення координації усіх органів, які відповідальні за безпеку держави та існування органів спеціального призначення із забезпеченням їх нормативно-правової бази;

— кожний орган має визначені законом функції і завдання, так само як і оперативні інструменти і методи, якими він керується під час виконання завдань;

— виконання розвідувальних і контррозвідувальних заходів окремо від оперативно-слідчих дій;

— чіткий розподіл повноважень поліцейських, розвідувальних і контррозвідувальних підрозділів.

Література:

1. Фоменко С. В. / Спільна зовнішня і безпекова політика ЄС: від національних інтересів до спільних цінностей / С. В. Фоменко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. — 2015. — Вип. 1. — С. 224—242. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_19

2. Bretherton C. The European Union as a Global Actor / C. Bretherton, J. Vogler // Routledge. — London, 2005. — 269 p.

3. Manners I. The Normative Ethics of the European Union / I. Manners // International Affairs. — 2008. — Vol. 84. — № 1. — P. 45—60.

4. Magone J.M. Contemporary European Politics: a Comparative Introduction / J. M. Magone // Taylor and Francis Group. — London, 2010. — 643 p.

5. Marsh S. The International Relations of the European Union / S. Marsh, H. Mackenstein // Routledge. — London, 2014. — 305 p.

6. Smith M.E. Europe's Foreign and Security Policy: the Institutionalization of Cooperation / M.E. Smith // Cambridge University Press. — London, 2004. — 308 p.

7. Pollack M. The new Transatlantic Agenda at Ten: Reflections on an Experiment in International Governance / M. Pollack // Journal of Common Market Studies. — 2005. — Vol. 43. — № 5. — P. 899—919.

8. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: наук. доп. / авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. — К.: НАДУ, 2013. — 120 с.

9. Шаповалова О.І. Європейський Союз — Україна: межі нормативної сили / О.І. Шаповалова // International Review. — 2010. — № 2 (14). — P. 4—10.

10. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: монографія / О.І. Шнирков. — К.: Видав.-поліграф. центр "Київський ун-т", 2008. — 143 с.

11. Міфтахів Б.Г. Трансформація пріоритетів безпекової політики ФРН в умовах нових викликів та загроз / Міжнародні відносини серія "політичні науки" № 9 (2015). — С. 7 http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2765

12. Кобко Є.В., Даугуле А.В. Досвід публічно-правового забезпечення національної безпеки країн Європи і шляхи його запозичення для України / Науковий вісник

публічного та приватного права. № 4. Т. 2. — 2018. — С. 186 http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/4/tom_2/38.pdf

13. Пелих А.О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн // НАДУ / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління 25.00.01 — теорія та історія державного управління. Київ. 2017. С. 255.

References:

1. Fomenko, S.V. (2015), "The EU's common foreign and security policy: from national interests to common values", Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy, vol. 1, pp. 224—242, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2015_1_19 (Accessed 25 Feb 2020).

2. Bretherton, C. and Vogler, J. (2005), The European Union as a Global Actor, Routledge, London, UK.

3. Manners, I. (2008), "The Normative Ethics of the European Union", International Affairs, Vol. 84, no. 1, pp. 45—60.

4. Magone, J.M. (2010), Contemporary European Politics: a Comparative Introduction, Taylor and Francis Group, London, UK.

5. Marsh, S. and Mackenstein, H. (2014), The International Relations of the European Union, Routledge, London, UK.

6. Smith, M.E. (2004), Europe's Foreign and Security Policy: the Institutionalization of Cooperation, Cambridge University Press, London, UK.

7. Pollack, M. (2005), "The new Transatlantic Agenda at Ten: Reflections on an Experiment in International Governance", Journal of Common Market Studies, vol. 43, no. 5, pp. 899—919.

8. Kovbasiuk, Yu.V. Vaschenko, K.O. and Surmin, Yu.P. (2013), Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta ievropejs'ka intehtatsiia Ukrainy [Modernization of public administration and European integration of Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

9. Shapovalova, O.I. (2010), "European Union-Ukraine: the limits of regulatory power", International Review, vol. 2 (14), pp. 4—10.

10. Shnyrkov, O.I. (2008), Yevropejs'kyj Soiuz u hlobal'nomu innovatsijnomu prostori [The European Union in the global innovation space], Vydav.-polihraf. tsentr "Kyivs'kyj un-t", Kyiv, Ukraine.

11. Miftakhov, B.H. (2015), "Transformation of the priorities of the German security policy in the face of new challenges and threats", Mizhnarodni vidnosyny seriia "politychni nauky", vol. 9, p. 7, available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2765 (Accessed 25 Feb 2020).

12. Kobko, Ye.V. and Dauhulye, A.V. (2018), "Experience of public and legal support of national security of the countries of Europe and the USA and ways of its borrowing for Ukraine", Naukovy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, vol. 4, no. 2, available at: http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/4/tom_2/38.pdf (Accessed 25 Feb 2020).

13. Pelykh, A.O. (2017), "Military-political models of states in the management of national security of Euro-Atlantic and post-Soviet countries", NADU, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

М. Р. Височанський,
головний оперуповноважений, Департамент стратегічних розслідувань,
Національна поліція України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-6028-2922

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.153

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В РАМКАХ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

М. Vysochanskiy,
chief operating officer, Department of Strategic Investigation of the National Police of Ukraine, Kiev

SEPARATE ASPECTS OF THE POWER DECENTRALIZATION PROCESS IN UKRAINE WITHIN THE STATE REGULATION

У статті проведено аналіз функцій держави перехідного суспільства, які класифіковані залежно від етапу трансформації економічної системи на системо-формувальні, системо-стверджувальні та системо-відновлювальні. Системо-формувальні функції розглянуто як функції започаткування якісно нової системи, які сформовані відповідно потреб держави та об'єктивно необхідні для її становлення та функціонування. Системо-стверджувальні функції визначено як функції, що спрямовані на формування достатніх умов для фіксування новоствореної системи та не оберненості трансформаційного процесу. Системо-відтворювальними функціями є функції спрямовані на формування умов, що необхідні та достатні для сталого розвитку сформованої системи, а також націлені на її затвердження, зміцнення та розширення. Зазначені функції розглянуто на прикладі процесу децентралізації влади в Україні, що було розпочато з 2014 року, проводиться у два етапи та заплановано відповідно на 2014—2018 та 2019—2021 роки. Одними із причин, які негативно впливають на проведення реформ в Україні, визначені нестача кадрового персоналу; відсутність дієвої програми для виховання (підготовки) кадрів; відтік перспективної молоді за рубіж; низька мотиваційна складова для працівників державної сфери. У статті звернуто увагу на важливість кадрового планування, яке повинно орієнтуватись на реалізацію довгострокової політики держави, зорієнтованої виключно на майбутнє. Проаналізовано діяльність кадрової служби, що спрямована на виконання завдань держави в рамках державного регулювання. Окреслено коло завдань, що виконує кадрова служба. Наголошено, що державний контроль є одним із важливих етапів державного регулювання, який впливає на якість проведення реформ у державі. Так, він має умовно-примусовий характер відносно планування та безпосереднього виконання дій, що пов'язані з регулюванням; що ж до здійснення подальшої оцінки та аналізу дій, контроль є частиною інформаційної бази. Визначено основною метою реформ досягнення сталого розвитку, що водночас може виступати критерієм їх оцінки та ефективності.

The article analyzes the functions of the state of transitional society, which are classified according to the stage of transformation of the economic system into system-forming, system-affirmative and system-restorative. System-forming functions are considered as functions of launching a qualitatively new system, which are formed in accordance with the needs of the state and objectively necessary for its formation and functioning. System-affirmative functions are defined as functions aimed at forming sufficient conditions for fixing a newly created system and not reversing the transformation process. System-reproducing functions are functions aimed at creating conditions that are necessary and sufficient for the sustainable development of the formed system, as well as aimed at its approval, strengthening and expansion. These functions are considered as an example of the process of decentralization of power in Ukraine, which started in 2014, is carried out in two stages and is planned respectively for 2014–2018 and 2019–2021. One of the reasons that negatively influence the reforms in Ukraine is the lack of staff; lack of an effective program for education (training) of personnel; the outflow of prospective young people abroad; low motivational component for public sector employees. The article draws attention to the importance of personnel planning, which should focus on the implementation of a long-term policy of the state, focused solely on the future. The activity of the personnel service aimed at fulfilling the tasks of the state within the framework of state regulation is analyzed. The range of tasks performed by the HR service is outlined. It is emphasized that state control is one of the important stages of state regulation that affects the quality of reforms in the country. Yes, it is conditional on planning and direct implementation of regulatory actions; as for further evaluation and analysis of actions, control is part of the information base. It is defined as the main goal of sustainable development reforms, which can at the same time be a criterion for their evaluation and effectiveness.

Ключові слова: державне регулювання, децентралізація, функції держави, перехідне суспільство, реформи, влада.

Key words: state regulation, decentralization, functions of the state, transitional society, reforms, power.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси реформування в Україні є не достатньо прогнозованими та спланованими, що є наслідком фрагментарного регулювання з боку держави. Відповідно, наявна загроза отримання неочікуваних результатів, що можуть надалі відображати негативну динаміку змін навзаєм очікуваної позитивної. Враховуючи наведене, потребують детальнішого вивчення та аналізу окремі питання, що стосуються державного регулювання під час проведення реформ в Україні, які запропоновано розглянути на прикладі децентралізації влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, що стосуються децентралізації та сталого розвитку держави є предметом дослідження вчених економічної спрямованості, а також науковців, які працюють у сфері дослідження державного регулювання та управління. Зокрема окремі аспекти децентралізації в своїх роботах досліджували Т.І. Гладка, Н.Т. Гончарук, Н.В. Корень, Т.І. Куджа, О.Б. Мосій, В.Б. Родченко, О.А. Сороківська, С.М. Серьогін, І.В. Ярошенко.

Увагу проблемам сталого розвитку приділили О.Б. Бабченко, І.К. Бистряков, Б.М. Ільченко, М.І. Зверяков, Л.Ц. Масловська, М.А. Хвесик. Оскільки у статті звернуто увагу на важливість питань кадрового планування під час процесу децентралізації влади, слід зазначити, що проблематику кадрової політики вивчали та аналізували О.В. Банчук-Петросова, М.В. Канавець, В.М. Олуйко, В.С. Фуртатов, О.В. Чумаченко.

МЕТА СТАТТІ

Виявлення та аналіз проблем, що виникають на сучасному етапі в Україні як у державі перехідного суспільства на прикладі процесу децентралізації влади. Визначення значення державного регулювання під час реформ в Україні. Формування пропозицій щодо вдосконалення прогнозування, в тому числі кадрового планування, під час проведення змін у країні в рамках державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині свого історичного розвитку Україна перебуває на стадії реформування, саме тому систему виконання

державою своїх функцій слід вважати перехідною. Так, в Україні проводяться реформи правоохоронних органів, судової системи, самоврядування та інші, які безперечно потребують аналізу та ефективної оцінки з метою виявлення їх впливу на розвиток країни загалом. Також про наявність в Україні ознак перехідного суспільства свідчать політичні та кадрові зміни за 2019 рік: обрання президента та Верховної Ради України, формування Кабінету міністрів України під керівництвом О.В. Гончарука; далі — зміна уряду в березні 2020 року та його оголошення Д.А. Шмигалем. Слід звернути увагу, що під час перехідного періоду важливе значення має кадрова політика держави, бо саме від правильного підбору кадрів залежить якість проведення реформ, що надалі визначає якісну динаміку змін внаслідок їх проведення.

Враховуючи наведене, під час переходу суспільства від усталених правил до якісно-нової концепції можливе ускладнення діяльності держави, яке зазвичай характеризується наявністю кризових явищ у економічній та соціальній сферах, а також трансформацією інституціонального середовища, що не завжди відбувається в рамках запланованого процесу.

Для кращого розуміння процесів реформування в державах, розглянемо функції держави перехідного суспільства, які у науковій літературі класифікують залежно від етапу трансформації економічної системи на:

- 1) системо-формувальні функції;
- 2) системо-стверджувальні функції;
- 3) системо-відтворювальні функції [1, с. 305].

Системо-формувальні функції — це функції започаткування якісно нової системи, які сформовані відповідно потреб держави та об'єктивно необхідні для її становлення та функціонування.

Системо-стверджувальні функції — це функції спрямовані на формування достатніх умов для фіксування новоствореної системи та не оберненості трансформаційного процесу.

Системо-відтворювальні функції — це функції спрямовані на формування умов, що необхідні та достатні для сталого розвитку сформованої системи, а також націлені на її затвердження, зміцнення та розширення [1, с. 306—307].

На прикладі проведення децентралізації влади в Україні яскраво проглядаються системо-формувальні, системо-стверджувальні та системо-відтворювальні функції, які саме характеризують перехідну систему у теперішньому суспільстві України.

На першому етапі реалізації системо-формувальних функцій використовується державне прогнозування, що являє собою науково обгрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану соціально-економічної та культурної сфер у майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного, соціального і культурного розвитку. Прогноз розвитку є засобом обгрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних і гуманітарних процесів [2].

На сучасному етапі державне регулювання регіонального розвитку продовжується: процес децентралізації влади в Україні триває з 2014 року, дорожня карта якого прописана до 2021 року [3].

Так, децентралізацію проводять в два етапи: 2014—2018 та 2019—2021 роки.

Перший етап децентралізації (2014—2018)

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, а саме тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

У квітні 2014 року за ініціатииви тодішнього Віце-прем'єр-міністра — Міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України Володимира Гройсмана Уряд схвалив основний концептуальний документ — Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

Надалі були прийняті закони про внесення змін до нормативної бази України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація:

Так, завдяки Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" розпочато формування спроможного базового рівня місцевого самоврядування, зокрема з 2015 по 2018 роки в Україні було створено 878 об'єднаних територіальних громад.

Згідно з Законом України "Про співробітництво територіальних громад" створено механізми вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо.

Надалі, прийняті закони стосовно розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг, що дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг, а саме реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємств, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

Другий етап децентралізації (2019—2021)

23 січня 2019 року Кабінет Міністрів України ініціював перехід до наступного етапу реформи децентралізації, який передбачає закріплення вже набутих успіхів і формування спроможних громад, зміну територіального устрою на рівні районів та громад, чітке розмежування повноважень та функцій контролю різних рівнів управління, а також розвиток форм місцевої демократії [3].

Також на етапі реалізації системо-формувальних функцій важливе місце займає кадрове планування, а саме механізм реалізації концепції довгострокової, орієнтованої на майбутнє кадрової політики. Результати кадрового планування залежать від внутрішніх і зовнішніх факторів. До внутрішніх належать: аналіз змісту праці; аналіз відносної цінності праці; класи: фіксація посад;

аналіз результатів праці; продуктивність праці; оплата праці. До зовнішніх: вікова структура персоналу; проєкція звільнення і ротації кадрів; програмні цілі організації; бюджет організації; зміни в нормативно-правових актах; ситуація на ринку праці; політичний клімат. Особливого значення сьогодні набув останній фактор, бо діяльність персоналу органів виконавчої влади невіддільна від політичного тиску, лобізму зацікавлених груп та інших впливів і зовнішніх викликів [4, с. 79].

Якщо на етапі втілення системо-формівних функцій держави одне з важливих місць займає кадрове планування, то на наступному етапі, а саме реалізації системо-стверджувальних функцій до цієї діяльності долучається робота кадрової служби як структурного підрозділу органу виконавчої влади, однією з функцій якого є здійснення кадрового менеджменту. Така робота може виконуватись як загалом, враховуючи політичний напрям держави, так і щодо конкретного новоствореного або реформованого органу.

Слід зазначити, що кадрова служба виконує важливі завдання, а саме проводить соціально-психологічну діагностику, аналіз і регулювання групових та особистісних взаємин, стосунків керівника і підлеглих; управляє виробничими і соціальними конфліктами, стресами; здійснює інформаційне забезпечення системи кадрового управління; забезпечує оцінку й добір кандидатів на вакантні посади; врегульовує зайнятість; аналізує кадровий потенціал та потреби в кадрах; проводить кадровий маркетинг; планування і контроль ділової кар'єри. Окрім зазначеного, діяльність кадрової служби спрямована на забезпечення соціально-психологічної адаптації працівників; трудової мотивації; регулювання правових питань трудових відносин; дотримання вимог психо-фізіології, ергономіки та естетики праці.

Підсумовуючи наведене, слід наголосити, що саме кадрова служба зосереджується на аналітичній та організаційній роботі кадрового менеджменту, аналізі ефективності діяльності органу виконавчої влади, його структурних підрозділів, професійної діяльності кожного, прогнозуванні розвитку персоналу, плануванні кар'єри особового складу, забезпеченні навчання та моніторингу ефективності роботи [4, с. 78—79].

Безперечно, що забезпечення проведення реформ у перехідному суспільстві неможливе без державного контролю на регулювання. Слід зазначити, що регуляторний вплив є присутнім у кожній сфері діяльності держави, а тому структурно державне регулювання поділяється на підвиди за критерієм відношення до конкретної діяльності [5, с. 10].

Державний контроль є одним із важливих етапів державного регулювання, якість якого впливає на решту етапів. Так, він має умовно-примусовий характер відносно планування та безпосереднього виконання дій, що пов'язані з регулюванням; що ж до здійснення подальшої оцінки та аналізу дій, контроль є частиною інформаційної бази.

Під поняттям державного регулювання, на нашу думку, слід розуміти діяльність, що застосовується спеціально уповноваженими органами, врегульовану нормами права та спрямовану на забезпечення функціонування держави з урахуванням її цілісності, неподільності,

прав та свобод громадян як найвищих соціальних цінностей. Також слід звернути увагу, що державне регулювання застосовується не тільки в межах виконавчої влади і передбачає не тільки вплив на об'єкти регулювання, а й вплив на суспільне середовище цих об'єктів. Таке середовище означає соціальні процеси та явища, які безпосередньо впливають на стан певного об'єкта управління. Отже, державне регулювання створює умови для діяльності суб'єктів та об'єктів в напрямі, який є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи регулювання в цілому. Причому державне регулювання передбачає декілька варіантів майбутньої діяльності керованих об'єктів, створюючи можливість діяти найбільш ефективно в напрямку досягнення сталого розвитку держави, в тому числі стосовно питань реформованої галузі чи об'єкту.

Зауважимо, що без якісно сформованого правового інституту, а саме правового регулювання, неможливо реалізувати функції держави. Під правовим регулюванням слід розуміти вплив влади на суспільні відносини, який здійснюється державою за допомогою всіх юридичних засобів з метою їх закріплення, упорядкування, розвитку та охорони, спрямований на відображення та узгодження суспільних інтересів задля розвитку основних сфер суспільних відносин. Безперечно правове регулювання безпосередньо пов'язане з правом та забезпечує приведення поведінки людей та їх колективів до вимог правових норм, обмеження поведінки певними дозволами і заборонами.

Завершальним етапом, яким виступає реалізація системо-відтворювальної функції є досягнення сталого розвитку новосформованої системи, що на нашу думку є основною метою під час проведення будь-яких реформ у державі.

Ряд регіонів України можуть обирати стратегії розвитку, орієнтовані на використання нетрадиційних факторів, наприклад, переваг геополітичного або транзитного положення, що передбачають транскордонне співробітництво та створення вільних економічних зон. Відповідно, стратегії регіонального розвитку можуть відрізнятися між собою за пріоритетами. Стратегію розвитку регіонів формують за напрямками вирішення основних проблем на місцях [6, с. 49].

Стосовно питань досягнення сталого розвитку в Україні у літературі визначають позитивні та негативні чинники.

Так, до позитивних чинників відносять вигідне геополітичне розташування на карті транснаціональних транспортно-комунікаційних коридорів; прийнятна транспортно-комунікаційна інфраструктура тощо. Негативними чинниками вважають такі: недосконалість нормативно-правового забезпечення реалізації концепції сталого розвитку; недостатня ефективність існуючого законодавства щодо регулювання складових сталого розвитку тощо [7, с. 105].

Одними із причин, які негативно впливають на проведення реформ в Україні, зокрема стосовно децентралізації влади, на наш погляд, є:

- 1) нестача кадрового персоналу;
- 2) відсутність дієвої програми для виховання (підготовки) кадрів;
- 3) відтік перспективної молоді за рубіж;

4) низька мотиваційна складова для працівників державної сфери.

Зазначені проблемні питання слід вирішувати комплексно, використовуючи вплив державного регулювання. У випадку децентралізації влади, бачимо перерозподіл владних повноважень від центру до регіонів, відповідно наявною стає потреба у підготовці та підвищенні кваліфікації кадрів управлінської сфери на місцях, а також підтримання їх мотиваційної складової стосовно виконуваних ними повноважень.

ВИСНОВКИ

Під час здійснення реформ в Україні, що є свідченням про наявність перехідного періоду, функції держави слід розглядати в світлі трансформації економічної системи як системо-формувальні; системо-стверджувальні; системо-відтворювальні. Результатом реформ повинен бути сталий розвиток діяльності, що реформувалась. Під час проведення реформ слід намагатись ефективно виконати кадрові планування та прогнозування. На державному рівні слід розробити план заходів щодо покращення пошуку, підготовки, підвищення кваліфікації кадрів, які зможуть якісно виконувати роботу як у процесі реформування галузі, так і після завершення проведення змін.

Література:

1. Кундицький О.О. До питання про суть державного регулювання економіки Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Збірник науково-технічних праць. Вип. 16.2.2006. С. 302—307.
2. Закон України Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України від 23.03.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення 12.03.2020).
3. Децентралізація в Україні. Державні сайти України. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення 12.03.2020).
4. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. — К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251 с.
5. Щербина В. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 94/2012. С. 10—15.
6. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: Монографія. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 366 с.
7. Бурик З.М. Проблеми та потенціал державного регулювання сталого розвитку України. Інвестиції: практика та досвід. № 5. 2018. С. 104—108.

References:

1. Kunditskiy, O.O. (2006), "To the question of the essence of state regulation of the economy", *Naukovij visnik Naczi`onal`nogo li`sotekhnichnogo uni`versitetu Ukrayini. Zbi`rnik naukovu-tekhni`chnikh prac`*, vol. 16.2.2006, pp. 302-307.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), *The Law of Ukraine "On State Forecasting and Development of Programs of Economic and Social Development of*

Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (Accessed 25 Feb 2020).

3. State Sites of Ukraine (2020), "Decentralization in Ukraine", available at: <https://decentralization.gov.ua/about> (Accessed 25 Feb 2020).

4. Malinovsky, V. Ya. (2005), *Slovnnyk terminiv i poniat' z derzhavnoho upravlinnia* [Dictionary of Terms and Concepts of Public Administration], Tsentri spryannia instytutsijnomu rozvytku derzhavnoi sluzhby, Kyiv, Ukraine.

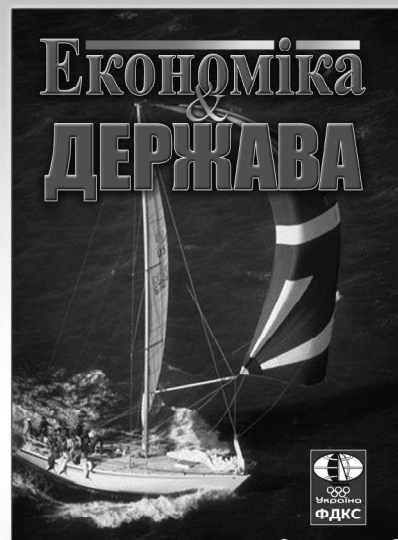
5. Scherbina, V. (2012), "Definitions and types of means of state regulation of economic activity", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*, vol. 94, pp. 10—15.

6. Maslovskaya, L.C. (2003), *Stalij rozvytok produktyvnykh syl rehioniv: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Sustainable development of productive forces of regions: theory, methodology, practice], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

7. Buryk, Z.M. (2018), "Problems and potential of state regulation of sustainable development of Ukraine" *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 104—108.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Я. О. Бенъ,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президенті України
ORCID ID: 0000-0002-4222-813X

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.158

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ТЕМПОРАЛЬНА ДИСКРЕТНІСТЬ

Ya. Ben,
applicant of the Department of Globalistics, European Integration and National
Security, National Academy of Public Administration, the President of Ukraine

EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE: TEMPORAL DISCRETION

У статті досліджено нормативно-правові та інституційні основи взаємодії України з Організацією Північно-Атлантичного договору впродовж 1992—2020 рр. Головну увагу зосереджено на Державних програмах співробітництва України з НАТО, а також на спільних органах (комісіях), призначених для реалізації запланованих заходів. Підкреслено особливе значення конституційного закріплення у 2019 р. євроінтеграційних намірів України. Детально розглянуто Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2020 рік, яка змістовно наближена до Плану дій щодо набуття членства в НАТО. На цій основі виділено етапи євроатлантичної інтеграції України: 1992—1997 рр. — створення основ співробітництва України з НАТО; 1997—2005 рр. — інтенсифікація співробітництва України з Альянсом; 2005—2008 рр. — підготовка України до подання заявки на повноцінне членство в НАТО; 2008—2010 рр. — продовження співробітництва України з Альянсом з одночасним відтермінуванням її вступу на невизначений термін; 2010—2014 рр. — гальмування співробітництва України з НАТО за ініціативою української сторони; 2014—2019 рр. — повторна інтенсифікація співробітництва України з Альянсом із законодавчим (конституційним) закріпленням майбутнього членства в НАТО. Вказано, що 2020 р. започатковує новий етап у взаєминах України з НАТО, тривалість та специфіка якого поки що невизначено.

The article explores the legal and institutional framework for Ukraine's interaction with the North Atlantic Treaty Organization during the period 1992—2020. The focus is on the State Programs of Cooperation of Ukraine with NATO, as well as on joint bodies (commissions) designated for the implementation of the planned activities. The special importance of constitutional consolidation in 2019 of Ukraine's European integration intentions is underlined. The Annual National Program under the auspices of the NATO-Ukraine Commission for 2020, which is substantially approximated to the NATO Membership Action Plan, is reviewed in detail.

The main elements of the legal framework of Ukraine's Euro-Atlantic integration are: Charter on a Special Partnership between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization, Ukraine-NATO National Cooperation Program, NATO-Ukraine Action Plan, Target plans to achieve the principles and objectives set out in the NATO-Ukraine Action Plan, State programs to inform the public about Ukraine's Euro-Atlantic integration issues, State program of training, retraining and advanced training of specialists in the field of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, Annual National Programs to Prepare Ukraine for Membership of the North Atlantic Treaty Organization, Annual National NATO-Ukraine Cooperation Programs, The concept of improving public awareness of Ukraine's Euro-Atlantic integration issues, etc.

The institutional basis for Euro-Atlantic integration of Ukraine during the same period is formed by: Coordinator-in-Chief of Ukraine's cooperation with NATO and the Western European Union in the military field (currently non-existent); NATO-Ukraine Commission; national co-ordinators of Ukraine's cooperation with the North Atlantic Treaty Organization (NATO) (currently non-existent); Commissioner for European and Euro-Atlantic Integration (currently non-existent); National Center for Euro-Atlantic Integration (disbanded); Interagency Commission on Preparation of Ukraine for NATO Accession (disbanded), Euro-Atlantic Integration Commission of Ukraine.

On this basis, the stages of Ukraine's Euro-Atlantic integration were distinguished: 1992—1997 — creation of the bases for Ukraine's cooperation with NATO; 1997—2005 — intensification of Ukraine's

cooperation with the Alliance; 2005–2008 — preparing Ukraine for the application for full NATO membership; 2008–2010 — continued cooperation of Ukraine with the Alliance while delaying its accession indefinitely; 2010–2014 — slowing down Ukraine-NATO cooperation on the initiative of the Ukrainian side; 2014–2019 — re-intensification of Ukraine's cooperation with the Alliance with the legislative (constitutional) fixing of future NATO membership. It is stated that 2020 marks the beginning of a new stage in Ukraine's relations with NATO, the duration and specificity of which is still uncertain.

Ключові слова: євроатлантична інтеграція, НАТО, державні програми співробітництва, нормативно-правовий базис, інституційний базис, етапи євроатлантичної інтеграції.

Key words: Euro-Atlantic integration, NATO, national cooperation programs, legal framework, institutional framework, stages of Euro-Atlantic integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Взаємодія України з Організацією Північноатлантичного договору, розпочавшись на початку 90-х років, демонструвала різні фази розвитку, проте не припинялась попри об'єктивні зміни державного керівництва та коригування національних інтересів. Водночас вона аж ніяк не являє собою лінійного процесу, що розвивається виключно по висхідній. Євроатлантична інтеграція України швидше є хвилеподібним процесом. Якщо на рубежі 2008 р. Україна мала реальну можливість набути членства в Альянсі, то вже в 2010 р. інтенсивність діалогу сторін була знижена до рівня "співробітництва". Новий імпульс євроатлантичній інтеграції надала Революція Гідності з наступною конституційною фіксацією євроатлантичних намірів України. Задля прискорення процесу євроатлантичної інтеграції існують необхідні нормативно-правові та інституційні підстави. Проте навіть за сучасних умов чітких часових критеріїв вступу України до НАТО не визначено. Це стимулює подальшу наукову увагу до проблематики євроатлантичної інтеграції України, включно з виробленням необхідних практичних рекомендацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ПО ТЕМІ

Проблематика євроатлантичної інтеграції України залишається на порядку денному фахової наукової дискусії з цих питань. Доречно вказати на праці (монографії, дисертації, статті) вітчизняних науковців О. Білоуса, В. Бурдяк, Р. Войтович, А. Гетьмана, В. Горбуліна, О. Гоцур, В. Гречанінова, О. Деменка, І. Доцяка, В. Климончука, М. Кордона, О. Крапівіна, С. Ліпкевича, Л. Макаренка, Я. Малика, В. Мандрагелі, І. Мороза, О. Палія, О. Пошедіна, С. Прийдуна, І. Смирнові, В. Смолянюка, І. Тодорова, П. Тригуба, В. Шевельова, М. Юрчак та інших авторів. Проте динаміка євроінтеграційного процесу за участю України не дозволяє вирішувати проблеми майбутнього, опираючись лише на науковий доробок минулого. Саме тому осмислення євроінтеграційних перспектив України з урахуванням новітніх трендів (спрямованих як про, так і contra євроатлантичного руху) має продовжуватися, ретранслюючись на загально-суспільні інтереси, оцінки та очікування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Розкрити нормативно-правові та інституційні засади євроатлантичної інтеграції України. Здійснити періодизацію євроатлантичного курсу України. Виокремити періоди гальмування євроатлантичних зусиль. Вка-

зати на необхідність вирішення нагальних завдань, пов'язаних з конкретизацією часових показників процесу набуття Україною повноцінного членства в НАТО.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна має доволі розгалужену нормативно-правову та інституційну основи взаємодії з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), формування якої почалося відразу після здобуття незалежності. Про це свідчить така послідовність дій Української держави.

У лютому 1992 р. відбувся перший візит генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, який офіційно запросив Україну до участі в Раді Північноатлантичного партнерства (з 1997 р. — Рада євроатлантичного співробітництва). 10.03.1992 р. Україна стала членом цієї організації. У липні 1992 р. Президент України Л. Кравчук вперше відвідав штаб-квартиру НАТО в Брюсселі.

1992 р.: відкрилось Посольство України в Брюсселі, яке стало сполучною ланкою в контактах між нашою державою та НАТО.

1994 р.: Україною було підписано розроблений НАТО Рамковий документ "Партнерство заради миру".

1994 р.: розпочалися безпосередні консультації України з НАТО у форматі "16+1", як це було передбачено Рамковим документом програми "Партнерство заради миру", з метою вивчення умов налагодження особливих відносин та встановлення "спеціального партнерства" між Україною і НАТО.

1995 р.: було підписано першу Індивідуальну програму партнерства між Україною і НАТО.

1996 р.: було створено посаду Головного координатора у співробітництві України з НАТО і Західноєвропейським союзом у військовій галузі.

1997 р.: було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору [1, с. 327 — 328]. Документ ставав головним регулятором відносин України з НАТО, визначав політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні та необхідність розвивати відносини "особливого" та "ефективного" партнерства з метою сприяння більшій стабільності і просуванню спільних демократичних цінностей у Центральній-Східній Європі.

Того ж року було створено Комісію Україна — НАТО (КУН), на яку було покладено відповідальність за прийняття рішень, розвиток відносин між Україною і НАТО, управління діяльністю зі співробітництва сторін.

2001 р.: було прийнято Державну програму співробітництва України з НАТО на 2001—2004 рр. [2].

2001 р.: було затверджено Положення про національних координаторів співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО).

2002 р.: було підписано План дій Україна — НАТО. Документ визначив стратегічні цілі і пріоритети України для досягнення повної інтеграції у євроатлантичні структури безпеки та для створення стратегічних рамок для існуючого і майбутнього співробітництва України з НАТО відповідно до Хартії про особливе партнерство.

2003 р.: було запроваджено посаду Уповноваженого України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції з метою забезпечення динамічного розвитку процесу входження України у європейський і євроатлантичний простір та узгодження діяльності і заходів, здійснюваних органами виконавчої влади у цій сфері. Крім того, було створено Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції як консультативно-дорадчий (дорадчий) орган при Президентові України, метою якого було забезпечення послідовної реалізації курсу України на євроатлантичну інтеграцію, підготовка пропозицій щодо координації роботи органів виконавчої влади у цій сфері.

2003—2009 рр.: Україна щорічно представляла Цільові плани для досягнення принципів і цілей, викладених у Плані дій Україна — НАТО. Плани формувались на основі пропозицій міністерств і відомств і містили конкретні завдання в різних сферах (внутрішньополітичні питання, зовнішня політика, реформування структур безпеки та оборони, інформування громадськості, інформаційна безпека, а також економічні та правові питання).

2004 р.: було прийнято Державну програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004—2007 роки, а також Державну програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України.

2005 р.: Україна, як учасниця "Партнерства заради миру", виявила прагнення набути членство в НАТО. На рівні КУН було прийнято рішення про активізацію діалогу щодо прагнень України до набуття членства в НАТО та здійснення нею відповідних реформ. У Воєнній доктрині України від 21.04.2005 р. було підкреслено: "Україна готується до повноправного членства в НАТО та ЄС" та "активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО... належить до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики".

2006 р.: було створено Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору з метою забезпечення виконання пріоритетних завдань щодо дальшого розвитку відносин України з НАТО, поглиблення співробітництва України з державами — членами НАТО, досягнення критеріїв членства України в НАТО. У цьому ж році було створено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, складовий елемент національної системи координації України з НАТО.

У квітні 2008 р. на Бухарестському саміті Північноатлантичної ради НАТО на рівні глав держав було прий-

нято рішення про те, що Україна і Грузія в майбутньому приєднаються до Альянсу, однак точних дат названо не було через жорстку позицію Німеччини і Франції. На думку лідерів цих держав, ідея вступу України до НАТО не підтримується всередині країни всіма політичними партіями, а також населенням Східної України. Тому Альянс відклав питання про приєднання цих двох країн до Плану дій щодо членства (ПДЧ), однак гарантував їхнє входження в НАТО "згодом" [3]. Крім того, у 2008 р. було підписано Державну цільову програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008—2011 рр.

Починаючи з 2009 р., річні цільові плани сторони замінили на річні національні програми співробітництва України з Альянсом.

2009 р.: було підписано Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство.

2009—2010 рр.: підписувались Річні національні програми з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору.

2010 рік та кілька наступних років стали періодом гальмування євроатлантичних дій України. Закон України від 01.07.2010 р. "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України" визначив позаблоковий статус держави, що зробило неможливою її євроатлантичну інтеграцію. На основі цього Закону були внесені відповідні поправки в чинне законодавство.

У квітні 2010 р. Президент України ліквідував Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО та Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції. У листопаді цього ж року ним було підписано Указ "Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору". Внаслідок цих та інших дій євроатлантична риторика Києва виявилась послабленою, проте не знятою з порядку денного реального політичного процесу.

2011—2019 рр.: підписувались Річні національні програми співробітництва Україна — НАТО (Річні національні програми під егідою КУН). Винятком став 2014 р., протягом якого на основі здобутків Революції Гідності 2013—2014 рр. відбувалось демократичне оновлення легітимних органів влади України — вибори глави держави, парламентські та місцеві вибори. Тогочасна політична криза в Україні своїм наслідком мала об'єктивне послаблення державної уваги до зовнішньополітичних проблем, зокрема до поточних питань євроатлантичного співробітництва.

23.12.2014 р. Верховна Рада України за поданням Президента України ухвалила Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості" [4]. Відповідно до цього Закону, у ст. 6 Закону України "Про основи національної безпеки України" від 10.06.2003 р. було відновлено положення, що серед пріоритетів національних інтересів є інтеграція України у європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір, а також розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

У 2017 р. було введено в дію Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017—2020 роки.

21.06.2018 р. було прийнято Закон України "Про національну безпеку України", ст. 3 якого до фундаментальних національних інтересів України віднесла "інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами".

07.02.2019 р. положення про євроатлантичний курс нашої держави були внесені в Основний Закон [5]. Так, у Преамбулі зміненої Конституції України йдеться: "підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України";

у розділі IV "Верховна Рада України" вказується: "визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізація стратегічного курсу держави та набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору";

у розділі V "Президент України" вказується: "Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору";

у розділі VI "Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади" вказується: уряд "забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору".

30.10.2019 р. були затверджені нове Положення про Комісію з питань євроатлантичної інтеграції України, а також її склад.

05.02.2020 р. український уряд схвалив Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2020 рік (РНП-2020) [6]. Документ містить деякі інноваційні моменти. Зокрема, РНП-2020:

розроблена за методологією вимірювання досягнутих результатів. Розробка програми вперше здійснювалася за міжнародною методикою Results-Based Management (RBM, "Управління, орієнтоване на результати");

є людиноцентричною, оскільки ставить у центр уваги безпеку людини, її права, свободи і законні інтереси; містить механізм моніторингу виконання;

побудована за принципами, структурою та змістом планів дій щодо членства в НАТО країн, які раніше вступили до Альянсу.

РНП-2020 передбачає продовження реформування сектору безпеки та оборони України. Йдеться про приведення системи управління силами оборони, стратегічного та оперативного (бойового) управління, зв'язку, розвідки та спостереження до стандартів НАТО та сумісності із системами Альянсу, впровадження демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, забезпечення умов для участі українських підприємств у багатонаціональних проектах НАТО у сфері розробки та виробництва озброєння і техніки тощо.

Крім того, РНП-2020 передбачає стимулювання подальших демократичних перетворень в Україні. Серед них, зокрема, формування ринкової економіки, забезпечення прозорості податкової системи, ефективне

наукове співробітництво між Україною та країнами НАТО і ЄС, удосконалення системи боротьби з тероризмом, яка робить Україну надійним партнером у системі міжнародної безпеки, розвиток системи національної стійкості та захисту критичної інфраструктури тощо.

РНП-2020 максимально наближена за змістом та принципами до Плану дій щодо членства у НАТО. Це засвідчує її структура, що складається з п'яти розділів (як і ПДЧ): I. Політичні та економічні питання; II. Оборона / Військові питання; III. Питання ресурсів; IV. Питання безпеки; V. Правові питання.

Виконання вказаної РНП спрямоване на досягнення цілі 17.2 Програми діяльності Кабінету Міністрів України, яка звучить наступним чином: "Україна відповідає принципам та критеріям, необхідним для набуття членства в Організації Північноатлантичного договору" [7].

РНП-2020, яка відрізняється від раніше існуючих програм, слід додатково оцінювати з позицій офіційного звернення України до НАТО у листопаді 2019 р. з проханням приєднатися до Програми розширених можливостей (ЕОР) [8]. Ця програма серед іншого надає доступ до розширеного діалогу сторін у сфері розвідки, а також дозволяє громадянам країн-партнерів обіймати посади в штаб-квартирі НАТО або в командній структурі Альянсу. Програма об'єднує довкола НАТО клуб найближчих партнерів, які з різних причин не входять до Альянсу, але готові тісно взаємодіяти з ним. На сьогодні до програми ЕОР входять Грузія, Швеція, Фінляндія, Австралія та Йорданія.

Очікується, що РНП-2020 суттєво посприє приєднанню України до Програми розширених можливостей загалом прискорить процес євроатлантичної інтеграції України.

Таким чином, можемо вказати на основні елементи нормативно-правового базису євроатлантичної інтеграції України [9]. На основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору були розроблені та певною мірою реалізовані Державна програма співробітництва України з НАТО, План дій Україна — НАТО, Цільові плани для досягнення принципів і цілей, викладених у Плані дій Україна — НАТО, Державні програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України, Державна програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України, Річні національні програми з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору, Річні національні програми співробітництва Україна — НАТО, Концепція вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України. У 2018 р. "набуття членства в Організації Північноатлантичного договору" як "фундаментальний національний інтерес України" було зафіксовано в Законі України "Про національну безпеку України". У 2019 р. положення про євроатлантичний курс нашої держави були внесені в Конституцію України. У 2020 р. затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО, яка за структурою відповідає Плану дій щодо підготовки до членства в НАТО.

Інституційну основу євроатлантичної інтеграції України за цей же період утворюють (утворювали): Головний координатор у співробітництві України з НАТО і Західноєвропейським союзом у військовій галузі (зараз не існує); Комісія Україна — НАТО; національні координатори співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) (зараз не існують); Уповноважений України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції (зараз не існує); Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції (розформований); Міжвідомча комісія з питань підготовки України до вступу в НАТО (розформована), Комісія з питань євроатлантичної інтеграції України.

Можемо виділити етапи євроатлантичної інтеграції України:

1992—1997 рр. — створення основ співробітництва України з НАТО;

1997—2005 рр. — інтенсифікація співробітництва України з Альянсом;

2005—2008 рр. — підготовка України до подання заявки на повноцінне членство в НАТО;

2008—2010 рр. — продовження співробітництва України з Альянсом з одночасним відтермінуванням її вступу на невизначений термін;

2010—2014 рр. — гальмування співробітництва України з НАТО за ініціативою української сторони;

2014—2019 рр. — повторна інтенсифікація співробітництва України з Альянсом із законодавчим (конституційним) закріпленням майбутнього членства в НАТО.

Ймовірно, 2020 р. започатковує новий етап у взаєминах України з НАТО, проте його змістовне наповнення тільки розпочато.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Попри значний обсяг державних заходів, виконаних упродовж усього періоду державно-політичної незалежності України, можемо констатувати невиконання головної мети євроатлантичної інтеграції — відсутність нашої держави у переліку держав-членів НАТО. Це контрастує з успіхами інших країн, які стали повноцінними членами Альянсу, маючи більш обмежені часові, інституційні, нормативно-правові та ін. ресурси.

За таких умов Україні слід виконати низку взаємопов'язаних заходів: забезпечити внутрішню консолідацію активних верств населення з питань євроатлантичної інтеграції та поширити її на електоральну громаду всіх регіонів, включно зі Східною Україною; нейтралізувати дії інших держав, які необґрунтовано критикують, а іноді й блокують євроінтеграційні зусилля Києва; поставити перед главами держав-членів НАТО питання про визначення чітких часових нормативів вступу України до НАТО; організувати діяльність держави і суспільства щодо своєчасного досягнення намічених темпоральних горизонтів. Усі ці питання мають отримувати належне наукове висвітлення та широку суспільну презентацію.

Література:

1. Смолянук В.Ф. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т. 6.

2. Державні програми та плани співробітництва. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/dokumenti/>

3. Смирнова І.Є. Євроатлантична інтеграція України (в ракурсі рішень самітів у Бухаресті та Брюсселі. URL: [file:///C:/Users/ADmin/Downloads/3362-D1%96-7105-1-10-20150703%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ADmin/Downloads/3362-D1%96-7105-1-10-20150703%20(1).pdf)

4. Рада скасувала позаблоковий статус України. URL: <https://www.unian.ua/politics/1025042-rada-skasuvala-pozablokoviy-status-ukrajini.html>

5. Яковлев А.А. Питання євроатлантичної інтеграції в сучасному конституційному процесі України. URL: <file:///C:/Users/ADmin/Downloads/180048-400274-1-PB.pdf>

6. Уряд схвалив Річну національну програму України-НАТО нової якості. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2020/02/05/>

7. Програма діяльності Кабінету Міністрів України. URL: <https://program.kmu.gov.ua/>

8. Україна звернулася до НАТО з проханням про участь у Програмі розширених можливостей. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/1/7102532/>

9. Ліпкевич С.Я. Правові аспекти співробітництва України з НАТО. URL: http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf

References:

1. Smolianiuk, V.F. (1998), "Charter on special partnership between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization", *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia], *Ukrains'ka entsyklopediia*, Kyiv, Ukraine.

2. Ukraine - NATO (2020), "State programs and plans of cooperation", available at: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/dokumenti/> (Accessed 25 Feb 2020).

3. Smyrnova, I.Ye. (2018), "Ukraine's Euro-Atlantic integration (in view of the Bucharest and Brussels summits)", available at: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3362/2935/> (Accessed 25 Feb 2020).

4. UNIAN (2014), "The Council canceled Ukraine's non-aligned status", available at: <https://www.unian.ua/politics/1025042-rada-skasuvala-pozablokoviy-status-ukrajini.html> (Accessed 25 Feb 2020).

5. Yakovliev, A.A. (2019), "Issues of Euro-Atlantic integration in Ukraine's current constitutional process", available at: http://journals.uran.ua/sr_law/article/download/180048/180589 (Accessed 25 Feb 2020).

6. Ministry of Defence of Ukraine (2020), "The Government endorsed the New Ukraine-NATO Annual National Program of New Quality", available at: <http://www.mil.gov.ua/news/2020/02/05/> (Accessed 25 Feb 2020).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "Program of activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: <https://program.kmu.gov.ua/> (Accessed 25 Feb 2020).

8. YevroPravda (2019), "Ukraine has requested NATO to participate in the Enhanced Capability Program", available at: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/11/1/7102532/> (Accessed 25 Feb 2020).

9. Lipkevych, S.Ya. (2008), "Legal aspects of Ukraine's cooperation with NATO", available at: http://vlp.com.ua/files/28_5.pdf (Accessed 25 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Л. І. Обуховська,
 медичний директор комунального підприємства,
 "Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне
 ORCID ID: 0000-0002-2471-9277

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.163

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

L. Obukhovska,
 Medical director of the Municipal Enterprise, "Rivne Regional Clinical Hospital", Rivne

THEORETICAL PREREQUISITES OF STATE REGULATION OF THE COMMUNAL PROPERTY INSTITUTE

У статті доведено, що інститут власності повинен бути спрямованим на дотримання паритету матеріальної рівності громадян країни. Форми власності повинні бути різноманітними з тією метою. Вони повинні надати доступ до власності всім верствам населення, а також підприємцям. Власність є системою відносин, яка повинна регулюватися державою з метою надання доступу до неї. Держава повинна створити умови для можливого переходу власності із рук у руки та трансформації однієї форми власності в іншу. Власність є по суті системою відносин у суспільстві і в економіці, але вона ще й впливає на відносини в інших сферах економіки, суспільного життя, розвитку країн;

Визначено, що державне регулювання інститутом власності проводиться на основі запровадження головного інструменту — системи права. Законодавчі та нормативні акти регулюють систему відносин власності. Законодавчі механізми формують систему власності, захищають її та трансформують. Наявність власності є гарантією заможності населення країни.

Доведено, що система власності щільно пов'язана із інститутом соціальної справедливості. Ця теза знаходить відображення в сучасних концепціях корпоративної соціальної відповідальності, соціального партнерства, які стають основою для практичних заходів зменшення нерівності у статках, доходах людей, яке зумовлюється стрімкими процесами концентрації власності в національних економіках.

Встановлено, що серед форм власності найбільш швидкі трансформації в Україні проявляються в сфері комунальної власності. Це пов'язано із проведенням реформи децентралізації та передачею управлінських функцій держави на місця — місцевим органам влади.

Різні підходи у трактуванні сутності комунальної власності, її призначення та функціями визначаються значною кількістю форм комунальної власності та поширенням сфери застосування.

Зазначено, що під час становлення ринкових відносин та демократичних, ліберальних відносин у сфері державного управління на початку 90-х років структура власності кардинально змінювалася. Вона перетворювалася із державної на інші форми передусім — приватні.

The article proves that the property institute should be aimed at maintaining the parity of material equality of citizens of the country. Forms of ownership should be varied for this purpose. They must give access to property to all sections of the population, as well as to entrepreneurs. Property is a system of relations that must be regulated by the state in order to give access to it. The state must create conditions for the possible transfer of ownership from hand to hand and transformation of

one form of ownership into another. Property is essentially a system of relations in society and in the economy, but it also affects relations in other spheres of economy, social life, and development of countries;

It is determined that state regulation of the property institute is carried out on the basis of introduction of the main tool — the system of law. Legislative and regulatory acts regulate the system of property relations. Legislative mechanisms shape the property system, protect it and transform it. Ownership is a guarantee of the wealth of the country's population;

The ownership system has been proven to be closely linked to the social justice institute. This thesis is reflected in the modern concepts of corporate social responsibility, social partnership, which become the basis for practical measures to reduce inequality in wealth, income of people, which is caused by rapid processes of concentration of property in national economies.

It is established that among the forms of ownership the most rapid transformations in Ukraine are manifested in the sphere of communal property. This is related to the implementation of decentralization reform and the transfer of governmental functions to local authorities.

Different approaches to the interpretation of the essence of communal property, its purpose and functions are determined by a large number of forms of communal property and the extension of its scope.

It was noted that during the formation of market relations and democratic, liberal relations in the sphere of public administration in the early 90-ies the ownership structure changed dramatically. It was transformed from state to other forms — primarily private.

*Ключові слова: теоретичні, державне, регулювання, власність, інститут, комунальна.
Key words: theoretical, state, regulation, property, institute, communal.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед форм власності найбільш швидкі трансформації на теперішній час в Україні проявляються в сфері комунальної власності. Це пов'язано передусім і проведенням реформи децентралізації та передачею управлінських функцій держави на місця — місцевим органам влади. Економічною, матеріальною основою передачі таких повноважень є перерозподіл відносин власності, зокрема передача об'єктів державної власності в комунальну власність. Широкий спектр передачі владних повноважень на місця зумовлює і передачу в комунальну власність об'єктів різного призначення. Реформування функцій місцевого управління зачіпає виробничу, сільськогосподарську сферу, соціально-культурну сферу, тому і власність об'єктів, що належить до цих сфер трансформується.

Еволюція форм власності доводить, що від ефективної системи функціонування інституту власності, вирішення питань управління правами на їх реалізацію, ефективного застосування законодавства, системи захисту власності значною мірою залежить добробут громадян, процвітання суспільства та перспективи розвитку державності в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед сучасних вітчизняних авторів, які досліджували проблеми трансформації власності під впливом процесів децентралізації, світовий досвід процесів

трансформації слід визначити таких: Безтелесна Л.І. [1] — досліджувала соціальні процеси в розвитку суспільства, що пов'язані із шляхами ліквідації нерівності, Валіулліна З.В. [3] — досліджувала форми концентрації власності транснаціональними корпораціями та сучасні напрямки розвитку діяльності корпоративного сектору, Гладченко А.Ю. [2; 4] — доводив, що власність як один із чинників формування процесу економічної рівноваги в країнах світової економіки, Гуськова І.Б. [10] — визначала пріоритети розвитку комунальної власності, як форми впровадження елементів соціальної справедливості, Зима І.Я. [7] — визначав напрями розвитку соціальної сфери, зокрема системи охорони здоров'я на основі розвитку комунальної власності, Сазонець І.Л. [1; 2; 5] — досліджував проблеми концентрації капіталу та одночасно розвинув теорію, запровадження інституту комунальної власності в процесі децентралізації, Сазонець О.М. [11] — визначила можливості діяльності підприємств системи охорони здоров'я на основі функціонування їх як комунальних підприємств, Сменти́на Н.В. [12] — досліджувала ефективність управління комунальною власністю на базі впровадження оціночної діяльності, Тихончук Л.Х. [6] — надала пропозиції щодо удосконалення механізмів державного управління діяльністю корпорацій України.

У своїх працях вітчизняні науковці визначили пріоритети реформи децентралізації влади, сфери першочергової уваги держави в процесі проведення реформи, особливості передачі об'єктів державної власності в комунальну, особливості процедури трансформації власності та переваги для громад.

Таблиця 1. Трансформація інституту власності в контексті досліджень провідних вчених минулого та сучасності

№	Вчені	Напрями досліджень, зміст концепції
1	Давньогрецький філософ Платон (427–347 рр. до н. е.)	Виділяв храмове й державне майно, особисте й суспільне. Наголошував на тому, що влада завжди надає великі переваги. І важливо, щоб люди, які очолюють цю владу, були справедливими, адже несправедливий шлях породжує тиранію, яка то нишком, то насильно захоплює те, що їй не належить. Стверджував, що в державі не повинно бути ні бідних, ні багатих. Надлишок майна породжує неприязнь і розбрат як у державі, так і в приватному житті
2	Арістотель (384–322 рр. до н. е.)	Розглядав її у площині найкращого державного устрою. Тобто чи повинна власність бути загальною (державною) або не загальною (приватною)? Надавав перевагу приватній власності. Арістотель, вбачав – не стільки зрівняти у майнових статках, скільки влаштувати так, щоб люди, від природи гідні, не бажали мати більше, а негідні не мали такої можливості
3	Англійський філософ Дж. Локк (1632–1704 рр.)	Стояв на позиціях приватної власності, але з у мовою того, що людина буде раціонально використовувати природні блага. Наприклад, якщо розглядати власність на землю, то він вважав, що людина може привласнити, таку ділянку, яку зможе самостійно зорати, засіяти, удобрити та спожити вирощений продукт [6]. Але, як свідчить історія, кожна людина прагне розширювати своє майно і не завжди це розширення знаходиться в рамках моралі та закону
4	Французький економіст Ф. Кене (1694–1774 рр.)	Вважав, що забезпеченість власності є основою економічного устрою суспільства. Тобто власність як на нерухомі, так і рухомі багатства повинна бути гарантована (державою) їх законним представникам. Наголошував, що лише за таких умов можливе економічне зростання
5	Англійський утилітарист І. Бентам (1748–1832 рр.)	В основу будь-якої власності вкладає зміст юридичного феномену. Стверджував, що власність і закон разом народжуються, разом і вмирають; поки не було законів, не було і власності; у разі зникнення законів, зникає і власність
6	Р. Оуен (1771–1858 рр.)	Відстоював правову рівність громадян, наголошував на важливості забезпечити кожного освітою, роботою тощо. Стояв на позиціях справедливого перерозподілу благ у суспільстві. Виступав проти приватної власності. Вбачав у ній джерело ворожнечі між людьми, джерело злочинності. В якості альтернативи пропонував кооперативну організацію суспільного виробництва, яка повинна була будуватися в середині старої економічної системи, не руйнуючи її
7	Французький мислитель П. Прудон (1809–1865 рр.)	Якщо власність є природним правом, то це право не соціальне, але антисоціальне. Власність і суспільство – дві речі безумовно несподівані; змусити з'єднатися двох власників так само важко, як змусити два магніти з'єднатися однаковими полюсами. Суспільство повинно загинути або знищити власність. Таким чином вчений засуджував власність як право, що суперечить природі і розуму
8	К. Маркс (1818–1883 рр.) і Ф. Енгельс (1820–1895 рр.)	У кожному історичному епоху власність розвивалася по-різному і за абсолютно різних суспільних відносин. Відповідно власність потрібно розглядати як таку, що утворюється завдяки суспільним відносинам або іншими словами суспільні відносини, утворюють те, що нині називають власністю. З цього твердження можна зробити висновок, що внаслідок еволюції відносин у суспільстві (суспільний поділ праці, ступінь розвитку продуктивних сил тощо) відбувається трансформація відносин та форм власності
9	Засновник американського інституціоналізму Т. Веблен (1857–1929 рр.)	Мотив, який є основою власності – суперництво; цей же мотив суперництва, на базі якого виникає інститут власності, залишається дієвим у подальшому розвитку цього інституту і в еволюції всіх тих рис соціальної структури, до яких власність має відношення. Вважав, що головний стимул виходив спочатку з відмінностей і заздрості, пов'язаних із рівнем добробуту. Таким чином Веблен, негативно оцінював еволюцію інституту приватної власності, адже з його міркувань, вона призведе до розширення у суспільстві та неминучого антагонізму між багатими та бідними
10	Російський філософ І. Ільїн (1883–1954 рр.)	Розглядав власність із духовного боку. Визнавав приватну власність як таку, що відповідає тому індивідуальному способу буття, який дано людині від природи. Вона йде назустріч інстинктивному та духовному життю людини, задовольняючи її природним правом на самодіяльність і самостійність. Але з поправкою на те, що народ повинен систематично виховуватися до вірного розуміння ідеї приватної власності (обґрунтовував ідеологічний зміст власності). Звертав увагу саме на соціальний бік приватної власності, тобто формацію, що на сьогодні зветься соціально відповідальний бізнес

Джерело: складено автором на основі [15; 16].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Лишаються не до кінця розкритими питання механізму трансформації, чинників реалізації ключових переваг комунальної власності в регіонах та юридичний та суспільний статус комунальної власності і у зв'язку з цим — механізми державного управління системою власності у регіонах, тому основною метою статті є визначення тенденцій та перспектив державного регулювання інституту комунальної власності на основі ефективного проведення реформи децентралізації влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ефективне проведення реформ власності може базуватися тільки на основі використання наукових досліджень, що спираються на ґрунтовний аналіз трансформації поняття власності та впливу трансформації інституту власності на суспільно-економічні відносини в країнах світу. Використовуючи дослідження Д. Зюзя

"Гене́за інституту власності та роль держави в трансформації відносин власності" [15] та Гуськової І.Б. "Особливості управління комунальною власністю як специфічною формою групової власності" [16], можна виокремити такі етапи розвитку наукової думки в питання трансформації інституту власності (таблиця 1).

Із поданого аналізу думок мислителів минулого і сучасності щодо функціонування інституту державної власності необхідно визначити, що практично всі вони наголошували, що інститут власності повинен бути спрямованим на дотримання паритету матеріальної рівності громадян країни (Платон, Арістотель, Дж. Локк). Форми власності повинні бути різноманітними з тією метою, щоб надати доступ до власності всім верствам населення, а також підприємцям. До того ж власність є системою відносин, яка повинна регулюватися державою з метою надання доступу до неї. Держава повинна створити умови для можливого переходу власності із рук у

руки та трансформації однієї форми власності в іншу. Тому власність є, по суті, системою відносин у суспільстві і в економіці, але крім того, що власність є сама по собі системою відносин, вона ще й впливає на відносини в інших сферах економіки, суспільного життя, розвитку країн. Ефективність системи власності є основою ефективного функціонування економіки та соціальної сфери.

Державне регулювання інституту власності проводиться на основі запровадження головного інструменту — системи права. Законодавчі та нормативні акти регулюють систему відносин власності. Про це зокрема, говорили Р. Оуен та І. Бентан. Законодавчі механізми формують систему власності, захищають її та трансформують. Захист власності та її трансформація тісно пов'язані із системою матеріального забезпечення громадян держави. Власність формує статки громадян та підприємств, корпоративних структур, тому чим більше власності знаходиться у населення, тим більш воно заможне. Наявність власності є гарантією заможності населення країни. Такий позитивний момент власності визначив Т. Веблен. Він був противником концентрації власності і вважав, що її концентрація призведе до збільшення нерівності.

Саме завдяки цьому чиннику система власності щільно пов'язана із інституту соціальної справедливості. Одним з фундаторів методології державного регулювання соціальних процесів у сфері використання власності був відомий філософ І. Ільїн. Його ідеї знайшли відображення в сучасних концепціях корпоративної соціальної відповідальності, соціального партнерства, які стають основою для практичних заходів зменшення нерівності у статках, доходах людей, яке зумовлюється стрімкими процесами концентрації власності в національних економіках.

Тенденція до зміни форм власності в Україні не є новою. Під час становлення ринкових відносин та демократичних, ліберальних відносин в сфері державного управління на початку 90-х років структура власності кардинально змінювалася. Вона перетворювалася із державної на інші форми — передусім — приватні. В той час було прийнято цілий ряд законів, що регулювали ці процеси. На тепер трансформації власності не є такими масштабними, але вони не можуть проводитися на усталеній методичній основі. Потрібні нові дослідження систем державного управління та визначення на цій основі нових тенденцій в реформуванні законодавчої бази та організаційних процедур.

Основи інституту комунальної власності подані у Законі України "Про власність". У відповідності до статті 35 Закону "Об'єкти права комунальної власності" визначено, що "об'єктами права комунальної власності є майно, що забезпечує діяльність відповідних Рад і утворених ними органів; кошти місцевих бюджетів, державний житловий фонд, об'єкти житлово-комунального господарства; майно закладів народної освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування; майно підприємств; місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку та інформації, включаючи націоналізоване майно, передане відповідним підприємствам, установам, організаціям; а також інше майно, необхідне для забезпечення економічного і со-

ціального розвитку відповідної території". Таким чином, ми можемо побачити, що основними суб'єктами державної власності є органи місцевого самоврядування, що забезпечують розвиток соціальної сфери в регіоні, в тому числі і в сфері охорони здоров'я. Частина друга цієї статті Закону "Про власність" визначає, що "У комунальній власності перебуває також майно, передане у власність області, району чи іншої адміністративно-територіальної одиниці іншими суб'єктами права власності". Таке формулювання закладає основи подальшого розвитку комунальної власності і, зокрема, трансформації всієї системи управління соціальною сферою в країні, передачі майнових повноважень на місця разом з управлінськими функціями та відповідальністю. Натепер цей Закон не є діючим. Замість нього основним документом цієї сфери став Цивільний Кодекс України, який дуже лаконічно в статті 237 визначає сфери поширення комунальної власності.

У відповідності до статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" "право комунальної власності — право територіальної громади володіти, доцільно, економічно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування" [8]. Таким чином, ми можемо побачити практично повну самостійність місцевих громад у розпорядженні комунальною власністю. Така автономність регіонів у цьому питанні підсилюється статтею 17 цього Закону: "Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на засадах їх підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування [8]". Органи місцевого самоврядування перебирають на себе не тільки розпорядчі функції управління власністю на своїй території, але й контрольні. Зокрема в тій же статті зафіксовано, що "органи місцевого самоврядування при здійсненні повноважень у сфері контролю за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення можуть проводити перевірки на підприємствах, в установах та організаціях, що перебувають у комунальній власності відповідної територіальної громади" [8]. Навпевно, такі функції органів місцевого самоврядування дозволять більш оперативно і з більшою користю для громади вирішувати проблемні питання управління комунальної власністю.

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" регулює процес набуття права комунальної власності називає наступні. В ньому зазначаються такі механізми формування комунальної власності:

- 1) передача майна територіальним громадам безоплатно державою (тобто "роздержавлення");
- 2) передача майна територіальним громадам безоплатно іншими суб'єктами права власності;
- 3) створення майна органами місцевого самоврядування;
- 4) придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом [8].

Одним з головних юридичних документів, який роз'яснює статус комунальної власності та сутність його існування в сучасній системі державотворення в Україні

Таблиця 2. Короткий зміст законодавчих актів в сфері комунальної власності

№	Законодавчий акт	Сфера регулювання комунальної власності
1	Конституції України, ст. 143	Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності
2	Цивільний кодекс України, ст. 327	У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування
3	Господарський кодекс України, глава 8.	Порядок створення комунальних підприємств, структура, органи управління, їх функції в комунальних підприємствах, види діяльності, форми звітності комунальних підприємств, забезпечення прозорості діяльності
4	Закон України «Про місцеве самоврядування», ст. 1	Дає визначення поняття права комунальної власності, а саме: це право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування
5	Постанова КМ від 19.02.1996 р. N 222 «Про поетапну передачу до комунальної власності об'єктів соціальної інфраструктури, які належать суб'єктам підприємницької діяльності	Створення сприятливих умов для господарювання суб'єктів підприємницької діяльності, заснованих на загальнодержавній власності, збереження функціонального призначення майна об'єктів соціальної інфраструктури та зміцнення економічних основ місцевого самоврядування
6	Постанова КМ від 2.12. 1996 р. № 1443 «Про поетапну передачу до комунальної власності об'єктів соціальної інфраструктури»	Урахування реальних можливостей державного бюджету щодо фінансування видатків на утримання об'єктів соціальної інфраструктури, які передаються суб'єктами підприємницької діяльності до комунальної власності
7	Постанова КМ від 21.09. 1998 р. № 1482 «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності»	Визначає порядок безоплатної передачі об'єктів права державної власності із сфери управління міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Фонду державного майна, інших державних органів, які відповідно до законодавства здійснюють функції з управління державним майном, об'єднань підприємств, яким делеговано функції з управління майном підприємств і організацій, заснованих на державній власності, Національної академії наук, галузевих академій наук, інших установ та організацій, яким державне майно передано у безоплатне користування, до сфери управління інших органів, уповноважених управляти державним майном, або самоврядних організацій

Джерело: складено автором на основі [14].

є Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства "Кіровоградобленерго" про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007. Зокрема в цьому рішенні зазначено: "метою наділення територіальних громад правом комунальної власності є в першу чергу використання майнових об'єктів для задоволення нагальних потреб жителів цих громад у невідкладних послугах, і лише в другу чергу право цієї форми власності призначено для доцільного, економного та ефективного використання майна територіальних громад в інших інтересах їх жителів" [9]. Таке визначення є повним і ґрунтовним відображення змісту та задач процесу трансформації власності в Україні та набуття місцевими громадами прав на комунальну власність.

Крім того, в цій постанові Конституційного суду зазначається, що "на конституційному рівні принципово відокремлено комунальну власність від державної власності. Комунальна власність не входить до складу державної, є самостійним об'єктом права власності, управління якою здійснює безпосередньо територіальна громада або створені нею органи" [9]. Таким чином, це є

вагомим аргументом самостійності управління громадами комунальною власністю на своїй території та неможливості втручання органів центральної влади в управління комунальним майном.

Однак такі чіткі юридичні викладення потребують наукової трактовки з точки зору державного управління. В цьому контексті необхідно навести думку Гуськової І.Б. щодо наукового підґрунтя поділу власності за типами та класифікації та призначення комунальної власності:

По-перше, це недержавна форма власності. Відносно відособлення місцевого самоврядування як форми народовладдя породжує необхідність створення відповідних економічних стосунків як економічної основи цієї форми влади. Іноді важко розмежувати державну і комунальну власності, оскільки вони обидві є видами публічної власності. Тому ставлення до комунальної власності як до форми державної власності досі залишається дуже поширеним у свідомості громадян.

По-друге, комунальна власність не є приватною в її класичному розумінні. До складу комунальної власності входять соціальний житловий фонд, майно місцевих органів влади, місцеві фінанси, об'єкти, за допомогою яких здійснюється комунальне обслуговування населення, підприємств і організацій території. До неї також

належать споруди і мережі водопровідно-каналізаційного господарства, теплопостачання, електропостачання, інженерна інфраструктура, підприємства і організації місцевого підпорядкування і т.і.

По-третє, комунальна власність на відміну від приватної не може бути орієнтована тільки на отримання доходу. Її розміри мають бути достатніми для нормальної життєдіяльності населення відповідної території. Але це не означає, що місцеві органи влади позбавлені права отримувати економічний ефект від використання комунальної власності [10].

Різновекторні підходи у трактуванні сутності комунальної власності, її призначенням та функціями можна пояснює Н.В. Сментін значну кількість форм комунальної власності.

За думкою науковця, по-перше, критичний аналіз наукових праць показав відсутність системного підходу до проблеми формування інституту комунальної власності, що не дозволяє однозначно судити про особливості його виникнення, по-друге, на державному рівні необхідно розробити класифікацію об'єктів комунальної власності малих та середніх міст за їх функціональним призначенням. Вона дозволяє в більш повній мірі врахувати різні види об'єктів, що перебувають у комунальній власності або можуть бути передані до її складу, по-третє: є необхідність визначення ринкової вартості майна комунальної власності для підвищення ефективності засобів управління ним. Знання справжньої ринкової вартості, розрахованої з урахуванням подальшої долі об'єкта, що оцінюється, його комерційних властивостей, соціальної значимості, дозволяє органам виконавчої влади на місцях обґрунтовувати та відстоювати свою позицію у взаєминах з іншими економічними суб'єктами, оцінювати ефективність укладеної угоди та її результат [12].

У відповідності до "Роз'яснення порядку реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна залежно від форм власності" можна визначити такі сфери регулювання комунальної власності законодавчими та нормативними документами України (табл. 2).

ВИСНОВКИ

Інститут власності повинен бути спрямованим на дотримання паритету матеріальної рівності громадян країни. Форми власності повинні бути різноманітними з тією метою, щоб надати доступ до власності всім верствам населення, а також підприємцям. До того ж власність є системою відносин, яка повинна регулюватися державою з метою надання доступу до неї. Держава повинна створити умови для можливого переходу власності із рук у руки та трансформації однієї форми власності в іншу. Тому власність є, по суті, системою відносин у суспільстві і в економіці, але крім того, що власність є сама по собі системою відносин, вона ще й впливає на відносини в інших сферах економіки, суспільного життя, розвитку країн.

Державне регулювання інститутом власності проводиться на основі запровадження головного інструменту — системи права. Законодавчі та нормативні акти регулюють систему відносин власності. Законодавчі

механізми формують систему власності, захищають її та трансформують. Наявність власності є гарантією заможності населення країни.

Система власності щільно пов'язана із інститутом соціальної справедливості. Ця теза знаходить відображення в сучасних концепціях корпоративної соціальної відповідальності, соціального партнерства, які стають основою для практичних заходів зменшення нерівності у статках, доходах людей, яке зумовлюється стрімкими процесами концентрації власності в національних економіках.

Серед форм власності найбільш швидкі трансформації на теперішній час в Україні проявляються в сфері комунальної власності. Це пов'язано передусім із проведенням реформи децентралізації та передачею управлінських функцій держави на місця — місцевим органам влади.

Під час становлення ринкових відносин та демократичних, ліберальних відносин у сфері державного управління на початку 90-х років структура власності кардинально змінювалася. Вона перетворювалася із державної на інші форми — передусім — приватні. В той час було прийнято цілий ряд законів, що регулювали ці процеси. Натеper трансформації власності не є такими масштабними, але вони не можуть проводитися на усталеній методичній основі.

У відповідності до статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" ми можемо побачити практично повну самостійність місцевих громад у розпорядженні комунальною власністю. Така автономність регіонів в цьому питанні підсилюється статтею 17 цього Закону.

Різновекторні підходи у трактуванні сутності комунальної власності, її призначенням та функціями можна пояснити значною кількістю форм комунальної власності.

Література:

1. Соціальний концепт суспільних та економічних процесів національного розвитку [Текст]: Колективна монографія [Безтелесна Л.І., Сазонець І.Л. та ін.]: За наук. ред. д.е.н., проф. Безтелесної Л.І. — Рівне: Волин. береги, 2016. — 184 с.
2. Сазонець І.Л., Гладченко А.Ю., Гессен А.Є. Соціально-економічні детермінанти глобальної рівноваги. Рівне. Волинські береги, 2016. 352 с.
3. Валіулліна З.В. Концептуалізація діяльності корпорацій в інформаційно-інституційному середовищі. Рівне. 2018. 232 с.
4. Гладченко А.Ю. Інституційне забезпечення діяльності корпорацій в процесі формування глобальної рівноваги. Рівне. 2018. 244 с.
5. Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування і об'єднання територіальних громад / за ред. І.Л. Сазонця. Рівне. 2017. 216 с.
6. Тихончук Л.Х. Інституційно-економічні засади державного регулювання міжнародної діяльності корпорацій. Рівне. 2018. 308 с.
7. Зима І.Я. Інституційний вплив на трансформацію державного управління системою охорони здоров'я / за ред. І.Л. Сазонця. Рівне: Волинські береги, 2019. С. 202—253.

8. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" 280/97-ВР від 21.05.1997 р. Електронний ресурс. — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 10.02.2020).

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства "Кіровоградобленерго" про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20 червня 2007 року № 5-рп/2007. Електронний ресурс. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/781-komunalna-vlasnist> (дата звернення 10.02.2020)

10. Гуськова І.Б. Комунальна власність як ресурс місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 21. С. 144—147.

11. Альшаафі Мохамед Алі, Сазонець О.М. Підвищення ефективності використання потенціалу закладів охорони здоров'я. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 26 січня 2019 р.). ЦФЕНД, 2019. С. 60—62.

12. Ефективність управління комунальною власністю на базі впровадження оціночної діяльності (на прикладі міст Одеської області): Автореф. дис.. канд. екон. наук / Н.В. Сментина; Одес. держ. екон. ун-т. — О., 2006. — 19 с.

13. Закон України "Про власність". Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (дата звернення 10.02.2020 р).

14. Роз'яснення порядку реєстрації прав власності на об'єкти нерухомого майна залежно від форм власності. Електронний ресурс. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v32_2323-07?lang=en (дата звернення 10.02.2020).

15. Зюзь Д. Генеза інституту власності та роль держави в трансформації відносин власності. Ефективність державного управління. 2017. № 2 (51). С. 102—110.

16. Гуськова І. Особливості управління комунальною власністю як специфічною формою групової власності. Публічне управління: теорія та практика. 2012. № 4 (12). С. 162—167.

References:

1. Beztesna, L.I. and Sazonets, I.L. (2016), *Sotsialnyi kontsept suspilnykh ta ekonomichnykh protsesiv natsionalnoho rozvytku* [The social concept of social and economic processes of national development], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

2. Sazonets, I.L. Hladchenko, A.Yu. and Hessen, A.Ye. (2016), *Sotsialno-ekonomichni determinanty hlobalnoi rivnovahy* [Socio-economic Determinants of Global Equilibrium], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

3. Valiullina, Z.V. (2018), *Kontseptualizatsiia diialnosti korporatsii v informatsiino-instytutsiinomu seredovyschi* [Conceptualizing Corporate Activity in an Information-Institutional Environment], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

4. Hladchenko, A.Yu. (2018), *Instytutsiine zabezpechennia diialnosti korporatsii v protsesi formuvannia hlobalnoi rivnovahy* [Institutional support of corporations

in the process of global equilibrium formation], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

5. Sazonets, I.L. (2017), *Naukovi osnovy ta implementatsiia svitovykh praktyk mistsevoho samovriaduvannia i obiednannia terytorialnykh hromad* [Scientific bases and implementation of world practices of local self-government and unification of territorial communities], Rivne, Ukraine.

6. Tykhonchuk, L.Kh. (2018), *Instytutsiino-ekonomichni zasady derzhavnoho rehuliuвання mizhnarodnoi diialnosti korporatsii* [Institutional and economic principles of state regulation of international activity of corporations], Rivne, Ukraine.

7. Zyma, I.Ya. (2019), *Mekhanizmy instytutsiinoi transformatsii derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu zdorovia* [Mechanisms of institutional transformation of public health management], Rivne, Ukraine.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), *The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 25 Feb 2020).

9. Constitutional Court of Ukraine (2007), *Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional complaint of the open joint-stock company Kirovogradoblenergo on the official interpretation of the provisions of part eight of Article 5 of the Law of Ukraine "On restoration of solvency of a debtor or bankruptcy" (case of creditors of enterprises of communal ownership)*, available at: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/781-komunalna-vlasnist> (Accessed 25 Feb 2020).

10. Huskova, I.B. (2013), *"Communal property as a local government resource"*, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 144—147.

11. Alshaafi Mokhamed Ali and Sazonets, O.M. (2019) *"Improving the capacity utilization of healthcare facilities"*, *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekonomiky, obliku, menedzhmentu, finansiv ta prava* [Current status and prospects of economic development, accounting, management, finance and law], *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. conf.* [Materials International. Research Practice conf.], TsFEND, Poltava, Ukraine, January 26, pp. 60—62.

12. Smentyna, N.V. (2006), *"Effectiveness of municipal property management based on the implementation of valuation activities (for example, cities of Odessa region)"*, Ph.D. Thesis, Odes. derzh. ekon. un-t., Odesa, Ukraine.

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), *The Law of Ukraine "On Property"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (Accessed 25 Feb 2020).

14. Ministry of Justice of Ukraine (2007), *"Clarification of the procedure for registration of property rights for real estate objects, depending on the forms of ownership"*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v32_2323-07?lang=en (Accessed 25 Feb 2020).

15. Ziuz', D. (2017), *"Genesis of the property institute and the role of the state in the transformation of property relations"*, *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (51), pp. 102—110.

16. Huskova, I. (2012), *"Features of municipal property management as a specific form of group ownership"*, *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 4 (12), pp. 162—167.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

*В. О. Паутов,
здобувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0587-6293*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.170

РОЛЬ ОРГАНІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

V. Pautov,
postgraduate student of Public Administration and administration
of the Ukrainian state employment service training institute, Kyiv

THE ROLE OF ANTI-CORRUPTION BODIES IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

У статті висвітлено питання щодо діяльності органів державної влади протидії корупції, проаналізовано та узагальнено основні чинники, які сприяють корупції. Тим самим, автором реалізовано мету роботи, що полягає в дослідженні поняття "корупція" та ролі державних органів щодо запобігання їй в українському суспільстві в контексті забезпечення національної безпеки.

Досліджено, що корупція як соціальне явище притаманна інституту держави від виникнення першої держави. В Україні власне феномен корупції та засобів протидії корупції досить часто поставав предметом політичної боротьби. На державному рівні протягом двадцяти років постійно приймалися закони, концепції та програми щодо протидії корупції.

Обґрунтовано, що задачі антикорупційної боротьби мають статус загальнодержавних та пріоритетних, адже ефективно протидіяти цьому негативному суспільному явищу можна тільки, якщо будуть створені та реалізовані належні механізми організаційно-правової підтримки реформ, спрямованих на запобігання корупційним проявам у владних структурах та активне допущення до цього процесу громади.

Визначено, що поширення корупції зберігає свої масштаби, а методи подолання корупції в Україні залишаються малоефективними. Причиною цьому є недостатня суспільна реакція на системність проявів корупції, відсутність абсолютно негативного сприйняття громадянами корупції в державі. Для України низька ефективність протидії корупції в попередні роки обумовлена тим, що корупція (як характерний прояв неусталеного механізму публічного управління, особливо в країнах з перехідною економікою) досить часто є звичайним атрибутом публічного управління.

Проаналізовано, що появі і поширенню в економічному, політичному та соціально-структурному сегменті суспільства корупції як соціального явища сприяли певні причини, що стало реальною загрозою для національної безпеки. Проте більша частина її наслідків накладає свій відбиток на реальне соціальне життя, впливає на його рівень, ступінь захищеності населення, забезпеченості прав і свобод громадянина. Корупція є явищем, що починає своє існування разом із державою, тому, однозначно, приборкати її так само важко, як перемогти явище злочинності.

The article covers the issues related to the activity of the state authorities against corruption, analyzes and summarizes the main factors contributing to corruption. Thus, the author realized the purpose of the work, which is to investigate the concept of "corruption" and the role of state bodies in preventing it in Ukrainian society in the context of ensuring national security.

It was research that corruption, as a social phenomenon has been inherent in the institution of the state since the emergence of the first state. In Ukraine, the phenomenon of corruption and the means of combating corruption has often been the subject of political struggle. At the state level, laws, concepts and programs were adopt for twenty years to combat corruption.

It was substantiate that the tasks of anticorruption struggle have the status of national and priority, because it is only possible to split infinite this negative social phenomenon if proper mechanisms of organizational and legal support for reforms aimed at preventing corruption in the authorities in the process of corruption were create and implement.

It is determined that the spread of corruption is still widespread, and that the methods of combating corruption in Ukraine remain ineffective. The reason for this is insufficient public reaction to the systematic manifestation of corruption, the absence of negative perception of corruption by the citizens in the state. For Ukraine, the low effectiveness of counteracting corruption in previous years is because to the fact that corruption (as a characteristic manifestation of an unsettled mechanism of public administration, especially in countries with economies in transition) is often a common attribute of public administration.

It was analyze that the emergence and spread of corruption in the economic, political and socio-structural segment of society as a social phenomenon contributed to certain causes, which became a real threat to national security. However, most of its consequences impose its reflection on the real social life, affecting its level, degree of protection of the population, security of rights and freedoms of the citizen. Corruption is a phenomenon that begins to coexist with the state, so, unambiguously, curbing it is as difficult as defeating the phenomenon of crime.

*Ключові слова: корупція, суспільство, уряд, влада, управління, національна безпека.
Key words: corruption, society, government, power, management, National security.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одна з найбільш нагальних проблем України полягає в боротьбі з корупцією в органах державної влади. Ряд об'єктивних факторів розвитку корупції свідчить про створювану нею серйозну загрозу суспільству, і на цей час вона є настільки поширеною, що є реальною загрозою національній безпеці [1]. Саме через це задачі антикорупційної боротьби мають зараз статус загальнодержавних та пріоритетних, адже ефективно протидіяти цьому негативному суспільному явищу можна тільки, якщо будуть створені та реалізовані належні механізми організаційно-правової підтримки реформ, спрямованих на запобігання корупційним проявам у владних структурах та активне долучення до цього процесу громади. Попри ряд вжитих за останні два роки організаційно-правових заходів по боротьбі з корупцією, вона не стала менш масштабною. На міжнародній арені Україну часто сприймають як корумповану країну, свідченням чого є низькі позиції в рейтингу за рівнем доброчесності, визначені у результаті досліджень, які здійснили упродовж останніх років авторитетні міжнародні інституції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження корупції та її протидії, а також вивчення питань національної безпеки держави науковці завжди приділяли значну увагу. Свій внесок у розвиток цих тем зробили такі вчені: Р. Войтович, П. Ворона, В. Ліпкан, З. Чуйко, О. Власюк [1], А. Бутейко, І. Квеліашвілі [2], А. Сухорукова, С. Лазаренко [3], А. Новак [4], С. П'ясецька-Устич [5], С. Серьогін [6], С. Телешун [8], І. Шевчук [9] та ін.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань розвитку демократії багато аспектів зазначеної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обгрунтованими. Потребують подальшого дослідження діяльність відповідних органів, які протидіють корупції в системі забезпечення національної безпеки держави.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є дослідження поняття "корупція" та роль державних органів щодо запобігання її в українсь-

кому суспільстві в контексті забезпечення національної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Щоб утвердилася демократична, правова, соціальна держава, розвивалося громадянське та інформаційне суспільство, щоб Україна пройшла через євроінтеграцію, було проведено політичну, адміністративну та економічну реформи, необхідні рішучі дії щодо протидії явищу корупції. Сучасний етап розбудови суспільства під час швидких суспільно-політичних зрушень суттєво актуалізував необхідність вдосконалити роль антикорупційних структур у системі забезпечення національної безпеки, адже антикорупційна боротьба має активний вплив на життєдіяльність суспільства і на формування певного вектору подальшої розбудови країни [2].

Загальновизнано, що корупція як соціальне явище притаманна інституту держави від виникнення першої держави. В Україні власне феномен корупції та засобів протидії корупції досить часто поставав предметом політичної боротьби. На державному рівні протягом двадцяти років постійно приймалися закони, концепції та програми щодо протидії корупції. Утім, як показує практика, поширення корупції зберігає свої масштаби, а методи подолання корупції в Україні залишаються мало-ефективними. Причиною цьому є недостатня суспільна реакція на системність проявів корупції, відсутність абсолютно негативного сприйняття громадянами корупції в державі. Для України низька ефективність протидії корупції в попередні роки обумовлена тим, що корупція (як характерний прояв неусталеного механізму публічного управління, особливо в країнах з перехідною економікою) досить часто є звичайним атрибутом публічного управління. Однак це суперечить проголошеним у Конституції ідеалам соціальної, правової держави. Поширення корупційних способів вирішення політичних, економічних і соціальних питань, правових спорів дає підстави дійти висновку про системність корупції в усіх сферах державного й суспільного життя, і навіть про загрозу формування в Україні так званої корупційної культури [4].

Міжнародна практика побудови антикорупційної політики різноманітна, а конкретні форми втілення подібної політики узалежнена від численних пов'язаних між собою чинників з урахуванням соціальних умов, рівня, який мають економічний розвиток, політична культура, державне управління. Водночас є низка визначальних принципів і підходів, загальних для більшої частини держав [3]. Передусім, це усвідомлення того, якими є негативні наслідки корупції, її небезпечний вплив на розвиток та повноцінне забезпечення прав людини в політичній, соціальній і економічній площині. Дуже важливими для суспільства посттоталітарного типу є сформувати систему органів з протидії корупції, розвивати національне законодавство, вивчати досвід постійно функціонуючих у певних країнах інституцій, що діють при президентах, урядах, парламентах. Дослідивши міжнародно-правові акти та досвід антикорупційної боротьби в деяких державах, можна окреслити головні способи, завдяки яким вдасться зробити національне українське законодавство відповідним до міжнародних правових нормативів [6].

Корупція тісно пов'язана з організованою злочинністю, шкодить нормальному функціонуванню влади у всіх її видах: законодавчій, виконавчій та судовій. Унаслідок цього порушуються законні права та інтереси громадян України. Корупція є однією з головних причин політичної і соціальної нестабільності в Україні, неефективності проведення економічних реформ, що може призвести до фінансового краху держави і подальшого зубожіння населення. Корумпованість органів публічної влади вкрай негативно впливає на рівень довіри населення до влади, унеможливорює процес зростання добробуту населення і може призвести до соціального вибуху [4].

Появі і поширенню в економічному, політичному та соціально-структурному сегменті суспільства корупції як соціального явища сприяли певні причини, що стало реальною загрозою для національної безпеки. Проте більша частина її наслідків накладає свій відбиток на реальне соціальне життя, впливає на його рівень, ступінь захищеності населення, забезпеченості прав і свобод громадянина. Корупція є явищем, що починає своє існування разом із державою, тому, однозначно, приборкати її так само тяжко, як перемогти явище злочинності. Причиною цього зокрема є той факт, що системною корупцією характеризуються бідні держави із дуже слабкими суспільством та інститутами.

Для системи національної безпеки держави економічна безпека — це базис, матеріальна основа, завдяки якій забезпечуються незалежність, суверенність та належний рівень добробуту людей. У зв'язку з тим, що безпеку держави у кожній її формі реалізують завдяки державному фінансуванню, в основі якого лежить ВВП, то саме економічній безпеці належить роль того важеля, який робить всі види безпеки стійкими до загроз зовнішнього й внутрішнього походження та сприяє конкурентоспроможності країни у міжнародних відносинах.

Явище корупції — це небезпечне соціально-політичне явище, яка становить суттєву загрозу як для національної безпеки, так і економічної безпеки у тому числі, адже як на суспільство, так і на країну воно впливає системно і комплексно (стосується також політичних, економічних, соціальних та міжнародних аспектів такого впливу) [8]. Тому це явище необхідно глибоко дослідити та сформулювати комплекс попереджувальних заходів.

На сучасному етапі корупція є однією з ключових загроз економічній безпеці, оскільки гальмується соціально-економічний прогрес, процес утвердження демократичних засад громадянського суспільства, обмежує реалізацію прав і свобод людини і громадянина. Недосконалість правових норм заперечує принцип верховенства права, відбувається утиск свободи слова, що породжує недовіру громадян через зневіру у можливість справедливого і чесного вирішення питань. Корупція впливає негативно і на імідж країни на міжнародній арені, що веде до зниження місця у міжнародних рейтингах що веде до зменшення обсягів закордонних інвестицій в економіку України [9].

Корупція як системне та комплексне явище може гарантувати бізнес-структурам отримання державного або муніципального замовлення, забезпечуючи стабільне джерело фінансування підприємницької діяльності (виграний тендер, участь в реалізації певної програми

або інвестиційного проекту). Корупція дає можливість навмисно створювати перешкоди для бізнесу, штучно обмежуючи його пропозицію та отримуючи при цьому значну вигоду. Така ситуація в економічній теорії визначається як формування монопольного прибутку, або монопольної ренти [5, с. 22].

З метою протидії корупції та забезпеченню економічної безпеки держави слід, насамперед, забезпечити роботу незалежних антикорупційних органів (НАБУ, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), налагодити систему електронного декларування й активізувати роботу НАЗК у частині вчасного та повного розкриття інформації в е-деклараціях. Крім того, поряд з виконанням своїх безпосередніх функцій антикорупційні органи мають співпрацювати між собою і уникати конфліктних ситуацій, особливо що стосується притягнення до відповідальності високопосадовців. Тобто забезпечити реалізацію принципу невідворотності покарання для осіб, які вчинили корупційний злочин або подали неправдиву інформацію в декларації, в тому числі якісно знизити рівень кількості внесення застав за таких осіб й таким чином, зменшити можливість чиновника уникнути ув'язнення [9].

Роль однієї з основних заповнень вдалої антикорупційної боротьби належить політичній волі, намірам державного керівництва попереджувати та викорінювати корупцію на кожному рівні влади та в будь-якому прояві. Свідченням цього має бути притягнення будь-якого громадянина до відповідальності, незважаючи на політичні уподобання, займану цією людиною посаду, наближеність до державного керівництва чи інші суб'єктивні обставини. Ключову і визначальну роль, реалізуючи політичну волю, відіграє глава держави з огляду на широкі повноваження, які передбачають підтримку нацбезпеки (обов'язки Голови РНБО України, Головнокомандувача ЗСУ) і економічної безпеки в тому числі, координацію роботи виконавчих та правоохоронних структур.

Суб'єкти, уповноважені державою запобігати і протидіяти корупційним проявам та повноваження яких вона регулює в межах загальних напрямів, можна поділити на три групи: 1) суб'єкти, що мають загальні повноваження; 2) суб'єкти, що мають спеціальні повноваження; 3) суб'єкти, що мають повноваження учасника антикорупційних заходів.

1 група суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, включає суб'єкти із загальними повноваженнями, не створені спеціально для безпосередньої боротьби з корупцією, проте уповноважені протидіяти корупції [7]: Президент України — у межах своїх повноважень він затверджує загальнонаціональні програми, концепції тощо; Верховна Рада України — єдиний орган законодавчої влади в Україні; Кабінет Міністрів України — як вищий орган у системі органів виконавчої влади (прикладом нормативної координаційної діяльності Уряду є встановлення та зміна структурних підрозділів органів виконавчої влади, зокрема й підрозділів, діяльність яких спрямована на запобігання і протидію корупції); Генеральний прокурор України в частині реалізації свого конституційного статусу.

2 групу суб'єктів зі спеціальними повноваженнями складають спеціально уповноважені суб'єкти у сфері

протидії корупції, визначені ЗУ "Про запобігання корупції", які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії їй, безпосередньо виявляють, припиняють або розслідують корупційні правопорушення чи пов'язані з ними [7]: органи прокуратури; органи Національної поліції України; Національне антикорупційне бюро України; Національне агентство з питань запобігання корупції.

3 група складається з суб'єктів, які мають право лише брати участь у запобіганні та протидії корупції. Однак у певних випадках вони мають право здійснювати заходи щодо припинення корупційних правопорушень, сприяти відновленню порушених прав чи інтересів держави, фізичних і юридичних осіб, брати участь в інформаційному й науково — дослідному забезпеченні проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції, залучатися до таких заходів [7]: державні органи; органи влади; органи місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їхні посадові та службові особи; посадові та службові особи юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів; громадяни, об'єднання громадян (за їх згодою).

У межах державних органів, владних структур та органів місцевого самоврядування відповідно до рішенням, ухваленого керівником центрального виконавчого органу, утворено низку уповноважених підрозділів (осіб), які займаються запобіганням та виявленням корупційних правопорушень, зокрема в центральних виконавчих структурах та їхніх територіальних відділах.

Основними функціями, покладеними на спеціальні уповноважені суб'єкти у сфері боротьби з корупцією, такі як прокуратура є:

- підтримувати державне обвинувачення в судових процесах;

- представляти інтереси громадянина або держави в судовому процесі у випадках, окреслених законодавчою базою;

- наглядати за тим, чи додержуються законодавства органи, що займаються оперативно-розшуковою діяльністю, дізнанням, досудовим слідством;

- наглядати за тим, чи додержано законів під час виконання рішень суду у справах кримінального плану, а також, коли застосовуються інші примусові заходи і обмежується особиста свобода людини.

Крім того, структура Генпрокуратури України передбачає, що як самостійний структурний підрозділ може утворитися Спеціалізована антикорупційна прокуратура, яка має виконувати такі функції:

- здійснювати нагляд за тим, чи додержується вимог законодавства Національне антикорупційне бюро України, коли проводить оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування;

- підтримувати державне обвинувачення в межах відповідних проваджень;

- представляти інтереси особи або країни в судовому процесі у випадках, визначених законодавством і пов'язаних із корупційним діянням або пов'язаними з явищем корупції правопорушенням.

Також прокуратура зобов'язана координувати діяльність правоохоронних структур щодо боротьби з корупцією.

ВИСНОВКИ

Таким чином, корупцію слід розуміти як одну з найбільш актуальних проблем нашого часу, адже нею можуть охоплюватися різноманітні органи влади держави та напрямки їх роботи, а її негативні наслідки зачіпають різні сфери держави у наш час. Через корумпованість влади знижується рівень довіри до апарату держави та чиниться негативний вплив на авторитет на міжнародній арені. Ця проблема актуальна і для України, для якої корупція є безпосередньою загрозою національній безпеці, про що не раз було зазначено у текстах програмних та концептуальних правових актів щодо протидії злочинності загалом та корупції в тому числі. Але спеціальними антикорупційними законами, які були прийняті, підзаконними нормативно-правовими актами, що мали антикорупційне спрямування так і не було досягнуто відчутних результатів у протистоянні корупційним процесам, у тому числі, зниження її показників і впливу на роботу, яку провадять державні владні органи. На органи протидії корупції покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових заділ підвищення національної безпеки країни.

Література:

1. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. К.: НІСД, 2016. 528 с.
2. Квеліашвілі І.М. Концепція національної безпеки: інтерпретація базових понять. Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. 2009. № 1. С. 13—19.
3. Лазаренко С.Ж. Корупція як результат системної неефективності державного управління. Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн. 2014. № 24. С. 149—151.
4. Новак А. Теоретичні основи дослідження протидії корупційним проявам у системі публічного управління. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 1. С. 29—36.
5. П'ясецька-Устич С.В. Феномен корупції в Україні (політико-економічний аналіз). Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 14. 2016. С. 20—25.
6. Серьогін С.С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади. Університетські наукові записки. 2009. № 4. С. 284—289.
7. Інформаційна сторінка вебпорталу Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області. Суб'єкти у сфері запобігання та протидії корупції. URL: <https://www.pfu.gov.ua/lg/873-sub-yekty-u-sferi-zapobigannya-ta-protidyiy-koruptsiyi> (дата звернення 27.02.2020).
8. Телешун С.О. Корупція. Енциклопедичний словник з державного управління [уклад.: Ю.В. Ковбасюк, В.П. Трошинський, Ю.П. Сурмін та ін.]. К.: НАДУ, 2010. С. 349—350.
9. Шевчук І.В. Корупційна складова як чинник дестабілізації та загроза економічній безпеці України. Державне управління: удосконалення та розвиток, 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1192> (дата звернення 27.02.2020).

References:

1. Vlasjuk, O. S. (2016), *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National Security of Ukraine: The Evolution of Domestic Policy], NISD, Kyiv, Ukraine.
 2. Kveliashvili, I. M. (2009), "The concept of national security: interpretation of basic concepts", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Derzhavne upravlinnia*, vol. 1, pp. 13—19.
 3. Lazarenko, S. Zh. (2014), "Corruption as a result of systemic inefficiency of public administration", *Investytsii: praktyka ta dosvid : nauk.-prakt. Zhurn*, vol. 24, pp. 149—151.
 4. Novak, A. (2016), "Theoretical bases of research on counteraction to corruption manifestations in the system of public administration", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 1, pp. 29—36.
 5. Piasetska-Ustych, S. V. (2016), "The phenomenon of corruption in Ukraine (political and economic analysis)", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 14, pp. 20—25.
 6. Serohin, S. S. (2009), "Mechanisms of prevention and counteraction of corruption in public authorities", *Universytetski naukovy zapysky*, vol. 4, pp. 284—289.
 7. Information portal of the web portal Main Department of the Pension Fund of Ukraine in Luhansk region (2020), "Subjects in the field of preventing and combating corruption", available at: <https://www.pfu.gov.ua/lg/873-sub-yekty-u-sferi-zapobigannya-ta-protidyiy-koruptsiyi>. (Accessed 27 February 2020).
 8. Teleshun, S. O. (2010), *Koruptsiia. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Corruption. Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
 9. Shevchuk, I. V. (2017), "Corruption component as a factor of destabilization and threat to economic security of Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1192> (Accessed 27 February 2020).
- Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.*

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

І. М. Петрів,
аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2698-395X

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.175

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ З ОСОБЛИВИМ СТАТУСОМ

I. Petriv,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

TO THE QUESTION OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF STATE GOVERNANCE
OF THE CONSTITUTIONAL JUSTICE BODY AS A STATE BODY WITH SPECIAL STATUS

У статті досліджено діяльність органу конституційної юстиції як частини механізму державного управління в Україні та окремих державах Східної Європи. Приділено увагу результатам діяльності конституційної юстиції в системі органів державної влади та аналізу існуючого законодавства з цього питання. Зазначено, що у процесі діяльності конституційної юстиції, при винесенні рішень та висновків органом конституційної юстиції здійснюється вагомий вплив на функціонування механізму державного управління, передусім, з огляду на загальнообов'язковість виконання прийнятих рішень цим державним органом. Проаналізовано значення рішень та висновків органу конституційної юстиції в механізмі державного управління.

Метою статті є дослідження впливу конституційної юстиції в Україні та окремих державах Східної Європи на функціонування механізму державного управління.

Наукова новизна полягає у дослідженні та виокремленні органів конституційної юстиції в Україні та окремих державах Східної Європи як особливого елементу в механізмі державного управління, а також у визначенні ролі та значенні рішень і висновків конституційної юстиції в механізмі державного управління.

Висновки. Побудова та розвиток збалансованого механізму державного управління вимагає постійного вирішення проблемних питань, що виникають в процесі розвитку держави та суспільства. Забезпечення ефективного функціонування органів державної влади обґрунтовано теорією розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Однак на практиці реалізація принципу верховенства права та дотримання основного закону під час функціонування органів державної влади є складним завданням. Реалізація повноважень органів державної влади може ефективно забезпечуватись лише за рахунок безумовного та неухильного виконання рішень та висновків органу конституційної юстиції. Лише таким чином можливо досягти стабільного функціонування механізму державного управління та вирішення конфліктних ситуацій на найвищому рівні. Водночас дослідження результатів діяльності органу конституційної юстиції в Україні та окремих державах Східної Європи підтверджує думку про те, що органи конституційної юстиції, виходячи з їх повноважень та законодавчих гарантій діяльності, можна вважати органами з особливим статусом та не відносити до жодної з гілок влади. Такий підхід дозволяє обґрунтувати відсутність законодавчого віднесення Конституційного Суду України до конкретної з гілок влади та, водночас виключні повноваження на вирішення конфліктів між вищими органами державної влади. Відсутність повноцінного інституту конституційної скарги, відсутність повноважень щодо оцінки судових рішень на предмет конституційності залишає на

порядку денному питання місця конституційної юстиції в механізмі державного управління. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно місця та значення конституційної юстиції в механізмі державного управління дає змогу зробити висновок, що наразі відсутній єдиний підхід до розуміння правового статусу органу конституційної юстиції, а вітчизняне законодавство потребує суттєвого доопрацювання з метою завершення формування Конституційного Суду України як дієвого елементу механізму державного управління.

The article investigates the activity of the constitutional justice body as part of the mechanism of public administration in Ukraine and in individual states of Eastern Europe. Attention was paid to the results of the work of constitutional justice in the system of state bodies and analysis of existing legislation on this issue. It is noted that in the course of the activity of constitutional justice, when rendering decisions and conclusions, the body of constitutional justice exerts a significant influence on the functioning of the mechanism of public administration, first of all, given the obligatory implementation of the decisions made by this state body. The significance of the decisions and conclusions of the constitutional justice body in the mechanism of public administration is analyzed.

The purpose of the article is to investigate the impact of constitutional justice in Ukraine and the individual states of Eastern Europe on the functioning of the mechanism of public administration.

Scientific novelty is to study and separation of constitutional justice bodies in Ukraine and the individual states of Eastern Europe as a special element in the mechanism of public administration, as well as in determining the role and significance of constitutional justice decisions and conclusions in the mechanism of public administration.

Conclusions. The construction and development of a balanced mechanism of public administration requires constant resolution of the problematic issues that arise in the process of development of the state and society. Ensuring the efficient functioning of public authorities is grounded in the theory of the separation of powers into the legislative, executive and judicial branches. However, in practice, the implementation of the rule of law and the observance of fundamental law in the functioning of public authorities is a difficult task. The exercise of powers of the state authorities can only be effectively ensured by the unconditional and steady execution of the decisions and conclusions of the constitutional justice body. Only in this way is it possible to achieve a stable functioning of the mechanism of public administration and resolution of conflicts at the highest level. At the same time, the study of the results of the activity of the constitutional justice body in Ukraine and the individual states of Eastern Europe confirms the opinion that, based on their powers and legislative guarantees of activity of the constitutional justice bodies, they can be considered as special bodies and not attributed to any of the branches of government. This approach makes it possible to justify the absence of a legislative reference of the Constitutional Court of Ukraine to a specific one of the branches of government and, at the same time, exclusive powers to resolve conflicts between higher bodies of state power. At the same time, the absence of a full-fledged institute of constitutional complaint, the lack of powers to evaluate judgments on the subject of constitutionality, leaves on the agenda the place of constitutional justice in the mechanism of public administration. Analysis of studies of domestic and foreign scholars on the place and importance of constitutional justice in the mechanism of public administration makes it possible to conclude that there is currently no single approach to understanding the legal status of the body of constitutional justice, and that national legislation needs substantial refinement to complete the Constitution. mechanism of public administration.

Ключові слова: механізм державного управління, конституційна юстиція, Конституційний Суд України, конституційна юстиція в механізмі державного управління, конституційний контроль.

Key words: mechanism of public administration, constitutional justice, Constitutional Court of Ukraine, constitutional justice in the mechanism of public administration, constitutional control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Більшість дослідників, вивчаючи той чи інший орган державної влади, виходять передусім з віднесення його до однієї з гілок влади, що є традиційним підходом.

Водночас функціональні характеристики та кінцевий результат окремих органів державної влади не дозволяє однозначно стверджувати про їх приналежність до однієї з гілок влади.

Органи конституційної юстиції завжди займали особливе місце в системі органів державної влади будь-якої з держав (у цій статті мова йтиме виключно про модель конституційної юстиції європейського типу), що обумовлено особливостями їх компетенції. Необхідність побудови збалансованого та функціонально стабільного механізму державного управління пояснює законодавче закріплення обов'язковості до виконання рішень та висновків органу конституційної юстиції.

Досліджуючи діяльність Конституційного Суду України та органів конституційної юстиції держав Східної Європи, необхідно визнати, що їх діяльність була б позбавлена змісту, якби не законодавчо закріплений обов'язок виконання постановлених рішень. Саме результат діяльності у вигляді постановленого рішення є відображенням здійснення конституційною юстицією визначених функцій через призму законодавчо визначених повноважень.

Зазначену функцію можна визначити як функцію забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Вона є притаманною для органів конституційної юстиції держав Східної Європи. Прояв цієї функції віднаходимо серед повноважень органів конституційної юстиції щодо врегулювання компетенційних спорів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Саме завдяки остаточності рішень органів конституційної юстиції, які спрямовані на врегулювання конфлікту між органами державної влади, вдається зберегти баланс в механізмі стримувань та противаг.

Вирішення питання місця органу конституційної юстиції в системі органів державної влади надасть змогу удосконалити діюче законодавство та суттєво просунути в побудові ефективного механізму державного управління, що функціонуватиме в умовах неухильного дотримання основного закону та принципу верховенства права.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно наголосити на тому, що для розуміння актуальних проблем формування й розвитку механізмів державного управління в Україні необхідно враховувати відповідні положення наукових робіт вітчизняних вчених-теоретиків у галузі конституційного, муніципального права та в сфері економіки: М. Орзіха [3], Ю. Бальція [4], І. Гришової [5], О. Копиленко [6], С. Шевчука [7] та ін., що стосуються питань конституційної юстиції, елементів та сутності механізмів державного управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення місця та значення органу конституційної юстиції в механізмі державного управління в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останні десятиліття в Україні та державах Східної Європи ознаменувались низкою реформ та перетворень. У тому числі й формуванням органів конституційної юстиції як необхідної умови побудови правової дер-

жави. Будучи новітньо сформованими та опираючись лише на досвід діяльності подібних органів в інших державах, органи конституційної юстиції не уникнули помилок та недоліків у своїй діяльності. Проте, характеризуючи загалом діяльність органів конституційної юстиції в державах Східної Європи, можна говорити про їх позитивний вплив на формування ефективного механізму державного управління, на реалізацію конституційно закріплених принципів верховенства права та пріоритету прав і свобод людини і громадянина. А набутий з роками досвід лише додає вагомості їх рішенням та висновкам.

Під час здійснення будь-якого напрямку своєї діяльності, Конституційний Суд України стикається з низкою проблем. Найвагомішими з них є прогалини в праві та відсутність адекватного нормативного правового регулювання суспільних відносин в Україні.

Дійсно, звернення до аналізу законодавства підтверджує виняткову юридичну силу рішень органів конституційної юстиції та обов'язок їх виконання. Так, в ч. 2 ст. 150 Конституції України визначено, що Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені [1]. В ст. 69 Закону України "Про Конституційний Суд України" вказується, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. А відповідно до ст. 70 цього ж Закону у разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у цій статті, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України. Невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з законом [2].

Варто звернути увагу на те, що рішення, які приймаються Конституційним Судом України, неможливо розглядати окремо від процесів, що відбуваються в суспільстві та державі, оскільки вони значною мірою впливають на законодавче регулювання, права людини та на функціонування механізму державного управління загалом. У зв'язку з цим необхідно визначити, в якому обсязі Конституційний Суд України своїми рішеннями може впливати на механізм державного управління та чи можуть його рішення вносити "корективи" у його функціонування взагалі.

Досліджуючи сутність рішень Конституційного Суду України, слід звернути увагу на те, що вони мають нормативно-правову природу, впливають на найважливіші суспільні відносини, розраховані на всіх учасників правовідносин, мають загальнообов'язковий та остаточний характер. Встановлені рішення Конституційного Суду України є загальнообов'язковими для застосування всіма суб'єктами правозастосування та органами державної влади при реалізації своїх повноважень. Крім того, рішення Конституційного Суду України здійснюють вагомий вплив на формування правової доктрини. Як слушно зауважує М.П. Орзіх, "...

приписи і практика Конституційного Суду України, зміст окремих думок суддів дають підстави вважати доктрину джерелом права, роль якої для Конституційного Суду України саме як джерела права зростатиме аж до того, щоб визначити його як суд доктринального права" [3, с. 57].

Завдяки наданим повноваженням та наділенні рішень Конституційного Суду України особливою юридичною силою, можна говорити про реальну можливість Суду впливати на функціонування механізму державного управління загалом шляхом винесення рішень, які в подальшому можуть бути використані під час реалізації своїх повноважень органами державної влади.

Під час винесення рішень з'являється небезпека виходу Конституційного Суду України за межі тлумачення, яка присутня через те, що в конституційному і поточному законодавстві наявна значна кількість оціночних понять та через недосконалість юридичної термінології, що провокує Суд "скоригувати" зміст норми шляхом її тлумачення. Водночас порушення Конституції України стає особливо вірогідним, оскільки в основі інтерпретації можуть лежати не правові критерії.

Особливо увагу вчені звертають на проблематику політизації рішень Конституційного Суду України і, таким чином, впливу на механізм державного управління політичних чинників. Це питання актуалізується у зв'язку з тим, що значна частина справ, які розглядає Конституційний Суд України, має політичний характер.

Значну увагу громадськості привернуло одне з рішень Конституційного Суду України, а саме рішення від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012 [8], яким розтлумачено норми Конституції України щодо застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та регулювання цими актами порядку та розмірів соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Одним із питань, які мав розглянути Суд, було питання про обов'язковість для застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, виданих на виконання вимог Бюджетного кодексу України, Закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

По суті, Конституційний Суд України ствердно відповів на це питання, підтвердивши, що Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Таке рішення викликало значний резонанс у суспільстві та стало підґрунтям для дискусії про можливість обмеження підзаконними нормативно-правовими актами, що видані Кабінетом Міністрів України, закріплених у Конституції та законах обов'язкових соціальних виплат.

Дискусійним стало питання щодо наділення Кабінету Міністрів України повноваженням видачі підзаконних нормативних актів з метою регулювання подібних відносин соціального забезпечення, опираючись на рішення

Конституційного Суду України та на соціально-економічні можливості держави. Це пов'язано з тим, що вказані суспільні відносини повинні регулюватися лише законами, на що вказується в ст. 92 Конституції України, зокрема, у п. 6 закріплено регулювання виключно законами питань соціального та пенсійного забезпечення [1].

Отже, рішення органу конституційної юстиції призначені, насамперед, для вирішення питання відповідності Конституції певного нормативного акту та внесення правової одноманітності при застосуванні окремих положень Основного Закону, але аж ніяк не можна використовувати їх як інструмент для вирішення окремих політичних завдань.

Вплив рішень Конституційного Суду України на діючий механізм державного управління є очевидним. Своїми рішеннями Конституційний Суд України повинен гарантувати верховенство Конституції України, забезпечувати конституційну законність та стабільність функціонування механізму державного управління на основі принципу верховенства права, який виключає можливість впливу на рішення Конституційного Суду України будь-яких не правових чинників.

Виходячи з зазначеного, варто відзначити, що одним із проблемних аспектів у практичному здійсненні повноважень Конституційного Суду України є проблема виконання його рішень, без вирішення якої важко говорити про ефективне забезпечення збалансованості механізму державного управління. Більше того, потрібно вести мову не просто про обов'язок виконання резолютивної частини рішення Конституційного Суду, але й про дотримання основних принципових положень, викладених в тексті рішення Конституційного Суду. Зазначені вище проблемні питання є результатом низького рівня правової освіченості, правової культури та правової свідомості передусім осіб, яким адресуються рішення Конституційного Суду України.

Як зазначалося вище, Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні порядок та строки виконання рішення і зобов'язати відповідні органи виконати рішення. Сам Конституційний Суд України тлумачить положення ст. 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" у рішенні від 14 грудня 2000 року так, що рішення Конституційного Суду України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України. Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними.

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших

нормативно-правових актів (частина друга статті 8) [9].

З огляду на реальний стан виконання рішень Конституційного Суду України та його "споглядальну позицію щодо здійснення контролю за реалізацією його актів, незважаючи на непоодинокі випадки ігнорування рішень суб'єктами, яким ці рішення адресовані" [10, с. 32] слід погодитися з тезою про те, що "домогтися ефективності виконання кожного рішення Суду поки що не вдається з причин, які не залежать від Конституційного Суду і перебувають поза межами його повноважень" [11, с. 6].

Тому видається, що одним із необхідних кроків у цьому напрямку є жорстка законодавча регламентація порядку та строків виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. У цьому зв'язку, видається позитивним досвід окремих держав Східної Європи.

У більшості держав Східної Європи при здійсненні попереднього конституційного контролю виявляються потенційні негативні наслідки для держави чи громадян. А завдяки завчасно прийнятим рішенням органів конституційної юстиції усуваються можливі порушення основного закону.

Слід відзначити, що держава може називатися правовою лише у тому випадку, коли в ній визнаються, поважаються, забезпечуються, гарантуються і захищаються права людини. З метою підвищення ролі прав і свобод людини і громадянина в Україні як правовій державі у ст. 8 Конституції України гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [1].

Одним із основоположних принципів існування і функціонування правової держави є верховенство конституції в системі нормативно-правових актів. З метою забезпечення дотримання конституції у більшості країн сформовано інститути конституційного контролю, який зокрема здійснюють органи конституційної юстиції.

Безумовно, основною функцією Конституційного Суду України можна вважати функцію захисту прав та свобод людини і громадянина. Однак у чинному законодавстві можливість громадянина безпосередньо звернутися до Конституційного Суду України у разі порушення його прав і свобод, а також захист судом порушених прав людини і громадянина за власною ініціативою не передбачено.

Таким чином, функція захисту прав і свобод людини і громадянина ні в Конституції України, ні в Законі України "Про Конституційний Суд України" прямо не передбачена. Проте можна стверджувати, що вона є основною в діяльності цього органу конституційної юстиції.

У законодавстві України не передбачено право громадян звернутися до Конституційного Суду України з приводу конституційності законів і, відповідно, немає можливості захистити свої права, якщо вони обмежені, звужені за змістом та обсягом відносно існуючих і гарантованих Конституцією України. Йдеться про прямий доступ громадян до конституційного правосуддя, про можливість не чекати, коли Президент України або народні депутати підтримають індивідуальне звернення щодо порушеного права людини у чинних законах, а

власними зусиллями усувати порушення конституційних прав.

Необхідно також відзначити, що роль зазначених вище суб'єктів конституційного подання у захисті прав і свобод людини неоднакова. Так, практика діяльності органів конституційного правосуддя країн Європи показує, що ні посадові особи вищих органів державної влади, ні суди загальної юрисдикції не використовують можливості конституційного правосуддя щодо захисту прав і свобод людини так активно, як це роблять фізичні особи.

Аналіз статей 42, 43 Закону України "Про Конституційний Суд України", надає можливість зробити висновки, що законодавець передбачає можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Конституційного Суду України. Але в законі йдеться про право звертатися до Суду для захисту своїх прав лише з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України. Тобто особа може звернутися до Суду лише з проханням тлумачення певної норми правового акта і лише у разі неоднозначного застосування цієї норми судом чи іншим органом державної влади. Вона не має можливості звертатися до Конституційного Суду України з проханням визнати той чи інший нормативний акт неконституційним. Таке право належить чітко визначеному колу осіб. Досліджуючи процедуру конституційного звернення, і вимоги, виконання яких є необхідною умовою при прийнятті звернення до розгляду, можна стверджувати, що для більшості громадян без кваліфікованої допомоги реалізація права на конституційне звернення є неможливою.

Одним із проблемних аспектів функціонування механізму державного управління слід виділити наявність прогалин в праві. Це значною мірою розбалансовує систему та зумовлює до прийняття хибних рішень окремими органами державної влади, а подекуди призводить до функціонального конфлікту. В таких ситуаціях органи конституційної юстиції можуть приймати ефективні рішення, що гарантуватимуть стабільність функціонування органів державної влади. Зокрема О.В. Кузнєцова відзначає, що органи конституційної юстиції на практиці не лише констатують наявність прогалини, але й застосовують заходи з їх подолання або усунення. Виходячи з зазначеного, О.В. Кузнєцова виділяє функцію виявлення прогалин в праві як одну з функцій органу конституційної юстиції [12].

Варто погодитися з наведеним вище міркуванням, адже найчастіше орган конституційної юстиції виявляє та усуває встановлені прогалини та колізії в законодавстві. Завдяки юридичній силі рішень, що приймаються органами конституційної юстиції, вдається усунути правові колізії шляхом скасування окремих норм. Проте більш складна ситуація з розумінням ролі конституційної юстиції в сфері усунення прогалин в праві. Зокрема рішення прийняті органом конституційної юстиції володіють ознаками нормативно-правового акта, проте вони не можуть замінювати їх собою.

До вирішення питання усунення прогалин в праві засобами конституційної юстиції в різних державах Східної Європи застосовуються наступні підходи. Так, у Законі Республіки Білорусь "Про конституційне судо-

чинство" окрема глава присвячена усуненню в нормативно-правових актах прогалин, виключенню в них колізій та правової невизначеності.

Зокрема в главі 24 зазначеного нормативного акту вказано, що підставою для порушення провадження у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності є надіслані до Конституційного Суду звернення державних органів, інших організацій, а також громадян, у тому числі індивідуальних підприємців, що містять інформацію про наявність в нормативних правових актах прогалин, колізій і правової невизначеності. Проведення у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності може бути також порушено Конституційним Судом за власною ініціативою [13].

Таким чином, законодавець забезпечив Конституційний Суд Білорусі активність та можливість ініціативності в питаннях усунення прогалин, колізій та правової невизначеності. Крім того, така можливість передбачена і для різних органів державної влади та місцевого самоврядування, адже саме вони першими виявляють проблемні ситуації.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд Білорусі приймає рішення, в якому викладається висновок про наявність у нормативних правових актах прогалин, колізій, правової невизначеності, а також формулюється пропозиція конкретному державному органу, посадовій особі про необхідність усунення в цих актах відповідно до їх компетенції прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності.

Оскільки виконання рішень у Білорусі контролюється безпосередньо органом конституційної юстиції, то його діяльність щодо усунення прогалин, колізій та правової невизначеності має досить ефективний характер.

Подібним чином врегульовано питання й у законодавстві Молдови. Так, у ст. 79 Кодексу конституційної юрисдикції Молдови зазначено, що у разі виявлення прогалин в законодавстві, які пов'язані з нереалізацією положень Конституції, Конституційний Суд спрямовує подання до відповідного органу, в якому звертає увагу на необхідність усунення виявлених прогалин [14].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто відзначити, що органи конституційної юстиції в Україні та деяких державах Східної Європи стикаються з подібними проблемами під час реалізації своїх повноважень. Це пов'язано з тим, що більшість з східноєвропейських держав є новими демократіями, в яких, на відміну від західноєвропейських держав, конституційна юстиція не формувалася в глибоких демократичних умовах. Відтак практика конституційного правосуддя відображає нестабільність соціально-політичних процесів, нестандартні моделі судової поведінки, конфлікти з виконавчою та законодавчою гілками влади. Як наслідок, виникають досить суперечливі рішення, що продиктовані складністю загальнодержавних політичних процесів або надмірною обережністю суддів.

З огляду на викладене вище, з метою забезпечення ефективного функціонування механізму державного

управління, під час розгляду питання удосконалення діяльності конституційної юстиції в Україні необхідно переглянути законодавчий підхід до визначення правового статусу Конституційного Суду України. Наразі законодавство не відносить до однієї з гілок влади Конституційний Суд України. Такий підхід дає досить широкі перспективи застосування цього органу в системі органів державної влади. Водночас відсутність законодавчо визначених функцій попереднього і наступного конституційного контролю, контролю за виконанням рішень, механізму конституційної скарги, можливості розглядати рішення судів на предмет конституційності значно обмежує потенціал Конституційного Суду України.

Ефективність механізму державного управління та його подальший розвиток значною мірою залежать від роботи над удосконаленням функціонального наповнення конституційної юстиції. Конституційний Суд України має вийти з ролі пасивного наглядача та виконавця "політичних замовлень" та стати драйвером розвитку системи державного управління з метою якісного задоволення потреб суспільства.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
3. Орзіх М. Доктрина в діяльності Конституційного Суду України / М. Орзіх // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — Ст. 57—63.
4. Бальцій Ю.Ю. Система місцевого самоврядування в пострадянських державах / Ю.Ю. Бальцій // Юридичний вісник. — № 3. — Одеса, 2019. — С. 85—90.
5. Gryshova I., Tielkiniena T. and Guliyeva A. (2018). Lobbying for Public Interests as a Democratic Social Leadership Factor for Reforming Legislation In: Strielkowski W., Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics. Springer, Cham 481—489.
6. Копиленко О.Л. Реалізація реформ в Україні в контексті планування законодавчої діяльності парламенту // Законодавча діяльність Верховної Ради України: стратегія планування в умовах європейської інтеграції. — К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. — С. 8—11.
7. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. — К.: Український центр правничих студій, 2001. — 302 с.
8. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=168063>
9. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00>
10. Владиченко С. Про деякі особливості застосування рішень органів судового конституційного контролю, які захищають права людини / С. Владиченко //

Часопис Київського Університету права. — 2003. — № 2. — С. 32—34.

11. Скомороха В. За невиконання рішень Конституційного Суду повинна бути передбачена відповідальність / В. Скомороха // День. — 2002. — № 185. — Ст. 6.

12. Kuznetsova E.V. Activity framework of constitutional justice bodies to identify and eliminate legal gaps [Електронний ресурс] / Kuznetsova E.V. — Режим доступу: <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2015/01/23/>

13. Про конституційне судочинство: Закон Республіки Білорусь від 08 січня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kc.gov.by/main.aspx?guid=21735>

14. Кодекс конституционной юрисдикции Республики Молдова от 16 июня 1995 года [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/CodJC.rus.pdf>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 30.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "About the Constitutional Court of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 49.

3. Orzikh, M. (2011), "The doctrine of the Constitutional Court of Ukraine", Visnyk Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy, vol. 4—5, pp. 57—63.

4. Bal'tsij, Yu.Yu. (2019), "The system of local self-government in the post-Soviet states", Yurydychny visnyk, vol. 3, pp. 85-90.

5. Gryshova, I. Tielkinien, T. and Guliyeva, A. (2018), "Lobbying for Public Interests as a Democratic Social Leadership Factor for Reforming Legislation", Sustainable Leadership for Entrepreneurs and Academics. Springer Proceedings in Business and Economics, Springer, Cham, pp. 481—489.

6. Kopylenko, O.L. (2015), "Implementation of reforms in Ukraine in the context of planning legislative activity of Parliament", Zakonodavcha diial'nist' Verkhovnoi Rady Ukrainy: stratehiia planuvannia v umovakh ievropejs'koi intehtatsii [Legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine: planning strategy in the context of European integration], Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Kyiv, Ukraine, pp. 8—11.

7. Shevchuk, S. (2001), Osnovy konstytutsijnoi iurysprudentsii [Fundamentals of Constitutional Jurisprudence], Ukrains'kyj tsentr pravnych studij, Kyiv, Ukraine.

8. Constitutional Court of Ukraine (2012), "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine dated 25.01.2012 No. 3-RP / 2012", available at: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=168063> (Accessed 25 Feb 2020).

9. Constitutional Court of Ukraine (2000), "Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of December 14, 2000 No. 15-rp / 2000", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00> (Accessed 25 Feb 2020).

10. Vladychenko, S. (2003), "Some features of the application of decisions of judicial constitutional review bodies that protect human rights", Chasopys Kyivs'koho Universytetu prava, vol. 2, pp. 32—34.

11. Skomorokha, V. (2002), "Liability for failure to comply with the decisions of the Constitutional Court should be provided for", Den', vol. 185, p. 6.

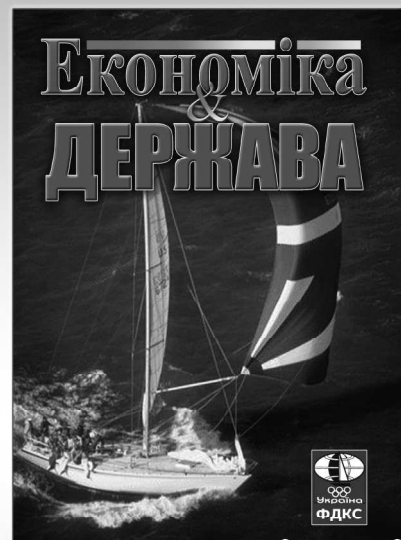
12. Kuznetsova, E.V. (2015), "Activity framework of constitutional justice bodies to identify and eliminate legal gaps", available at: <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2015/01/23/> (Accessed 25 Feb 2020).

13. President of the Republic of Belarus (2014), "On Constitutional Justice: Law of the Republic of Belarus", available at: <http://www.kc.gov.by/document-35203> (Accessed 25 Feb 2020).

14. Constitutional Court of the Republic of Moldova (1995), "Code of Constitutional Jurisdiction of the Republic of Moldova of June 16, 1995", available at: <http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/CodJC.rus.pdf> (Accessed 25 Feb 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

В. В. Дима,
аспірант кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-7540-3491

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.182

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ "ЗЕЛЕНОЇ" ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

V. Dyma,
postgraduate student, Economic Policy and Governance Department,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

FINANCIAL INSTRUMENTS TO PROMOTE GREEN ECONOMY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу теоретичних та практичних засад розвитку зелених фінансів, а також перспектив запровадження дієвих фінансових інструментів у сфері розвитку "зеленої" економіки в Україні. Значну увагу приділена огляду фінансових інструментів, які потенційно можуть бути застосовані в Україні з метою стимулювання залучення інвестицій в зелені сектори економіки на основі досвіду впровадження стимулюючих механізмів розвитку "зеленої" економіки урядами європейських країн. Це стосується низки бюджетно-податкових, фінансових інструментів, зокрема таких: "зелені" тарифи, податок на CO₂, екологічні податки, "зелені" облігації тощо. Автор наголошує на необхідності розробки стратегії розвитку "зелених" фінансів, реалізація якої має спрямовуватися на вдосконалення нормативно-правової бази, правил та процедур зеленого фінансування, створення інституційної бази зелених фінансів (фінансових установ, організацій тощо), залучення фінансування з Зеленого кліматичного фонду (Green Climate Fund), розробку нових зелених фінансових інструментів, інтеграцію до глобальної системи зелених фінансів та створення відповідної інфраструктури.

Introduction: In recent years, the concept of a green economy in the context of sustainable development has become particularly important for Ukraine, because it is within the framework of the implementation of this concept that the key prospects for the development of the Ukrainian economy and the possibility of achieving a high level of well-being of citizens while preserving the environment for future generations. The transition towards a "Green Economy" requires investment and implementation of the new financial instruments to intensify green growth of Ukrainian economy. In Ukraine there is a lack of such instruments and the government should elaborate new policy to green the economy. State policy to stimulate green economy development through fiscal and monetary impact should include, in particular, the development of financial instruments to support green growth by accumulating and channeling green investment into priority industries.

Research: The green investment market in Ukraine is only at an early stage of its development, characterized by extremely limited resources and a short list of available financial instruments that can be used to attract investment in green projects. The current situation requires vigorous action by the state to create a green finance sector in order to secure long-term green economic growth, including the introduction of a number of financial instruments to attract financing to environmentally-friendly projects.

The international and European experience in introducing incentives for green economy development demonstrates the use of a number of financial instruments, in particular the so-called "green tariffs" and "green bonds". If green tariffs for electricity production from renewable energy sources have been operating in Ukraine for more than 10 years, then such a tool as "green bonds" is a novelty for the domestic financial market. Given the current economic conditions, the prospects

for greening the domestic economy, which means improving the sectoral and technological structure of Ukraine's economy, will depend on initiatives by the government and other central government bodies to improve existing and put in place new stimulus mechanisms.

A positive step for the development of renewable energy in Ukraine was the adoption of Law No. 8449-d on "green" auctions, which creates competitive conditions for market participants. The system of "green" auctions will allow set a fair market price for "clean" electricity; reduce the cost of green electricity for the consumers; to create competition between market players.

Recently, a new draft law № 2284 as of 17.10.2019 appeared to introduce green bonds in Ukraine and set rules for participants in this market. Adoption of this bill will allow launching in Ukraine a new tool that will give impetus to the implementation of green projects, and will also become an additional source of investment resources for sustainable development.

Conclusion: In order to ensure sustainable development and implementation of the concept of a "green" economy, Ukraine needs to continue its work on improving the legal and organizational mechanisms to stimulate investment attraction into promising, environmentally sound sectors of the economy.

Ключові слова: "зелені" фінанси, фінансові інструменти, "зелена" економіка, "зелені" облігації, "зелений" тариф.

Key words: green finance, financial instruments, green economy, green bonds, green tariffs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останні роки концепція "зеленої" економіки в контексті сталого розвитку набуває особливо важливого значення для України, оскільки саме в рамках реалізації даної концепції вбачаються ключові перспективи розвитку економіки України та можливості досягнення високого рівня добробуту громадян з одночасним збереженням навколишнього природного середовища для прийдешніх поколінь. Державна політика стимулювання розвитку "зеленої" економіки серед бюджетно-податкових та грошово-кредитних методів впливу має передбачати, зокрема й розвиток фінансових інструментів для підтримки зеленого зростання шляхом акумуляції та спрямування в пріоритетні галузі економіки "зелених" інвестицій. Ринок "зелених" інвестицій в Україні перебуває лише на початковому етапі свого розвитку, характеризується деформованістю, вкрай обмеженими ресурсами та переліком доступних фінансових інструментів, що можуть бути використані для залучення інвестицій в "зелені" проекти. Ситуація, що склалася, потребує активних дій з боку держави щодо створення сектору "зелених" фінансів з метою забезпечення довгострокового зеленого економічного зростання, зокрема запровадження низки фінансових інструментів для залучення фінансування у екологоорієнтовані проекти.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти, зарубіжні практики та досвід практичної реалізації концепції "зеленої" економіки досліджують багато вітчизняних вчених, зокрема: Т. Буренко, Б. Буркинський, Т. Галушкіна, Н. Захаркевич, Д. Клиновий, В. Потапенко, Л. Мельник, В. Мороз [9], Н. Олійник, Є. Хлобистов та ін. Однак, питання впровадження фінансових інструментів реалізації стратегій розвитку "зеленої" економіки потребує подальшого поглибленого аналізу, ретельного вивчення і наукового осмислення з метою вироблення рекомендацій для їх запровадження в практичну діяльність суб'єктів ринку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних засад розвитку зелених фінансів, а також перспектив запровадження дієвих фінансових інструментів у сфері розвитку "зеленої" економіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні весь світ рухається в напрямі розбудови економічних систем, що розвиваються та зростають за рахунок інтенсифікації технологічних змін, формування та реалізації державної політики, яка сприяє появі нових джерел економічного зростання шляхом створення необхідних умов для залучення інвестицій, впровадження інновацій у пріоритетні галузі економіки та розвитку екологоорієнтованих інноваційних проектів на регіональному та місцевому рівнях. Водночас ключову роль у реалізації такої моделі економічного зростання відіграє розвинений фінансовий сектор з широким набором фінансових інструментів, що сприяють активізації інвестиційних процесів, екологізації бізнесу і який стало прийнято називати "сектором зелених фінансів або зеленими фінансами".

Зелені фінанси можна розглядати з двох точок зору. По-перше, зелені фінанси можуть відігравати певну роль у пом'якшенні екологічних збитків, особливо наслідків впливу змін клімату на економічну систему та суспільство.

По-друге, зелені фінанси можуть грати роль як цільового фінансування, що підтримує зелене зростання. Оскільки зелене зростання — це нова парадигма економічного зростання, яка поєднує екологічну стійкість та економічне зростання, для її реалізації необхідна підтримка фінансової системи, яка відповідає потребам капітального фінансування галузей економіки, придатних для "озеленення" [1].

Водночас є певні особливості здійснення зелених інвестицій в різних галузях та сферах підприємницької

Таблиця 1. Характеристика фінансових інструментів, що сприяють розвитку "зеленої" економіки

Фінансовий інструмент	Характеристика
Банківський сектор	
Зелені іпотечні кредити	Банки пропонують нижчі відсоткові ставки роздрібним клієнтам, які купують нові енергоефективні будинки та / або інвестують у модернізацію, енергоефективні заходи. Банки також можуть пропонувати покриття витрат на перехід будинку із використання традиційної на зелену енергію
Позики на енергомодернізацію будинків	Банки пропонують клієнтам нижчу ставку, яка мотивує домогосподарства до встановлення новітніх енергоощадних технологій та систем, що використовують відновлювані джерела енергії. Для цього різні банки співпрацюють з виробниками та постачальниками таких технологій, а також екологічними громадськими організаціями
Зелені позики на комерційне будівництво	Пріоритетне кредитування надається компаніям, що будують будинки, які менше споживають енергії, продукують відходів та забруднення, порівняно з традиційними
Зелені автокредити	Такі низько відсоткові кредити заохочують клієнтів купувати автомобілі з високою економічною та екологічною ефективністю
Зелені банківські кредитні картки	Власники кредитних карток, погоджуються робити пожертви екологічним громадським організаціям біля 0,5% відсотка від кожної покупки, переказу тощо
Корпоративний та інвестиційний банкінг	
Зелене фінансування проєктів	Банки можуть створювати відділи обслуговування або пули для фінансування великих масштабних проєктів відновлюваної енергетики
Зелена сек'юритизація	Використовуються різні методи сек'юритизації у сфері природокористування. Наприклад: лісові облігації тощо
Зелені венчурний капітал та приватні інвестиції	Більшу увагу приділяється екологічним аспектам під час фінансування компаній через ринок капіталу. Інвестиційні банки допомагають у виході на IPO компаніям, що постачають екологічні товари та послуги. Банки також можуть створювати інвестиційну базу для екологічних проєктів через спеціалізовані підрозділи з управління приватним капіталом
Зелені індекси	Банки розробляють індекси, які враховують майбутні екологічні можливості та загрози. Наприклад: Merrill Lynch розробила індекс енергоефективності, який фокусується виключно на енергозбереженні
Вуглецеві товари	Завдяки Схемі торгівлі викидами в ЄС (EU ETS) понад 12 000 європейських промислових об'єктів підпали під вуглецеві обмеження
Управління активами	
Зелені фінансові фонди	Голландські банки отримують вигоди від ініціативи, розпочатої в 1995 році: купуючи акції «зеленого» фонду або вкладаючи гроші в «зелений» банк, громадяни звільняються від сплати податку на приріст капіталу і отримують знижку з податку на прибуток. Як результат, інвестори-вкладники погоджуються на нижчу відсоткову ставку щодо своїх вкладень, а банки можуть запропонувати зелені позики за меншою вартістю
Зелені інвестиційні фонди	Інвестиційні фонди акумулюють інвестиційні ресурси й спрямовують свої кошти на фінансування зелених проєктів та компаній
Вуглецеві фонди	Вуглецевий фонд отримує гроші від інвесторів для придбання кредитів скорочення викидів CO ₂ у існуючих проєктах або інвестують у нові проєкти, які генерують потік кредитів на скорочення викидів CO ₂
Страховання	
Зелене страхування	Цей вид страхування охоплює дві сфери: 1. Страхування продуктів, які диференціюють страхові внески відповідно до екологічних особливостей. 2. Страхування з урахуванням чистоти технології та видів викидів. Приклад: страхування зеленого будинку, де передбачено привабливі тарифи для енергоефективних будівель
Вуглецеве страхування	Ця страховка має на меті зменшити ризик транзакцій зі скорочення викидів, оцінювання проєктів з низьким вмістом вуглецю та управління коливанням цін на кредити вуглецю

Джерело: складено автором на основі [8].

діяльності. Так, інвестиції в зелені галузі мають високий рівень ризику та невизначеності, оскільки більшість зелених галузей формуються більшою мірою за рахунок нематеріальних активів, ніж матеріальних, а також зорієнтовані на потенціал майбутнього зростання в довгостроковій перспективі.

Крім того, існує інформаційна асиметрія між інвесторами та компаніями, що працюють у галузях "зеленої" економіки, що може спричинити дисбаланс у обсягах транзакцій та "відмови" ринку капіталу. Тому для підтримки зеленого зростання потрібен новий підхід, який відрізняється від традиційних фінансів.

Водночас суттєво зростає роль держави та уряду в забезпеченні фінансової підтримки розвитку зелених галузей, особливо на початкових стадіях реалізації проєктів. Однак в умовах бюджетних обмежень уряд не завжди спроможний забезпечити дієву бюджетну підтримку.

В цих умовах роль зелених інвестицій приватного сектору досить значна. Однак за існуючого фінансового механізму в зелені проєкти важко інвестувати, оскільки ризики та потенційна дохідність на вкладений капітал відрізняється від інвестування у традиційні галузі. Тому потрібно розробляти стратегії розвитку зелених фінансів, що зокрема включатимуть: вдосконалення нормативно-правової бази, правил та процедур зеленого фінансування, створення інституційної бази зелених фінансів (фінансових установ, організацій тощо), використання Зеленого кліматичного фонду (Green Climate Fund), розробку нових зелених фінансових інструментів, інтеграцію до глобальної системи зелених фінансів та створення відповідної інфраструктури.

Завдяки тенденції до зростання ролі та попиту на зелені фінансові інструменти все більше фінансових установ залучаються до фінансування зелених ініціатив

та проектів. Фінансовий бізнес у сфері "зеленої" економіки можна розділити на чотири категорії або сегменти: банківський бізнес, корпоративний та інвестиційний банкінг, управління активами та страхування.

Крім базових фінансових інструментів, важливу роль у розвитку "зеленої" економіки можуть відігравати й похідні фінансові інструменти або деривативи (ф'ючерси, опціони тощо). Компанії, що працюють у секторі зелених інвестицій можуть використовувати цілий ряд похідних інструментів з метою хеджування ризиків, пов'язаних, зокрема зі зміною погодних умов. Наприклад, американський інвестиційний банк Goldman Sachs пропонує похідні фінансові інструменти, які можна використовувати для зменшення ризику, пов'язаного з несприятливими або непередбачуваними погодними умовами. Деривативи на зміну погодних умов або деривативи на вітер та інші подібні інструменти дозволяють виробникам вітроенергетики хеджувати ризики у разі неможливості виробництва електроенергії, а значить отримувати дохід в умовах відсутності вітру. Такі фінансові установи, як ABN AMRO, Rabobank та Goldman Sachs активно працюють на цих ринках.

Міжнародний та європейський досвід впровадження стимулюючих механізмів розвитку "зеленої" економіки свідчить про використання урядами низки бюджетно-податкових, фінансових інструментів, зокрема таких: "зелені" тарифи, податок на CO₂, екологічні податки, "зелені" облигації тощо.

"Зелений" тариф — це спеціальна ціна, за якою купується енергія, вироблена з відновлюваних джерел енергії — гідроелектростанціями, сонячними, вітровими або біостанціями.

Стимулювання виробництва за допомогою "зеленого" тарифу поширюється майже на всі відновлювані джерела енергії (за винятком електроенергії, виробленої великими гідроелектростанціями). Водночас всю відновлювану енергетику розподілено за двома групами:

- 1) електроенергія, щодо якої законом установлений гарантований мінімальний "зелений" тариф (енергія вітру, сонця, біомаси та малих ГЕС);
- 2) електроенергія, на яку гарантований мінімальний "зелений" тариф не поширюється [5].

Україна у світі глобальних економічних індексів займає не високі рейтинги та характеризується наявністю низки інституційних факторів, які негативно впливають на розвиток національної економіки [6]. Водночас в Україні є такі механізми стимулювання виробництва відновлюваної електроенергії: "зелений" тариф; пільги в оподаткуванні; пільговий режим приєднання до електричної мережі. Так, на сьогодні в економіку України залучено понад 4 млрд євро "зелених" інвестицій за 5 років, що свідчить наскільки затребуваними та успішними є проекти у цих сферах у країні. Це дає значний поштовх для активізації економічних процесів. Схема стимулювання виробництва електроенергії за допомогою "зеленого" тарифу встановлена до 01.01.2030 р. та поширюється на суб'єктів господарювання, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії на електростанціях, введених в експлуатацію в період її чинності [5].

В Україні відзначається тенденція до збільшення обсягу об'єктів відновлюваної електроенергетики. За

даними Держенергоефективності станом на 1 жовтня 2019 року загальний обсяг об'єктів відновлюваної електроенергетики, що працюють за "зеленим" тарифом становить 4 935 МВт. (з них найбільша частка СЕС — 3420 МВт, ВЕС — 932 МВт). З початку 2015 р. введено 3 968 МВт та залучено близько 3,4 млрд Євро інвестицій. Така висока динаміка пояснюється передусім тим, що відповідно до законодавства, 2019 р. це останній рік коли ті, хто побудує нові потужності, встигнуть отримати максимально високий "зелений" тариф, а саме на сонце 18 євроцентів/КВт*г (близько 5 грн за КВт*г), на вітер 11,6/КВт*г (близько 3,3 грн за КВт*г), за якими будуть розраховуватися аж до 2030 року [2].

Водночас, зростання обсягу чистої енергії при існуючих правилах створює ряд серйозних проблем. По-перше, сьогодні в Україні склалася ситуація, коли діють одні з найвищих "зелених" тарифів у світі. По-друге, вартість технології суттєво падає через масове виробництво, а "зелений" тариф в Україні залишається фіксованим. Тому різниця між реальною вартістю і тарифом стає надприбутками, за які держава в особі ДП "Енергоринок" сплачує приватним компаніям.

На нашу думку, позитивним кроком з боку держави для вирішення проблеми дорогих тарифів та розвитку відновлюваних джерел енергії в Україні стало прийняття закону №8449-д про "зелені" аукціони, що створює конкурентні умови для учасників ринку шляхом запровадження аукціонів, тендерів передбачено для більшості типів проектів "Керівними принципами 2014 року щодо державної допомоги для захисту навколишнього середовища та енергетики" (EEAG 2014—2020). Закон відкриває новий етап розвитку відновлюваної енергетики: від "зелених" тарифів до прозорих та конкурентних аукціонів. Система "зелених" аукціонів дозволяє: значно удосконалити механізм ціноутворення, зокрема встановлювати більш справедливую (ринкову) ціну на "чисту" електроенергію; здешевити вартість "зеленої" електроенергії для кінцевих споживачів; сформувати конкуренцію між гравцями ринку; врегулювати планування бюджету; надати гарантії інвесторам щодо реалізації проектів та інше [4].

Якщо "зелені" тарифи на виробництво електроенергії з відновлюваних джерел енергії діють в Україні вже більше 10 років, то такий інструмент, як "зелені" облигації є новинкою для вітчизняного фінансового ринку. Досвід впровадження та фінансування "зелених" проектів країн Європейського Союзу доводить, що так звані "зелені" облигації можуть бути ефективним інструментом залучення коштів для фінансування таких проектів.

"Зелена" облигація — це борговий інструмент, кошти від продажу якого спрямовуються виключно на фінансування "зелених" проектів. Такий фінансовий інструмент призводить до здешевлення фінансових ресурсів на "зелені" проекти та виступає мультиплікатором залучення інвестицій, оскільки вони можуть бути випущені багатьма суб'єктами (уряд, муніципалітети, банки, міжнародні фінансові організації, спеціалізовані фонди тощо) [3].

Серед переваг випуску "зелених" облигацій є можливість доступу до ринку кліматичних фінансів, у тому числі Зеленого кліматичного фонду (Green Climate

ТОП-15 країн-емітентів у 2019 р.

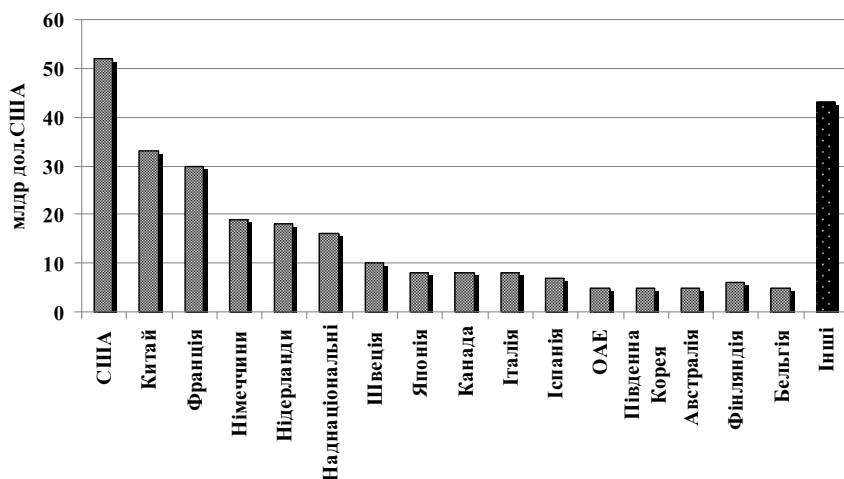

Рис. 1. ТОП-15 країн-емітентів у 2019 р.

Джерело: [7].

Fund), який може надавати кошти на відповідні програми. Запровадження "зелених" облігацій в Україні сприятиме здешевленню фінансових ресурсів на реалізацію проектів "чистої" енергетики та дозволить мобілізувати потрібні інвестиційні ресурси.

Згідно з результатами аналізу, проведеного організацією Climate Bond Initiative [7], світовий обсяг емісії зелених облігацій та зелених позик у 2019 році склав 257,7 млрд дол. США, що на 51% більше від остаточного показника за 2018 рік — 170,6 млрд дол. США. Зелені позики із загальної суми склали 4 млрд дол. США (4%). Водночас загальна сукупність сертифікованих кліматичних облігацій пройшла важливий рубіж на 100 млрд дол. США. Відзначається, що на європейський ринок сек'юритизації припало 45% світової емісії, на ринок Азіатсько-Тихоокеанського регіону — 25% та Північної Америки — 23% (рис. 1).

За секторами найбільші обсяги коштів від емісії "зелених" облігацій спрямовуються у проекти відновлюваної енергетики та будівництва, сектори низькоемісійного транспорту, водних ресурсів, переробки та утилізації відходів, сільське, лісове та водне господарство.

Фінансові корпорації забезпечили випуск зелених облігацій на суму 55 млрд дол. США (2018 рік: 49,7 млрд дол. США), або 21% від загального обсягу річних. Два найкращих емітента — китайські фінансові установи, такі як ICBC та Industrial Bank. Французькі банки Credit Agricole та BNP Paribas займають третє та четверте місце, із загальною сумою у 4,5 млрд дол. США.

Очолили рейтинг ТОП-15 країн-емітентів США, Китай та Франція. Разом вони становили 44% світової емісії в 2019 році. Американські емітенти внесли в загальну суму 51,3 млрд дол. США, тоді як їхні китайські та французькі колеги принесли на ринок 31,3 млрд дол. США та 30,1 млрд дол. США.

Сьогодні розробляється Концепція створення ринку "зелених" облігацій в Україні та Плану дій з її реалізації, а також пакета необхідного первинного та вторинного законодавства. Держенергоефективності спільно із Нацкомісією з цінних паперів та фондового ринку та проектом GIZ "Консультавання підприємств щодо енергоефективності" розробило норми до законопроекту

№ 2284 від 17.10.2019, якими передбачається запровадження "зелених" облігацій в Україні та встановлення правил для учасників цього ринку. Прийняття цього законопроекту дозволить запустити в Україні новий інструмент, який дасть поштовх впровадження зелених проектів, а також стане додатковим джерелом інвестиційних ресурсів на цілі сталого розвитку. Також підготовлено проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції запровадження ринку зелених облігацій в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації", що опрацьовується разом із Міністерством енергетики та захисту довкілля України. Як показує світова практика, запуск ринку зелених облігацій дає країнам доступ до

великого пулу інвесторів і сприяє виконанню цілей та міжнародних зобов'язань щодо цілей сталого розвитку. За розрахунком International Finance Company запуск ринку "зелених" облігацій дасть змогу Україні залучити 73 млрд дол. США до 2030 року.

Важливим напрямком удосконалення податкової політики в Україні стало підвищення з 1 січня 2019 року ставки екологічного податку за викиди двоокису вуглецю (CO₂) стаціонарними джерелами з 0,41 грн/тонн до 10 грн/тонн з метою стимулювання підприємств-забруднювачів до зменшення забруднення навколишнього природного середовища, а також наближення до ставок за викиди парникових газів, що діють у країнах ЄС. Такий механізм може стати дієвим інструментом акумуляції фінансових ресурсів на потреби екологізації галузей економіки. Одним із варіантів може бути створення так званого "вуглецевого фонду", як окремої статті держбюджету. Головне при цьому забезпечити цільове використання цих коштів, включно на здійснення природоохоронних заходів із запобігання, зменшення та усунення забруднення довкілля.

Загалом розвиток "зеленої" економіки в Україні потребує активної підтримки держави за допомогою використання низки стимулюючих механізмів: регуляторних, організаційних, економічних, фінансових, інформаційних, комунікаційних, бюджетних та податкових. Підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом є хорошим та ефективним поштовхом до озеленення української економіки, розвитку та підтримки нових "зелених" секторів економіки [9].

ВИСНОВКИ

За сучасних економічних умов, перспективи "озеленення" вітчизняної економіки, а це означає покращення галузевої та технологічної структури економіки України залежатимуть від ініціатив з боку уряду та інших ЦОВВ щодо удосконалення діючих та введення в дію нових стимулюючих механізмів.

Таким чином, аналіз теоретичних та практичних засад розвитку зелених фінансів, а також дієвості фінансових інструментів у сфері розвитку "зеленої" економіки свідчить про недостатню розвиненість сектору зелених фінансів в Україні. Ринок зелених фінансів пе-

ребує на початковому етапі свого формування і характеризується обмеженістю фінансових інструментів доступних для використання суб'єктами господарювання з метою фінансування зеленої модернізації та реалізації зелених проектів в різних галузях економіки.

На наш погляд, в Україні для забезпечення сталого розвитку та реалізації концепції "зеленої" економіки необхідно проводити подальшу роботу над удосконаленням правових, організаційних та фінансових механізмів стимулювання залучення зелених інвестицій в перспективні, екологічно безпечні сектори економіки, а також адаптувати прогресивний світовий досвід у даній сфері. Запровадження дієвих фінансових інструментів на кшталт зелених облігацій, зеленого кредитування, створення фондів фінансування зелених проектів, оптимізація зелених тарифів, введення аукціонів продажу енергії з ВДЕ сприятиме розвитку зеленої низькоуглецевої економіки в Україні.

Література:

1. "Зелені" інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст / Видання серії "Бібліотека Центру Разумкова" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf
2. Енергоефективність та "зелена" енергетика України: здобутки 5 останніх років та наступні цілі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://saee.gov.ua/sites/default/files/Savchuk_SAE_22_11_2019.pdf
3. Запровадження зелених облігацій в Україні як інструмент залучення інвестицій в проекти з енергоефективності та ВДЕ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://saee.gov.ua/sites/default/files/Green_bonds_Ukraine.pdf
4. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (№ 8449 — доопрацьований) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65076
5. Стимулювання відновлюваної енергетики в Україні за допомогою "зеленого" тарифу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://saee.gov.ua/documents/green-tariff.pdf>
6. Мороз В.В., Шепетько Р.І. Інституційне середовище неіндустріалізації економіки України в світлі глобальних комплексних індексів "Економічний часопис-XXI" № 7—8 (2) 2015. С. 12—14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_2_2015/Moroz_Shepetko.pdf
7. The official site of Green Bonds Market Summary 2019, Reports February 2020: https://www.climatebonds.net/files/reports/2019_annual_highlights-final.pdf
8. Noh H. J. 2018. Financial Strategy to Accelerate Green Growth. ADBI Working Paper 866. Tokyo: Asian Development Bank Institute. Available: <https://www.adb.org/publications/financial-strategy-accelerate-green-growth>
9. Moroz V.V. Ecological modernisation of the Ukrainian economy as a prerequisite for green growth // Modernization of socio-economic development of Ukraine:

challenges and prospects: collective monograph / D.V. Klynovyi, E.B. Boychenko, I.O. Petrovskaya, V.V. Korneev, etc. — Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019 — Available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/25/275/611-1>

References:

1. Razumkov Centre (2019), "Green investment in sustainable development: world experience and the Ukrainian context", available at: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf (Accessed 1 March 2020).
2. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2019), "Energy efficiency and green energy of Ukraine: achievements of last 5 years and next goals", available at: http://saee.gov.ua/sites/default/files/Savchuk_SAE_22_11_2019.pdf (Accessed 1 March 2020).
3. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2019), "Introducing green bonds in Ukraine as a tool for attracting investment in energy efficiency and renewable energy projects", available at: https://saee.gov.ua/sites/default/files/Green_bonds_Ukraine.pdf (Accessed 1 March 2020).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Explanatory Note to the Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Ensuring Competitive Conditions for Generation of Electricity from Alternative Energy Sources (No. 8449- revised)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65076 (Accessed 1 March 2020).
5. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2012), "Promoting renewable energy in Ukraine through a "green" tariff", available at: <http://saee.gov.ua/documents/green-tariff.pdf> (Accessed 1 March 2020).
6. Moroz, V.V. and Shepet'ko, R.I. (2015), "The institutional environment of neo-industrialization of the Ukrainian economy in the light of global complex indices", *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, vol. 7—8 (2), pp. 12—14, available at: http://soskin.info/userfiles/file/2015/7-8_2_2015/Moroz_Shepetko.pdf (Accessed 1 March 2020).
7. The official site of Climate Bonds Initiative (2020), "Green Bonds Market Summary Reports February" available at: https://www.climatebonds.net/files/reports/2019_annual_highlights-final.pdf (Accessed 1 March 2020).
8. Noh, H. J. (2018), "Financial Strategy to Accelerate Green Growth", ADBI Working Paper, [Online], vol. 866, Tokyo: Asian Development Bank Institute, available at: <https://www.adb.org/publications/financial-strategy-accelerate-green-growth> (Accessed 1 March 2020).
9. Moroz, V.V. Klynovyi, D.V., Boychenko, E. B Petrovskaya, I.O. and Korneev, V.V. (2019), "Ecological modernization of the Ukrainian economy as a prerequisite for green growth", *Modernization of socio-economic development of Ukraine: challenges and prospects*, pp. 179—198, available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/25/275/611-1> (Accessed 1 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

Я. Ю. Швидкий,
здобувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-9561-7112

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5—6.188

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Y. Shvydkyi,
postgraduate student of Public Administration and administration
of the Ukrainian state employment service training institute, Kyiv

INSTITUTIONAL PROVISION OF NATIONAL SECURITY BY ANTI-CORRUPTION BODIES

У статті висвітлено питання щодо нормативно-правового забезпечення діяльності органів державної влади протидії корупції. Автором реалізовано мету дослідження, що полягає в аналізі інституційного забезпечення національної безпеки органами протидії корупції з урахуванням міжнародного досвіду та досвіду попередньої інституційної підтримки політики антикорупційного спрямування.

Досліджено, що до інститутів забезпечення протидії корупції відносять: Міноборони; ЗСУ; МВС; Нацгвардія; Нацполіція; Держприкордонслужба; Державна міграційна служба; Державна служба з надзвичайних ситуацій; СБУ; Управління держохорони; Держслужба спецзв'язку та захисту інформації; Державна спеціальна служба транспорту; Апарат РНБО; розвідувальні органи; центральний орган виконавчої влади щодо військово-промислової політики та інші органи.

Обґрунтовано, що задачі антикорупційної боротьби мають статус загальнодержавних та пріоритетних. Вітчизняна законодавча база щодо питань безпеки має фіксувати чітке розмежування повноважень держорганів, передусім органів сфери безпеки, сприяти міжвідомчій координації, у тому числі в умовах довготривалої агресії проти нашої країни, яка має, так звані, "гібридні" прояви.

Проаналізовано, що недосконала система структур антикорупційного спрямування, а також відсутні чітка державна антикорупційна політика та державні органи, відповідальні за її проведення, є суттєвим чинником складного становища України у питанні корупції. Враховуючи антикорупційну політику та її суть, функціональне призначення та повноваження, можливий поділ суб'єктів боротьби з корупцією на головні групи: низку суб'єктів, якими: визначається і забезпечується реалізація державної антикорупційної політики; створюється і удосконалюється нормативно-правова база антикорупційної боротьби; здійснюється безпосередня правоохоронна робота у галузі протидії корупції; розглядаються справи щодо корупційних правопорушень у суді; здійснюється діагностика, профілактика та попередження корупції; координується антикорупційна діяльність; реалізуються функції контролю та нагляду за роботою суб'єктів, які займаються безпосередньою правоохоронною діяльністю у питанні протидії корупції; поновлюються законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, усуваються наслідки дій корупційного характеру; здійснюється фінансова, матеріально-технічна, інформаційна та науково-аналітична підтримка антикорупційної боротьби.

The article deals with the issues of regulatory support for the activities of public authorities against corruption. The author realizes the purpose of the research, which is to analyze the institutional support of national security by anti-corruption bodies, taking into account the international experience and the experience of previous institutional support for anti-corruption policy.

The institutions for ensuring the fight against corruption include research: the Ministry of Defense; Armed Forces; MIA; The National Guard; The National Police; State Border Service; State Migration Service; State Emergency Service; SBU; Department of State Guard; The State Intelligence and Information Protection Service; State Special Transport Service; NSDC apparatus; intelligence agencies; central executive authority on military-industrial policy and other bodies.

It was substantiated that the tasks of anticorruption struggle have the status of national and priority. The domestic legislation on security issues should record a clear delimitation of the powers of state bodies, first of all, of the security sector, promote interagency coordination, including in the conditions of long-term aggression against our country, which has so-called "hybrid" manifestations.

It was analyzed that the imperfect system of anti-corruption structures, as well as the absence of a clear state anti-corruption policy and state bodies responsible for its implementation, are a significant factor in the difficult situation of Ukraine in the issue of corruption. Considering the anti-corruption policy and its essence, functional purpose and powers, it is possible to divide the subjects of the fight against corruption into main groups: a number of entities which: determine and ensure the implementation of the state anti-corruption policy; the legal base of anti-corruption fight is created and improved; direct law enforcement work in the field of combating corruption; cases of corruption offenses are considered in court; diagnostics, prevention and prevention of corruption; anti-corruption activities are coordinated; the functions of control and supervision over the work of subjects engaged in direct law enforcement activities in the fight against corruption are implemented; the legal rights and interests of individuals and legal entities are restored, the consequences of acts of corruption are eliminated; financial, logistical, information and scientific-analytical support of the anti-corruption fight is carried out.

Ключові слова: корупція, національна безпека, інституційне забезпечення, державні органи, повноваження.

Key words: corruption, national security, institutional support, government agencies, powers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протидія корупції є актуальною проблемою, вирішення якої має суттєву суспільно-політичну значущість для того, щоб стабільно функціонувала демократична правова державність. Від ефективного виконання своїх завдань державними органами протидії корупції залежить успішність реалізації зовнішньополітичної діяльності нашої країни на світовій арені. У зв'язку з цим виникає необхідність детально проаналізувати нормативно-правову базу стосовно організації держуправління у сфері зовнішньої політики України, націленої на захист державної нацбезпеки та правову регламентацію функціонування усіх державних органів, які залучені до зовнішньополітичного процесу на підставі законодавчо наданих їм повноважень, необхідно й обгрунтовано з точки зору права, щоб узгодити діяльність вітчизняних держструктур стосовно галузі міжнародних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам дослідження питань протидії корупції в контексті дотримання національної безпеки присвячено роботи таких науковців О. Баранецької [1], І. Бенько [2], О. Бусола [3], В. Веклич, А. Волошенка, З. Гбура, О. Гейця [4], Б. Гребенюка, Д. Єренка, О. Житника, С. Задорожного та ін.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань протидії корупції багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обгрунтованими. Потребують подальшого дослідження аналіз чинного законодавства щодо запобігання корупції з метою вивчення основних завдань та функцій, які закріплені за відповідними державними органами.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз чинної нормативно-правової бази національної безпеки щодо запобігання та боротьби з корупцією з урахуванням міжнародного досвіду та досвіду попередньої інституційної підтримки політики антикорупційного спрямування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У червні 2018 року було прийнято Закон України "Про національну безпеку України". Як і в новій Воєнній доктрині України, у ньому міститься визначення сил безпеки й оборони. До них зараховують такі інститути [5]: Міноборони; ЗСУ; МВС; Нацгвардія; Нацполіція; Держприкордонслужба; Державна міграційна служба; Державна служба з надзвичайних ситуацій; СБУ; Управління держохорони; Держслужба спецзв'язку та захисту інформації; Державна спеціальна служба транспорту; Апарат РНБО; розвідувальні органи; центральний

орган виконавчої влади щодо військово-промислової політики та інші органи.

До основних функцій суб'єктів забезпечення нацбезпеки належить:

- виробляти і періодично уточнювати Стратегію національної безпеки України і її Воєнну доктрину, доктрини, концепції, стратегії і програми у питаннях національної безпеки, планувати і здійснювати конкретні заходи, покликані протидіяти і нейтралізовувати загрози для національних інтересів України;

- створювати нормативно-правову базу, необхідну для того, щоб система національної безпеки ефективно функціонувала;

- удосконалити її організаційну структуру;

- у комплексі кадрово, фінансово, матеріально, технічно, інформаційно тощо забезпечувати життєдіяльність складників (структурних частин) системи;

- готувати сили та засоби суб'єктів системи до можливості застосувати їх відповідно до призначення;

- постійно відстежувати вплив на нацбезпеку процесів, що проходять у межах політичної, соціальної, економічної, екологічної, науково-технологічної, інформаційної, воєнної та інших сфер, релігійного середовища, міжнетичних стосунків; прогнозувати зміни в їхній структурі, та потенційні загрози для національної безпеки;

- систематично відстежувати стан і прояви міжнародного чи іншого виду тероризму;

- прогнозувати, виявляти та оцінювати можливі загрози, дестабілізуючі чинники і конфлікти, причини їх появи та наслідки прояву;

- розробляти науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо ухвалення рішень управлінського плану з ціллю захистити національні інтереси України;

- запобігати та усувати загрози і дестабілізуючі чинники для національних інтересів;

- локалізувати, проводити деескалацію та врегульовувати конфлікти і ліквідовувати їхні наслідки або вплив, який чинять дестабілізуючі чинники;

- оцінювати, наскільки результативно забезпечується національна безпека, та визначати витрати на такі цілі;

- залучатися до двостороннього і багатостороннього співробітництва в питаннях безпеки, якщо це відповідає колу національних інтересів нашої країни;

- спільно проводити планові та оперативні заходи з міжнародними організаціями та згідно з договорами у сфері безпеки.

Згідно з Конституцією і законами України:

- Президенту України як главі держави, гаранту того, що зберігатиметься державний суверенітет, територіальна цілісність країни, додержуватимуться Конституція України, людські і громадянські права і свободи, Верховному Головнокомандувачу ЗСУ і Голові РНБО належить займатися загальним керівництвом у галузях нацбезпеки та оборони України;

- Верховній Раді України згідно з повноваженнями, визначеними в Конституції України, належить здійснювати визначення засад внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності, основ нацбезпеки, формування законодавчої бази в цьому сегменті, схвалення рішень щодо того, чи вводити надзвичайний і воєнний стан, мобілізацію, визначати загальну структуру, чисельність,

функції ЗСУ та решти формувань, утворених згідно з українським законодавством;

- РНБО України займається координацією та контролем діяльності виконавчих структур у сегменті нацбезпеки і оборони; враховуючи зміни у геополітичному ландшафті надає Президенту ряд пропозицій, щоб уточнити Стратегію державної національної безпеки та Воєнну доктрину країни;

- Кабінету Міністрів України як вищому органу у виконавчій владній системі притаманне здійснювати забезпечення державного суверенітету і економічної самостійності України, забезпечувати права і свободи людини і громадянина, обороноздатність, національну безпеку держави, громадський порядок і протидію злочинності;

- Нацбанк України згідно з основними засадами, на яких базується грошово-кредитна політика, здійснює визначення та проведення грошово-кредитної політики задля інтересів нацбезпеки країни;

- міністерствами, СБУ та іншими центральними виконавчими органами згідно зі своїми повноваженнями виконуються передбачені в Конституції і законах України, актах Президента України, Кабінету Міністрів України завдання, реалізуються концепції, програми у секторі нацбезпеки, підтримується у готовності коло сил та засобів обстоювання національної безпеки;

- місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування вирішуються питання стосовно нацбезпеки, законодавчо включених у їхню компетенцію;

- Завдяки Воєнній організації держави забезпечується оборона нашої країни, обстоюється її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність лінії кордону; здійснюється протидія воєнним загрозам зовнішнього походження;

- правоохоронна система протидіє злочинності і бореться з тероризмом, захищає і рятує громадян, якщо виникають надзвичайні техногенні чи природні ситуації;

- судові установи із загальною юрисдикцією займаються судочинством у справах стосовно злочинів, що несуть шкоду для національної безпеки України;

- вітчизняною прокуратурою здійснюється коло повноважень у питаннях нацбезпеки згідно з Конституцією України та Законом України "Про прокуратуру України";

- українці через вибори, референдуми та решту форм демократичного волевиявлення, а також за допомогою владних держструктур та органів місцевого самоврядування, які обираються ними, здійснюють реалізацію національних інтересів, добровільним чином і виконуючи конституційні обов'язки вживають заходів, визначених в українському законодавстві щодо підтримання її нацбезпеки; як напряду, так і завдяки громадським об'єднанням акцентують увагу інституцій держави і суспільства на загрозових явищах і процесах у різних аспектах життя держави; законним способом і за допомогою законних засобів реалізують захист власних прав та інтересів, а також власної безпеки.

Вітчизняна законодавча база щодо питань безпеки має фіксувати чітке розмежування повноважень держорганів, передусім органів сфери безпеки, сприяти міжвідомчій координації, у тому числі в умовах

довготривалої агресії проти нашої країни, яка має, так звані, "гібридні" прояви. Водночас варто дати конкретніший опис аспектів такого явища, як "цивільний контроль". Завдяки новому Закону України "Про національну безпеку України" [5] має відбутися усунення невинуватеного розділення Законів України "Про основи національної безпеки України" і "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", адже цивільний демократичний контроль — це невід'ємна складова втілення держполітики у питанні нацбезпеки.

Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [5].

Тоді як, служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина [5]: 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці.

Продовжуючи, зауважимо, що у Законі України "Про національну безпеку України" [5] передбачено можливість комплексного стратегічного управління в зазначеній сфері, що враховує і планування. У свій час планування в оборонній галузі проходило, враховуючи положення, у тому числі Закону України "Про організацію оборонного планування". Водночас є потреба комплексно законодавчо врегулювати планування у питанні цивільної безпеки та узгодити його з процесами планування у оборонному сегменті. Необхідно закріпити у правовій площині зв'язок рішень вищих владних держструктур у секторі нацбезпеки, діяльність органів безпекового сегменту, націлених на їхнє втілення, виділення належних ресурсів, щоб забезпечити таку діяльність, спеціальних процедур парламентського контролю за перебігом планування у галузі нацбезпеки тощо. Також важливо уточнити роль та місце держорганів, які займаються здійсненням державної політики у галузі зовнішньополітичних відносин з ціллю підтримати безпеку нашої країни на необхідному рівні та її позитивний імідж у міжнародному просторі. Врегулювання всього цього належить виконати новому Закону України "Про національну безпеку України" [5], положення якого аналізуються у цій науковій праці.

Якщо говорити про те, як забезпечується дієвість та ефективність антикорупційного курсу країни, досягається поставлена мета та виконуються основні завдання, вкрай важливо чітко визначити суб'єкти та засади її втілення.

Недосконала система структур антикорупційного спрямування, а також відсутні чітка державна антикорупційна політика та державні органи, відповідальні за

її проведення, є суттєвим фактором складного становища України у питанні корупції [1].

Новий Закон цю проблему вирішує, функціонально розмежовуючи суб'єкти, відповідальні за координування державної антикорупційної діяльності (1 група), ті, що безпосередньо виявляють, припиняють та розслідують корупційні правопорушення (2 група), а також ті, що долучаються до запобігання, виявлення та припинення правопорушень корупційного характеру (3 група).

Коло суб'єктів, відповідальних за те, як координується державна антикорупційна політика. Згідно зі ст. 4 "Про засади запобігання та протидії корупції", Кабміном спрямовується і координується робота виконавчих владних структур стосовно запобігання і боротьби з корупцією згідно з Конституцією і законами України, актами Президента України.

Водночас у цій же статті зазначається, що координацію реалізації органами виконавчої влади визначеної Президентом України антикорупційної стратегії здійснює спеціально уповноважений орган з питань антикорупційної політики, який утворюється Президентом України і діє відповідно до вимог, встановлених законом. Тобто певним чином відбувається дублювання функцій з координування роботи органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції двома суб'єктами — Кабінетом Міністрів України та спеціально утвореним Президентом органом, хоча на сьогодні остатнього органу поки що не існує [4].

Також координують діяльність структур правоохоронної системи у сфері боротьби з корупцією, згідно з наданими законодавством повноваженнями, Генпрокурор України та низка підпорядкованих йому прокурорів, що також є причиною певного дисбалансу у координуванні роботи з цього питання, адже структури МВС та податкові органи — це і центральні виконавчі органи, роботу яких, як вже було зазначено, має координувати і Кабмін, і спеціально уповноважений орган з антикорупційних питань.

Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є [2]:

- органи прокуратури;
- спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України;
- спеціальні підрозділи податкової міліції;
- спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України,
- спеціальні підрозділи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, якщо інше не передбачено законом.

Перелік суб'єктів, які запобігають, виявляють, а у встановлених законодавством ситуаціях — здійснюють заходи, щоб припинити корупційні правопорушення, відновлюють порушені права чи інтереси фізичних та юридичних осіб, державні інтереси, а також залучені до інформаційного і науково-дослідного забезпечення втілення заходів стосовно попередження і боротьби з корупцією, до міжнародного співробітництва в цій галузі, включає [3]:

- 1) уповноважені підрозділи органів державної влади;

2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;

3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою.

Справедливо буде відзначити, що коло завдань та повноважень таких суб'єктів є суттєво вужчим порівняно із тими, що мають спеціально уповноважені суб'єкти. Вони переважно повинні здійснювати заходи, покликані попереджувати корупційні правопорушення та сприяти діяльності спеціально уповноважених суб'єктів.

Враховуючи антикорупційну політику та її суть, функціональне призначення та повноваження, можливий поділ суб'єктів боротьби з корупцією на головні групи: низку суб'єктів, якими: визначається і забезпечується реалізація державної антикорупційної політики; створюється і удосконалюється нормативно-правова база антикорупційної боротьби; здійснюється безпосередня правоохоронна робота у галузі протидії корупції; розглядаються справи щодо корупційних правопорушень у суді; здійснюється діагностика, профілактика та попередження корупції; координується антикорупційна діяльність; реалізуються функції контролю та нагляду за роботою суб'єктів, які займаються безпосередньою правоохоронною діяльністю у питанні протидії корупції; поновлюються законні права та інтереси фізичних і юридичних осіб, усуваються наслідки дій корупційного характеру; здійснюється фінансова, матеріально-технічна, інформаційна та науково-аналітична підтримка антикорупційної боротьби.

ВИСНОВКИ

В Україні було інституціонально оформлено антикорупційну стратегію, враховуючи зміст антикорупційної роботи, функціональну спрямованість та коло повноважень, були утворені окремі суб'єкти, які мають запобігати та протидіяти корупції. Важливе досягнення на шляху втілення державного антикорупційного стратегічного плану полягає у тому, що було створено окремі спеціально уповноважені органи по боротьбі з корупцією та надано їм спеціальні повноваження, де чітко розподілено компетенцію. Проаналізувавши чинну нормативно-правову базу щодо запобігання та боротьби з корупцією, можемо ствердно говорити про те, що законодавець діяв з урахуванням міжнародного досвіду та досвіду попередньої інституційної підтримки політи-

ки антикорупційного спрямування, і було однозначно визначено державні структури з відповідними завданнями у цьому секторі.

Література:

1. Баранецька О.В. Протидія корупції в Україні: аналіз стану і законодавча підтримка. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 1. С. 81—86.

2. Бенько І.Д., Сисюк С.В. Корупція у сфері публічних закупівель: форми прояву та засоби протидії. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 38 (2). С. 84—87.

3. Бусол О.Ю. Стан запобігання корупції та протидії корупційній злочинності в контексті національної безпеки України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30 (69), № 2. С. 101—109.

4. Гейц О.О. Систематизація наукових досліджень з протидії корупції. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2018. № 4. С. 121—125.

5. Закон України "Про національну безпеку України" (2018), № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 01.03.2020).

References:

1. Baranetska O. V. (2017). "Anti-corruption in Ukraine: analysis of the situation and legislative support", Aktualni problemy pravoznavstva, vol. 1, pp. 81—86.

2. Benko I. D. and Sysiuk S. V. (2019). "Corruption in public procurement: forms of expression and counteraction", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 38 (2), pp. 84—87.

3. Busol O. Yu. (2019). "State of Prevention of Corruption and Combating Corruption Crime in the Context of National Security of Ukraine", Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky, tom 30 (69), vol. 2, pp. 101—109.

4. Heits O. O. (2018). "Systematization of scientific research on combating corruption". Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, vol. 4, pp. 121—125.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 01 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА